

Kıbrıs Türk Ağzlarında Ünlülerle Başlayan Sözlükbirimler

Meryem Betmezoğlu

Lisansüstü Eğitim ve Araştırma Enstitüsüne Türk Dili ve Edebiyatı
dalında Yüksek Lisans tezi olarak
sunulmuştur.

Doğu Akdeniz Üniversitesi
Şubat 2014
Gazimağusa, Kuzey Kıbrıs

Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Araştırma Enstitüsü onayı

Prof. Dr. Elvan Yılmaz
L.E.Ö.A. Enstitüsü Müdürü

Bu tezin Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yüksek Lisans gerekleri doğrultusunda hazırlandığını onaylarım.

Prof. Dr. Rza BASHIROV
Türk Dili ve Edebiyatı Bölüm Başkanı

Bu tezi okuyup değerlendirdiğimizi, tezin nitelik bakımından Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yüksek Lisans gerekleri doğrultusunda hazırlandığını onaylarız

Yrd. Doç. Dr. Gülseren Tor
Tez Danışmanı

Değerlendirme Komitesi

1. Yrd. Doç. Dr. Gökçe Yükselen Abdurrazzak Peler _____
2. Yrd. Doç. Dr. Gülseren Tor _____
3. Yrd. Doç. Dr. Gürkan Gümüştam _____

ABSTRACT

In this study presented as a Master's Thesis for Eastern Mediterranean University's Institute of Graduate Studies and Research, Department of Turkish Language and Literature, in accordance with the three dictionaries of Cypriot Turkish dialect that has been written so far, lexemes (that start with vowels) have been phonetically, morphologically, semantically and etymologically analyzed.

Lexemes which are used in the Turkish Cypriot dialect with the same morphology and semantics as standard Turkish of Turkey are not included in the study. By comparing the Lexemes which differ in terms phonetics and semantics from those forms used in the standard Turkish of Turkey, with the forms in Anatolian dialect, it has been attempted to determine the phonetic similarities or the semantic proximities between Anatolian and Turkish Cypriot dialects. Etymological analysis has also been carried out when necessary. The main objective of the study is to contribute to studies about Northern Cyprus' ethnic structure by determining common lexemes of Turkish Cypriot dialects and Anatolian dialects, thus providing data that will correlate ethnicity with dialect. Therefore, in this study, the regions where lexemes correspond to those in Anatolian dialect in terms of phonetics and semantics has been attempted to be shown as they are in *Anadolu Ağızları Derleme Sözlüğü (Dictionary of Anatolian Dialects)*, unless they were too widespread.

In the introduction section of the study, general information regarding the topic of the study, its aims, importance and research methods has been provided.

In the second section, the ethnic structure of Northern Cyprus has been elaborated and exiles and migrations since the conquest of the Ottoman Empire have been pointed out.

In the third section, lexemes which differ from standard Turkish of Turkey scanned from three Cypriot Turkish dialect dictionaries that are the main source of this study have been studied; their similarities and differences with Anatolian dialects were attempted to be determined. The morphology of derivative and compound words; the intended meaning (the aim) with the units that are used as vehicles and take place in the construction of idioms has been analyzed. Commonalities with the Anatolian dialects have been determined.

In the fourth section, lexemes that are characteristic of Turkish Cypriot dialects which start with vowels have been attempted to be classified within themselves. Borrowed lexemes (Arabic, Persian, Romaic and English) have been brought together; and the Turkish units, elements that are never used in Turkish of Turkey, that are created, derived by the Turkish Cypriots; units that are included in Turkish Cypriot dialects but that differ from Anatolian dialects in phonetics and semantics have been brought together under separate headings. Archaic elements that can be seen in Turkish Cypriot dialects and examples which have been transformed by analogy to their Romaic morphologies have also been specified.

In the fifth section, the amount of commonality the determined words have with particular provinces in Anatolian dialects have been indicated by numbers, also, it has been attempted to determine the Anatolian province from which Northern Cyprus let in the most immigrants-exiles by comparing the obtained data to migration and exile information given in the first section; it has been investigated whether or not historical information can be verified using data provided by the language.

Keywords: Turkish Cypriot dialects, Anatolian dialects, comparative dialect studies, ethnic structure and dialect, lexemes, vocabulary.

ÖZ

Doğu Akdeniz Üniversitesi Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Araştırma Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yüksek Lisans tezi olarak ortaya koyduğumuz bu çalışmada Kıbrıs Türk ağızlarının bugüne kadar yazılmış üç sözlüğünden hareketle sözlükbirimler (ünlülerle başlayanlar) ele alınmış ve ses, yapı, anlam ve köken bakımından incelenmiştir.

Çalışmada, Kıbrıs Türk ağızlarında ölçünlü dildeki biçim ve anlamıyla kullanılan sözlükbirimlere yer verilmemiştir. Ölçünlü dildeki biçiminden ses ve anlam farklılığı gösteren birimler, Anadolu ağızlarındaki biçimleriyle karşılaştırılarak, Anadolu ile Kıbrıs Türk ağızları arasındaki ses benzerlikleri ya da anlam yakınlıkları tespit edilmeye çalışılmıştır. Gereken yerlerde köken araştırılmasına da gidilmiştir. Çalışmamızdaki esas amaç Kıbrıs Türk ağızları ile Anadolu ağızlarının ortak sözlükbirimlerini belirleyip, etnik yapı ile ağız arasındaki bağı kuracak veriler sunarak, Kuzey Kıbrıs'ın etnik yapısı ile ilgili yapılan çalışmalara, katkıda bulunmaktır. Bu nedenle çalışmamızda, Anadolu ağızlarındakiyle ses ve anlam açısından örtüşen sözlükbirimlerin geçtiği yöreler de, çok yaygın olmadıkça, Anadolu Ağızları Derleme Sözlüğü'ndeki biçimiyle gösterilmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın giriş kısmında, araştırmanın konusu, amacı, önemi, araştırma teknikleri hakkında genel bilgiler verilmiştir.

İkinci bölümde, Kuzey Kıbrıs'ın etnik yapısı üzerinde durulmuş, Osmanlı'nın Ada'yı fethinden itibaren başlayan sürgünlere ve göçlere dikkat çekilmiştir.

Üçüncü bölümde, çalışmamızın temel kaynağı olan üç Kıbrıs Türk Ağızı sözlüğünden taranan, ölçünlü dilden farklılık gösteren sözlükbirimler, incelenmiş; Anadolu ağızları ile benzeşen yanları ve ayrılan yönleri belirlenmeye çalışılmıştır.

Türemiş ve birleşik sözcüklerin yapısı; deyimlerin kuruluşunda yer alan araç olarak kullanılan birimlerle anlatılmak istenenin (amacın) çözümlenmesi yoluna gidilmiştir. Anadolu ağızları ile olan ortaklıklar tespit edilmiştir.

Dördüncü bölümde, ünlü ile başlayan, Kıbrıs Türk ağızlarına özgü söyleyişle sözlükbirimler kendi içinde sınıflandırılmaya çalışılmıştır. Alıntı sözlükbirimler (Arapça, Farsça, Rumca ve İngilizce) toplanmış; Türkçe birimler de, Türkiye Türkçesinde hiç kullanılmayan, Kıbrıs Türkünün yarattığı, türettiği öğeler; Kıbrıs Türk ağızlarında olup Anadolu ağızlarından ses ve anlam farklılığı gösterenler ayrı ayrı başlıklar altında toplanmıştır. Kıbrıs Türk ağızlarında görülen eskicil öğeler ve Rumcadaki biçimine örneksime ile şekil değiştirmiş örnekler ayrıca belirtilmiştir.

Beşinci bölümde, tespit edilen sözcüklerin Anadolu ağızlarında hangi illerle ne kadar ortaklık gösterdiği rakamlarla belirtilmiş, ayrıca elde edilen bu veriler, birinci bölümde verilen sürgün ve göç bilgileri ile karşılaştırılarak, Kuzey Kıbrıs'ın, Anadolu'nun en fazla hangi ilinden göç-sürgün aldığı belirlenmeye çalışılmış; dilin sunduğu verilerle tarihî bilgilerin doğrulanıp doğrulanamayacağı araştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs Türk ağızları, Anadolu ağızları, karşılaştırmalı ağız çalışmaları, etnik köken ve ağız, sözlükbirimler, söz varlığı.

TEŞEKKÜR

Teşekkürlerin en büyüğü, çalışmamın her aşamasında büyük bir sabır ve titizlikle yolumu aydınlatan, çalışmam için elindeki bütün olanakları önüme seren, kütüphanesini benimle paylaşan, yıldıgım zamanlarda bir sözü ile beni ayağa kaldıran çok değerli danışmanım Gülseren Tor’adır.

Derlediğı kelimeleri fişleyip büyük bir heyecanla bana getiren babam Mehmet Betmezoğlu’na, on günlük tatilinin 1 haftasını bana yardım etmekle geçiren fedakâr kardeşim Servet’e, yanımda olmaları bile büyük kuvvet veren anneme ve küçük kardeşime ve hayat yoldaşım İlyas Yılmaz’a destekleri için çok teşekkür ederim.

Çalışmamla yakından ilgilenen, her fırsatta ilgili kaynakları yazıp elime tutuşturan değerli hocam Harid Fedai’ye, Yüksek lisans eğitimim boyunca üzerimde emeğı geçen hocalarıma teşekkürü bir borç bilirim.

Bana karşı desteklerini esirgemeyen her seferinde kendimi iyi hissettiren arkadaşlarım Zehra, Işıl, Gürol ve Arzu’ya minnettarım.

Yok Olan Aileme...

İÇİNDEKİLER

ABSTRACT	iii
ÖZ	vi
KISALTMALAR	xi
KAYNAK ADI KISALTMALARI	xvi
KULLANILAN ÇEVİRİYAZI (TRANSKRİPSİYON) İŞARETLERİ ve SEMBOLLER	xvii
1 GİRİŞ	1
1.1 Araştırmanın Konusu	1
1.2 Araştırmanın Önemi ve Amacı.....	1
1.3 Araştırmanın Yöntemi	2
1.4 Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları	2
2 KUZEY KIBRIS'IN ETNİK VE AĞIZ KÖKENİ	3
3 SÖZLÜK BİRİMLER (ÜLÜLERLE BAŞLAYANLAR).....	9
4 İNCELEME	292
4.1Türkçe Sözlükbirimler.....	292
4.1.1 Kıbrıs Türk Ağızlarına Özgü Sözlükbirimler	292
4.1.2 Türkiye Türkçesi ve Anadolu Ağızları'ndan Anlam Farklılığı Gösteren Sözlükbirimler	294
4.1.3 Türkiye Türkçesi ve Anadolu Ağızları'ndan Ses Değişikliği Gösteren Sözlükbirimler	299
4.1.4 Kıbrıs Türk Ağızlarında Korunan Eskicil Sözlükbirimler.....	305
4.1.5 Türkiye Türkçesi ve Anadolu Ağızlarında Kullanılan Deyimlerin Varyantları	306

4.1.6 Türkiye Türkçesi ve Anadolu Ağızlarında Kullanılan Atasözlerinin Varyantları	306
4.2 Yabancı Sözlükbirimler.....	307
4.2.1 Rumca Sözlükbirimler	307
4.2.2 İngilizce Sözlükbirimler	308
4.2.3 Arapça - Farsça Sözlükbirimler	308
4.2.4 Diğer Yabancı Dillerden Ödünçlemeler	309
4.2.5 Kıbrıs Türk Ağızlarında ilişkide bulunulan milletlerin özel Adları'nın Kavramı	309
4.2.6 Derleme Sözlüğü'ne Sadece Kıbrıs Türk Ağızlarından Geçen Sözlükbirimler	309
KAYNAKLAR	314

TABLO LİSTESİ

Tablo 1:Türkiye Türkçesi ile farklı anlamda kullanılan sözlükbirim örnekleri. 294

Tablo 2: Türkiye Türkçesi ile ses değişikliği gösteren sözlükbirim örnekleri. 299

GRAFİK LİSTESİ

Grafik 1: En çok ortaklık gösteren iller grafiğı.	311
--	-----

KISALTMALAR

Ar.	Arapça
arg.	Argo
bkz.	Bakınız
çd.	Çocuk Dili
Çev.	Çeviren
EEr.	Eski Ermenice
Er.	Ermenice
esk.	Eski
ET.	Eski Türkçe
EYun.	Eski Yunanca
Far.	Farsça
Fr.	Fransızca
hlk.	Halk Ağzı
İt.	İtalyanca
Lat.	Latince
mec.	Mecaz anlam
OT.	Orta Türkçe
OYun.	Orta Yunanca
Rum.	Rumca
Soğd.	Soğodça
Sur.	Suriye
TDK	Türk Dil Kurumu
Tr.	Türkçe

TT.	Türkiye Türkçesi
vb.	Ve Bunun Gibi
Vene.....	Venedik
Yun.	Yunanca

KAYNAK ADI KISALTMALARI

ADS.	Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü
BAS.	Büyük Argo Sözlük
ÇTES	Çağdaş Türkçenin Etimolojik Sözlüğü
DLT	Divan-ı Lûgat-ı Türk
DS	Anadolu Ağızları Derleme Sözlüğü
EUTS	Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü
FD	French Dictionary
GTS	Güncel Türkçe Sözlük
HKTS.	Hakeri'nin Kıbrıs Türkçesi Sözlüğü
KB	Kudadgu Bilig
KBS	Köken Bilgisi Sözlüğü
KT	Kamus- î Tûrkî
KTAS.	Kıbrıs Türk Ağızları Sözlüğü
KTES.	Kıbrıs Türkçesinin Etimolojik Sözlüğü
MAS	Mersin Ağızları Sözlüğü
MBTS	Misalli Büyük Türkçe Sözlük
MS	Meninski Sözlüğü
OTS	Osmanlı Türkçesi Sözlüğü
TDES	Türk Dili Etimolojik Sözlüğü
TS	Tarama Sözlüğü
TTAS	Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü
Tür.S	Türkçe Sözlük

KULLANILAN ÇEVİRİYAZI (TRANSKRİPSİYON) İŞARETLERİ VE SEMBOLLER

(?)	Varsayım Sonuçları
*	Derlenen Sözlükbirimler
ä	Kapalı E
ŋ	Damak N'si
>	Sözcüğün Sonradan Kazandığı Değişimi Göstermektedir
<	Sözcüğün Kökenini Göstermektedir
/	Sözcüğün Varyant Göstermektedir
ğ	Art Damak G'si
◌	Ulama Sözcükleri Gösterir
h	Geniz H'si
—'	Gırtlak Patlayıcısı
ū	Uzun u
w	Çift Dudak V'si
ō	Uzun O
ă	Kısa A
Ḳ	K-G Arası Ses
ī	Uzun I
ø	Düşmüş Sesi Gösterir
{ }	Sözcüğe Gelen Eklerin Gösterildiği Parantez
()	Açıklama Bilgilerini Gösteren Parantez
ô	İnce O- U Arası Ses
ḡ →	ḡ
ḳ	Art Damak K'si

í.....	I-İ Arası ses
--------	---------------

Bölüm 1

GİRİŞ

1.1 Araştırmanın Konusu

Kıbrıs Türk ağızlarında ünlülerle başlayan sözlükbirimler.

1.2 Araştırmanın Önemi ve Amacı

Türkiye Türkçesinin henüz bir ağız atlası, dilbilgisi kitabı hazırlanamamıştır. Kıbrıs Türk ağızlarının da Anadolu ağızlarına benzerliği göz önünde bulundurulunca, ağız atlasında nerede yer alacağı, Kıbrıs ağzının söz varlığının derinlemesine incelenip, karşılaştırılması ile mümkün olacaktır.

Bilindiği gibi dillerin, lehçelerin ve ağızların karşılaştırılması sırasında öncelikle seslik özellikler, ses benzerlikleri ya da farklılıklarına bakılmaktadır. İkinci olarak da yapı ve sözdizimi ile ilgili özellikler karşılaştırılır. Bir yörenin ağız atlasındaki yerini belirleyebilmek için, ağızların söz varlığındaki ortaklıklar da ele alınır. Kıbrıs Türklerinin Anadolu'dan kopup geldiği düşünülürse, farklı coğrafyalarda konuşulmasına rağmen, Anadolu Türkçesi ile pek çok ortaklıklar görülmektedir. Bu durumda Kıbrıs Türk Ağızlarının, Türkiye Türkçesi ağızları arasında yerini belirleyebilmek için söz varlığının incelenmesindeki yarar tartışılmazdır.

Bu araştırmanın amacı, Kıbrıs Türk ağızları ile Türkiye Türkçesinin söz varlığını karşılaştırarak, Anadolu ile Kıbrıs adası arasına atılan köprüden hangi sözlükbirimlerin, ne şekilde geçmiş olduğunu; Adaya gelen Türklerin üretme

yeteneği ile Türkçenin türetme gücünün kavramlaştırmada nasıl işletildiğini ortaya koymaktır.

1.3 Araştırmanın Yöntemi

Bu alışmada Kıbrıs Türk ağızının sözlüklerinde ünlülerle başlayan sözcükler öncelikle ölçünlü dilinsöz varlığı ile karşılaştırılmış, ölçünlü dil ile Kıbrıs Türk Ağızlarında ortak kullanılan sözcüklerdeki ses, yapı, anlam farklılıkları üzerinde durulmuştur. Kıbrıs Türk ağızlarında olup da ölçünlü dilde bulunmayan sözcükler ise, başta Derleme Sözlüğü olmak üzere, Anadolu ağızları sözlüklerinden araştırılmış, Anadolu ağızları ile ortak kullanılan sözcüklerin hangi yörelerde kullanıldığı tespit edilmiş, böylece Anadolu ağızları ile Kıbrıs Türk ağızları arasında söz varlığı açısından ayrılan birimlere de ulaşılmıştır. İnceleme kapsamına alınan sözcükler ses, yapı, anlam açısından incelenmiş ve gerektiği yerlerde köken bilgileri çeşitli kaynaklardan elde edilen bilgilere göre belirtilmiştir. Araştırma kapsamına alınan sözlükbirimlerden en çarpıcı olanları belirlenen başlıklar altında gruplandırılmıştır. Araştırmanın sonucunda Kıbrıs Türk ağızları ile ortaklık gösteren, ünlü ile başlayan sözlükbirimlerin geçtiği iller sayılarak en çok ortaklık gösteren iller bir grafikte belirtilmiştir.

1.4 Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları

Bu alışma, Kıbrıs Türk ağızlarının bu güne kadar yazılmış üç sözlüğündeki (Kıbrıs Türkçesinin Etimolojik Sözlüğü, Hakeri'nin Kıbrıs Türkçesi Sözlüğü, Kıbrıs Türk Ağızları Sözlüğü) ünlülerle başlayan sözlükbirimlerle sınırlandırılmıştır; ancak çalışma süresince, soruşturma yolu ile sözlüklere geçmeyen sözcükler tespit edilmiş ve taranan öğeler yanında derlenen öğeler de çalışma kapsamına dâhil edilmiştir.

Bölüm 2

KUZEY KIBRIS HALKININ ETNİK VE AĞIZ KÖKENİ

Kıbrıs, (Yunanca K  pros), Güneybatı Asya'da bulunan Akdeniz'in üçüncü büyük adasıdır. Kuzeyinde 65 kilometre mesafe ile Türkiye, doğusunda 112 kilometre mesafe ile Suriye, 267 kilometre ile   srail, 162 kilometre ile Lübnan, güneyinde 418 kilometre ile Mısır, Kuzeybatısında ise 965 kilometre ile Yunanistan yer almaktadır (<http://tr.wikipedia.org>).

Kıbrıs adası, bulunduğu coğrafya üzerindeki jeopolitik konumu nedeni ile birçok kez el değiştirmiştir. Günümüzde ise, adanın toplam nüfusunun %70'i Rum, % 30'u Türk'tür. 1980'lere kadar adada çok az nüfusla   ngiliz, Ermeni ve Maruni toplulukları da bulunmakta idi (<http://tr.wikipedia.org>).

Bu bilgilere kar  şın Kıbrıs halkının Maronit dediği Marun  'lerin günümüzde Asamoto, Koromen, Kormacit, Karpasia diye bilinen köylerde yaşamlarını sürdürdüklerini sözlü kaynaklardan öğrenmiş bulunmaktayız.

Kıbrıs'ın dilinin, tarihinin, kültürünün, sanatının araştırılmasında araştırmacıların önüne çıkan en büyük sorun, Kıbrıs'ın etnik kökeni hakkındaki karmaşadır. Kıbrıslı Türk kimliği nedir? Bu kimliğin kökeni Anadolu'nun hangi yörelerine ve hangi diğer Türk milletlerine dayanmaktadır? Kıbrıs Türk kimliğinin bi  imle  mesinde Rum kesiminin etkisi nedir? Bu d    m   çözmek için atılan ilk adım Kıbrıs Türk Ağızlarının Kökeni adlı bildiri ile Hasan Eren'e aittir. 1959 yılında

Kuzey Kıbrıs'ta yaptığı üç aylık araştırma gezisi, bir nebze olsun bu konudaki bulanıklığı gidermektedir.

Osmanlıların fetih politikasının başında, fethettikleri yerlere sürgün usulü ile nüfus yerleştirmeleri gelmekteydi. Bu politika II. Selim'in 1571 yılında adayı alması sonucunda Kıbrıs'a da uygulanmıştır. Fetih esnasında ve hemen sonrasında Kıbrıs'tan çekip gidenlerin çoğu mal - mülk sahibi varlıklı Latinlerdi. Bunlara adadan ayrılan Venedikli tüccar ve yönetici kişiler de katılınca, birçok ev, çiftlik ve benzeri mal - mülk sahipsiz ve boş kaldı. Sürgün fermanıyla adaya Anadolu'dan insan transferi başlamadan önce, Kıbrıs'ta kalmış askerlerin ailelerini de getirmelerine izin verilmiş, bunlar içinde adada kalmak isteyenlere çeşitli kolaylıklar gösterilmiştir (Gazioğlu, 1994: 100). Hakeri, fetihten önce de Kıbrıs'ta Türk ırklarından toplumların yaşadığını ileri sürmekle birlikte, o da adadaki asıl Türk hâkimiyetinin Osmanlıların adayı almasından sonra başladığını kabul etmektedir (Pehlivan, 2003: 12). Osmanlıların Kıbrıs'a insan yerleştirmeleri 1577 yılından itibaren başlayıp XVIII. yüzyılın sonlarına dek sürmüştür (Gazioğlu, 1994: 106)

Sürgün fermanının esas amacı adayı tekrar kalkındırmak, gelişmesini, tamirini ve imarını sağlamaktır. Gazioğlu, adaya çeşitli meslek erbabından insan seçilip getirildiğini ve bu seçilen kişilerin ayrıca vücutça sağlam, yetenekli ve iyi giyinmiş olmalarının, kendileri ile birlikte keçi ve koyun sürülerinin, tarımsal araç ve gereçlerinin de gönderilmesi gibi buyrukların da sürgün fermanında yer aldığını belirtmektedir (1994: 101).

Eren, bildirisinde Kıbrıs'a olan ilk Türk yerleşmeleri üzerine bilgi veren bir belge olduğu ve bu belgenin de sürgün hükümleri içermesi üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu belge, Kıbrıs adasının fethinden bir yıl sonra yani 1572'de Anadolu, Karaman ve Rum Zülkadiriyyede vâki olan kadılarına gönderilerek, Beyşehir, Seydişehir, Aksaray,

Anduğı ve Develikarahisar, Niğde, Ürgüp, Koçhisar, Ilgın, İshaklı, Akşehir, Akdağ, ve Bozok kazalarından Kıbrıs'a sürgün edilmek üzere yazılmış olan kişilerin adlarını içeren listenin yanı sıra Ilgın'dan 44, İshaklı'dan 85, Akşehir'den 125, Akdağ'dan 84, Bozok'tan 134 sürgünün 1981'de adaya kabul edildiğinin bilgisini de vermektedir (Eren 1971: 347-359). Cengiz Orhonlu, 14-19 Nisan 1969 tarihinde, Kıbrıs Araştırmaları Kurumunun Lefkoşa'da düzenlediğı Birinci Kıbrıs Araştırmaları Kongresine sunduğı tebliğde, Aksaray'dan 225, Beyşehir'den 262, Seydişehir'den 202, Endügi'den 145, Develihisar'dan 197, Ürgüp'ten 64, Koçhisar'dan 88, Niğde'den 172, Bor'dan 69, Ilgın'dan 48, İshaklı'dan 87, Akşehir'den 130 ve daha sonra da Akdağ kazasından 84, Bozok kazasından 134 göçmenin Kıbrıs Adası'na geldiğini belirtmektedir (<http://crc.atilim.edu.tr/the-community>). Bu kaynaklarda verilen rakamların kişi sayısı olduğı belirtilmektedir; Gazioğlu ise, Orhonlu'nun belirttiğı illere göre sürgün kişi sayılarını, gelen aile sayısı olarak bildirmektedir. Ayrıca 200 ailenin Halep'ten (Suriye) adaya geldiğini söylemektedir (1994: 107, 109). Halaçoğlu da 1572'de Aksaray, Beyşehir, Seydişehir, Anduğı, Develihisar, Ürgüp, Koçhisar, Niğde, Bor, Ilgın, Ishaklı, Akşehir, Akdağ ve Bozok yörelerinden adanın fethinden sonraki yıl içerisinde aileler transfer edildiğini bildirmektedir. Halaçoğlu ayrıca Maliyeden Müdevver Defteri'nde Elciler, Batralı, Bolahadlı, Cerid, Çaylak, Dermili, Hacılı, Kiselioğlu, Kılıçlı, Kırıntılı, Lekvan, Sakallı, Sendil, Şamlı, Şeyhli, Tacirli, Tırtar, Gedikli, Güzelbeğli ailelerinin de 1713'te sürgün edildiğinin kaydedildiğini belirtmektedir (Peler 2013: 188-189). Beratlđ da verilen sayıları aile sayısı olarak belirtmiştir (1997: 159, 160). Nazım Beratlđ, Kıbrıslı Türkler'in Anadolu'daki Alevi Türkmen boylarının adaya sürülmüş torunları olduğunu iddia etmektedir. Ayrıca Kıbrıs'a sürülen insanların yaşadığı yerler olarak Anadolu (Bugünkü Orta-Batı Anadolu anlaşılmalıdır. Kütahya, Uşak yörelerine o zaman

verilen isim), Rum (bugünkü Sivas ili), İç- il (İçel), Teke (bugünkü Antalya) ve Karaman olarak bildirmektedir (1997: 128, 131).

Bu bilgiler ışığında adaya ilk yerleşen Türklerin ağırlıklı olarak Konya ve çevresinden geldiğini, daha sonraki göç ve sürgünlerin ise İçel ve Antalya yörelerinden olduğunu söyleyebiliriz.

Halaçoğlu, Ada'ya umumiyetle İç-el yöresine mensup teşekküllerin sürüldüğünü belirterek, İç-el sancağına iskân olunan Kara Hacılu, Eski-Yörük, Kiseli-oğlu (Ketiş-oğlu), Şeyhlü, Sendil, Patralı, Solaklı, Gediklü, Toslaklı, Cerid, Saçı-kara ve Şamlu cemâatlerinin, taahhüdleri hilâfına hareketlerinden dolayı 1713'de Kıbrıs'a sürülmeleri için karar aldığını, 1727'de de, Şeyhlü, Hardal (?), Paşmaklı, Yazıcılu, Hacı-İsalu, Tatar-oğlu (Gediklü), Kaçı ve Horzem cemâatlerinin de Kıbrıs'a sürüldüğünü söylemektedir; ancak Kiseli-oğlu ve Şeyhlü cemâatlerinin, gemi reislerini öldürerek firar ettiğini de belirtmektedir. Halaçoğlu ayrıca, 1072'de Rakka'ya iskânları ferman olunan Güngördü, Delili ve Kırıntılı cemâatlerinin Niğde, Bor, Ürgüp ve Ereğli'de yaptıkları şakavetden dolayı Kıbrı'a sürüldüklerini de belirtmektedir (1991: 141).

Hasan Eren, bildirisinde Kıbrıs'a sürülen Yürüklerin cemaat adlarına (Şamlu, Kara Hacılu, Eski Yürük, Kiseoğlu, Şeyhlü, Senedlü, Batralı, Çıblaklı, Gedikli, Toslaklı, Cirid, Saçıkara) da yer vermiştir (Eren, 1971). Beratlı, bu oymakları şu adlarla bildirmektedir: Şamlu Oymağı, Karahacılu oymağı, Gedikli oymakları, Cerid oymağı, Karakeçililer, Kaçar Halil obası, Kaçar oymağı, Horzumlar, Çarıklı oymağı, Köseli obası, Saçıkara oymağı, Hardallı obası, Sendil obası, Eski-yörük obası, Solaklı obası, Hacıisalı obası, Tataroğlu obası, Bentoğlu oymağı, Köroğlu oymağı (1999, 47-76). Kuzey Kıbrıs'ta Yürükoğulları ve Saçıkara soyadlarının hâlâ kılınılması bu bilgiyi kanıtlar niteliktedir.

TC Başbakanlık arşivindeki belgeler, 1572 yılında Adaya Anadolu'dan 1689 ailenin gelip yerleştiğini göstermektedir. Mühimme Defterinde belirtildiğine göre, 1581 yılına kadar 12.000 ailenin Kıbrıs'a yerleştirilmesi planlanmıştı; ama gerçekleşen sayı daha az oldu. 1581 (XVI. yüzyıl ikinci yarısı) yılına kadar 12.000 yerine 8.000 ailenin adaya getirilerek yerleşimlerinin tamamlandığı resmi kayıtlara geçmiştir (Gazioğlu, 1994: 106, 109). XVII. yüzyılın ortalarında kadar muhtelif göçlerle adaya 30.000 kişi getirildi (Önalp, 2007: 23).

Kıbrıs'a birçok sürgün hükmünün belgeler ile saptandığını belirten Eren, yine de bu hükümlerin yerine getirilip getirilmediği konusunda da açık kapı bırakmıştır. Farklı tarihlerle Kıbrıs'a sürgünlerin gerçekleştiğini belirten Eren, Anadolu'dan Kıbrıs'a ilk gelen Sürgünlerin Konya ve çevresinden, belli müddet sonra gönderilen sürgünlerin de İçel, Antalya ve Alanya çevrelerinden geldiğini belirtmiştir. Bu toplu sürgünlerin haricinde adaya gelen göçlerin de Kıbrıs Türkçesinin oluşumunda büyük rol oynadığı açıktır; fakat bu göçlerle ilgili kesin kaynaklar bulunmamaktadır.

Bütün bu bilgiler ışığında Türkçenin adadaki tarihini, adanın 1571 yılındaki fethi ile başlatabiliriz. Kuzey Kıbrıs'ın resmi dili (yazı dili) Türkiye Türkçesi'dir; fakat adada dört yüz yılda Anadolu ve Rumeli ağızlarından farklı yerli bir ağız oluşturmuştur (Öztürk, 29). Bir taraftan Rumca ve İngilizce ile iç içe geçmiş bir Türkçe olmasına rağmen, Anadolu ağızları ile örtüşen tarafları bir yana diğer Türk lehçelerinde bile görülmeyen özelliklere sahiptir. Bu karmaşık durum özellikle son yıllarda Kıbrıs Türk Ağızları üzerine yapılan çalışmaları da ardı ardına getirmektedir. Bu araştırmalarda kesinlik taşıyan tek ölçüt Kıbrıs Türkçesinin, Türkiye Türkçesinin bir ağızı olduğudur. Peler, Kıbrıs'ta konuşulan Türkçenin, Türkiye Türkçesinin altında yer alan ağız gurubuna dâhil olduğunu; ancak "Kıbrıs Ağızı" adlandırmasının Kıbrıs'ta Konuşulan Türkçe'yi tanımlamakta yetersiz kaldığını ifade ederek Baf

köylüsü göçmeni ile İskele köylüsü göçmeni arasındaki ağız farklılığına dikkat çekmekte ve “Kıbrıs Türk Ağızları” tabirinin en doğru kullanım olduğunu belirtmektedir. Kabataş, sözlüğünde Kıbrıs Türk Ağızlarının, temelde o da bir ağız olan (İstanbul ağız) çağdaş Türkiye Türkçesinin ölçünlü dili ile değil, Eski Türkçe (XIII. yüzyıl öncesi), Eski Anadolu Türkçesi ve Anadolu ağızlarının söz varlığı ile karşılaştırılması gerektiğini; çünkü Kıbrıs Türk Ağızlarında fonetik değişimlerin çoğunun, XVI. yüzyıl öncesine dayandığı gerçeğine de parmak basmaktadır (Kabataş, 23-24). Kıbrıs ağız konuşma dilinde yaşayan, yazı diline geçmeyen bir ağız olduğundan yapılan çalışmaların sözlü derlemeler üzerinden olduğunu görüyoruz.

Eren, Kıbrıs Türkçesinde kullanılan kelimelerin büyük kısmının Anadolu’da aynen kullanıldığını, bu ortak kelimelerin yanında Kıbrıs’ta Anadolu’nun ancak bazı bölgelerinde kullanılan birtakım kelimelerin de olduğunu ve bu kelimelerin incelemeye alınarak Kıbrıs Türklerinin ve Kıbrıs Türk Ağızlarının kökeni hakkında dikkate değer ipuçları olabileceğini de belirtmiştir.

Bölüm 3

SÖZLÜK BİRİMLER (ÜNLÜLERLE BAŞLAYANLAR)

-A-

a buba / a baba ‘çocukluk döneminde ve öncesinde çocukların babalarına seslenirken kullandıkları ünlemdi’ (KTAS). Kıbrıs Türk Ağızlarında *a* seslenme ünlemi olarak kullanılmaktadır.

aa ‘yok, öyle değil anlamında yadsıma ünlemi’ (HKTS).

alel alel ‘yoksulluk, umarsızlık, vurdumduymazlık’ (KTAS). Türkiye Türkçesinde bu sözcük kullanılmamaktadır. Osmanlı Türkçesinde ‘*alil*’kör, sakat, hasta’ anlamlarında geçmektedir (OTS).

a. biti (*mec.*) ‘karısının yanından hiç ayrılmayan erkek’. Türkiye’deyse bücür, kısa boylu kimse, küçük çocuk, dost, fahişe parası yiyen erkek anlamlarında kullanılır (KTAS). *MeninskiSözlüğü*’nde, *am biti* ‘kasık biti (*inguinalis pediculus*)’ (MS).

aba kebe ‘giyim kuşam’ <*aba*² + ~Rum. *kapa* (Yangullis, 2002: 126) (KTES). <Yun. *kapa* ‘kepenek, kebe’ <Lat. *cappa* (TDES). Gökçeoğlu’na göre *aba kebe* ‘sıkı giyinmek için gerekli giysiler; kişinin bedenini koruyan değerli giysiler’. GTS’te *aba* ‘yünün dövülmesi ile yapılan kalın ve kaba kumaş’ + *kebe* ‘kısa kepenek’. Anadolu ağızlarında ise *abakebe* ‘uygunsuz, densiz’ anlamlarında Bolu (DS:I/ 8)

yöresinde kullanılmaktadır. Burada ‘*abakaba, kabasaba*’ anlamlarındaki ikilemeler ile ilişkilendirmek yerinde olur.

aba ‘abla, büyük kız kardeş (DS:I/ 1)’. Eski Uygurca’da *apa* ‘abla, büyük kız kardeş’ (EUTS). DLT’te *aba* ‘ana’ anlamında kaydedilmiştir (DLT, IV/ 1). XIV. yüzyıl Anadolu Türkçesi metinlerinde *aba* ‘ana; nine, anneanne’ (TS:I/ 1) anlamlarında geçmektedir. Anadolu ağızlarının büyük bir bölümünde *aba* ‘abla, büyük kız kardeş’ (DS:I/ 1) anlamlarında geçmektedir. Zaman içerisinde *ana* anlamındaki *aba* biçimi *ebe*’ye dönüşerek ‘çocuk doğurtan kadın’ anlamını kazanmış; ‘büyük kız kardeş’ anlamındaki *aba* ise ölçünlü dilde yerini *abla* sözüne bırakmıştır (Clauson, 1972: 5; Räsänen, 1969: 1; Tietze, 2002/I: 70). *Aba* adı, Anadolu ağızlarının büyük bir bölümünde yaşça büyük kız kardeş anlamı ile kullanılmasının yanında *anne, üvey anne, büyük anne, kaynana, yenge, teyze, hala, yetişmiş küçük kız kardeş, hanımefendi* gibi dişi akrabalık sıfatları yerine de yaygın olarak kullanılmasına karşın, Denizli, Aydın, Mardin ve Muğla yörelerinde ‘baba’ anlamı ile kullanılmaktadır. Türkçedeki *aba* sözcüğünün *âbâ* ‘1. atalar, babalar, dedeler 2. anne, ana 3. anneanne, nine (OTS) *aba* sözcüğü ile ilgisi yoktur.

abadi (kahat) ‘kalınca saman renginde kâğıt; koyu renk’ (KTES). Osmanlı döneminde XVII. Yüzyılda kullanılan iyi bir kâğıt türü (MS). *âbadî* ‘eskiden kullanılan kâğıtlardan birinin adı’, “Hint âbadîsi” de denilirdi Hindistan’ın Devlet-Âbad şehrinde yapıldığı için bu ismi almıştır (Pakalın, 1993, I:2) < abad + kahat (kâğıt) Güncel Türkçe Sözlük’te <Far. *abadi* verilmesine rağmen bu kelime Türkiye Türkçesi için arkaik bir kelimedir denebilir. Buna karşılık Kıbrıs Türk Ağızlarında özellikle yaşlılar tarafından sıklıkla *kâğıt* yerine kullanılmaktadır.

abalara git- (< abla > aba git-) ‘üstü örtülü anlatımla genel eve gitmek’ (KTAS). Derleme Sözlüğü’nde *abala* (*Yeniköy- İstanbul) ‘ahlâksız kadın’ (DS:I/ 22) biçiminde geçmektedir. Kıbrıs’ta ergenlik yaşını geçmiş erkek çocukları genelde aile büyüklerinden babası, dedesi yahut amcası tarafından, cinsel münasebeti tecrübe edebilmesi için bu işi bilenlere, öğreticilere yani *abalara* götürürler.

abalı / ablalı ‘örnek kişiliğiyle saygı duyulan genç bayan’ (KTAS) Hükâm *Oltu – Erzurum yöresinde ise becerikli yiğit manasında kullanıldığı görülür (DS:I/ 8). Bir kişiyi överken adının sonuna {-lı} / {-li} ekleri getirilir. Anadolu ağızlarında da hanım adlarına getirilen{-II } ekinin *aba* sözcüğüne de getirildiğini düşünmekteyiz. Kıbrıs Türk Ağızlarında sevgi, şefkat, değer bildirmek için *abalı* sözcüğü kullanılmaktadır.

abbab (<Ar. aḥbāb > abbab) ‘dost, tanık, ahabap’ (KTES). Türkiye Türkçesinde, Ar. *aḥbāb* adı-b > -p değişimi ile ‘ahbap’ olmuştur.

Abbas’ın Şerife ol-‘1. kocakarı olmak 2. aşırı derecede boyanan kadın’ (HKTS). Bu deyim bir anıştırma örneğidir.

abendero ‘parasız kalmak, meteliği kalmamak’. < Rum. *abendaros*< Yun. *apentaros* ‘beş parasız, züğürt’ (KTES).

abenandi (< Yun. *abenadi*) ‘ileride alacağına sayarak verilen para, avans’ (HKTS).

abenandi çek- ‘öndelik çekmek, avans çekmek’ (HKTS). Yunanca *abenandi* adı ve Türkçe *çek-* eylemi ile kurulmuş bir birleşik eylemdir.

abenandi ver-‘öndelik vermek, avans vermek’ (HKTS). Yunanca *abenandi* adı ve Türkçe *ver-* eylemi ile kurulmuş bir birleşik eylemdir.

abeyi → [abi]

abıg / **abuk** ‘anlaşılmayan’ (KTAS). Gökçeoğlu’nun verdiği anlama saçma, gereksiz, boş anlamlarını da ekleyebiliriz’. Türkiye Türkçesinde genellikle *abuk sabuk* ikilemesinde geçen bu sözcük *Güncel Türkçe Sözlük*’e de alınmıştır: *abuk* ‘saçma (söz, kişi, davranış)’ (GTS). Kıbrıs Türk Ağızlarında ise işler için kullanılır. Eski Anadolu Türkçesinde *abuk* [apuḱ] ‘avurdu şişirip parmakla vurarak ses çıkarma’ biçimlerinde (TS/ 1: 2) geçmektedir.

ăbi / **abeyi** ‘yaşça büyük erkek kardeş, ağabey’ (KTAS). Hakeri, sözcüğü *abeyi* biçiminde belirtmiştir. Anadolu’da ilk hecesindeki /a/ ünlüsünün uzun olduğu görülür. Kıbrıs Türk Ağızlarında ise /a/ sesi hep kısa söylenir. Kırşehir ve Yöresi, Ordu ili ve Yöresi, ve Artvin ağızlarında da *abi* (tdk.gov.tr/ TTAS) biçiminde geçmektedir.

abla ‘etik dışı davranan ahlaksız kadın’ (KTAS). Kıbrıs Türk Ağızlarında *aba* kadar yaygın olmasa da *abla* da kullanılmaktadır. Gökçeoğlu’nun bu sözcüğe verdiği anlam mecaz anlamıdır. Anadolu’da da Kıbrıs Türk Ağızlarındaki anlamı ile kullanılmaktadır: *abla* (II) ‘ahlâsız kadın’ (*Yeniköy -İstanbul) (DS:I/ 22).

ablos / **aplos** ‘rütbesiz, sıradan, önemsiz’ < Rum. / Yun. *aplos* ‘sade, yalın, basit’ (KTES). Hakeri, *aplos* (*ablos*) sözcüğünün, ‘açıkta; kontrolsüz’ anlamlarının da kullanıldığını belirtmiştir.

abofasi et- ‘karar vermek’ (HKTS). < Rum. / Yun. *abofasi* ‘karar, hüküm’ ve *et-* yardımcı eylemi (KTES).

abofdi / abohti ‘bir tür pastırma’. < Rum. *abohtin* [*apo* + EYun. *optos*] ‘pasto [tariheimeno / mumyalanmış] kreas / tuzlanmış, salamura et’ (Yangullis, 2002: 38) (KTES).

aboşi ‘balıkçı teknesi’ (HKTS).

abril ‘nisan ayı’. XVI. yüzyıl Anadolu Türkçesi metinlerinde *abril* ‘nisan’ olarak geçer (TS:I/ 2). Anadolu ağızlarında *abril* yanında *abil/ abril/ arbil/ april/ avril* biçimlerinde de rastlanır (DS:I/ 30). Anadolu ağızlarındaki bu biçimler sözcüğün Kıbrıs’a Anadolu’dan taşındığını gösterir. < Er. *abril* < EEr. *april* < Yun. *aprilis* < Lât. *aprilis* [*aperire* ‘açılmak’ eyleminden] (Tietze, I: 80) (KTES). Ölçünlü dilde kullanılmayan bu sözcük, Türkçe Sözlük’e *abril* biçiminde halk ağzından geçmiştir.

abur ‘besin değeri ve tadı birbirine uymayan ufak yiyecekler’ (KTAS). < Erm. *abur* ‘yemek, özellikle sulu yemek, çorba <*abril* beslenmek (ÇTES). < Erm. *Abur* < EErm. *apur* ‘kara lahana, fasulye ve mısır unu ile yapılan bir çeşit yemek’ (Tietze, I/ 81).

acamu ‘tecrübesiz, işinde yeni olan, acemi’. < Sur. Ar. ‘*acemî* [‘Acem, Arap olmayan, İranlı’ sözünden] (Tietze, I: 85). Arapça ‘*acemî* adı Kıbrıs Türk Ağızlarında ünlü uyumuna girmiştir.

accı ‘yemek pişiren, aşçı’ (HKTS). <accı benzeşme (assimilation) aççı < aşçı < aşı ‘yemek’ + çı meslek eki. Anadolu ağızlarında aşçı adının bu değişkesi görülmemektedir. *Kıbrıs Türkçesi Etimolojik Sözlüğü*’nde ünsüz benzeşmezliğiyle aşçı>açı biçiminde de gösterilmiştir. Bu biçim diğer sözlüklerde geçmemektedir. Bu değişkenin belki de aççı biçiminde olması gerekirdi.

accıbaşı (< accı + başı) ‘aşçıbaşı, baş aşçı’ (KTES).

acı- ‘esirgemek, çok görmek’. *Kıbrıs Türkçesi Etimolojik Sözlüğü*’nde bu eylem Eski Türkçe açıl-’tan getirilmektedir (KTES). Eski Anadolu Türkçesinde acıl- ‘eziyet görmek, canı yanmak’ (TS:I/ 5) anlamlarında geçmektedir. Sözcük anlam değişimine uğramış olmalıdır.

acı dülek (*Ecbalium claterium*) ‘hıyara benzeyen, harabelerde yetişen bir bitki ve meyvemsi eşekhiyari’ (KTES). *Hakeri’nin Kıbrıs Türkçesi Sözlüğü*’nde acıdülek ‘iki yıllık, sürünücü, tüylü ve kalp biçiminde olan yapraklarının kenarları düzensiz girintili çıkıntılı bir bitki olup meyvesi ufak hıyara benzediğinden eşekhiyari olarak da adlandırılmaktadır’ (HKTS). Eski Uygurca’da açığ ‘1. öfke, kızma, şiddet 2. acı, ızdırıp 3. ekşi, acımtırak 4. hediye armağan’ anlamlarında geçmektedir (EUTS). Bu sözcüğün son sesi Batı Türkçesinde düşmüştür. Anadolu ağızlarında acı dülek ‘acı kavun, acı suyu sarılığa ilaç olarak kullanılan bir otun kavuna benzeyen küçük meyvemsi, eşekhiyari’ (DS:I/ 45) anlamlarında kullanılmaktadır. Ayrıca bkz. eşeghiyari.

acı gici ‘küçük ama etkisi büyük olan’. < acı + gici ‘kaşıntı’ (KTES). Anadolu ağızlarında *acı gici* ‘abur cubur, acılı ekşili, su teresi, vesvese’ (DS:I/ 46) Kıbrıs Türk ağızlarından farklı anlamları ile kullanılmaktadır.

acı giciyi sav- ‘etkisi büyük olayın küçük gösterilmesi’ (HKTS). Sözcük hep geniş zaman ile kullanılmaktadır *acı giciyi savor*, bu biçimi ile de atasözü kalıbına girmektedir.

acı guvved / acı kuvvet ‘on sekiz ile yirmi iki yaş arası delikanlıların kuvveti’ (KTAS). Kişiden beklenmeyen kuvvet. *Deli gücü, deli guvvadı* olarak da aynı anlam karşılığı ile kullanılmaktadır. Yapı açısından sıfat tamlaması biçiminde kurulmuş olan, deyim aktarmalarından somutlaştırmanın örneğidir.

acı iş- / acı iç- ‘acı çekmek, uzun süre acı içinde olmak’ (KTAS).

acıg / acık ‘acı, dert, ıstırap’.-*Anne acıgdım. -Acıgdıysan acıg ye, derelerde gurbağacık ye* (KTAS). *acık* şekli ile Anadolu ağızlarında ‘keder, ıstırap, elem’ anlamlarıyla yaygın olarak kullanılan bu sözcük -Çanakkale, *Cumayı - Zonguldak, *Tosya -Kastamonu, -Çorum, -Sinop ve köyleri, Alaçam, - Samsun,*Merzifon köyleri, -Amasya, Erbaa -Tokat, Akkuş -Ordu, Yukarıkale Koyulhisar, Vazıldan *Divriği -Sivas yörelerinde, ‘dağlarda yetişen bir çeşit yabani elma’ anlamıyla geçmektedir (DS:I/ 42).

acı gavin ‘iki çenekliler sınıfının kabakgiller familyasından, elma büyüklüğünde, sert kabuklu, acı ve kokusuz meyve veren, sarıçiçekli, sürüngen gövdeli otsu bir bitkidir’ (KTAS). Anadolu ağızlarında *acı kavun* [*acı dülek, acı düvelek, acı düvlek*]‘bir otun,

acı suyu sarılığa ilaç, eşek hıyarı' anlamı ileÇepnidere *Turgutlu -Manisa, Yeniköy - Balıkesir, Elbeyli, İnikli *İznik, Aksu, -Bursa, *Kandıra -Kocaeli, *Çatalca -İstanbul, Kapullu *Karabük -Zonguldak, Kayapa *Lalapaşa, -Edirne, Ceylânköy *Lüleburgaz -Kırklareli bölgelerinde görülmektedir (DS:I/ 48).

acık (< az+ (ı)cık > azzcık > accık > acık) 'pek az' (KTES). Anadolu ağızlarında da bu sözcüğün değişik biçimleri yaygın olarak görülmektedir: *accık*, *ıcık*, 'biraz, azıcık, pek az' (DS:I/ 41, DS:IV/ 2456)

acı patlıcanı kırağı yakmaz 'kötü durumda olan bir kimseyi, yeni kötü durumlar etkilemez' (HKTS). Bu atasözü, Türkiye Türkçesinde *acı patlıcanı kırağı çalmaz* biçiminde geçmektedir (Tür.S).

acısuvan 'acısoğan' insan kafası büyüklüğünde olanları bile vardır. Yaprakları düz ve geniş şeritler biçimindedir. Gövdesi soğan gibi kat kattır. Etli yapraklarının suyu çok acı ve kaşıntıdır (KTAS). Alternatif tıpta kullanıldığı bilinmektedir.

acış- (< acı- ş-) 'acışmak, üzölmek, acı duymak, kederlenmek' (KTAS). *Hakeri'nin Kıbrıs Türkçesi Sözlüğü*'nde *acışmak*: 1. canı yanmak, mustarip olmak 2. kaşınmak (HKTS). Sözcüğün 'kaşınmak' anlamının Kıbrıs Türk Ağızlarında geliştirildiğı anlaşıyor. Kabataş, bu anlam genişlemesinde 'kaşınmak' anlamına da gelen *giciş-* eyleminin analogik etkisinin olabileceğini düşünmektedir (KTES). Kıbrıs ağzında kaşınmak eylemi de kullanılır fakat *acışmak* eyleminin tam karşılığı *tatlıtath kaşınmak*'tır. Bu anlamı Anadolu'da geçmemektedir. Anadolu ağızlarında *acış-* '1. üzölmek, acı duymak, kederlenmek 2. birinin ölüme, felaketine hep birlikte üzölmek, yanmak 3. sızlamak ağrımak, için için yanmak (Ersis *Yusufeli, Şavşat

köyleri -Artvin, B. Cincirop, *Ardahan -Kars, *Kırıkhan -Hatay, Solakuşağı, *Şereflikoçhisar- Ankara, -Nevşehir, *Bor- Niğde, *Ermenek ve köyleri -Konya -Adana, *İncekum, *Silifke, *Mut köyleri -İçel, Karadere, *Gündoğmuş -Antalya bölgelerinde) 4. canı yanmak (DS:I/ 53) anlamlarında kullanılmaktadır. Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde ise *acış-* ‘ağrımak, ağrıyı kendi organı üzerinde duymak’ anlamında geçmektedir (TS:I/ 7).

acız tacız / aciz taciz (Ar. .‘*acz* ve *ta’cīz*) ‘bıktırıp usandıran, elinden el eman çekilen’ (KTAS). *Aciz* <Ar.‘*acz* ‘1. güçsüzlük, beceriksizlik, çaresizlik’ + *t’acīz* <Ar.‘*acz* ‘1. aciz bırakma, zavallı duruma düşürme 2. huzursuz etme, rahatsızlık’. Aralarında ilişkisel karşıtlık bulunan sözcüklerin yan yana gelmesi ile oluşmuş bir ikilemedir. Bu ikileme Türkiye Türkçesinde bulunmamaktadır.

acur ‘nakış kenarındaki delikli örgüler, gözenekler’ (KTES). Türkiye Türkçesinde *ajur* ‘delikli örgü, gözenek’ (GTS). < Fr. *ajouré* ‘adj mouchoir openwork; bijou, sculpture wich has on openwork design hemstitched; bijou, sculpture which has on openwork desigin (FD). Türkçede /j/ sesi olmadığı için yabancı sözcüklerdeki bu ses /c/’ye dönüşmüştür.

acuva ‘sandıklara, kazevilere bastıra bastıra doldurulmuş ezik hurma tatlısı’ (HKTS). Anadolu ağızlarında *daacuva* ‘hurma ezmesi’ (DS:I/ 55) biçiminde geçmektedir. Bu sözcük de Arapçadan dilimize geçmiştir. *acve* ‘hurma ezmesi’ <Ar. ‘*acwa* (Tietze, I: 90).

acuze karı ‘kötülük yapmayı alışkanlık haline getiren kocakarı’ (KTES). < Ar. ‘*acūz* ‘kocakarı’ (Tietze, I: 90) + TT. *karı*). Türkiye Türkçesinde *acuze* ‘huysuz kocakarı’

(GTS). Kıbrıs Türk Ağızlarında *acuze*'ye ek bir açıklama gereği duyulmuş ve içinde barındırdığı anlamı tekrar *karı* sözcüğü ile belirtilmiştir.

aç 'aşık kemiğinin çukur kısmı' (KTES). *Hakeri'nin Kıbrıs Türkçesi Sözlüğü*'nde *aç* adının yanında *cik*, *çukur*, *gıyıt*, *tekne* adlarının da kullanıldığı belirtilmiştir. Sözcük Türkiye Türkçesinde bu anlamlarıyla bulunmamaktadır.

[aç-]

aç ağzını da, bak havaya* 'yaptığı işten karşılığını alamayan kişilere söylenen bir kalıp sözdür'.

açgı tahtası / açkı tahtası / *aşgı tahdası 'üzerinde yufka açılan veya hamur işleri yapılan uzun ya da yuvarlak tahta (KTES). Kıbrıs Türk Ağızlarında *açgı* / *aşk* / *aşgıtahtası* yanında aynı araç için *senit* ve *sinit* adları da kullanılır (HKTS). Kıbrıs Türk Ağızlarında genellikle *senit*, *sinit* biçimlerinde kullanılır. Anadolu ağızlarında *sinit* 'üzerinde et kesilen ya da ekmek açılan tahta' anlamlarında -Konya; Kıça *Silifke -İçel (DS:V/ 3644) yörelerinde, *senit* 'üzerinde yufka açılan tahta' -Uşak; *Emirdağ -Afyon; Aşşığı Yalabel -Isparta; Karamanlı *Tefenni -Burdur; *Silifke -İçel; Eldirek, *Fethiye -Muğla (tdk.gov.tr/ TTAS) yörelerinde geçmektedir.

açık 'uzak, ırak' (KTES). *Derleme Sözlüğü*'ne göre Anadolu ağızlarında *açık* 'uzak, ırak' anlamında Adatepe *Devrek, *Cumaynı -Zonguldak; *Alaçam, -Samsun; *Zile -Tokat; Nefsiköseli *Görel -Giresun; *Kelkit çevresi- Gümüşhane; -Ardahan -Kars; *Zara- Sivas ve -Kıbrıs'ta kullanılmaktadır (DS:I/ 58). Açık adı *aç*- eyleminden

{-(I)k} eki ile türetilmiş bir addır. Ölçünlü dilde *açık* ‘14. belli bir yerin biraz uzağı 15. denizin kıyından uzakça olan yeri’ anlamlarında geçmektedir (Tür. S).

açıg boynuzlu keçi ‘boynuzları kıvrımlı olmayan keçi’ (KTAS).

açıg yaka / açık yaka ‘sako, ceket gibi üst giyimlerde üst kısımların açık olması’ (KTAS).

açıl- temel anlamı ile kullanılması ile birlikte, köy tavuklarının yumurtlama dönemine girmesi ve kelebek, çekirge yumurtalarının kurtçuk durumuna dönüşmesi anlamlarında kullanılır (KTAS). Hakeri de tavuk dışındaki hayvanların açılmasından söz ederken, Kabataş, açıklamasında sadece ‘tavuğun yumurtlamaya başlaması’ tanımını kullanmıştır. Anadolu ağızlarında da açılmak Mersin ve yöresinde ‘tavuk yumurtlamaya başlamak’ anlamlarında geçmektedir (MAS).

açkı / aşgı (< aç- kı > aşkı > aşgı) ‘oklava ile açılmış hamur, yufka (KTES). Kimi yörelerde *aşgı / açgı / aşkı* biçimlerine de rastlanır. Anadolu ağızlarında *açkı / açgı* ‘oklava ile açılmış hamur, yufka’ anlamında geniş bir alanda kullanılmaktadır (DS:I/ 58, 69). Kıbrıs Türk Ağızlarında /ç/ > /ş/ ve /k/ > /g/ sıkça rastlanan durumlardır. Ayrıca Bkz. *açgı tahtası*.

açucu (çd.) ‘köpekleri çağırmada kullanılır’ (HKTS).

adak pilavı (abudar pilavı, abudardar pilavı) ‘bir dileğin, bir isteğin gerçekleşmesi için yeri yurdu belli olmayan Abu Dardar adlı yatırın adına adanan ve yapıldıktan sonra yedi komşuya (kapıya) verilen pilav’ (KTAS). Hakeri ve Kabataş

abudar pilavı ‘mercimek, bulgur, soldurulan soğan ile yapılan pilav’. Dilekte bulunanlar, dilekleri yerine gelince mevlit okuturlar, mevlide katılan kişilere de bu pilavdan ikram ederler. Anadolu ağızlarda bu geleneğe hizmet eden ‘*adak pilavı, abudar pilavı ve abudardar pilavı*’ sözcüklerine rastlanmamıştır.

adam kılığında keçiye Abdurrahman Çelebi ya da **dayı de-** ‘istenilen nitelikteki şeyi bulamayınca onun daha küçük ya da daha düşük nitelikte olanına da razı olunur (HKTS). Türkiye Türkçesinde bu deyim, ‘*koyunun bulunmadığı yerde keçiye Abdurrahman Çelebiderler*’ (tdk.gov.tr/ ADS) biçiminde karşılanmaktadır.

adam oğlu / adam oğlu ‘adam evladı’ (KTAS). Doğru eğitim görmüş yetenekli aile çocuğu. Türkiye Türkçesinde *adam oğlu* yerine *adam evladı* ‘iyi bir ailenin iyi bir çocuğu’. Anadolu ağızlarında, hatır gönül sayan, insaniyetli manasına gelen ‘*adamlıklı*’ sözü de buna eşdeğerdir (DS:I/ 63).

adar ‘vakit, zaman’. En yakın anlamı ile Anadolu ağızlarında *adar* ‘mart ayı’ anlamında sadece -Bitlis yöresinde kullanılır (DS:I/ 64). Tietze, bu sözcüğü Farsça *âdar* ‘suriye takvimine göre mart ayı’ ndan getirmektedir (I/ 98). *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*’nde bu sözcük Arapçadan getirilmektedir: *adar* < (Suriye) Ar. ‘*adâr* ‘mois de mars’. Kürtçede de *adar* ‘Mars’ olarak geçer (TDES).

adavet güüt- ‘düşmanlık beslemek, kin gütmek’. < Ar. *adāvet* ‘düşmanlık’ [*adū* ‘düşman’ kökünden] (KTES). *Adavet* ‘düşmanlık’ + *güt-* ‘bir düşüncüyü veya bir ilkeyi gerçekleştirmeye çalışmak’ (GTS).

ades / adez ‘kırılmış kırmızı mercimek; kemik suyunda yapılmış mercimek çorbası’ (KTES). *ades* <Ar.‘*adas* ‘mercimek’ (Tietze, I: 99).

adı sahabına / adı sahibine ‘adı sahibine (benzemek)’. Çocuğun beden, huy ve yeteneklerinin adını aldığı aile büyüğüne benzer özellikler taşıması (KTAS). Gökçeoğlu’nun *adı sahabına* (*adısahibine*) olarak verdiği eksilteli anlatımın bir örneği olan bu kalıp söz ‘*gibi*’ ilgeci ve ‘*çekti*’ çekimli eylemi ile de kullanılır. İmalı konuşulmak isteniyorsa *adı sahabı* biçiminde de geçer. Türkiye Türkçesinde bu söze rastlanmamıştır.

adila ‘buğday, arpa gibi bitki saplarının boğum yerleri’. < Rum. *adila* [EYun.*atilon*] ‘zizanio ton sitiron / tahılların işe yaramaz kısımları’ (Yangullis, 2002:51) (KTES).

adiyavroho ‘su geçirmez deri, yağmurluk’. <Rum. / Yun. *adiyavroho* ‘su geçirmez yağmurluk’ (KTES).

adiyo ‘Allahısmarladık, hoşça kal’ (HKTS). Fransızca *adieu* [adijø]‘(salut) farewell, goodbye’ (FD).

adlaz ‘ipekli bir tür kumaş, atlas’ (KTES). <Ar. *atlas* ‘yüzü parlak, sık dokunmuş bir ipekli kumaş türü, saten (GTS).

admaca / atmaca (< at- maca) ‘topacı yukarıdan atarak döndürme yöntemi’ (KTAS).

adnanesi / atnanesi (*mentha longifolia*) ‘Kıbrıs’a özgü bir nane’ (KTAS). Belirtisiz ad tamlaması biçiminde kurulmuş bir birleşik addır.

adraşıya (*Centaurea hyalolepis*) ‘taze dikenleri yenilebilen bir bitki’. <Rum. *adraşia* / *adracida* (KTES). Ayrıca bkz. *ahraşıya*.

adu ‘korkmadan bir işi, bir şeyi yapan kimse, iskambil oyunlarında güçlü kâğıt’ (HH, OK). < Rum. *adu* ‘ishiro epihirima / haklılıktan doğan güç, güçlü kanıt, iddia’ (Yangullis, 2002: 50) (KTES).

afacan (< Ar./Far. *āfet-i cān*) ‘sirke, ekşi ya da limon tadında olan’ (HKTS). <Ar./Far. *āfet-i cān* ‘kalp ağrısına sebep olan hastalık’ (MBTS). İnsandan doğaya bir deyim aktarmasıdır.

afacan ölümü ‘doğal afetler ve yıkımlar sonucu ani ölüm’. Bu sözcük Velet İzbudak’ın hazırladığı *El-İdrāk Haşiyesi* adlı kitapta da vardır (KTAS). Acı çekerek ölme. Anadolu’da *afacan ölümü* [*afakan ölümü*, *afilcanölümü*] ‘âni ölüm’ anlamında Yavuz Şavşat -Artvin (DS:I/ 68) bölgesinde geçmektedir.

afacan ölümü büksün seni ‘birinin çok acı çekerek ölmesini istemek’ (HKTS). Kötü dilek, beddua sözü.

afacan ölümü büg- ya da **bük-** ‘çok acı çekerek ölmek’ (KTAS).

afagan ‘öfke, çarpıntı, bunalım’ (KTES). Anadolu ağızlarında *afakan* / *afikan* ‘yürek oynaması, çarpıntı, tasa, iç sıkıntısı; öfke, sinir’ anlamlarında yaygın olarak kullanılır

(DS:I/ 68). <Ar. *hafakan* ‘çarpma, vurma; yürek oynaması’. Anadolu ve Kıbrıs Türk Ağızlarında önseste /h/ sesinin düştüğü görülüyor. Bu sözcükte ölçünlü dildeki kullanımına göre /-k-/ > /-g-/ değişimi görülmektedir.

afagan ölümü ‘ani ölüm’ (KTES). <Ar. *hafakan* ‘1. ıstırap, sıkıntı; çarpma, vurma 2. yürek oynaması’ (OTS). Kabataş, sözlüğünde sözcüğün *Derleme Sözlüğü*’ne Kıbrıs -Baf ağzından girdiğini belirtmiştir; fakat *Derleme Sözlüğü*’nde Kıbrıs Türk Ağızlarından *afakanölümü* biçimi geçtiği belirtilmektedir.

aferin pof pof / *aferin poh poh ‘bir eylemin yerinde yapılmadığını, iş olsun diye yapıldığını belirtmede kullanılır’ (HKTS). Bu ilişki sözünde geçen *pof pof* Türkiye Türkçesindeki ad *pohpoh* ünlemi ‘pohpohlama işi’ ile aynıdır. Bu yansımali ad Türkiye Türkçesinde tek başına da kullanılmaktadır *pof* ‘yere düşen kaba ve yumuşakça bir şeyin veya havası boşalan bir nesnenin çıkardığı ses’ (GTS).

afdos ‘gizli sevgili, metres’. < Rum. *Afdos* < Yun. *aftos* ‘bu’. Trabzon ağızlarında *aftoz* ‘sevgili, metres’ biçiminde kullanılmaktadır (Öztürk, 2005: 17). Aktunç, *Büyük Argo Sözlüğü*’nde *aftoz* ve *aftos* biçimlerinde ‘sevgili, nikâhsız karı, metres, kapatma’ anlamlarını verir (BAS). Kıbrıs Türk Ağızlarında, Rumcadaki söylenişi korunmuştur.

aferina ‘küçük boyda bir tür balık (*Atherina presbyter*)’. < Rum. *atherina* [EYun. *athir*] (Yangullis, 2002: 10) (KTES).

afgan atı / afkan atı ‘mobilet’. Mobylette gibi küçük motorlu bisikletlere epeyce hızlı gittiklerinden bu ad verilmiştir (KTAS). İyi durumda olan, yaşça eski motorlu araçlara da *Afgan atı* denmektedir.

afı gafı ye- ‘pisboğazlık etmek, bütün yiyecekleri silip süpürmek’ (KTAS).

afin ‘tehlike, alarm’. Tehlike anında, bunu herkesin haber alması için verilen işaret (KTAS). *afin* ‘tehlike, alarm’ (DS:I/ 72). Bu sözcük *Derleme Sözlüğü*’ne Kıbrıs’ın Baf kazasından gönderilmiştir.

aforiya ‘kısır, verimsiz’. <Rum./Yun. *aforia* (KTES).

afroza ‘suyla karıştırılıp içildiğinde köpüren sodalı madde’ < Rum. / Yun. *afros* ‘köpük’ / *afrados* ‘köpük gibi’ (KTES). Hakeri’nin Kıbrıs Türkçesi Sözlüğü’nde *afroza*’nın yanında *fiza* ve *periskan* da denildiği belirtilmiştir. Sözlü kaynaklar ise *afroza* adının ürünün marka adı olduğunu bildirmektedir.

afsunla- → [avsinla-]

ag arab / ak arap kendisi gibi kara tenlilerden nefret edip, ak tenlileri savunup onlara hizmet eden kara tenli kişi (KTAS). Suçlu fakat suçunu gizleyen, suçlular hakkında atıp tutan kimselerin arkasından da *ak arap* denir. Anadolu ağızlarında farklı anlamlarda kullanılmaktadır: *akarap* ‘siyahlı beyazlı, alacalı’ Güneyce- Rize (DS:I/ 139). *ak arap / ak esmer* ‘açık renk zenci; zenci tipinden fakat cildi beyaza yakın’ (Tietze:I / 124). Bu anlamına göre Kıbrıs Türk ağızlarındaki kullanımında ad aktarması görülmektedir. Somutlaştırmanın örneğidir.

ag ger keçi ‘karnı, bacağı, burnu ya da kulakları beyaz olan keçi’ (KTAS). *Gerkeçi* ‘karnı, bacağı, burnu ya da kulakları beyaz ile siyah arası renkte olan keçi, eşek vb. hayvanlar (için)’ (DS:III/ 1993). Anadolu ağızlarında yaygın olarak kullanılmaktadır.

aggu ‘küçük çocuklara söylenen bir sözcük’ (KTES). Anadolu ağızlarında *aggu* ‘ağlayan küçük çocukları susturmak veya güldürmek için söylenir (*Alaşehir-Manisa)’ (DS:I/ 76).

[akıl]

aglına turb suyu / aklına turp suyu ‘düşüncesini beğenmemek, ortaya konulan düşüncenin yarar getirmeyeceğine inanmak’ (KTAS). Türkiye Türkçesinde de *aklına turp suyu sıkayım* ‘birinin düşüncesini veya yaptığını beğenmemek’ şeklinde kullanılmaktadır (tdk.gov.tr/ ADS).

aglına dam- / aklına dam- ‘unuttuğu bir sözcüğü ya da konuyu birden bire hatırlamak’ (KTAS). *dam-* (*dan-*) ‘Akla gelmek, önceden duyumsamak, esinle anlamak’ (HKTS). *dam-* ‘akla gelmek, içine damlamak’ (KTES). Orta Türkçe döneminde, *tam-* ‘damlamak’ biçimiyle geçmektedir (DLT; IV/ 566). *dammak* [*damılçımak, danklamak, danmak*] ‘akla gelmek, önceden hissetmek, sezmek, ummak’. Anadolu ağızlarında *akıla dammak, akıla danmak* biçimleri yaygın olarak geçmektedir (tdk.gov.tr/TTAS).

agsi bügsü ‘aksi büksü, aykırı, birbirine zıt’ (KTES). Karşıdakini üzecek şekilde söz söylemek. Uygunsuzluk, aykırılık, olumsuzluk, terslik, uymazlık taban tabana zıt, ters pers (KTES). Arapça ‘*aksî* ‘ters, zıt, karşıt, olumsuz, menfi’ (GTS). **Büksü* adı

da ses açısından *aksi* adına benzetilerek bükme eyleminden {-sü} eki ile yapılmış bir türev olmalıdır.

agsülümen ‘aksülmen, bağırsak kullanımının sağaltımında kullanılan ağulu, ak renkli toz biçiminde civa klorür. Süblime’ (KTAS). *süblime* ‘1. kimyada süblimleştirme yoluyla elde edilen ürün 2. ak sülümen’ (GTS).

agşam ‘akşam’ (KTES). DLT’te *axşam* biçiminde kaydedilmiştir (DLT, IV/ 14). Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde *axşam* [*ağşam*] biçimlerinde geçer (TS:I/ 113). Clauson’a göre < Soğd. ? *şşapan*, *şşap* sözünden gelir (1969: 13). Hasan Eren de sözcüğün eski İran dillerinden alındığını belirtmektedir (TDES). Ölçünlü dile göre Kıbrıs Türk Ağızlarında sözcük içinde /-k-/ ünsüzünün tonlulaştığı görülür.

ağa gavesi ‘ağa kahvesi, sade kahve’. Şeker kullanılmadan pişirilen Türk kahvesi (KTAS). Kıbrıs Türk Ağızlarında yaygın bir kullanımdır.

ağartma ‘bademsi tohumların suda kaynatılıp kabuklarından temizlenme işi’ (HKTS). Ölçünlü dilde *ağartmak* ‘ak duruma getirmek, beyazlatmak’ anlamında kullanılmaktadır (GTS).

ağaş (< ağaç > ağaş) ‘ağaç’ (KTES). < ET.1 ‘bitki’ (Tekin, 1988: 136), < ET.1 ‘ağaç, ekin, bitki, nebat, orman’ (EUTS) ve {+ğAç} ‘küçültme eki’ (KBS).

ağaş ılgın (*Tamarix aphylla*) ‘ılgın’. Çok yıllık bir ağaçtır. Küçük yapraklıdır. Yapraklarını döker. Çiçekleri küçük ve salkım biçimindedir. Meyveleri kapsül biçiminde ve çok sayıdadır. Kıbrıs Türk masallarında *ılgın*’ın adı “kılgın” dır

(KTAS). *ağaş (ılgın)* ‘küçük yapraklı küçük salkım çiçekli, kışın yapraklarını döken bir ağaç türüdür’. Kıbrıs’ta iki tür *ılgın* bulunur. Kimi yörelerde çalı türü ılgınla ağaç türü ılgını ayırt etmek için ‘*ağaşılgın*’ adı kullanılır (KTES).

ağdalanma ‘koyulaşma, katılaşma’ (KTES). <Ar. (Suriye) ‘*akīda* [‘*kd* ‘dügümlenmek, koyulaşmak’ kökünden] sözünden alınmıştır. Sözcükte /k/ > /ğ/ ve /ī/ > ø gelişmesi meydana gelmiştir (Tietze, I/ 110; Eren, 1999/ 3). Ayrıca bkz. *akidelenme*.

ağdır- (< ağ- dır-) ‘pişirilen yemeği veya şeyi koyulaştırmak, yukarıya doğru tırmandırmak, havaya doğru kaldırmak, yükseltmek, omuzlara almak (KTAS). Sözcük *ag-* ‘çıkmaq, yükselmek’ (DLT, IV/ 9) kökünden gelmektedir.

ağğu ağğu ‘Kıbrıs Türkleri bebeklerinin ağlayışlarını *ağu* diye seslendirirler (KTAS). *Aggu*: Küçük çocuklara söylenen bir sözcük. Yansımali seslerden (KTES). Bu yansımali sözcüğün *ahucuk*, *agucuk* biçimleri de bulunmaktadır. Hakeri, bu sözcüğün *agu* biçimini de vermektedir: 1. süt çocuklarının neşelendikleri zaman çıkardıkları ses 2. memedeki çocuklara meme verileceği veya su içirileceği vakit hafifçe çenelerine dokunularak söylenir. Bu adın *agulama* ve *agulamak* türevleri de bulunmaktadır (HKTS). Ağlayan çocukları susturmak veya güldürmek için de *ağucuk* kullanılır. Güncel Türkçe Sözlük’te de *agu* ‘süt çocuklarının neşelendikleri zaman çıkardıkları ses’ (GTS) biçimi geçmektedir; fakat Ölçünlü dilde *ağğu*, *aggu*, *ahucuk*, *agucuk* biçimlerine rastlanmamıştır. Kıbrıs Türk Ağızlarındakine benzer şekillere Anadolu ağızlarında rastlanmaktadır: *aggū* [*agucuk*, *ağu* (III), *ağucuk*] ‘ağlayan küçük çocukları susturmak veya güldürmek için söylenir (DS:I / 76).

ağı (*Nerium oleander*) ‘zakkum bitkisi’. Kıbrıs Türk Ağızlarında zakkum bitkisinin *ağı* sözcüğüyle karşılanması, bu bitkinin zehirli olduğunun bilindiğini gösterir (KTES). Eski Türk lehçelerinde de *agu* ‘zehir’ olarak geçmektedir (EUTS; DLT, IV/ 13). Anadolu ağızlarında *ağı* ‘1. zehirli ot 2. kırağı’ anlamlarında yaygın olarak kullanılmaktadır (DS:I 89). Ölçünlü dilde *ağı çiçeği* ‘zakkum’ olarak geçmektedir.

ağı düvü / ağı düğü ‘yoksulluk, zoru zoruna, güçlükle, yarı aç yarı tok, acılı yaşamak, çok değersiz (KTAS). Aynı anlamla Anadolu ağızlarında yaygın bir kullanıma sahiptir. Anadolu ağızlarında *ağı düğü* [*ağu düğü*] 1. evde erzak olarak bulundurulmuş öteberi, acı tatlı, ufak tefek yiyecekler 2. zehir zıkkım 3. karın ağrısına ilaç olarak kullanılan bir ot’ anlamlarında yaygın olarak kullanılmaktadır (DS:I/ 89). Eski Anadolu Türkçesinde ise *düğü* ‘pirinç ufağı, bulgur ufağı’ (TS:I/ 74). *Düvü* < *düğü* (ET. *tögi* ‘darının ezildikten sonra geri kalan kısmı’ < *tög-* ‘ezmek, döğmek’, {-i} eylemlerden ad türeten ek (Clauson, 1972/ 478). DLT’te *tög* ‘döğmek, dövmek, inceltmek’ (DLT, IV/ 643). Anadolu ağızlarında *ağı düvü* ikilemesinden bağımsız olarak *düğü* ‘1. elendikten sonra geriye kalan en ince buğday 2. bulgur unu 3. pirinç 4. kızıldarı, kumdarı anlamlarında kullanılmaktadır (DS:II/ 1622), *düvü* ‘dövülmüş kum darısı’ (DS:IV/ 1642) sözcükleri de kullanılmaktadır. Kıbrıs Türk Ağızlarında *düvü* / *düğü* sözcüğünün tek kullanımına rastlanmamıştır. Kıbrıs ağzında iç seste /-g-/ sızıcılaşır ya da /-v-/ sesine döner. Genellikle *geçin-* eylemi ile birlikte kullanılır *ağı düvü* geçinme ‘geçim sıkıntısı ve acılar içerisinde yaşam sürdürme’ (KTAS). Gökçeoğlu, böyle bir tanım vermiştir; ancak bu ikileme yaşamın zar zor sürdürüldüğünü anlatan bir belirteçtir.

ağı- (< ag- ı-) ‘yükselmek, yukarı çekmek’ (HKTS). *Ağ-* eylemi Divanü Lûgat-it Türk’te ‘çıkmaq, belirmek; aşmaq, yükselmek, ağmaq; değişmek, başkalaşmak,

bozulmak, meyletmek, dönmek' anlamlarında geçmektedir (DLT, IV/ 9). Kıbrıs Türk Ağızlarında bu kök, *kazı-* eyleminde olduğu gibi eylemden eylem türeten /-ı-/ ile genişletilmiştir.

ağırlık parası 'imamın ölüleri gömmeden önce cenaze yakınlarından aldığı para' (KTES). Gökçeoğlu'nun Kıbrıs Türk Ağızları Sözlüğü'nde *ağırlık*: 'başlık parası'. *ağırlık parası*: 'gömme işlemini yapan imama ölü yakınlarının verdiği para'. Eski Anadolu Türkçesinde sözcük çok yaygındır *ağırlık* '1. ağır, kıymetli 2. itibar, kıymet, değer 3. vekar, temkin 4. mehri muaccel 5. ev eşyası 6. karşılık, bedel (TS:I/ 40). *Ağırlık* Orta Türkçede 'ikram, ağırlayış' anlamında geçmektedir (DLT, IV/ 10). Anadolu ağızlarında *ağırlık* '1. tabanca 2. başlık parası' (tdk.gov.tr/ TTAS). Gökçeoğlu, Anadolu ağızlarından etkilenip *ağırlık* sözcüğüne 'başlık parası' anlamını Anadolu Ağızlarından etkilenip vermiş olmalıdır. Kıbrıs kültüründe ağırlık, para olarak verilmez, bu herhangi bir ev eşyası olduğu gibi mücevher de olabilir.

ağırsak¹ 'ağırsak, iğn altına bağlanan ağırlık' (KTES). DLT'te *agurşak* biçiminde geçer (DLT, IV/ 13). XVI. yüzyıl Anadolu Türkçesi metinlerinde *ağırsak* 'iplik eğrilecek iğne takılan tahta yuvarlak' biçiminde kullanılır (TS:I/ 42). Anadolu ağızlarında *ağırsak* (*ağırsak/ ağşak*) yün, iplik eğrilirken iğn altına takılan yuvarlak ağaç parçası, ağırsak' (DS:I/ 92). Sözcüğün morfolojisi üzerine farklı görüşler öne sürülmüştür. Clauson, Tkm. *ağırsak* biçimini veri alarak ağır sözüne getirilen {-çak} ekiyle türetildiğini belirtir: *ağır+ çak>ağırsak ~ ağırşuk* (1972: 92). Eren, -çak / -çuk ekinin *ağır* gibi bir sıfat üzerine getirilmesinin normal olmadığını söyleyerek bu görüşe ihtiyatla yaklaşmıştır (TDES). Dankoff, *ağırsuk* sözcüğünü *ağır* sözünün türevleri arasında saymıştır (1985: 6). Sözcüğün morfolojisine ilişkin bu görüşlerden çıkarılacak sonuç, *ağır* sözünün bir türevi olduğudur.

ağırsak² ‘kadın ölülerin yanına konulan ağırlık’ (KTES).

[ağız]¹

ağız şamatası ‘ağız dalaşı, bağrışarak tartışmak, kuru gürültü’ (KTAS). Ölçünlü dilde *şamata* ‘gürültü, patırtı’, *şamataet-* ‘gürültü patırtı yapmak’ (GTS) biçimleri geçmesine rağmen, Kıbrıs Türk ağızlarında belirtisiz ad tamlaması biçiminde kurulan *ağız şamatası* ölçünlü dilde geçmemektedir.

ağızağıza ‘ağızına değin dolmuş olarak, silme’ (HKTS).

ağızdan dolma ‘barutun ağızdan konulduğu tüfek türü’ (HKTS).

ağızdan hürmet et- ‘kusmak’ (HKTS). Bu deyim bir örtmece örneğidir.

ağızla kulağın arası dört parmak ‘insanın ne konuştuğunu bilmesi, düşünerek konuşması gerektiğini belirtir (HKTS).Somutlaştırma örneğidir. O kadar yakın mesafede ağızdan çıkan kulağın duyması gerektiğine işaret edilmektedir.

ağza gel- ‘çocuğun yetişip büyümesi’ (KTAS). Çocuğun yeme içme dâhil kendi işini yapabilecek duruma gelmesi. Anadolu ağızlarında bu anlamdaki deyime rastlanmamıştır.

ağızı açık, aklı kaçık ‘şaşkın, alık, bön’ (HKTS). Türkiye Türkçesinde *ağızı açık aklı kaçık ayran delisi* ‘yeni gördüğü her şeye şaşkınlıkla bakan, şaşıran’ biçiminde geçmektedir (Tür. S).

ağı ağılan- ‘safrası kabarmak’. Mide bulanması sonucu mide özsularının ağza gelip acılaşması (KTAS). Ölçünlü dilde *ağı* ‘zehir’ anlamında geçmektedir (GTS).

ağı dili guru- / ağı dili kuru- ‘dili boğazına akmak, korkudan ya da heyecandan konuşamayacak duruma gelmek, çok utanma sonucu yaşanan durum, birine söz söyleyemez duruma gelmek’ (KTAS). Bu deyimde insanın ruh halinin bedeninin parçalarında yarattığı değişimler anlatılmaktadır. İnsanın içi ile dışı arasında bir ilişki kurularak ad aktarması yapılmıştır. Aynı zamanda bu deyim somutlaştırma örneğidir.

ağı eyri ‘söylenenleri ya da işittiklerini başkasına çarptırarak aktaran kişilere denir’ (KTAS). Bu deyim isnat gurubu biçiminde kurulmuş bir deyim aktarması örneğidir.

ağından burnundan (*solu-) ‘çok öfkelenmek’. Aşırı derecede öfkelenmenin yüzde oluşturduğu değişiklik (KTAS). Gökçeoğlu, madde başında *ağından burnundan* biçimini vermiş; ancak bu deyim Kıbrıs Türk Ağızlarında *ağından burnundan dumanlar çıkmak*, *ağından burnundan solumak* biçimlerinde geçmektedir. Türkiye Türkçesinde burnundan solu- ‘çok öfkelenmiş olmak’ biçiminde geçmektedir (ADS).

ağzının cudasına s.ç- ‘cezalandırmak’ (HKTS).

[ağız]²

ağız böreği ‘yeni yavrulmuş koyun ya da keçinin ilk sağımından elde edilen ağızla yapılan börek (KTAS). Ağıza şeker konularak yapılan börek. Türkiye Türkçesinde *ağız* tek başına kullanılmaktadır fakat belirtisiz ad tamlaması biçiminde kurulan *ağız böreği* Kıbrıs’a özgüdür.

ağız südü / ağız sütü ‘yani yavrulmuş koyun ya da keçinin ilk sütü’ (KTAS). Kıbrıs Türk ağızlarında organ adından ayırmak için, süt+ ü tamlananıyla belirtisiz isim tamlaması kurup, *ağız* adının ‘ilk süt’ anlamı belirginleştirilerek kullanılmaktadır.

ağızlık ‘su arkının sulanan yere açılan kısmı, ark başı, arklardan sulanacak tarlaya açılan su (KTES). Sözcük Anadolu ağızlarında bu anlamda yaygın olarak kullanılmaktadır (DS:I / 98-99).

ağızlık ver- / ağızlak ver- ‘ekmek pişerken fırın ağzına konulan bir miktar odunla ekmeklerin yüzlerinin kızarmasını sağlamak’ (KTAS). Bu deyim de deyim aktarmasının örneğidir.

ağlağan (< ağ+ la+ gan) ‘sık sık ağlayan, gözyaşını tutamayan (kişi)’ (KTES). Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde *ağlağan* ‘çok ağlayan, sık sık ağlayan’ anlamlarında geçer (TS:I/ 47). Anadolu ağızlarında *ağlağan* [*ağlak*] ‘1. vara yoğa ağlayan, sulu gözlü (Bursa; Tavşancıl *Gebze, *Kandıra- Kocaeli, Çorum; *Merzifon köyleri- Amasya; Kalealtı *Elbistan -Maraş) 2. fazla yağış yüzünden olgunlaşamayan tahıl ve bunların unundan yapılan, pişkin olamayan ekmek (DS:I/ 100). DLT’te *yıgla-* ‘ağlamak’ biçiminde geçmektedir (DLT, IV/ 781).

ağlamsık (< ağ+ la- msı- k) ‘ağlarmış gibi yapma, yalancı ağlama’ (KTES). XV. yüzyıl Anadolu Türkçesi metinlerinde *ağlamsı-* ‘ağlar gibi yapmak’ biçiminde eylem olarak geçer (TS:I/ 47). Anadolu Ağızlarında, *ağlamsek* [*ağlaç, ağlağan, ağlağ, ağlamsek, ağlamsuk, ağlamuk, ağlarca, ağlarıcı, ağlaz*] ‘vara yoğa ağlayan, sulu gözlü’ anlamı ile yaygın olarak kullanılmaktadır (DS:I/ 101). Tietze’de *ağlamsı* ‘ağlamaklı’ türevini de bulmaktayız: < ağla- msı (2002:112). Şemseddin Sami, *ağlamsık* ‘daima ağlar gibi duran veya söyleyen’ (KT). Sözcüğün *ağlamsık* biçimi Kıbrıs Türk ağızlarına özgüdür.

ağlargüler çiçeği ‘akşam sefası, gece sefası’ (KTAS). Tek yıllık bir süs bitkisidir. Mavi beyaz çiçekleri vardır. İki çenekliler sınıfındandır. İki çeneklilerden süs bitkisi olarak yetiştirilen ve biyolojinin soya çekim deneylerinde çok kullanılan bir bitkidir (HKTS). Bu çiçek adı, kutupsal zıtlık oluşturan ağla- ve gül- eylemlerine getirilen {-Ar} ortaç eki ile kurulmuştur. Türkiye Türkçesinde *ağlargüler çiçeği* adına rastlanmamıştır.

ağna¹ ‘(hayvan) bir yere yatıp yuvarlanmak (HKTS). DLT’te *ağna-* ‘(hayvanlar) yatıp debelenmek’ anlamında kaydedilmiştir. Anadolu ağızlarının büyük bir bölümünde aynı anlamda geçmektedir (DS:I/ 106). Anadolu Ağızlarında damak n’li biçimi yanında birçok değişkesi bulunmaktadır (DS:I/ 106). XIV. yüzyıl Anadolu Türkçesi metinlerinde *ağna-* ‘debelenmek, yatıp yuvarlanmak’ anlamında geçer (TS:I/ 53). Eski Uygur Türkçesinde *ağna-* [*ağına-*] ‘arkası üstü yere sürünmek, debelenmek, kıvrınmak’ biçiminde geçmektedir (EUTS).

[ağna²-] → aḡna-

ağrelli / ayrelli ‘1. zambakgillerden, sapı ince uzun, çiçekleri sarımtırak yeşil, meyvesi nohut biçiminde yuvarlak, al renkte bir bitki. Oluşan sürüngenleri sebze olarak yenilir. 2. (*mec.*) zayıf. 3. (Yanlış olarak) Terhunotu. 4. (*mec.*) kolay kırılabilen taze böğrölce (HKTS). *Kıbrıs Türkçesinin Etimolojik Sözlüğü*’nde Kabataş *ağrelli, ayrelli* (*Asparagus stipularis*) ‘kuşkonmaz’ . <Rum. *agrellin* [*ağreli* < *ağrios* ‘yabani’ -*ellin* eki] ‘*sparangi, ağreli* / kuşkonmaz, yabanıl’ (Tzitzilis, 1987: 2; Yangullis, 2002:6) (KTES).

ağzıgara¹ / ağzıkara ‘asıntı’. Selli yağmurlarda sel suları ender de olsa yer altında tünel kazarak da akar. Yer altında akan suyun giriş yerine halkımız *ağzıkara* demektedir (KTAS). Ovalarda fazla yağmur yağdığında açılan delik (KTES). Anadolu ağızlarında *ağzıgara* ‘toprağın yüzündeki yarık ve çukurlarda biriken sular (Ezin *Dözyol- Hatay; Bahçeli *Niğde; Oymaklı- Adana; İçel köyleri) (DS:I/ 118) anlamında geçmektedir. Anadolu ağızları ile Kıbrıs Türk Ağızlarında bu birleşik sözcüğün anlamı birbirine yakındır.

ağzıgara² ‘olumsuzluklardan söz etmeyi seven, kara haber veren, felaket telalığı yapmayı seven kişi’ (KTAS). İsnat gurubu biçimindeki bu söz anlam aktarımıyla da kullanılmaktadır. Ölçünlü dilde *kara* adında ön ses /k-/ korunmaktadır: *ağzı kara* ‘1. kara haber vermekten hoşlanan, şom ağızlı 2. bir yerde konuşulanı veya yapıları duyup görmesi istenilmeyen (kimse) anlamlarında geçmektedir (GTS).

aha ‘1. işte 2. işte burada 3. burada, orada’ (HKTS). Anadolu ağızlarında *aha* ‘işte, orada, hemen şurada, bu’ (DS: I/ 121). Anadolu ağızlarında yaygındır, Türkçe Sözlük’e de halk ağızlarından geçmiştir (Tür.S). Ayrıca bkz. *ahha*.

ahanadu ‘ölümsüz anlamına gelen bir tür ağaç’. <Yun. *athanadon* [*a* -sız olumsuzluk eki + *thanatos* ‘ölüm’] (Yangullis 2002: 10) (KTES).

ahcacıg / ahcacık / alçacık Bir yıllık bir bitkidir. Dikey büyüyen, ince tüylü, kırk santimetre boyunda bir bitkidir. Alt yaprakları ikili ve dörtlü çiftler biçiminde parçalıdır. Çiçek kümesi şemsiye biçimindedir. Ortadaki çiçekler beyaz renklidir. Meyveleri disk ve yarım yuvarlak biçimindedir. Meyveleri tazeyken yenilir (KTAS). Mürver çiçeğine benzeyen çiçekleri olan ve mercimek büyüklüğündeki taze meyveleri yenilebilen bir bitki (HKTS). *alçacık* ‘tarlada ekin arasında biten beyaz çiçekli bir ot’. *Derleme Sözlüğü*’ne göre *alçacık* sadece Kıbrıs’ta kullanılmaktadır (DS:I/ 209).

ahd ahd ol- / ahdı ahd ol- ‘büyük yemin etmek’ (KTAS). <Ar. *ahd* ‘bir işi üstüne alıp söz verme, deruhte, ta’ahhüt’ (OTS). *ahd* adı ile *ol-* yardımcı eyleminden kurulmuş deyimleşmiş bir birleşik sözcüktür. ‘*Ahd*’ adı iyelik eki ile de kullanılabilmektedir.

ahgam yab- ‘ahkâm kesmek, bilgisinin ve yetisinin üzerine yargılar vermek, ileri geri konuşmak, yiyip içip eğlenmek’ (KTAS). Ölçünlü dilde, *kes-* eylemi ile kullanılan ahkâm, Kıbrıs Türk Ağızlarında *yap-* eylemi ile geçmektedir.

ahha (< aha > ahha) ‘işte, orada, burada’ (KTES). Anadolu ağzlarında *aha* >*ahha* işaret belirteci görevinde yaygın olarak kullanılmaktadır (DS/I: 120). Çocuk dilindeki kullanımından ayrı Anadolu ağzlarında kullanıldığı gibi *aha* ‘işte, orada, burada’ şekli ile işaret belirteci olarak da sıklıkla kullanılmaktadır. Ayrıca bkz. *aha*.

ahha yap- (*çd.*) ‘dışkılamak’ (KTAS). Çocuk dilinde pis, kirli, insan pisliği, abdest bozmak pislemek (HKTS).

ahırıp tüpür- ‘1. öksürdükten sonra gelen ödemi ağız yoluyla dışarı atmak 2. sıkıntısını sesli belli etmek’ (KTAS). Sözcüğün ikinci anlamında somutlaştırmaya gidilmiştir.

ahırığ / ahırık ‘balgam’. Solunum yollarının salgıladığı, ağızdan dışarıya atılan sümüksü madde (KTAS). Anadolu ağızlarında *ahırık* ‘balgam’ (*Şebin, *Karahisar - Giresun; *Afşin,- Maraş) (DS:I/ 130) yörelerinde geçmektedir.

ahkam / *ahKam (< akkâm > ahkam) ‘gürültülü eğlence’ (KTES). Kabataş, *ahkâm* benzeşmezlik (*dissimilation*) <Ar. *akkâm* ‘çadır çalgıcısı’ biçimde belirtmiştir. Ayrıca bkz. *ahgam yab-*.

ahlamag ofla- / ahlamak ofla- ‘1. çekilen sıkıntıyı sesle dışarıya yansıtmak 2. bir işi istemeye istemeye yapmak 3. yaşanan olumsuzluklardan bıkip usanmak’ (KTAS). ‘ah’ ve ‘of’ ünlemlerinden {+la-} eki ile türeyen eylemlerle kurulan bir ikilemedir.

ahını çıkar- ‘öcünü almak’ (HKTS). Ölçünlü dilde *ahı çıkmak* deyimini var fakat ettirgen çatı eki ile kurulmuş bu biçim görülmemektedir.

ahlavuna / pilavuna / pilağuna ‘peynir ve yumurta ile yapılan bir tür poğaça’ (KTES). *Derleme Sözlüğü*’ne bu sözcük kaydedilmemiştir. < Rum. *flauna* / *vlauna* < Fr. *Flado* < EFr. *Flaon* < EYun. *balathi* (Yangullis, 2002/ 390) (KTES).

ahmag ısladan / ahmak ıslatan ‘ince ince toz gibi yağmur yağmasına *çilenti* denmektedir (KTAS). Anadolu ağızlarında *ahmağışladan* ‘hafif yağan yağmur’ aynı anlamı ile Dereçine *Sultanfındığı- Afyon yöresinde kullanılmaktadır (DS:VI/ 4412). Bunun yanında Anadolu’da bu yağış biçimi *ahmak hölüden* [*ahmak yaşartan*] ‘ince ve sürekli yağan yağmur’ sözleri ile de karşılanmaktadır (DS:I/ 132). Ölçünlü dilde *ahmak ıslatan* ‘ince ince yağan yağmur, çisenti’ (Tür. S). Kıbrıs Türk Ağızlarında sözcüğün ünsüzlerinde bir tonlulaşma görülmektedir: ahmak > ahmag, ıslatan > ısladan.

ahni ‘samanın tozu’. <Rum. *ahni* (Yangullis, 2002: 53) (KTES). Türkiye Türkçesinde bu sözcük geçmemektedir.

ahraciya / firsaciya ‘böğrölceyle yemeği yapılan yabani bir ot (KTES)’. Ayrıca Bkz. *adraşıya*.

ahretti / ahreddi / arahti / arakti ‘yün eğirmeye yarayan alet, kirmen’. <Rum. *ağrahtin* [*adrahtin*< EYun. *atraktos*] ‘*adrahti/iğ*’ (Yangullis, 2002: 6) (KTES). Anadolu ağızlarında *arahti* ‘kirmen, iğ, yün bükeceği’ (*İncirlik -Adana) biçiminde geçmektedir (DS:I/ 294). Tietze, bu sözcüğün Yunanca *adrahti*’ den geldiğini belirtmektedir (Tietze:I/ 190). Hakeri sözlüğünde *öreke* adının da aynı anlamda kullanıldığını belirtmiştir (HKTS).

ahristo ‘gevşemiş, verimsiz; kullanılmaz duruma gelmiş şey’. <Rum. / Yun. *ahristos* ‘yaramaz, iş görmez; gereksiz’ (KTES). Anadolu ağızlarında bu sözcüğe rastlanmamıştır.

akakiya / agagiya ‘akasya; Kıbrıs akasyası’ (KTES). < EYun. *akakia* > Lât. *acacia* < Fr. *acacia* > *akasya* < belki Eski Mısır sözcüğünden (Tietze, I/ 124). Hakeri’nin Kıbrıs Türkçesi Sözlüğü’nde bu ağaçtan elde edilen zamka da *akakiya* adının verildiği belirtilmiştir.

akar (< ak- ar) ‘akarsu, pınar’ (KTES). Anadolu Ağızlarında *akar* ‘1. Irmak, dere, çay, küçük akarsu 2. Çeşme, pınar, kaynak, su oluğu 3. çeşme yalağı’. Anadolu Ağızlarında sözcüğün en yaygın kullanılan anlamı ‘ırmak, dere, çay, küçük akarsu’ dur. *Derleme Sözlüğü*’ne göre *akar* sözcüğünün bu anlamda geçtiği yerlerden biri de Kuzey Kıbrıs’tır (DS:I/ 138).

akarı ol- ‘sürekli, kapanmayan irin akıtan yarası olmak’ (KTAS).

akarına git- ‘kişinin karşısındaki düşünce ve çıkarlarına ters düşmeyecek, canını sıkmayacak biçimde davranışları ve konuşmalarını ayarlaması’ (HKTS). Türkiye Türkçesinde bu deyim karşılık *suyuna git-* bulunmaktadır (GTS). Bu deyim somutlaştırma örneğidir.

akaret* ‘hakaret’. Anadolu ağızlarında -Doğu Trakya, -Diyarbakır, -Erzurum yörelerinde aynı anlamda geçmektedir’ (tdk.gov.tr/ TTAS). Ön ses /h-/ düşmüştür.

aka süzüle ‘1. yavaş yavaş akmak 2. sessizce sıvışmak 3. kayıyormuşçasına ilerlemek 4. uyumlu ve salınarak yürümek 5. sızım sızım sızlamak’ (KTAS). Yakın anlamlı belirteçlerle kurulan bu ikilemede *ak-* ve *süzül-* eylemleri doğadan insana aktarılmıştır. Kurulan bu ikileme yan anlamlar da kazanmıştır.

akballıbab (*Lamium moschatum mill*) ‘ballıbabagillerden bir veya çok yıllık otsu bir bitki’ . Demleme ve kaynatma halinde yaprakları ve çiçekli dal uçları kullanılmaktadır (HKTS). İnsandan ve nesneden doğaya aktarımlarla kurulmuştur.

akıde (<Ar. ‘*akīde*) ‘koyu şerbet, ağda’ (KTES). Osmanlı Türkçesinde ‘*akīde* ‘ağdalanmış iken ufak ufak ezilmiş olan şeker’ (OTS). Ayrıca bkz. *akidelenme*.

akıl barig Sözcük, Hakeri’nin Kıbrıs Türkçesi Sözlüğü’ nde *akılbarig iş aypmak* ‘kimseye danışmadan, kendi usunun estiğine göre iş yapmak’ biçiminde deyim yapısında geçmektedir. Bu deyimdeki *akıl barig* sözü, Arapça ‘*aql-i bâliğ > akl-ı bâliğ* ‘ergin olma durumu’ (OTS) tamlamasının ses değişimine uğramış biçimidir: ‘*aql-i bâliğ > akıl barig*

akıllı bayram (*alay yoluyla*) ‘düşüncesiz, aptal’ (HKTS). Bu söz bir anırtırma örneğidir. Akıllı bayram sıfat tamlamasında akıllı akılsız anlamı ile kullanılmıştır.

akış- (< ak- (ı)ş-) ‘hep birlikte bir tarafa doğru yürümek’ (KTES). Ölçünlü dilde bu sözcük çok ince bir anlam farklılığı ile karşımıza çıkmaktadır: *akış-* ‘her yönden gelip gitmek’ (GTS). Anadolu ağızlarında ise Kıbrıs Türk Ağızları ile aynı anlamda görülmektedir. *akış-* ‘1. bir yöne hep birden, toplu olarak yürümek, üşüşmek. 2. toprak dam yağmurda akmak. 3. anlaşmak, kaynaşmak, arkadaş olmak’ (DS:I/ 152). *akış-* ‘toplu olarak bir yere gitmek, üşüşmek’. < *ak-* fiilinin ortaklık hali (Tietze:I/ 126). XIV. yüzyıl Anadolu Türkçesi metinlerinde *akış-* ‘sel gibi akmak tehacüm etmek, üşüşmek’ (TS:I/ 72).

akidelenme (< akide+ le- n-) ‘koyulaşma, katılaşma’ (KTES). <Ar. ‘*akīda* ‘şekerin kaynatılarak katılaşması yolu ile yapılan, renkli ve kokulu, ağızda güç eriyen şeker, akde şekeri’ (GTS). Türkiye Türkçesinde *akide* adının bu türevi Türkiye Türkçesinde bulunmamaktadır. Kıbrıs Türk Ağızlarında bu sözcük anlam genişlemesine uğramış ve sadece şeker ile katılaşma değil kaynayarak katılaşan her şey *akidelenme* olarak nitelendirmiştir. Ayrıca bkz. *ağdalanma*.

akkadine (akkadın) ‘papatyaya benzer sarı çiçekli bir ot’ (KTAS). Bu sözcük Derleme Sözlüğü’ne *akkadina* biçiminde Kıbrıs Türk ağızlarından geçmiştir (DS:I/ 155).

akortla- (<İt. *accordo*) ‘düzenlemek; ayarlamak’ (HKTS). Tietze, *akord / akort / akorda* ‘ahenk; çalgının sesini ayarlama’ (2002: 128) biçimlerinde belirtmiştir.

akrak (< ak + rak) ‘çok ak’ (HKTS).

akrar ‘yeni fikirli’ (HKTS).

aksıva ‘beyaz badana’ (KTES). Anadolu ağızlarında da yaygın olarak kullanılmaktadır (DS:I/ 161). Derlendiği yerlerden biri de Kıbrıs’tır. < *ak* ‘beyaz’ + *sıva* (< ET. *suva-* > *suw* ‘su’ + a) (KBS).

aksona / agsona ‘tekerlek mili, dingil’ (KTES). Tietze, bu sözcüğü < Rum. / Yun. *aksonas / aksóni* ‘dingil’ den getirmektedir. Anadolu ağızlarında *akson* ‘değirmen çarkını döndüren mil’ (Isparta) biçiminde geçmektedir (tdk.gov.tr/ TTAS). Tietze, Anadolu’da kullanılan değişkelerini de vermiştir (1999/I: 19).

akyağ (< *ak* ‘beyaz’ + *yağ*) ‘zeytinlerin çiğ olarak ezilmesiyle elde edilen yağ’. Yeşil iri cins zeytinler seçilir. Küfelerde ya da torbalarda birkaç gün tutulur. Bu beklemeden sonra zeytinler güneşletilip kaynatılmadan çiğ çiğ değirmende ezilir. Baskıda sıkıştırılır. Böylece *akyağ* elde edilmiş olunur (HKTS). Sözlü kaynaklar çiğ zeytinlerin ezilmesi ile çıkarılan bu yağa *çiğ yağ* da denildiğini bildirmektedir. Anadolu ağızlarında *akyağ* ‘eritilmiş inek yağı’ (Genek *Yatağan- Muğla) (DS:I/ 164) anlamında geçmektedir. Anadolu ağızlarına göre Kıbrıs Türk ağızlarında anlam farkı bulunmaktadır.

akyıldız çiçeği (*Ornithogalum pedicellare*) ‘nemli, taşlı topraklarda baharın ilk günlerinde görülen, narin, ince, uzun yapraklı, yıldıza benzeyen çiçeklerini şubatta açan, ufak bir soğanı bulunan bir bitki’ (HKTS).

al birini çal birini ‘hiçbiri işe yaramaz; hepsi aynı nitelikte’ (HKTS). Bu örnekte, yönelme yerine belirtme kullanılmıştır. Bu kalıp söz Türkiye Türkçesinde aynı anlamada *al birini vur ötekine* biçiminde geçmektedir (Tür. S).

al da [dutmaca (tutmaca), yakalamaca] ‘koşmacaya dayanan oyundur’. Ebenin yakaladığı oyuncuya “*al da sende*” dediği ve onun ebe olduğu kız-erkek karışık oynanan bir çocuk oyunu (HKTS). Derleme Sözlüğü’ne *al da* oyun adı sadece Kıbrıs Türk ağızlarından geçmiştir (DS:I/ 209).

al gözüm ver gözüm ‘imece, yardımlaşma, alıp verme, karşılıklı olma, al gülüm ver gülüm (KTAS).

ala ‘siyah, beyaz iplikten dokunan ve çobanlar tarafından kullanılan üstlük’ (KTES). Anadolu ağızlarında siyah beyaz kumaştan dokunmuş giysilere ‘*ala*’ adı verilmektedir (DS:I/ 170). Kıbrıs Türk ağzındaki anlamı Mersin ve çevresi ağızlarındaki anlamı ile örtüşmektedir (MAS). Derleme Sözlüğüne göre *ala* adının birçok anlamının Anadolu ağızlarında yaygın olarak kullanılmasına karşın sözcüğün ‘siyah, beyaz iplikten dokunan ve çobanlar tarafından kullanılan üstlük’ anlamı sadece Kıbrıs Türk ağızlarında kullanılmaktadır (DS:I/ 170). DLT’te ‘*ala* ‘alaca, karışık renkli’ biçiminde kaydedilmiştir (DLT, IV/ 18). XIV. yüzyıl Anadolu Türkçesi metinlerinde *ala* ‘alaca, karışık renk’ anlamında geçer (TS:I/ 80).

ala una ala tire ‘açık müzayede sonunda satılan malı vermeden önce söylenen deyim’ (HKTS). Günlük dilde deyim olarak da kullanılmaktadır.

ala garannıg / ala karanlık ‘zifiri karanlık çökmeden önceki dönem’ Yarı aydınlık yarı karanlık. Tan atmadan önceki yarı aydınlık (KTAS). Anadolu ağızlarında *alagaranlık* biçiminde aynı anlamda karşımıza çıkmaktadır. Türkiye Türkçesinde ‘*ala+ ca karanlık*’ biçiminde kullanılmaktadır.

alaca (< ala+ ca) ‘pamuk ve yün ipliğinden dokunan kumaş’ (KTES). Anadolu ağızlarında *alaca* ‘siyahlı beyazlı, çok renkli, karışık renkli, çeşitli renklere boyanmış avda kullanılan bez tuzak, meyvelere düşen ben, uğursuz, arabozucu, bir ağaçta ilk olgunlaşan meyve’ (tdk.gov.tr/ TTAS) gibi çeşitli anlamlarla geçmektedir. Sözcük Kıbrıs Türk ağızlarında, Anadolu ağızlarındakine yakın anlamla kullanılmaktadır.

alaca keçi ‘üzerindeki kıllarında renk renk başka renkten, benek ve lekeler bulunan keçi’ (KTAS).

alaca malaca / *alaca bulaca ‘renkleri çok karışık olan nesneler, alaca bulaca’ (KTAS). Kıbrıs Türk Ağzlarında sözcüğün **alaca bulaca* biçimi de kullanılmaktadır. Anadolu Ağzlarında *alaca bulaca* ‘siyahla beyaz karışık renkli, siyahlı beyazlı’ **Perşembe* -Ordu ve köylerinde kullanılmaktadır (DS:I/ 167).

alad adavad ‘1. araç gereç 2. erkeklik organı ve yumurtaları’ (KTAS). Ölçünlü dilde alet edevat ‘bir el işini veya mekanik bir işi gerçekleştirmek için kullanılan araçlar’ biçiminde kullanılmaktadır (GTS). *Alet edavat* ikilemesinin ses değişimine uğramış biçimidir. Sözcük ikinci anlamını Kıbrıs Türk ağzlarında kazanmıştır.

alaf / alav ‘alev’. XV. Yüzyıl Anadolu Türkçesi metinlerinde *alav* ‘alev, ateş’ biçiminde geçmektedir (TS:I/ 88). Anadolu ağzlarında yaygın olarak kullanılan *alaf* yanında *alav / alef* biçimlerine de rastlanır (DS:I/ 182). Sözcüğün kökeni konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Tietze, ‘birçok kimsenin Farsça zannettiği bu sözcüğü J. Deny Türkçe saymaktadır’ demekle yetinmiştir (Tietze, I/ 150). Kimi araştırmacılar Farsçada kullanılan *alau/alaw* ‘alev’ biçimini veri alarak, sözcüğün kökenini bu dile bağlamak istemişlerdir (Räsänen, 1969: 16). Orhan Kabataş, *alav* sözünün DLT’te geçen *yal-* (<*ya-l- > *ya-k- / *ya-n-) ‘yalınlamak, alevlenmek’ (DLT, IV/ 733) kökünün bir türevi olduğunu düşünmektedir. Sözcük *yal-* + *-av* (~ *yal-* + *-ap*) > *yalav* > *yalaf* > *alav* ~ *alaf* ~ *alev* (/a/ > /e/ dönüşümü /l/’nin inceltici etkisiyle) biçiminde ses gelişmesi aşamalarından geçmiş olmalıdır. Türkçede önseste /y/ düşmesi veya türemesi tanık olunan bir ses gelişmesi olayıdır. Türkçede aynı kökten türeyen *yal-* + *-az* > *yalaz* ~ *alaz* ‘alev’; *alış-* ‘ateşin yanması’; *alıştır-* (<*al-* <*yal-* ‘alevlenmek, yanmak’) ‘ateşi yakmak, tutuşturmak’ örnekleri de bu görüşü destekler nitelikte güçlü birer veridir. Ölçünlü dilde kullanılan *alev* biçimindeki /a/ >

/e/ dönüşümü /l/'nin inceltici etkisiyle meydana gelmiş bir ses gelişmesidir. Farsçada kullanılan *alav* biçimi Türkçeden alınmış bir ödünçlemedir (KTES).

alafıcırig / alafıcırik ‘karmakarışık; allak bullak; altı üstüne gelmiş; işin canına okunmuş; darmadağın; arap saçı gibi (KTAS). Türkiye Türkçesinde bu sözcüğe rastlanmamıştır.

alaŋga gal- ‘alanda kalmak, açıklık, düz, berovada kalmak’. Dış etkilere karşı korumasız kalmak (KTAS). Bu birleşik eyleme Türkiye Türkçesinde rastlanmamıştır.

alagadi ‘balıkçıların misinayı sardıkları makara’ (KTES). Hakeri’nin Kıbrıs Türkçesi Sözlüğü’nde *alagadi* ‘Girne sahilinde bir yörenin adı’ anlamı ile geçmektedir. Kabataş’ın verdiği anlama başka bir kaynaktan rastlanmamıştır. <Rum. *alagadin* < EYun. *ilakati* ‘öreke’ (Yangullis, 2002: 13) (KTES).

alagönen ‘alatav, alatavlı; yarı yaş, yarı kuru toprak; az gönenli yer’ (KTAS). Anadolu ağızlarında *alagönen* ‘yarı kuru, yarı yaş, nemli’ (Çayırılı *Haymana-Ankara) (DS:I/ 187). *alağönen* ‘suyunu iyice almamış toprak ’ (Köseçobanlı *Gülner- İçel) (DS:I/ 188).

alaman (*mec.*) ‘şişman’ (HKTS). Alman özel adı, deyim aktarması yolu ile insana aktarılmıştır.

[Alaman] ‘Alman’.

alaman topu (*mec.*) ‘şışman ve güçlü kimse’ (HKTS). Bu belirtisiz ad tamlaması biçiminde kurulmuş olan deyim de, anlam açısından yine deyim aktarması yolu ile oluşturulmuştur.

alaman esiri ol- ‘zorunlu, ücretsiz çalışmak zorunda bırakılmak’ (HKTS). Bu deyim ‘gibi’ edatı ile birlikte kullanılmaktadır. ‘Ol-’ yardımcı eyleminin yerine ‘...gibiçalışmak, ...gibiışlemek, ...gibiezilmek’ gibi kişinin güç koşullarda olduğunu belirtecek eylemler de kullanılmaktadır.

alaman harbi ‘ikinci dünya savaşı’ (HKTS).

alanası ‘doğum yapan kadınlarda görülen ateşli sayrılığa neden olduğuna inanılan olağanüstü yaratık’ (KTAS). Kıbrıs Türk Ağızlarında *alkarısı* olarak da görülür (KTES). *alkarısı* Anadolu Ağızlarında da geçmektedir (DS:I/ 222).

alan taran ‘her şeyi birbirine karıştırmak, altı üst etmek, dağıtmak, allak bullak etmek, arap saçına dönmek, darmadağın, düzensiz, altüst’ (KTAS).

alasıya ‘ileride alınmak üzere parası peşin ödenmiş mal’ (KTAS). Derleme Sözlüğü’nde *alası* ‘alacak’ (Karaköy *Düzce –Bolu) (DS:I/199) biçimi geçmektedir. Ölçünlü dilde *veresiye* adı var; fakat *alasıya* biçimi yoktur.

alatirig ‘elektirik’ (KTES). Anadolu ağızlarında *alatiri* ‘el feneri’ (Ordu ili ve Yöresi) anlamında geçmektedir (tdk.gov.tr/ TTAS). < Fr. *électrique* ‘electiric’ (FD).

alar- bozar- (< al+ ar- boz+ ar-) ‘korku ya da endişe gibi nedenlerden dolayı renkten renge girmek’ (KTAS).

alay malay ‘hep birlikte’ (KTES). *alay* ve dudaksıl ikileme. Meninski Sözlüğü’nde *alay malay* ‘sadece, yalnız’ anlamında geçer (Tietze, I/ 144). Hakeri’nin Kıbrıs Türkçesi Sözlüğü’nde bu sözcük *alaydan malaydan* şeklinde {-dan} çıkma durum eki ile verilmiştir. Kıbrıs Türk Ağzlarında “alayda malayda” ve “alaydan malaydan” biçimleri ile bir çocuk oyununa ad olmuştur.

albas- ‘yeni doğmuş çocuklar ateşli hastalığa yakalanmak’ (KTES). Türkiye Türkçesinde ‘doğumdan sonra loğusa ateşli hastalığa yakalanmak, albastı hastalığına yakalanmak’ (MBTS) anlamıyla geçmektedir.

aldda galanın boynu kobsun / altta kalanın boynu kopsun ‘gücü yeten yetene, kavga eden kim olursa olsun galip gelmeyi istemek’ (KTAS). Türkiye Türkçesinde *altta kalanın canı çıksın* biçiminde geçmektedir.

aldı ele çıgdı yola / aldı ele çıktı yola ‘kişinin belli bir olayın üzerinde gereğinden çok fazla yoğunlaşıp tek düze davranış biçimine girmesi’ (KTAS). Türkiye Türkçesinde *aldı ele girdiyola* ‘bir başladı ne biliyorsa, sayıp döktü’ (MBTS).

aleftiri / aleftir / galeftiri ‘büyük toprak kap, süt sağmakta kullanılan toprak kap’. < Rum. *galeftirin* [galeuo + -tirin] (Yangullis 2002: 72) (KTES). Hakeri, sözlüğünde sözcüğün *galeftiri* ve *sağmaç* adlarının da kullanıldığını belirtmiştir.

alfabe oyunu ‘kız erkek karışık oynanan bir çocuk oyunu’ (HKTS).

alıç / alış (*Crataegus*) ‘güle benzeyen, küçük meyveleri olan bir ağaç ve onun meyvesi’. DLT’te *aluç* ‘şeftali’ anlamıyla kaydedilmiştir (DLT, IV/ 22). Anadolu ağızlarında *aluç / aloç / alış* ‘1. Frenküzümü 2. alıç ağacı ve meyvesi’ biçimlerine de kullanılmaktadır (DS:I/ 233). ~Tkm. *alıç* ‘ak diken’. ~ OT. *aluç*. Eski Kıpçakçada *alçu* olarak geçer. Clauson Farsça *ālū* ‘plum’ adı ile yakınlığı olduğunu belirtmektedir (Clauson/ 128). Tietze (Far. 133/ 8) Farsça *ālū* ‘plum’ + -ça küçültme ekiyle kurulmuş bir türev olduğunu yazmış, iç sesteki /-u-/ sesinin düştüğünü belirtmiş; fakat son ses /-a/’nın düşmesi üzerinde durmamıştır (Tietze, 1999/ 127). Räsänen de Farsça *ālūça*’nın bir küçültme biçimi olduğunu dile getirmiştir (1969: 18). Dankoff’a göre Ermeniceden alınmıştır (Erm. *aloc* ‘medlar’ , *yer. alōč, alōj*). Yerel ağızlarda alıca *yemişen* adı da verilir.

alıç macunu ‘alıçtan yapılan bir tür tatlı’. < *alıç*+ *macun*+ *u* iyelik eki (<Ar. *ma’cun* ‘hamur’) (KTES). Kıbrıs Türk ağızlarında reçel yerine, macun adı kullanılmaktadır. Ayrıca bkz. *alıç / alış*.

alımını al- ‘beceri kazanmak. Meleke kazanmak. Ustalaşmak. Bir işi halk deyişi ile gözü kapalı yapacak duruma gelmek (KTAS). Anadolu ağızlarında Kıbrıs Türk ağızlarındaki anlama yakın anlamda kullanıldığı gibi farklı anlamlar da kazanmıştır: *alımını almak* ‘1. hak ettiğı cezayı görmek, paylanmak, hakarete uğramak 2. bir şeyin veya bir işin huyunu, kolayını almak, meleke kesbetmek, alışmak (Yalvaç ve köyleri -Isparta; *Sarayköy -Kütahya; İğneciler *Mudurnu -Bolu; *Kandıra -Kocaeli; *Bartın -Zonguldak; İnebolu -Kastamonu; Harşit bucağı köyleri *Torul -Gümüşhane; Urfa; *Kilis -Gaziantep; *Zara -Sivas; *Şereflikoçhisar, Hisarlıkaya *Polatlı -Ankara; *Silifke -İçel) 3. hevesini almak 4. bir işte başarısızlığa uğramak, zarar etmek 5. dert, hastalık kazanmak gibi çeşitli anlamlarda kullanılmaktadır (DS:I/ 218).

alingaç (< al- 1- n- gaç) ‘alınan’. Aşırı duygulu, çabuk gücenen, kırılan (HKTS). Anadolu ağızlarında *alingaç* ‘ anlayışı hassas, alınan, onurlu (*Tefenni -Burdur; Hamzabali, Bozdoğan -Aydın; Kemaliye *Alaşehir -Manisa; *Erdemit ve çevresi, Yeniköy -Balıkesir; *Sivrihisar -Eskişehir; Taşköprü -Kastamonu; Gebeme *Mesudiye -Ordu; *Şebin -Karahisar -Giresun; *Yusufeli, *Ardanuç -Artvin; Bahçeli -Niğde; *Silifke -İçel; Orhaniye *Marmaris -Muğla)’. Gökçeoğlu sözcüğün *alingaç* yanında *alingaş* biçiminin de kullanıldığını belirtmektedir. Bu türevde ölçünlü dildeki {-gan} ekinin yerini Kıbrıs Türk ağızlarında {-gaç} eki almıştır. Anadolu ağızlarında *alingeş* ‘ anlayışı hassas, alınan, onurlu (*Merzifon-Amasya). Kıbrıs Türk ağızlarında *alingaçlık* ‘alınanlık’ türevi de bulunmaktadır.

alıt (< al- 1- t) ‘para ya da başka bir şeyin teslim alındığını gösteren belge, makbuz’ (HKTS). Türkiye Türkçesinde *alındı* ‘para vb. bir şeyin teslim alındığını gösteren belge, makbuz’ biçiminde geçmektedir (GTS).

alibocidi ‘saatçik de denilen, tohumları kuyruklu bir bitki’. Kuruyan bu tohumların teki bez üstüne alt tarafından iğne gibi sokulduğunda kuyruğu saatin yelkovanı gibi döndüğünden bu adla adlandırılmaktadır (HKTS).

alil ol- ‘illetli kör olmak’. < Ar. ‘*alil* ‘kör’ + *ol-* yardımcı eylem (KTES). <Ar. ‘*alil* ‘hastalıklı, sakat’ (GTS).

alina / galina ‘dişi hindi’. < Rum. *galina* ‘ğalos / hindi’ < İt. (Vene.) *galina* (Yangullis, 2002: 73) (KTES). Sözcük Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır. Bu sözcüğün *alina* yanında Rumcadaki biçimi *galina* da kullanılmaktadır. Hakeri

sözlüğünde, *alina* ve *galina* adlarının yanında dişi hindi için *biba* ve *bibi* adlarının da kullanıldığını belirtmiştir (HKTS).

alinya / alonya ‘genellikle yaz aylarında çıkan ve elemes de denilen bir tür bitki (Alhagi maurorum)’. < Rum. *alonya* [EYun. *eledoni*] ‘eidos polipoda / bir tür asalak bitki’ (Yangullis 2002: 15) (KTES). Hakeri’nin Kıbrıs Türkçesi Sözlüğü’nde *alinya dikenli*: Mesarya ovasında yaz aylarında yetişen, kökü suya kadar inen, sulu yerlerde daha gür sürgünler veren bir bitkidir. Haziran ayı içerisinde çokum pembe küçük çiçekleri olup üzerindeki dikenler yok gibidir. Baklagillerden olup azot ihtiva etmektedir. Değerli bir hayvan yemidir. Keçilerin yanı sıra koyunlar da yediğinden sütleri artmaktadır. Konya’nın bazı bölgelerinde çiçeklenme devresinde taze ot gibi biçilip kurutulularak kış aylarında hayvan yemi olarak kullanılmaktadır.

alizavra (*Lacertus*) ‘bir sürüngen, kertenkele’. < Rum. *alinzavra / alisavra* [Fr. *lézard* ‘kertenkele’ + Yun. *savra* ‘kertenkele’] ‘savra / kertenkele’ (Yangullis 2002: 15) (KTES).

Tavşanı kesilince alizavra da yapar yapacağını ‘yaşam koşulları güçleşen kişiye en güçsüzler bile kötülük yapabilir (HKTS). Sözlü kaynaklar “tavşanı enişte kesince alizavra da yapar yapacağını” biçiminin de günlük dilde kullanıldığını bildirmektedir.

Allah’a seņ ‘yalvarış’. En yüce gücü öne sürerek istediğini yaptırma isteğı (KTAS). Gökçeoğlu Allah’a sen biçiminde verse de, bu söz damak n’si ile kullanılmaktadır: *Allahısaņ* < *Allah* + *ı* sev- er i-se- ŋ > Allahı seversen > Allahı sevesen > Allahı seesen > Allahı sesen > Allahı seņ > Allaha seņ.

Allah'tan sağlık h k metten aylık ‘kişinin bulunduğu yerden ya da durumdan çok fazla memnun olmadığını anlatır’ (HKTS). Gökçeoğlu’nun sözlüğünde, *Allah’taneylig h k meddenaylıg* ‘kazancı yerinde olmak, işleri yolunda gitmek, sürekli kazancı olmak’ biçiminde geçmektedir (KTAS). Bu cümle biçimindeki deyim Türkiye Türkçesinde görülmemektedir.

alankara ‘dağınık’ (HKTS).

allem kallem ol- ‘karmakarışık olmak’. Türkiye Türkçesinde *allem et- kallem et-* ‘bir işi kendi lehine sonuçlandırmak için her türlü kurnazlığa başvurmak’ anlamında kullanılır (Tietze:I/ 156). < ? Ar. ‘*alleme* ‘bildirdi’ *kalleme* ‘konuştu’(KTES).

allem kallem mansura ‘karmakarışık olmak’ (HKTS).

almaglı ol- / almaklı ol- (< al- mak+ lı ol-) ‘satın almaya istekli olmak’ (KTAS). Bu söz kalıbı Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

alo ‘erkek hindi’ < Rum. *galos* (KTES). Kıbrıs Türk Ağızların’nda *galo* adı da kullanılmaktadır (HKTS). *Alo* adının *galos*’dan geldiği düşünülebilir: *galos* > *galo* > *alo*. Bu sözcük Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

alonya ‘harman yeri’. < Rum. *aloni(n)* < Yun. *alonı* [EYun. *alonion*] ‘*aloni*/harman yeri’ (Yangullis, 2002: 17) (KTES). Anadolu ağızlarında *allo* ‘bahçede sebze yetiştirmek için ayrılan ve kenarı çitle çevrili yer (*Akkuş köyleri, Ordu köyleri)’ (DS:I/ 225). Anadolu ağızlarında kullanılan *allo* adı da <Rum. *aloni* ile ilgili olabilir.

[alt]

altın altın ‘belli etmeden, sezdirmeden, gizlice’ (HKTS). Bu ikileme *alt* adının {+(I)n} araç durum eki genişletilerek kurulmuş biçimdir.

[altın]

altın adını iki paralığ ed- / altın adını iki paralık et- ‘adını kötüye çıkarmak, ününü şanını yitirmek’ (KTAS). Türkiye Türkçesinde *altı adını bakır (pul) etmek* ‘yanlış hareketleriyle şeref ve itibara leke düşürmek’ (MBTS).

altınçiçek (*Ranunculus*) ‘çiçekleri sarı renkli, bütün çiçekleri zehirli, otsu bir bitki, düğün çiçeği’ (HKTS). Altın rengi ile çiçeğin rengi arasında benzerlik kurularak, nesneden doğaya aktarma yapıdır.

altınna- / altınla- (< altın+ la- > altınna- ‘benzeşme’) ‘altın takmak’. Kıbrıs Türkü geleneğine göre yeni bir çocuk doğduğunda genellikle aile büyüklerinden birinin adını alırdı. Adı verilen aile büyüğü de yeni doğan çocuğa altın takardı. Yapılan bu işleme de *altınlamak* denirdi (KTAS). Bunlara ek olarak düğün, nişan, sünnet, gelin kınası, altı aylık kınası gibi durumlarda da ‘*altınnamag*’ eylemi kullanılır. Anadolu’da da bu gelenek vardır; fakat *altınnamag* türevi ile değil de *altın takmak*, *altın almak* birleşik eylemi ile anlatım bulur. Kıbrıs Türk ağızlarındaki *altınnamag* türevi ile karşılanan bu kavram Türkiye Türkçesinde söz öbekleri ile dile getirilmektedir.

altıntob / altıntop Bu birleşik ad birkaç bitkinin meyve ve ağacının adı olmuştur. Gökçeoğlu'nun Sözlüğü'nde şöyle tanımlanmaktadır: 'mimoza (*acacia*)'. Baklagillerden, çiçekleri beyaz veya menekşe renginde, keskin kokulu, dokunulduğu zaman toplanan yaprakları akasyanınkileri andıran ve en yaygın türü küstümotu olarak bilinen bir süs bitkisi (KTAS). Hakeri'nin Kıbrıs Türkçesi Sözlüğü'nde ise şu anlamlarda geçmektedir: 1. Turunçgillerden, portakaldan çok daha iri, açık sarı renkte, tadı hafif acımsı bir meyve 2. Bunun ağacı Greyfruit İng.: Grape fruit- (*Citrus decumana*) 3. Çiçekleri yuvarlak top biçiminde sarı renkte olan bir süs bitkisi, bir akasya türü (*Acacia cyanophylla*). Kıbrıs akasyası (*Acacia cyanophylla*). 4. Yabani nergis 5. Amber çiçeği. Amber ağacının toparlak, fındık büyüklüğünde, altın sarısı renginde, güzel kokulu çiçeği (HKTS). Derleme Sözlüğü'ne *altıntop* 'mimoza' (Lefkoşa- Kıbrıs) Kıbrıs Türk Ağızlarından geçmiştir. Kastedilen çiçek ya da meyve değilse sözcük ağaç ile belirtisiz ad tamlaması kurularak da kullanılmaktadır: *altıntobağacı* (*altıntopağacı*) 'sarı mimoza'. Halkımız çiçeklerinin renklerinden ve biçimlerinden dolayı sarı mimozalara *altıntop ağacı* demektedir (KTAS).

altıtelli Altı ve çözümlü iplikleri altışar tane olan el dokuması kumaşlara halkımız *altıtelli* derdi. *Altıtelli* kumaşların alacaları kırmızı-beyaz olanlarından Türk çocuklarına okul önlüğü dikilirdi. Mavi-beyaz olan *altıtelli* alacalar da Rum çocuklarının okul önlüğüydü (KTAS). Rum meyhanelerinde genellikle mavi beyaz satranç desenli masa örtüsü (HKTS).

alyaprak 'bir çiçek adı, günnasir' (HKTS). Yapragının renginden dolayı *al yaprak* sıfat tamlaması çiçeğe ad olmuştur.

[a.m] (*arg.*) 'dişi canlılarda üreme organının dış bölümü'.

a.mı buldun kılı kaldı ‘bulduğuyla yetinmeyip daha çoğunu istemek’ (HKTS).

a.mı var, gamı yok ‘sorunlarının çözümünde cinselliğini kullanan kadın’ (HKTS).

altın a.mdan, gümüş s.kden doğ- ‘olağanüstü olanaklarla şansı iyi olmak’ (HKTS).

arayerin elçisi uzun a.mın ölçüsü ol- ‘her işe burnunu sokmayı huy edinmek’ (HKTS).

arılar a.mınaoğul atsin, ara yerinden bal aksın ‘bir kadının kötü yola düşmesini dileyen ilenç (beddua)’ (HKTS).

but sıkmayla a.m daralmaz ‘yetersiz olanaklarla ne denli uğraşılsa uğraşılsın iyi bir sonuca ulaşılmaz’ (HKTS).

dün a.m yandı, kokusu bugün mü çıktı? ‘geçmişte oluveren kötü olayları durup düşünmek anlamsız olduğu gibi, anımsamak da hiç kimseye yarar sağlamaz’ (HKTS).

düştü mümisi, kaldı a.misi ‘nece önlem alınırsa alınsın birtakım gerçekler saklanamaz’ (HKTS).

iki tahta çakmışlar a.m diye satmışlar ‘bir deri bir kemik denecek denli zayıf kız ya da kadın’ (HKTS).

kaba döşek a.m havası ‘çok soğuk, ayaz, yataktan çıkılamayacak gündüz ya da gece’ (HKTS).

komşunun a.m ı şişti, galesi sana mı düştü? ‘kişiyi ilgilendirmeyen herhangi bir işe karışmaması gerektiğini bildirir’ (HKTS).

onun a.mında elektirik mi yanar? ‘onun çekiciliği bu kadar fazla mı?’ (HKTS).

s.iktiği a.m tatlı gelince, çıktığı a.mı unuttu ‘erkeğin evlendikten sonra karısına olan aşırı tutkunluğundan dolayı annesine gerekli ilgi, saygı ve sevgiyi göstermemesi’ (HKTS).

talih gezer damdan dama, s.çayım bu talihsiz a.ma ‘talihin hiçbir zaman gülmediği, her zaman olumsuzluklarla karşılaşan kız ya da kadını anlatır (HKTS).

amadi ‘suyun topraktan kaynadığı yer, kaynak’ (HKTS).

amadi suyu ‘kaynaklarda bir girdap oluşturan; içildiğinde ya da bir canlının üzerine serpiildiğinde göz ve haseti uzaklaştırdığına inanılan su’ (HKTS).

ambarkuşu (*mec.*) ‘fare, sıçan’ (HKTS). Belirtisiz ad tamlaması biçiminde kurulan bu ad, bir tür güzel adlandırma örneğidir.

amberebulya / ambelebulya ‘bir tür kuş, pulya (*Carduelis chloris*) (KTES). *Derleme Sözlüğü*’ne Kıbrıs Türk Ağzlarından geçmiştir, *ambelebulya* ‘bağbozumunda sürü halinde gelen bir tür kuş’ biçiminde kullanılır’ (DS:I/ 238). Bağ

kuşu da denilir.< Rum. *amberobulya* [*ambelobulya*] (Yangullis, 2002: 20) < Yun. *ambelopouli* [*ampéli* ‘bağ’ ve *pouli* ‘kuş’] (Tietze:I/ 163).

amiyanto / amyando ‘pamuk taşı; lastik ayakkabı’ (KTES). *amyant* ‘bir nevi asbest’ <Fr. *amiente* < EYun. *amíantos* ‘saf, ilavesiz’ (Tietze:I/ 169). <Fr. *asbeste* ‘tremolitin bozulmasından oluşan, lifli, kırılmadan bükülebilen ve ateşte niteliği değişmeyen bir mineral, taş pamuğu, kaya lifi (GTS). Sözcük, lastik ayakkabı anlamını bu madenden elde edilmiş bir ayakkabı olduğundan almış olmalıdır. Bundan başka lüksün alev veren bölümüne takılan iplikten örülmüş kese de *amiyanto* (*amyando*) adı ile karşılanır. Bu söz, ‘geçen sene amyando yandı bu sene kokusuçıktı’ kalıp sözün bünyesinde de yer almaktadır.

ammadi (pirilli oyunlarında) ‘1. elle eneğe vurulması ve çizgi içerisindeki pirilliyi çıkarmak eylemi 2. göz oyununda oyuncunun ayakta durarak eneğini gözünün dengine doğru getirip elips ya da daire içerisinde bulunan pirilliyi nişan alması durumu’ (HKTS).

Anadol ‘Türkiye, Anadolu’ Bazı yaşlılar Türkiye’ye *Anadol* demektedir (KTAS).

Anadol merteği / Anadolu merteği ‘Toros’lardan getirilen karaçam merteği’ (KTAS).

anagarı / anakarı ‘anne, karı, kadın’ (KTAS). Anadolu ağızlarında *anam karı* ‘yaşı küçük olduğu halde büyükler gibi konuşan, bilgiç’ (*Bor -Niğde) biçiminde geçmektedir (DS:I/ 215). <*ana* ‘anne’ + *karı* ‘kadın’. DLT’te *karı* ‘yaşlı, ihtiyar; yaşlı olan herhangi bir şey’ anlamında geçmektedir (DLT, IV/ 269).

anahendo / anafendo ‘efendilikten nasibini almayan, kaba; işe yaramaz’. ~ Rum.
anafendos [a-a + *afentis* ‘efendi’] ‘adespotos, horis noikokiri / başıboş, aile sahibi olmayan’ (Yangullis 2002: 25) (KTES).

[ana]

analığ hali / analık hali ‘kadınlarda aybaşı, görüm görme, âdet, kirlenme, regl’ (KTAS). Anadolu ağızlarına *ana halı* [*ana hali, analık hali*] ‘kadınlarda aybaşı, âdet, kirlenme. (*Mesudiye köyleri- Ordu; Karapaklar- Kars; Antakya- Hatay; Mahzemin- Kayseri)’ (DS:I/ 249).

ana avrad dümdüz et- ‘sövüp sayarak aşağılamak, ağzını bozmak, densiz sözler söylemek’ (KTAS). Türkiye Türkçesinde *ana avrat düz gitmek* ‘bir kimsenin soyuna sopuna küfretmek’ (MBTS) biçimindedir.

ana avrad söv- / ana avrat söv- ‘ayrım gözetmeden bütün aile bireylerine sövmek’ (KTAS).

ana buba dümdüz gid- / ana baba dümdüz git- ‘bütün büyüklerine sövmek, ağır biçimde küfretmek’ (KTAS).

anası ölüğ / anası ölük ‘susuzluk nedeniyle kuruyan karpuz, kavun gibi bostan ürünleri’ (KTAS). Anadolu ağızlarında *anası ölük* ‘içi geçmiş, yumuşamış (kavun, karpuz hakkında)’ sadece Samsun yöresinde kullanılmaktadır (DS:I/ 253). Kıbrıs Türk Ağızlarında işlevini yitirmiş erkeklik organı için de bu söz yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu kalıplaşmış sözdeki *ölüg* sözcüğündeki ek, Eski Uygur

Türkçesinde geçen ortaç ve belirsiz geçmiş zaman eki olarak kullanılan {-yUk} ekinin bir kalıntısı olsa gerektir. Özne ve yüklemden kurulmuş cümle değerindeki bu söz, bir nesnenin adı durumuna geçmiştir.

anasını tersine s.k- ‘önüne güç koşullar koyup zarar görmesini sağlamak, sömürmek, eziyet çektirmek’ (KTAS).

anasının rokası ‘istenilmeyen durumlarda yapılan sövgü, saçma söz karşılığında verilen karşılık, ananın örekesi ’ (KTAS). Türkiye Türkçesi argosunda *ananın örekesi* ‘bir davranış, bir düşünce ya da sözün yetersizliği, yanlışlığını belirtmek için kullanılır’ (BAS). Özgün Türkçede *öreke* ‘eğrilmekte olan yün, keten vb. şeylerin tutturulduğu, bir ucu çatal değnek’ (GTS). *öreke* < Yun. *rôka* ‘eğrilmekte olan yün, keten gibi şeylerin tutturulduğu, bir ucu çatal değnek’ (Tür. S). Bu sözcüğün Kıbrıs Türk Ağızlarında Yunanca’daki biçimi korunmuştur. Türkiye Türkçesinde ise ön seste /ö-/ türemiştir.

anastasi (hasanagi) ‘iki ya da daha fazla kişiyle oynanan ve gonga’ya benzeyen bir tür kâğıt oyunu (HKTS).

anahatar oyunu ‘dişi anahtarların içerisine kibritlerin eczalı kısmı doldurulur. Sicimin bir ucu anahtarın tutulacak tarafına öteki ucu da başucundan bir çiviye bağlanır. Çivinin bağlı olmayan ucu anahtarın eczalı kısmına konulur. Kavislenen sicimin orta kısmından tutularak anahtara konulan çivinin başı duvara vurulur, anahtardaki ecza patlatılır’ (HKTS).

anavador / anavado ‘inşaatlarda üst katlara malzeme çıkarmak için kullanılan alet’. Bazı yörelerde *anavado* biçiminde de kullanılır. < Rum. *anavadorio* < Yun. *anavatiras* ‘asansör’ (KTES). Hakeri’nin Kıbrıs Türkçesi Sözlüğü’nde *anavador* ‘harç yoğurma makinesi’ olarak geçmektedir.

anda bir (< an+ da bir) ‘seyrek olarak, arada bir’ (HKTS). Ar. *ān* ‘zamanın bölünemeyecek kadar kısa parçası, lahza, dem’ (MBTS).

anda mayısta (< an+ da bir) ‘çok ender’ (HKTS). Ar. *ān* ‘zamanın bölünemeyecek kadar kısa parçası, lahza, dem’ (MBTS). Aynı kavram alanındaki, bulunma durumuna girmiş olan iki ad bir araya gelerek zaman sınırlaması göstermektedir.

anadan kes- ‘1. suyu kaynağından kesmek’ (KTAS). *2. çocuk anne sütünden kesileceğinde, süttten kesmek yerine *ana’dan kesmek* deymi kullanılmaktadır. Bu deyimnin ikinci anlamı sözlüklerde geçmemektedir; Kıbrıs Türk Ağızlarında bu anlamda da kullanılmaktadır.

andız ‘bir çeşit ağaç (*İnulahelenium*)’ (KTES). DLT’te *anğduz* ‘andız; bu otun kökü çıkarılarak atın karnı ağrıdığında tedavi edilir’ anlamında kaydedilmiştir (DLT: IV/ 26). XIV. yüzyıl Anadolu Türkçesi metinlerinde *anduz/andız* ‘kökü ilaç olarak kullanılan bir bitki, razıyane’ biçimlerinde geçer (TS:I/ 149). *anduz ağacı* ‘yabani servi’ (TS:I/ 150). Anadolu ağızlarında *andız* [*anduz*] ‘1.yaprakları dikenli olan bir çeşit ardıç 2. selvi ağacı 3. bir çeşit çam 4.bir çeşit katran ağacı 5. zararlı bir ot 6. kırlarda yetişen yabani bir otun kökü olup, sütü olmayan inek, koyun gibi hayvanlara yedirilir 7. kırdada yetişen bir çeşit ot ki nezleye karşı kökü toz haline getirilip buruna çekilir 8. boyu 1,5 metre veya daha uzun olan çok geniş yapraklı yabani su otu’

anlamında kullanılır. Sözcüğün ‘selvi ağacı’ anlamı, Antep; Muğla ve köyleri’nin yanı sıra derlendiği yerlerden biri de Kıbrıs’tır.

andilya / andilyo ‘göze eli dürbün biçiminde koyup bir yere bakmak’ (HKTS). Kabataş, *andilya* ‘elini gözünün üstüne koymak, elini siper etmek’ anlamlarını belirtmiştir. < Rum. *andilion* [*antilos* ‘güneşlik, güneşe karşı’ <*anti* ‘karşı, zıt’ + *ilos* ‘güneş’] (Yangullis, 2002: 29) (KTES).

andoliniga ‘içi kırmızı, küçük bir incir türü’. < Rum. *andelunigon / ambelunikon* (Yangullis 2002: 20, 28) (KTES).

andrez ‘yere çizilen şekil üzerine taş sıralanarak oynanan bir çocuk oyunu’. < Rum. *andres* < Fr. *entée + traits* [EYun. *ennias* ‘dokuzlu’] (Yangullis, 2002: 30) (KTES). *Hakeri’nin Kıbrıs Türkçesi Sözlüğü*’nde *andrez* ‘1. üçtaş oyunu 2. üçtaş, dokuztaş, onikitaş oyunlarında bir oyuncunun taşlarını üçlemesi’ anlamlarında da geçmektedir.

andrez oyna- (*mec.*)‘birinin karşısındakiyle herhangi bir konuda kedinin fareyle oynaması gibi davranması’ (HKTS). Master öbeği biçiminde kurulmuş bir deyimdir.

andrezle- (< *andrez+ le-*) ‘üçlemek eylemi’ (HKTS).

andrezleme (< *andrez+ le- me*) ‘üçleme’ (HKTS).

androş / angroş ‘bir eşyanın ya da kayma olasılığı olan bir şeyin altına, uygun yerine, kaymasını önlemek için konulan tahta, taş vb. madde (HKTS). < Rum. *androşin* ‘trohopedi, embodio / fren, engel’ (Yangullis, 2002: 30) (KTES).

androş ol- ‘engel olmak, engellemek ’(KTES). *Hakeri'nin Kıbrıs Türkçesi Sözlüğü*’nde *androş ol-* (mec.) ‘yük altında kalıp ezilmek’. Bu deyimleşmiş birleşik eylem Türkiye Türkçesinde geçmemektedir.

andulya / andilla / andilya ‘banyoda hamam tası olarak kullanılan sapı eğri su kabağı; kefgi’. < Rum. *andullia/andilia* [*antlia*] (Yangullis, 2002: 29, 30) (KTES).

andurukla ‘yapraklarını dökmeyen, meyvelerinden reçel yapılan bir tür ağaç; sandalağacı (*Arbutus andrachne*)’. < Rum. *antrakla / antrklos* ‘ağriokumaria / yabani kocayemiş’ (Yangullis, 2002: 30) (KTES). Anadolu ağızlarında *antrahna* ‘meyvası ve gövde kabuğu kırmızı renkli bir çeşit ağaç (Soldoy, İlaksa *Maçka- Trabzon)’ (DS:I/ 281). *antrahna* < Yun. *anđraxli* (anđráh) (Tietze, I/ 184).

ang / an ‘1. iki tarla arasındaki sınır 2. set biçimindeki ayrıntı 3. saçın iki yana tararken oluşan ayrılma çizgisi (KTAS). Anadolu ağızlarında bu sözcük bu Kıbrıs Türk ağızlarındaki ile aynı anlamda kullanıldığı gibi daha farklı anlamlar da kazanmıştır (DS:I/ 240).

angaca geç- (Fr. *engager* T. geç-) ‘dalga geçmek; karşı cinsten biriyle arkadaşlık yapmak’ (KTES). Fr. *engager* ‘to bind, commit’ (FD). *engager* > *angaje* > *angaca*.

angoni ‘1. bir kimsenin çocuğunun çocuğu 2. küçükbaş hayvanlarda damızlık bırakılan seçme hayvan 3. (tohumluk) erkek çocuklar için ikinci anlamda mecaz olarak kullanılmaktadır 4. (hayvanlar için) ıskarta, cılız (HKTS). < Rum. *angonin* < Yun. *engoni* < EYun. *engonos* (Yangullis, 2002: 4) (KTES).

anguri ‘hıyar’ (KTES). *angur* < Rum. *angóri* (Tietze, I/ 177).

anıhdar / *anıgdar ‘anahtar’. *Derleme Sözlüğü*’ne göre bu kullanım Anadolu ağızlarında bu biçimi ile görülmemiştir. Eski Osmanlı Türkçesinde *anıhtar* < Yun. *anihtári* (Tietze, I/ 178). Türkiye Türkçesinde *anahtar* olarak kullanılan bu sözcüğün Kıbrıs Türk Ağızlarında *anıhdar* yanında *anagdar*, *anıgdar* değişimleri de kullanılmaktadır. *anıhtar* > *anıhdar*, *anıhtar* > *anıktar* > *anıgdar*.

anırtmaca/ anırtmaca (< an + ı + r - t - maca) ‘bir tür iskambil oyunu, papazkaçtı’ (HKTS). Ses yansımali bir adın türevidir. DLT’te *anıla-* ‘eşşek anırmak’ biçiminde geçmektedir (DLT, IV/ 26). Kabataş ise Clauson’un görüşüne katılmaktadır: <*anırt-* (ET. *anıla-* ‘to bray / anırmak’ < * *anı* ses yansımali sözcük, Clauson, 1972: 186) + *maca* eki (KTES). Ayrıca bkz *anırtmaca*.

anidene / andene (< ān+ î+ den+ ne) ‘aniden, birdenbire’ (KTES). Ar. *ān* ‘zamanın bölünemeyecek kadar kısa parçası, lahza, dem’ (MBTS). <*ānî* ‘bir an içinde, hemen, o anda, derhal’ (OTS). Bu örnekte de *yimä* ‘yine, tekrar, yeniden’ (EUTS) pekiştirme ilgecinin eklenmiş biçimi (*yimä* > *ymä* > *ynä* > *nä*) görülmektedir.

anıpşa ‘1.birine göre kardeşinin kız evladı 2. birine göre amca, hala, dayı ya da teyzenin kız çocuğu (HKTS). *anıpşa* < Rum. *anıpşos* (Yangullis, 2002: 27) (KTES).

Kabataş, *Kıbrıs Türkçesinin Etimolojik Sözlüğü*'nde *anibşo* / *anipşa* / *anibşi* 'yeğen' olarak belirtmiştir fakat bu kabaca yapılmış bir tanımdır.

anipşo '1. birine göre kardeşinin erkek evladı 2. birine göre amca, hala, dayı ya da teyzenin erkek çocuğu (HKTS). *anpişo* < Rum. *anipşos* (Yangullis, 2002: 27) (KTES).

ankortlamak (*argo*) 'çalmak' (HKTS). *Akort* 'müzik Bir çalgıda doğru ses vermesi için yapılan ayar, düzen' ile ilgili olmalıdır. Sözcük içinde bir /n/ türemesinden söz edilebilir: *akort* + *la-* *mak* > *ankortlamak*.

annadigos* 'anladım'. Sözcük Rumca söyleniş biçimine uydurulmuştur.

annemi 'annem, anneciğim'. < *annemi* 'annem' < *anne* + Rum. *-mu* birinci kişi iyelik eki. Sözcük muhtemelen Rumcadaki *mónamu* 'annem' [*móna* 'anne' + *-mu* birinci kişi iyelik eki] sözünün etkisiyle kurulmuştur. krş. *manamu* (KTES). Türkiye Türkçesinde korku anında söylenen 'anneciğim' ifadesi *annemi* sözcüğünü tam olarak karşılamaktadır.

anter 'sahipsiz, ölü, işe yaramaz; (*mec.*) erkek cinsel organı' < Erm. *anter* (<*an* 'olmayan' + *ter* 'sahip, bey') 'sahipsiz, bedbaht' (KTES). Tietze, *anderkal-* / *andırkal-* başlığı altında *ander* adının Ermenice olduğunu bildirmektedir (2002/I: 176). Anadolu ağızlarında *anter* '2. işe yaramaz kıymetsiz şey (Bitlis)' (DS/I/ 281). Anadolu ağızlarında *ander* (I) '1. ölüden kalan eşya, soyka 2. insan ve hayvanlara ilenç yerine, sahipsiz kal anlamında kullanılır 3. pis, iğrenç, hantak, kötü, uğursuz,

çirkin, miskin, tembel (DS:I/ 258). Derleme Sözlüğü'nde *ander* (II) '1. erkeklik organı 2. kadının cinsiyet organı (DS:I/ 259)

anteri 'kadın giysisi, entari'. < Ar. '*antari*' (Tietze, 2002/I: 182) (KTES). Anadolu ağızlarında *anteri* [*antiri*] '1. erkek gömleği, Frenk gömleği, mintan 2. entari, kadın giysisi, fistan (Kelgin- *Develi- Kayseri)' biçimlerinde geçmektedir (DS:I/ 281).

antikalg ol- / antikalık ol- (<Lat. > İt. antico > antika) 'çağın gerisinde kalmak' (KTAS).

***antikalık yap- / *antikalık et-** 'normalin dışında davranışlar sergilemek'.

[aŋda] 'orada, onda, o konuda, o hususta, oraya, o zaman (KTAS). Gökçeoğlu, sözcüğü damak /ŋ/ 'si ile göstermiştir; fakat Kıbrıs Türk Ağızlarında sözcük dil ucu diş eti /n/'si ile kullanılmaktadır. *Anda* sözü Eski Türk Lehçelerinde geçen *a+ n+ da çekimli adılın /n/'sinin damaksıllaşmış biçimi olsa gerektir. Orhan Kabataş, o adılının düzleşmiş biçimi olduğunu söylemekle yanılmaktadır. *anda* kullanımı Kıbrıs Türk ağızlarında yaşayan eskicil bir biçimdir: *a+ n+ da 'orada' (TS:I/ 132).

aŋda arada 'seyrek, çok ender, seyrek, arada sırada, binde bir, uzun zaman aralıklarıyla, aralıklarla (KTAS). *Andaara+ da* çekimli adı ile birlikte ikileme kurmuştur. *Kıbrıs Türkçesinin Etimolojik Sözlüğü*'nde *anda arada*: arada sırada, seyrek olarak.

aŋdır 'akrep' (KTAS). Anadolu ağızlarında *andır* 'akrep' -Van yöresinde geçmektedir (DS:I/ 260).

añırtmaca → [anırtmaca]

añlan- (< añ+ la- n-) ‘(buğday, arpa gibi tahıllar) başak verme durumuna gelmek’ (KTES). *Derleme Sözlüğü*’nde < añ ‘4. eklem, mafsıl, boğum 8. yaprak, sap ve dalın gövdeye bağlandığı yer, budak’ (DS:I/ 241) + la- n- adlardan eylem türeten ek. Sözcüğün ‘buğday, arpa gibi tahıllar başak verme durumuna gelmek’ (DS:I/ 275) anlamı *Derleme Sözlüğü*ne Kıbrıs Türk Ağızlarından girmiştir.

añna-/ ağna²- (< añ+ la- > añna- ‘ünsüz benzeşmesi’) ‘anlamak’ (KTES). DLT’te *añla-* ‘anlamak’ biçiminde kaydedilmiştir. *añla* eylemi *añ* adından {+la-} ile türemiş bir sözcüktür: *añ* ‘1. beyin, dimağ 2. fikr, zekâ 3. fitnat 4. hâtır, hâfıza (KT). Anadolu ağzlarında sözcük /ñ/ > /ğ/ değişimi ile *ağna-* ‘anlamak’ biçimini almıştır, bu biçim *Derleme Sözlüğü*’ne şu yörelerden geçmiştir: (Devrek- Zonguldak; Merzifon ve köyleri -Amasya; Kızılca *Artova, *Zile -Tokat; Çayağzı *Şavşat -Artvin; Gaziantep; *Afşin, *Elbistan -Maraş; Zara -Sivas; Yozgat köyleri)’ (DS:I/ 107). Sözcüğün *añna-* biçimi *Derleme Sözlüğü*’nde geçmemektedir, muhtemelen sözcüğün *añnamak* biçimi ya *Derleme Sözlüğü*’ne gönderilmemiş veya art damak /ñ/’si Sözlük’te özel işareti ile gösterilmemiştir. Anadolu ağzlarının büyük bir bölümünde *ağna-* ‘anlamak’ biçimine rastlanır (DS:I/ 107).

añnad- / *ağnad- / *ağınad- ‘anlatmak’ (KTES). < *añnad-* (benzeşme) < *añlat-* (< *añ* ‘anlayış’ +la- t-) (Clauson, 1972: 186). Sözcüğün **ağnad-*, **ağınad-* biçimleri de Kıbrıs Türk Ağzlarında oldukça yaygın olarak kullanılmaktadır. *Derleme Sözcüğü*’nde *añnad-* biçimi geçmemiştir, muhtemelen burada da damak /ñ/’si ihmal edilmiş olmalıdır.

aḡnaş- / **ağnaş-** / ***ağınaş-** (< aḡ+ la- ş- > aḡnaş- > ağnaş-) ‘anlaşmak’ (KTES). Anadolu ağızlarında *annaşmak*, *aḡnaşmak* ‘anlaşmak’ (Tepe *Seben -Bolu; *Merzifon -Amasya)’ (DS:I/ 278). Bu eylem ara ünlü türemesi ile ***ağınaş-** şekli ile de kullanılmaktadır. Yukarıda verdiğimiz ettirgen çatılı biçiminde de bu ünlü türemesi görülmektedir.

aḡsır- (< as+ kır- > aksır- > aḡsır- > aḡsır-) ‘hapşırmaq, aksırmak’. DLT’te *asur-* ‘aksırmak’ biçiminde geçer (DLT: IV/ 178). Anadolu ağızlarında *ansır-* yanında *angsır-*, *anksır-*, *ansırmaḡ*, *ansırmak*, *aḡsırmak* biçimlerine de rastlanır (DS:I/ 267). Tietze, *aksır-* ve *ansır-* biçimlerinin yansıma sözcükler olduğunu belirtir (2002, I: 131).

aḡsırık (< as+ kır- > aksır- > aḡsır- > aḡsır-) ‘aksırık’ (KTES). Anadolu ağızlarında *angsırık*, *anısrık*, *ansırık*, *aḡsırık* ‘aksırık’ (Dişli, İshaklı *Bolvadin -Afyon; Bereketli *Tavas, *Sarayköy köyleri -Denizli; Çulhan *Bozdoğan- Aydın; Kırkağaç -Manisa; Pelitköy *Burhaniye, -Balıkesir; *Gelibolu- Çanakkale; Cumayanı- Zonguldak; *İskilip- Çorum; *Alaçam- Samsun; *Zile -Tokat; Gümüşhane köyleri; Erkinis *Yusufeli, Çayağzı *Şavşat- Artvin; Andırın köyleri- Maraş; Çepni *Gemerek- Sivas; Gözne *Mersin- İçel; *Saray köyleri -Tekirdağ) (DS:I/ 267). < akıs- ı- r- (MBTS), <*as+ kır (KBS). Hamza Zülfikar *angsırık* ‘aksırık’ yansımali ses olduğunu belirtmiştir (1995: 294).

aḡsırıklı ‘aksırıklı’ (KTES).

aḡsız (<Ar. ān+ TT. sıız) ‘haber vermeden, birdenbire’ (KTES). Anadolu ağızlarında da birdenbire ölmek anlamında *aḡsızına uğramak* (Konya; *Bor -Niğde) kalıp sözü

geçmektedir (DS:I/ 280). XIV. yüzyıl Anadolu Türkçesi metinlerinde *aşsız / aşsuz* ‘ansızın, birdenbire, nâgehan’ biçimlerinde görülür (TS:I/ 169). Anadolu ağızlarında bu biçim yanında başka eklerle genişlemiş biçimlerine de rastlanır: *ansız*, [*ansadak*, *ansıdak*, *aşsırasan*, *ansırdan*, *ansızca*, *ansızdan*, *aşsızlamadan*, *ansuzdan*] ‘habersiz, birdenbire, ansızın (Çengelli *Lüleburgaz -Kırklareli; *Meriç -Edirne; Dişli *Bolvadin -Afyon; Falaka *Bayındır -İzmir)’ (DS:I/ 280).

aşsız ölümüne uğra- ‘beklenmedik bir anda ölmek’ (KTAS). *Hakeri’nin Kıbrıs Türkçesi Sözlüğü*’nde sözcüğü dil ucu diş eti n’si ile gösterilmiştir (HKTS).

aşsızdan (< aş+ sız + dan) ‘ansızın, birdenbire’ (KTES). Çıkma durum eki, *aşsız* belirtecinin anlamını pekiştirmekte, çıkma işlevi ile kullanılmamaktadır. Anadolu ağızlarında *aşsızdan* ‘habersiz, birdenbire ansızın (*Turgutlu -Manisa; Abana -Kastamonu; Samsun; Cenciğe -Erzincan; *Silifke -İçel)’ (DS:I/ 280). Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde, *aşsuzdan* ‘ansızın birdenbire’ (TS:I/ 171). Ayrıca bkz. *aşsız*.

anzorovarga ‘çite benzeyen bir çeşit dikenli sarmaşık’ (HKTS).

apel et- ‘hazır olda durmak’ (HKTS).

apla ‘büyük kız kardeş, abla’ (KTES). Meninski Lûgatinde, *abla / abula* biçimlerinde tespit edilmiştir (MS). <*abla* (büzüşme) < **ağabula* ‘hanım’ (Eren, 1993: 407) (KTES). Kıbrıs Türk ağızlarında /- b-/ tonsuzlaşmıştır. Ayrıca bkz. *aba'*

apparo ‘eşek, at’. < Rum. *aparin / aparos* ‘mikros ipos, aloğ / küçük at, beygir’ (Yangullis, 2002: 38) (KTES). *Hakeri*, sözlüğünde *apparo* sözcüğünün mecazi

olarak terzilerin elbise dikmek için kullandıkları, kavisli, üst kısmı bezle kaplı, bezin içerisinde talaş olan bir aracın adı olarak da kullanıldığını belirtmiştir.

appiduri ‘hellim kurdu, seyrik’. < Rum. *apiidurin* [**apiditudin*] ‘zoifio halumion / hellim böceği (kurdu)’ (Yangullis, 2002: 39) (KTES).

appos ‘övülmekten hoşlanan ve şımaran kimse’ < Rum. *appos* < İt. *nappo* (Yangullis, 2002: 39) (KTES).

apposla- (<Rum. *appos* + TT. +la-) ‘şımartmak’ (KTES).

apposlan- (< *appos* + la- n-) ‘kendisine gösterilen sevgi ve saygıdan ya da verilen değerden yüreklenerek yersiz ve aşırı davranışlarda bulunmak’ (HKTS).

appos et- ‘1. şımartmak 2. haylamak’ (HKTS).

[ar]

arına boğul- ‘çok fazla utanmak, onursuz sayılacak ya da gülünç olacak bir duruma düşmekten üzüntü duymak, korkmak, mahcup olmak’ (KTAS).

ar için deyil, kâr için çalış- / ar için değil, kâr için çalış- ‘çıkarı için utanma ve sıkılmayı bir tarafa atmak, ayıp ve uygunsuz olanları çıkar uğruna önemsememek’ (KTAS). Türkiye Türkçesinde *ar yılı değil, kâr yılı* ‘bir kimsenin eğri doğru demeden, utanma sıkılmayı bir tarafa bırakarak yalnız menfaatini düşündüğü durumlarda kullanılır (MBTS).

arsız ussuz ‘hem utanması sıkılması, hem de anlama kavrama yetisi olmayan’ (KTAS). [<Ar. ‘*ār* ‘utanma’ (OTS) + <T. *us* ‘akıl’ (EUTS)] + sIz. Biri Arapça diğeri Türkçe olan sözcüklerle kurulmuş bir ikilemedir.

[ara]

ara dayağı ‘dövüşen iki kişiyi ayırmaya giden kişinin kavga edenler tarafından istemeyerek de olsa dövülmesi’ (KTAS).

ara duvar ‘geçmişte köy evlerinin avluları çok büyük olurdu. Bu avlular bir duvarla ikiye ayrılırdı. Avluyu ikiye bölen duvara da ara duvar denirdi’ (KTAS).

ara kapı Eski köy evlerinde avlular hayvanları birbirinden ayırmak için ara duvarla ikiye ayrılırdı. Ara duvardaki küçük kapıya da ara kapı denirdi (KTAS).

araları aralan- ‘kişiler arasındaki ilişki bitme noktasına gelmek, araları açılmak’ (KTAS). Türkiye Türkçesinde *araları açıl-*, *araları bozul-*, *araları bozuk ol-* ‘arkadaşlıkları sarsılmak, arkadaşlık bağları kopmak, birbirine darılmak’ biçimlerinde geçmektedir (Tür.S).

aralarından acı su geçme- ‘kişilerin kırgınlık yaratacak bir olaya yaşamaması’ (KTAS). Türkiye Türkçesinde *aralarından su sızma-* ‘birbirleriyle çok yakın, sıkı fıkı arkadaşlık kurmak’ biçiminde geçmektedir (Tür.S).

ara- ‘almak, alıp eve götürmek’. < ET. *arka-* ‘yoklamak, arayıp taramak’ biçiminde geçer (Clauson, 1972: 217) . Tietze, <ET. *arḳa-* >*ara-* gelişmesini açıklanmaya

muhtaç bulmuştur (2002, I: 189). Kabataş'a, eylemde < *ara-* < **arga-* (/r/'nin yumuşatıcı etkisiyle) < *arka-* biçiminde ses gelişmesi meydana gelmiş olduğunu düşünmektedir (KTES). Oğuz grubunda içses /-g-/lerin düşmesi sık karşılaşılan bir durumdur. Bu eylem dönüşlü çatı ekiyle de genişletilmektedir: *Okuldan arandım* 'okuldan alınıp gitmem gereken yere götürüldüm'. Türkiye Türkçesinde *aranmak* 'almak, alıp eve götürmek' anlamında kullanılmamaktadır.

[arap]

arab mancası / arap mancası 'arap yemeği, arapaşı'. Arpa, darı unu ve şekerden yapılan bir tür yemek (KTAS). *manca* <İt. *mangia* '1. yiyecek 2. kedi köpek yiyeceği' (GTS).

arab(p) d.şığı (*Bellevaliatrifoliata*) 'üç yapraklı sümbül'. Kanımca halkımız bu otu adlandırırken çiçeklerinin koyu mavi olmasını göz önünde bulundurmıştır. Bordo renkte olanları da vardır. Çiçek rengi en sonunda sarı-yeşil renge dönüşür. Yaprakları şerit biçimindedir. *Arap t.şığı* bitkisi yol kenarlarında ve damların oluk altlarında yetişir (KTAS). Anadolu ağızlarında *arap d.şığı* [*arap d.şşığı*, *arap s.ki*, *arap t.şığı*] '1. koni şeklinde üzeri çizgili, çok acı ve siyah renkli bir otun meyvası 2. yeşil çiçekli, yumru köklü bir çeşit ot 3. ince uzun yapraklı, salkım şeklinde mor çiçekli bir kır çiçeği 4. tam olgunlaşmamış siyah incir 5. siyah olan şeylere takılan sıfat (DS:I/ 299). Birleşik adların çoğunda olduğu gibi belirtisiz ad tamlaması biçiminde kurulmuş olan bu adın tamlananı organ adıdır. Türkçede yapısında organ adı bulunan pek çok bitki adı bulunmaktadır.

arab uşağı ‘Rumların erkek çocuklarına Rum oğlu dememize karşın Arapların erkek çocuklarına Arap uşağı demekteyiz’ (KTAS).

arabgargası / rapkargası (*Corvus corex*) ‘kara karga, kuzgun’. Oldukça iri bir karga türüdür. Ülkemizde çok bulunan bu karga türünün dilinin ucu kesildiğinde kimi insan seslerini taklit edebilir (KTAS).

araba koçanı ‘araba satın alan kişiye resmi çerçeve verilen iyelik belgesi’ (KTAS). Gökçeoğlu’nun bu açıklamasına karşın ev kocanı, tarla / arsa *koçanı* açıklamalarına sözlüğünde yer vermemiştir. Kıbrıs Türk Ağızlarında bir ayrım gözetmeden kullanılan ‘*koçan*’ kişinin taşınır / taşınmaz bütün mal varlığını belgeleyen resmi yazı anlamında bir addır.

araç araç (ara+ ç) ‘yer yer, parça parça, belli aralıklarla’ (KTES). Ölçünlü dildeki *ara ara* ikilemesinin /+ç/ ile genişletilmiş biçimidir. Aynı adın tekrarı ile oluşmuş bir ikilemedir.

aran taran / haran taran ‘karmakarışık, allak bullak’ (HKTS). Bu ikileme Gökçeğün’nun *Kıbrıs Türk Ağızları Sözlüğü*’nde *arañ* başlığı altında verilmiştir. İkilemeyi kuran sözcüklerin *arañ* sözcüğü ile ilgisi yoktur.

arañ / aran ‘dirsek; ahır; tavla; üstü kapalı yer; sal; tabut; kuytu; sıcak yer’ (KTAS). Anadolu ağızlarında *aran* (I) ‘1.tütün dizmeye kurutmaya, işlemeye yarayan, üstü kapalı yer, sergi (*Bafra, *Alaçam, *Çarşamba, Kamalos, -Samsun; -Sinop; Sorhon *Niksar- Tokat; Arpaköy- Ordu) 2. saman çekmek için ağaçtan yapılan kanat (Yeniçubuk *Gemerek -Sivas)’ (DS:I/ 298), *aran* (II) ‘1. ova, kuytu, sıcak yer, kışlak

(Ayrancı, Köpeli, -Amasya; Taşburun, *İğdır, Toreshev *Ardahan, *Göle, Kızılçakçak, *Arpaçay, Kırklareli; -Ağrı) 2. yayla (Zarşat -Kars)' (DS:I/ 298). Anadolu ağızlarında sözcüğün *dirsek*, *sal*, *tabut* anlamlarına rastlanmamıştır. Tuncer Gülensoy *aran* sözcüğün kökenini Moğolca'ya bağlamaktadır: *aran* (*hlk.*) 'ahır, at tavlasi'. DLT'te *aran* 'ahır, at tavlasi' biçiminde geçmektedir (DLT, IV/ 31) .

aran- 'bozuk olan sağlığını düzeltmek için hekime gitmek' (KTAS). Gökçeoğlu, örnekle '*erken aranmasaydı çoktan öldüydü*' sözcüğün anlamını pekiştirme yoluna gitmiştir.

arasöz (<Fr. *arroseuse*) 'yangın aracı' (HKTS). Türkiye Türkçesinde *arazöz* 'yolları ve yol kenarlarındaki yeşillikleri sulamakta kullanılan araç' (GTS). Sözcük Kıbrıs Türk Ağızlarında anlam daralmasına uğramıştır. <Fr. *arroseuse* 'watering; spraying' (FD).

araş gereş 'bir iş için gerekli olan aletler, araç gereç' (KTES). Türkiye Türkçesinde *araç gereç* 'bir işin yapılmasında, bir makinenin işletilmesinde kullanılan aletler' (GTS). *ara* + *ç* , *gere* -*ç* < *gere*- <ET. *kerge*- 'yokluğunu hissetmek, ihtiyaç duymak' + /-k/ *gergek* > *gerek* (Clauson, 1972: 742). Oğuz gurubunda ek başındaki {-g-} 'ler düşer. Kıbrıs Türk Ağızlarında /ç/ > /ş/ değişimi de sık rastlanan bir durumdur.

arendeş gurendeş 'anlamsız, yersiz, boş söz' (HKTS).

arfostu gardaşı (Rum. *arfostu* "kardeş" + T. *gardaş* + Rum. *i* 'iyelik ekine örneksime') 'karakter bakımından birbirine benzeyen iki kişi için söylenir' (HKTS). Aynı anlama gelen Rumca ve Türkçe sözcükler bir araya gelerek *arfostu gardaşı*

ikilemesini kurmuştur. Türkçe sözcüklere bazen Rumca ekler getirilerek söylenişte bir uyum yakalandığı da *gardaş* +i kelimesinde gözlemlenmektedir.

argaci / hargaci ‘su yolu, küçük ark’. *argaci* <Rum. *argacin*, <EYun. *riakion*’dan ‘küçük su yolu’. Baf ve Limasol ağızlarında kullanılan *hargaci* biçiminin önsesinde /h/ sonradan türemiştir (KTES). *Hakeri’nin Kıbrıs Türkçesi Sözlüğü*’nde *argaci* ‘1. evlek 2. arkçık.

argagiya (Eskiden Larnaka yöresinde) ‘mezarlık’ (HKTS).

argasti / argasdo (*agropyrum repens*) ‘bir tür ot’ . <Rum, *argasti(s) / argastos / yergastosağriada /* ayrık otu, *eidovodaniu /* bir tür bitki (Yangullis, 2002: 40,75) (KTES). *Hakeri’nin Kıbrıs Türkçesi Sözlüğü*’nde *argasti* (*daşkıranotu*) ‘buğdaygillerden, kökü hekimlikte idrar söktürücü olarak kullanılan yabancı bir bitki’ biçimine tanımlanmıştır.

argı / ark ‘küçük su kanalı’. DLT’te *arık* ‘ırmak, kanal biçiminde kadedilmiştir (DLT: IV/ 32). XIV. yüzyıl Türkçesinde *ark* (*arık*) ‘su cedveli’ olarak geçmektedir (TS:I/ 214). Anadolu ağızlarında *arık*, *arh*, *arig*, *arığ* ve *aruk* biçimlerinde geçmektedir (DS:I/ 314). Kıbrıs Türk Ağızlarındaki *argı* biçiminde ünlü ile ünsüz arasında bir göçüşmeden söz edilebilir. Hasan Eren, kökeninin açık olarak bilinmediğini belirtmektedir (TDES).

argonya / argoyla ‘yabancı zeytin’. <Rum. *argolya* [*arga / ağria* ‘yabancı’ + *elia* ‘zeytin ağacı’] *ağriaelia /* yabancı zeytin ağacı (KTES).

argoşillo <Rum.‘1. et yapraklı yabani bir tür bitki (*urgena maritima*) 2. kirpiggillerden uzunluğu 25-30 cm olan sırtı sivri dikenlerle kaplı, memeli bir hayvan (*erinaceus eurapaeus*) 3. (mec.) çok pis olmak; köpek leşi gibi olmak’ (HKTS).

arı ‘TMT’nin ant içmiş üyesi’ (HKTS).

arig / arık ‘zayıf, cılız, sıska’ (KTAS). Eski Türkçede *arık* ‘ark, çay, çay kenarı’ (EUTS). Orta Türkçe dönemine *arık* ‘ırmak, ark, germeç; kaş, kanal’ (DLT, IV/ 32). Anadolu ağızlarında *arig*, *arık*, *arığ*, *arıl*, *arız*, *argaz* ‘zayıf, cılız, sıska’ (tdk.gov.tr/TTAS) biçimlerinde yaygın olarak geçmektedir.

arı çiçeği ‘koyu yeşil yapraklı, beyaz çiçek açan bir bitki (*Justicia adhatoda*)’ (KTES). Anadolu ağızlarında *arı çiçeği* ‘kırlarda biten, gonca halinde toplu çiçekleri bulunan, koyunların severek yediği, arıların da bal topladığı bir çeşit bitki (Bursa; *Divriği- Sivas; Argıthanı *İlgın- Konya)’ (DS:I/ 314).

ariya ‘1. matkap ucu 2. sarı ağaç kurdu’ (HKTS). (<Rum. / Yun. *arida*.) (KTES).

ariz ol- ‘musallat olmak, rahatsızlık vermek.’ <Ar. ‘âriz tesadüfî olay; gelen, birden bire ortaya çıkan’ *ol-* yardımcı eylem (KTES). Türkiye Türkçesinde *arız* ‘1. sonradan ortaya çıkan 2. bulaşmış, musallat olmuş (GTS).

arkak (< arka+ ok)‘arada geride olan’ (KTES). Gökçeoğlu, *arkak* sözcüğünü ‘gözden ırak olan’ anlamında vermiştir (KTAS). Eski Türkçe *ök* ‘pekiştirme edadı’ (Tekin, 200: 251), *ok* ‘edat’ (UTS).

arkalık ‘bisikletlerin arkasında bulunan ikinci kişinin oturacağı veya hafif eşyaların taşınacağı bölüm (KTES). Anadolu ağzlarında *arkalık* ‘1. hamal semeri, sırta yük alınacağı zaman konulan çul, çuval, keçe parçası, altlık 2. artçı 3. ceket 4. evlerde ocağın arkasına vurulan kalın odun 5. kerpiç ve taş taşımak için arkaya iple bağlanan tahta araç 6. bir çeşit sepet 7. Azerilerin giydiği, pardesüye, cekete benzer bir giysi 8. iskemlenin, sıranın yaslanılacak yeri 9. saman çeteninin (kağnısının) arkasına bağlanan kilim parçası 10. yelek, içlik (DS:I/ 326). Derleme Sözlüğü’nden edindiğimiz bilgilere göre *arkalık* adı genel olarak yük taşımakla alakalı hususlarda kullanılmaktadır.

[arka]

arkasından sıkıl- ‘yakalamak ya da yetişmek amacı ile peşinden koşmak’ (KTAS).

arkasından sün- ‘kaçan kişiyi yakalamak için var gücü ile koşmak’ (KTAS).

armadoşa ‘olta takımı’. <Rum. *armadohia* / *armadosia* <Lat. *arma* + Rum. *dosia* ‘silah takımı’ (KTES).

armadur ‘ağ donatmak için kullanılan içe doğru yarım ay şekli alan ipliğin oluşturduğu biçim’ (HKTS). Türkiye Türkçesinde *armador* ‘geminin direk, seren, yelken ip vb. donanımını düzenleyen usta’ (GTS). Bu sözcüğe örnekseme ile *amoda* / *armuda* ‘bir çeşit halat’ <Yun. *armiği* (Tietze, I/ 198).

armıt ‘armut’ Bu meyva adı Türkçe’ye Farsçadan girmiştir: *armud* / *armut* <Far. *emrud* / *emruz* (Tietze, I/ 199). Anadolu ağızlarında *armıt* ‘armut (Elden *Yeşilova - Burdur; Yenice *Emet -Kütahya; Hacıahmet *Düzce -Bolu; Karakoyunlu *İğdır - Kars; Gaziantep; *Kangal -Sivas; Yakabağ *Fethiye -Muğla)’ (DS:I/ 328). Kıbrıs Türk Ağızlarında sözcüğün *armud* biçimini de yaygın olarak kullanılmaktadır. Anadolu ağızlarında *armud* ‘armut’ (Zarşat -Kars) (DS:I/ 328).

armiro ‘toprağı tuzlu arazi’. <Rum./ Yun. *almiros* ‘tuzlu’ (KTES).

arnayi ‘bir yaşındaki kuzu’. Rum./ Yun. *arnaki* ‘kuzucuk’ (KTES).

arnera ‘iz belirti’. <Rum. *arnera* < Fr. *orniéra* ‘arabanın tekerlek izi’ (KTES).

arpacıglan- / **arpacıklan-** ‘dönemi geçmesi sonucunda suyu çekilen narenciye’nin içindeki sulu bölümüklerin arpa biçimini alması’ (KTAS).

arpalı (< arpa+ lı) ‘yerinde duramayan çocuk, sürekli devinen, densiz’ (KTAS). Sözcük anlam aktarımına uğramıştır.

arpacık şehirge / **arpacık şehriye** ‘arpa biçiminde üretilen şehriye’ (KTAS). Ölçünlü dilde *arpa şehriye* ‘arpa biçiminde dökülmüş şehriye’ (GTS). Kıbrıs Türk ağızlarında çok sık kullanılan {+cık} küçültme ekini şehriyenin türünü bildiren ‘arpa+ cık’ adında da görmekteyiz.

arpaçiçeği (buğdayçiçeği, kılıçiçeği) (Lat. *Gladiolus segetum*, İng. *Common cornflag, swordlily*) ‘zambakgiller familyasından arpa, buğday tarlalarında mart sonu

ürünle birlikte büyüyen, yaprakları kılıca benzeyen pembe renkli çiçekleri gövde üzerine sıralanmış, çok yıllık bir bitki' (HKTS). Mersin ve çevresinde başka bir çiçeğin adıdır. Anadolu ağızlarında *arpaçiçeği* 'yaprakları ekine benzer, çiğdem gibi yumruları olan, çiçekleri biçim olarak zambağa benzer, hâkim rengi sarının tonları olmakla birlikte, kırmızı, eflatun, beyaz türleri de olan, hoş kokulu arpa zambağı da denilen bir çiçek (MAS). Bu isim Anadolu'da farklı bir çiçeği karşılamaktadır.

arpa üfür- 'bitlenen arpadan dolayı insan vücudu kaşınmak' (KTAS).

arsenofiligo / arsanafiligo 'çift cinsiyetli, hermafrodit' <Rum. /Yun. *arsenikothilikos* (KTES).

arşınna- (< arşın+ la- > arşınna- 'benzeşme') '1. ölçmek 2.yolda uzun adımlarla hızlı hızlı yürümek' (KTAS).

artık 'başka' (HKTS).

artıg eksig / artık eksik (< art+ ı+ k eksi- k) 'gereğinden az ya da fazla, ilgisiz konuları karşısındakine yakıştırmak; uygun ölçüde olmayan; gereği olmayan' (KTAS). Anadolu ağızlarında *artık eğişik* 'gerçeğe uymaz, ileri geri' (DS:I/ 335) anlamında geçmektedir.

artık eksik laf et- 'gereksiz sözler söylemek, ileri geri konuşmak' (HKTS).

artıkla- 'yemekte artık bırakmak (< art - ı - k + la -) '. *Derleme Sözlüğü*'ne göre sözcüğün derlendiği yerlerden biri de Kıbrıs'tır. *artıklamak* 'yemekte artık bırakmak

(*Dinar -Afyon; Eşme köyleri -Uşak; Burdur; Tepeköy *Torbalı -İzmir; *Alaşehir - Manisa; Giremez *Araç -Kastamonu; -Çorum; *Boyabat -Sinop; -Samsun; Uşhum Ersis *Yusufeli -Artvin; Ortahamak *Ardahan, -Kars; -Konya; Anamur -İçel; Güzelsu *Akseki, *Elmalı -Antalya; -Kıbrıs)' (DS:I/ 335).

arvana 'dişi deve' (HKTS). Anadolu ağızlarında *arvana* 'dişi deve' (-Çankırı; -Çorum; -Niğde)' (DS:I/ 337). Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde *arvana* 'dişi deve' geçmektedir (TS:I/ 242).

asbruyi / aspruyi 'beyazımsı'. <Rum. *aspro* <Y.Yun. *aspros* 'beyaz' <Lat. *asper*. Renginden dolayı bu iplik "*beyazcık*" veya Rumca adı ile "*aspruyi*" olarak adlandırılır (KTES).

asence 'en azından, hiç olmazsa'. <**asönce* < asıl önce sözcüklerinden büzüşme (*contraction*) sonucu oluşmuş olmalıdır (KTES).

asfalya / asvalya 'sigorta'. <Rum. / <Yun. *asfalia* 'güvenlik, sigorta' (KTES).

asıldan (<Ar. *asl* + T. dan 'çıkma durum eki') 'gerçekten, esas olarak, aslında, tam olarak'. Gökçeoğlu sözlüğünde *asıldan*: 'gerçekten, gerçek olarak, hakikaten, sahi, sahiden, filvaki'.

asıldana (< asıl+ dan+ na > asıldana) 'aslında, gerçekte' (KTES). Gökçeoğlu, sözlüğünde *asıldana*: 'gerçekten, temel olan, aslında; doğrusu da budur ki; doğrusunu isterseniz; elbette'. Kabataş, son sesteki /-a/'nın türemem bir ünlü olduğu görüşündedir; fakat Türkçenin en eski dönemlerinde *yimä* 'yine, tekrar, yeniden'

(EUTS) pekiştirme ilgeci kullanılmaktaydı. Bu örnekteki son ses /-a/, yimä > ymä > ynä > -nä gelişiminin bir devamı olabilir.

asılık (< Ar. ‘*āsī* + T. *lik* > asılık) ‘asilik, isyan’ (KTES).

asker ‘halk, topluluk, kalabalık’ (KTES). <Ar. ‘*askar* ‘er’ (OTS). Hakeri, *asker* sözcüğünün ‘yakın akraba, aile’ (HKTS) anlamını vermiştir. Bu sözcük Kıbrıs Türk Ağızlarında anlam genişlemesine uğramıştır.

aslandişi (*Leontidon tubereus*) (< aslan diş+ i) ‘çok yıllık bir bitki’ (KTES). Anadolu ağızlarında olduğu gibi Kıbrıs Türk Ağızlarında da bitki ve çiçek adları genellikle benzetme yolu ile yapılmıştır. <ET. *arслан*, <ET. *tış* ‘diş’ (EUTS). Sözcük belirtisiz ad tamlaması biçiminde kurulmuştur. Türkçenin her lehçesinde hayvan adı ile organ adının birleşmesiyle kurulmuş pek çok bitki adı bulunmaktadır. Bu birleşik ad, Türkçede değişik bitkileri karşılamaktadır.

aslı faslı ‘bir şeyin gerçek biçimi, gerçek şekli, iç yüzü’ (HKTS). <Ar. *aşl* ‘temel, esas, hakikat’, <Ar. *faşl* ‘ayrıntı, kesinti, bölüm’ (OTS). Türkçe iyelik ekleri almış Arapça *aşl* ve *faşl* adları ile kurulan bir ikilemedir.

asma ağlaması ‘asma budanırken çubuğun kesilen yerinden akan öz suyu’ (KTAS). Bu sözcükte insandan doğaya aktarma görülmektedir.

asso ‘1. birinci, ilk 2. iskambil oyunlarında birli’ (HKTS). *aso* ‘(oyun kağıtlarında) birli’ <Yun. *ásso* / *assos* < İt. *asso* (Tietze, I/ 211).

aş ayağı / aç ayağını ‘daha hızlı yürü, hızlı hızlı yürü’ (KTAS).

aşa- (< aş- a-) ‘erkek hayvanlar dişilerin üzerine atlayarak çiftleşmek’ (HKTS). Eski Anadolu Türkçesinde *aş-* (II) ‘erkek hayvan dişisine binmek’ (TS:I/ 266). Anadolu ağızlarında *aş-* (I) ‘hayvanlar çiftleşmek’ (Türkmen aşireti, Dazkırı *Dinar -Afyon; *Gelendost -Isparta; Beşeylül *Nazilli -Aydın; *Kandıra -Kocaeli; Karabüzey *Araç -Kastamonu; -Samsun; *Merzifon *Gümüşhacıköy -Amasya; *Zile -Tokat; *Ardanuç -Artvin; *Zara -Sivas; *Bor -Niğde; Köseçobanlı *Gülнар, Çavuşdağı, *Silifke -İçel; *Bodrum -Muğla; Kıbrıs) (DS:I/ 361) biçiminde geçmektedir. *Derleme Sözlüğü*’ne göre *aş-* ‘hayvanlar çiftleşmek’ sözcüğünün derlendiği yerlerden biri de Kıbrıs’tır; fakat sözcüğün *aş-* biçimi Kıbrıs Türk ağızı sözlüklerinde görülmemektedir.

aşā / aşşa / aşşağa ‘aşağı, aşağıya’ (KTES). Aşağı sözcüğünün birtakım ses değişmesine uğramış biçimleridir: aşağı > aşai > aşā; aşağı > aşşağı > aşşai > aşşā. Bu biçimler Anadolu ağızlarında da kullanılmaktadır. DLT’te *aşak* ‘aşağı; dağ gibi (Oğuzca)’ (DLT, IV/ 42). Eski Anadolu Türkesi’nde de sözcüğün *aşak* biçimi geçmektedir *aşak* (*aşah*) ‘alçak, aşağı’ (TS:I/ 267). Tietze, *aşşağa* sözcüğünün üzerindeki {+a} ekinin yönelme durum eki olduğunu belirtmektedir (2002: 214): *aşak*+ a > aşaga > aşşağa. Gökçeoğlu, *Kıbrıs Türk Ağızları Sözlüğü*’nde sözcüğün *aşşağa* varyantının da kullanıldığını belirtmiştir. Sözcüğün *aşşağa* biçiminde de benzeşmezlik olayı görülmektedir.

aşandır- (< aş- a- n- dır-) ‘cinsi münasebete maruz bırakmak’ (KTES).

aşevi ‘mutfak’ (HKTS). Türkiye Türkçesinde *aşevi*’nin anlamlarından biri de ‘düğün, nişan vb. toplantılarda, verilecek yemekleri hazırlamak için geçici olarak mutfak gibi kullanılan yer’ (GTS)’ dir. Bu anlamı ile de Kıbrıs Türk Ağızlarında kullanılan anlama yakınlık teşkil etmektedir.

aşhürmetine / aşirmetine / haşhürmetine / haşörmetine ‘af buyurun anlamında kullanılır’. < hâşâ hürmetine (<Ar. *hâşa* ‘dışında’ + *hürmet* ‘saygı’) (KTES). Türkiye Türkçesinde *haşasofradan* biçiminde kullanılır burada da sofraya yerine *aş* adı kullanılmış olabilir.

aşı gamış / aş kamış (*Arundodonax*) ‘masurakamışı, kargıkamış’. Çok yıllık bir bitkidir (KTAS).

aşın¹- (çekil- / ürül- / dolap ol-) (< aş- 1- n -) ‘hayvanların çiftleşme isteği duyması ’ (KTES). *DerlemeSözlüğü*’ne *aşın-* ‘hayvanlar çiftleşme isteğinde bulunmak’ Kıbrıs Türk ağızlarından geçmiştir (DS:I/ 354). Eski Anadolu Türkçesinde *aş-* eyleminin işteş çatı ile genişlemiş biçiminin olduğu da görülmektedir: *aşış-* ‘hayvanlar birbirine aşmak, erkeklik edip birbiri üzerine çıkmak’ (TS:I/ 265).

aşın²- ‘hazmetmek, sindirmek ’ (KTES). Sözcük Derleme Sözlüğü’ne Kıbrıs Türk ağızlarından girmiştir (DS:I/ 354). <ET. *aşgın-* < **aşgı-* (KTES). DLT’de *taş aşgındı*: taş aşındı (her sert şey aşındığı vakit de böyle denir) tanımlamasını getirilmiştir (DLT, I/ 254).

aşırdma (< aş- 1- r- t- ma) ‘1. bir tür teyel 2. araklamak, yürütmek’ (KTAS). Sözcüğün araklamak, yürütmek anlamı Türkiye Türkçesinde yaygın olarak

kullanılmaktadır. Buna karşılık bir tür teyel; aralıklı ve atlamalı dikiş anlamı, - Manisa; *Zile -Tokat; Bor -Niğde; Argitanı *İlgın -Konya; Hacıhamzalı *Tarsus - İçel ve Kıbrıs'ta geçmektedir (DS:I/ 357). Ettirgen çatı eki {-t-} Anadolu ağızlarında olduğu gibi Kıbrıs Türkçesi ağızlarında da tonlulaşmaktadır.

aşikâre ver- ‘açıkça ortaya koymak, belli etmek, açık vermek’ (KTES). <Far. *âşikâr* ‘belli, açık, meydanda’ (OTS) + *ver-* eylemi.

aşilyas ‘lingiri oyununda çomağın bir ayak yerde öteki kaldırılmış durumdayken tek ayaktan geçilerek, çeliğe vurma biçimi’ (HKTS).

aşkına yat-‘gereksiz olan şeyleri saklayıp, biriktirmek’ (HKTS).

aşotu (gollanduro, kespere, kollandıro, golyanduro) (*Coriandrumsativum*) ‘maydonozgillerden, küçük, ince dilimli ve güzel kokulu yaprakları olan bir bitki, kişniş’ (HKTS).

[at] (*Equus caballus*) ‘atgillerden, binme, yük taşıma gibi hizmetlerde kullanılan memeli hayvan’.

at binicisine bağlıdır ‘hayvan ya da araç nece güçlü olsa da, başarı onu kullanana bağlıdır’ (HKTS). Türkiye Türkçesinde *at binicisine (sahibine) göre kişner (eşinir)* ‘insanlar, başlarında bulunan kişinin etkisi altında kalarak onun tutumuna göre davranırlar’ atasözü kullanılmaktadır (tdk.gov.tr/ ADS).

at yerine it bağla- ‘bir işi üstesinden gelecek olana, bilene vermeyip acemi olana ya da yapamayacak olana vermek’ (HKTS).

ata semeri yakışma- ‘değerli kişilere değersiz şeyler uygun olmaz’ (HKTS).

atınan arpayı güreştirmek ya da **kapıştır-** ‘fesatlık yapmak, arabozanlık etmek’ (HKTS). Türkiye Türkçesinde aynı anlama gelen *atla arpayı dövüştürmek* (*dalaştırmak*) deyimini geçmektedir (tdk.gov.tr/ ADS). Gökçeoğlu, *atınanarpayıgüleştir-* (atla arpayı güreştir-) biçiminde göstermektedir (KTAS). güreştir- > güleştir-.

atını nallayıp peşine düş- ‘düşman bilinen ya da rakip kabul edileni alt etmek için gerekli olan eylemde bulunmak’ (HKTS). Türkiye Türkçesinde rastlanmamıştır.

attan inip yaya kal- ‘yüksek bir orundan daha alt oruna düşmek’ (HKTS). Türkiye Türkçesinde aynı anlama gelen *attan inip eşeğe binmek* deyimini kullanılmaktadır (tdk.gov.tr/ ADS). Bu deyim Türkiye Türkçesi’ne kullanılan biçimi ile de Kıbrıs Türk Ağızlarında kullanılmaktadır.

al kadının atını s.kerim beratını ‘yetki ve sorumluluk arasında bir oran yoksa bunun yararlı bir sonucu olmaz’ (HKTS).

arkasında atlı koştur- ‘her işini ve yürüyüşünü ivedice yapmak’ (HKTS). Türkiye Türkçesinde aynı anlamda *arkasından atlı kovalıyormuş gibi* biçiminde kullanılmaktadır (MBTS).

dedenin atı gibi içinden çık- ‘hiç beklenmedik bir anda koşmaya ya da çıkmaya hazırlanmak’ (HKTS).

atalasa beygiri ‘boğa gibi, çok güçlü kuvvetli kişi’. *Atalasa* (Halasa bölgesinde İngiliz Sömürge Yönetmi’nin yetiştirdiği beygirler gibi güçlü olmak) (KTAS).

atar dutar / atar tutar ‘yalan söyleyip palavra atmayı alışkanlık haline getirenlere söylenen söz’ (KTAS).

atcık oyunu ‘uzunca bir değneğin çocuklar tarafından at sayılarak oynandığı oyun’ (HKTS).

ateşi pembe ‘çok koyu pembe, komşu çatlatan’ (KTAS). Özellikle canlı, çiğ renkleri nitелеmek amacı ile *ateşi* ön adı sıcak renklerin tümüne gelebilmektedir.

ateşin hovu ‘ateşin dillene dillene yanması sırasında yaydığı ısı’ (KTAS).

atık ‘1. süt ve yoğurt çıkarılmaya yarayan küçük yayık 2. aşık oyununda aşığın çıkık, atık olan yüzü’ (HKTS).

atılma ‘iş arasında bir uğrama, hâl hatır sorma’. < *atıl-* ‘atılmak, uğramak’ + *-ma* mastar eki (KTES).

atışmaca ‘çocuk oyunlarında birinci, ikinci ve devamında oynayacak olanı seçmek için uygulanan herhangi bir yöntem’ (HKTS).

atla- (< at+ la-) ‘erkek hayvanların dişi hayvanların üzerine atlayarak çiftleşmesi’.

Kabataş, sözcükteki anlam genişlemesini, çiftleşme eyleminin tabu olarak görülmesine bağlamaktadır (KTES).

atnanesi ‘yabani nane’ (KTES). <T. *at* ‘binek hayvanı’, Ar. *na’ na’* ‘*nane*’ + *si* iyelik eki. Sözcük tamlama biçiminde kurulmuştur (KTES). Anadolu ağızlarında *itnanesi* ‘yabani nane (-Niğde ve çevresi)’ (DS:IV/ 2571) biçiminde geçmektedir.

avadanlık (< Far. *ābādān* + T. *lık*) *abadan* ‘dağınıklık, karışıklık, araç, gereç’ (KTES). *Avadanlık* alet adı ile ikileme de kurmaktadır : **alet avadanlık*. Anadolu ağızlarında *avadanlık* ‘1. alet edavat dolabı, sandığı 2. alet edavat yapmak için kullanılacak ağaç 3. kullanılmayan eşya (DS:I/ 374). Osmanlı Türkçesinde <Far. *ābādān* ‘şen, mâmur, bayırdır’ (OTS) biçiminde geçmektedir. Tietze, *abadanlık* ‘iş takımları, aletler’ (Tietze, I/ 226) biçiminde açıklama getirmiştir. Sözcüğün, Kıbrıs Türk Ağızlarının bir bölümünde zıt bir anlam kazandığı anlaşıyor. Anlam değişmesinde sözcüğün ‘iş takımları, aletler’ anlamının etkili olduğu düşünülebilir (KTES). Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde, *avadanlık* ‘âlet, edavat’ (TS:I/ 280) anlamlarında geçmektedir. *ābādān* > *avadan*.

avara ‘başı boş, işsiz güçsüz, aylak, avare’ (KTES). Osmanlı Türkçesinde <Far. *āvāre* ‘1. serseri, boş gezen, işsiz güçsüz, aylak 2. dağınık, perîşân’ (OTS) anlamlarında geçmektedir. Kıbrıs Türk ağızlarında sözcük ünlü uyumuna girmiştir: *āvāre* > *avara*.

avaracı popaz / avareci papaz ‘doğru dürüst işi olmayan, önemsiz işlerle ilgilenen kimse’ (KTAS).

avaracı popaz dirileri gömer / avareci papaz dirileri gömer ‘tembel kişilerin yalnızca konuştukları, söyledikleri ile kişileri öldürüp gömebileceklerini anlatır’ (KTAS). Türkiye Türkçesinde olmayan bir atasözüdür.

avgat ‘avukat’. <İt. *avvocato* <Lat. *advocātus* ‘tanık, savunucu’ [*advocāre* ‘yardıma çağırmak’, *ad* ‘birine’+ *vocāre* ‘seslenmek’] (KTES). Anadolu ağızlarında sözcüğün böyle söylenişine rastlanmamıştır.

avgolya ‘dereden sulanabilen tarlayla dere arasına açılan su yolu’. Su evleği ile dereye bağlantısı olan tarlaya da *avgolyalı tarla* denir (HKTS). <Rum. *avgolia* [E.Yun. *ekvoli*] ‘plati avlaki / geniş evlek’ (KTES).

avıç / avuş ‘avuç’. Anadolu ağızlarında *avıç* ‘avuç, el ayası, ortası’ (Aydoğmuş *Keçiborlu, Y.Bademli *Şarki Karaağaç- Isparta) (DS:I/ 382), *avuş* ‘avuç (Erzurum) (tdk.gov.tr/TTAS). (<*avuç* (<*avuçça* <*avuçta* ~ *ağuçta*) <ET. *avut* ~ **ayut* ~ *ağut* biçiminde ses gelişmesi aşamalarından geçmiştir (KTES).

avın⁻¹ ‘(hayvanlar) gebe kalmak, döl tutmak’ (KTES). Anadolu ağızlarında *avın-* /*avun-* ‘(hayvan) gebe kalmak, döl tutmak’ anlamında yaygın olarak kullanılır (DS:I/ 383). Türkiye Türkçesinde *avın-* ‘bir şeyle uğraşarak acısını unutmak, sıkıntılardan uzaklaşmak, teselli bulmak, müteselli olmak’ (GTS) anlamında kullanılmaktadır. Kabataş, meydana gelen bu anlam genişlemesi, çiftleşme zamanı gelen hayvanların gösterdikleri saldırganca hareketlerin döllemeleri ile birlikte sona ermesinden kaynaklanmış olabileceğini belirtmektedir (KTES).

avın-² ‘teselli bulmak, bir uğraşla acıyı unutmak’ (KTES). Anadolu ağızlarında, *avınmak* ‘avunmak (Ekse *Çal, Yukarıkaraçay *Acıpayam -Denizli; Tepeköy *Torbalı -İzmir; Eğrigöz, Yenice *Emet, -Kütahya; Bozan, Tokat -Eskişehir; *Alaçam -Samsun; *Afşin, *Elbistan -Maraş; Çepni *Gemerek -Sivas; Bektaşlı *Boğazlıyan -Yozgat; Beydili *Nallıhan -Anlara; *Bor -Niğde; *Ermenek -Konya; *Silifke -İçel; Çomaklı *Korkuteli, *Elmalı, Çukurbağ *Kaş -Antalya; Yakabağ *Fethiye -Muğla; Kayapa *Lalapaşa -Edirne)’ (DS:I/ 383) yörelerinde geçmektedir. DLT’te *awın*- ‘alışmak, avunmak’ (DLT, IV/ 51) biçiminde geçmektedir. Türkiye Türkçesinde bu eylem, /v/’ nin yuvarlatıcı etkisiyle *avun*- biçimini almıştır. ET. *avı- ‘to enjoy oneself, be happy/eğlenmek neşelenmek; mutlu, memnun olmak’+ {-n-} çatı genişlemesi (KTES).

avlı / havlı ‘evlerin arasındaki üstü açık alan, avlu’ (KTES). Türkiye Türkçesinde *avlu* biçiminde kullanılmaktadır. Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde *havlı* ‘avlı’ (TS:III/ 1903) biçiminde geçmektedir. Anadolu ağızlarında *havlu*, *havlağa*, *havlı*, *havli* biçimlerinde yaygın olarak kullanılmaktadır (DS:III/ 2312). <Yun. *avli* (Räsänen, 1069: 157). [<EYun. *avli*<*ao*, *aimi* ‘esmek’ (Teyyopulos-Fitrakis, 1993: 127)] (KTES). Tietze, eski kaynaklarda ve ağızlarda kullanılan *avlı* biçiminin <Ar. *çavl* ‘etraf’ sözüyle benzeşmesi sonucu oluştuğunu belirtmektedir (2002/I: 230)

avol- / av_ol- (*çd.*) ‘yaralanmak, bir yeri acır duruma gelmek’ (HKTS). Türkiye Türkçesinde *uf olmak* (GTS). Ayrıca bkz. *uvva*

avriya / afuriya ‘fırıldak’. <Rum. *afuria*<*azuria*<*sgura* ses yansımali (*onom.*) sözcüklerinden (KTES).

avros ‘suya konmuş susamların yüzeye çıkanları’. <Rum./Yun. *avros* ‘ince, nazik, hafif’ (KTES).

avroşillo / argoşillo / ağroşillo (kabarcık / nışadır) (*Urgineamaritima*) ‘adasoğanı’. <Rum. *avroşşilla / argoşşilla / avroşillos* [*agrioskillla / ağroşilla* <*agrios* ‘vahşi, yabani’ + ‘köpek’] (Yangullis, 2002:3) (KTES). Hakeri, sözlüğünde *ağroşillo*, *argoşillo*, *kabarcık*, *nışadır* adlarının da kullanıldığını belirtmiştir.

avsunla- / avsunla- / afsunla- (< Far. *efsûn* > *afsûn* > *avsûn* > *avsın* + {la-}) ‘büyü yapmak, okuyup üflemek, afsunlamak’. Osmanlı Türkçesinde <Far. *efsûn* ‘büyü, sihir’ (OTS) biçiminde geçmektedir. *Hakeri’nin Kıbrıs Türkçesi Sözlüğü*’nde sözcüğün *afsunla-* ve *avsunla-* biçimlerinin de kullanıldığını belirtilmiştir. Sözcüğün *avsunla-* ve *avsunla-* biçimlerinin iç seslerinde /-f-/ > /-v-/ değişimi görülmektedir.

avusdoz eriyi / ağustos eriği Ağustos ayında olgunlaştığından bu ad verilmiştir. Diğer erik türlerine göre tatsız olduğundan *eşek eriği* de denmektedir (KTAS).

[ay¹] ‘yılın on iki bölümünden her biri’.

ay kapının ardında ‘aylık alan ya da kira veren kişilere zamanın çok kısa geldiğini anlatır’(HKTS).

ayları tart- ‘ağustosta oluşan bulut ve çiğ durumuna bakarak yağmur ve soğuk gibi olayların gerçekleşmesi konusunda varsayımlarda bulunmak’ (HKTS).

dokuz aylık olma- ‘layık olmak ya da olmamak’ (HKTS).

[ay²] ‘seslenme edatı’.

ay ana ‘insanlarımız analarını ay gibi güzel olduğuna inandıklarından analarına çağırma ünlemi olarak *ay ana* demektedirler’ (KTAS). Gökçeoğlu, bu açıklamayı vermiştir fakat, *ay* Eski Türk Lehçelerinden bu yana hitap sözü olarak kullanılmaktadır: *ay* ‘hitap edatı’ (DLT: IV/ 52).

ay anam gül anam ‘anne, valide, nine’. Vazgeçilmez denli ve değerli, en değerli ve güzel olan. Kıbrıslı çocukların analarına seslenme ünlemi (KTAS).

ay ovlum ayan ovlum / ay oğlum ayan oğlum ‘anaların oğlan çocuklarına seslenme ünlemi’. Vazgeçilmez derecede önemli ve değerli, orunlu erkek çocuğum, değerli kızanım, çocuğum (KTAS). Ayrıca bkz. *ovul*.

ayacık (< ayak+ cık > ayacık) ‘oğlak ve kuzunun bacaklarından yapılan yemek, paça’ (KTES).

ayak (hostes, hostez, fostez) (*Cynara coynigera*) ‘bir tür bitki, yabani enginar’ (KTES).

[ayak]

ayak patırtısı ‘1. telaşlı davranış 2. çevreyi korkutmak için gürültü çıkarmak, kuru gürültü’ (KTAS).

ayak patirtısına babıc buragma- / ayak patirtısına pabuç bırakma- ‘yılmadan, korkmadan yapacağını yapmak’ (KTAS).

ayak üstünde ol- ‘geçim sıkıntısı çekmek’ (HKTS). Her an karşılaşılabilecek zorluklara karşı tetikte, hazır vaziyette beklemek anlamında da kullanılmaktadır.

ayağı benzinde ‘işleri yolunda’ (HKTS).

ayağını bağla- ‘1. engel olmak 2. birini nişanlamak ya da evlendirmek’ (HKTS). Anadolu ağızlarında sözcük *başını bağlamak* biçiminde yaygın olarak kullanılmaktadır.

ayakça/ *ayagca (<ET. *adək* > ayak+ ça) ‘pedal’ (KTES). *ayak* > ~ET. *adək* <atak <at- (a)k (TDES) + {-ça} eşitlik durum eki ile yapılmıştır. Anadolu ağızlarında *ayakça* 1. dokuma tezgâhı pedalı (Erkinis *Yusufeli, Aşağırmak *Ardanuç, Çayağzı *Şavşat- Artvin), *ayakca* (Büyükyenice *Osmaneli -Bilecik) 2. merdiven (*Varto - Muş) (DS:I/ 401).

ayakçak / ayakcak / ayagcag (<ET. *adək* > ayak+ çak) ‘merdiven, merdiven basamağı’ (KTES). Gökçeoğlu, sözlüğünde *ayagcag* (*ayakcak*) olarak yer vermiştir. Anadolu ağızlarında ayakçak hem ‘dokuma tezgahı pedalı’ hem de ‘merdiven, merdiven basamağı’ anlamları ile karşımıza çıkmaktadır (DS:I/ 401). Orhon Türkçesinde *adək* ‘ayak’ (Tekin,1988/ 117).

ayagdaşı / ayaktaşı ‘ölünün mezarının ayak ucuna konulan taş’ (KTAS).

ayağına banana go- / ayağına banana koy- ‘hayatını kaydırmak, çok kötü duruma düşürmek’ (KTAS). Türkiye Türkçesinde *ayağının altına karpuz kabuğu koymak* ‘bir yolunu bulup kimseyi düzenli işinden uzaklaştırmak’ (tdk.gov.tr/ ADS). Deyim Türkiye Türkçesinde kullanıldığı biçimi ile de Kıbrıs Türk ağzlarında kullanılmaktadır.

ayaktaşı oyunu (fasiliya) ‘bir ayak oyunu, tek ayak oyunu, seksek’ (HKTS). Temel olarak bir taşa ve tek ayak üzerinde zıplayarak ilerlemeye dayanan bir oyun olduğundan bu adı almıştır.

ayar- ‘ayartmak, doğru yoldan saptırmak, etkisi altına almak’ (KTES). Anadolu ağzlarında *ayar-* (DS:I/ 408) ‘ayartmak anlamında yaygın olarak kullanılmaktadır. Türkiye Türkçesinde eylemin ettirgen çatı eki {-t-} ile genişlemiş biçimi kullanılmaktadır (Tür. S).

ayarsızlık ed- / ayarsızlık et- (‘ayâr+ sız+ lık et-) ‘düzensiz; doğruyu yapmayan kişi; doğru gitmeyen saat; etik kurallara uymamak’ (KTAS). <Ar. ‘ayâr ‘1. altın, gümüş ve başka kıymetli mâdenlerin karışma derecesi 2. saâdete doğru gitme (OTS).

ayaydın (< ay aydın) ‘ayın ondördü, dolunay; mehtap’ (KTES). Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde *ay aydını (ay ayduñı)* ‘ay aydınlığı, ay ışığı, mehtap’ anlamlarında geçmektedir (TS:I/ 311). Anadolu ağzlarında *ayaydın* ‘ay ışığı, mehtap’ anlamında yaygın olarak kullanılır, sözcüğün derlendiği yerlerden biri de Kıbrıs’tır (DS:I/ 409).

ayaydınlık (< ayaydın+ lık) ‘dolunay, mehtaplık’(KTES).

ayaz al- (*mec.*) ‘1. eline bir şey geçmemek 2. umduğunu bulamamak, hiçbir şey bulamamak’ (HKTS).

ayaz soğuk / ayaz soğuk ‘insanı üşüten, kanını donduran, buz gibi, kara kış, kuru soğuk, zemheri’ (KTAS). Bu sözcük yakın anlamlı kelimelerin bir araya gelmesi ile meydana gelen bir ikilemedir. *Soğuk* sözcüğü pekiştirilmek maksadı ile *ayaz* ön adını almıştır.

ayazlan- ‘duru hale gelmek’ (HKTS).

aybaraşevki tepesi ‘kırmızı kiremitli ev’ (KTAS). Sözlü kaynaklardan edindiğimiz bilgiler “Aziz Baraskevi” adında bir zatın olduğunu ve aklın koruyucusu olarak bilindiğini belirtmektedir. Kıbrıs Türk ağızlarında *aybaraşevki* olarak Türkçeleştirilen bu bu nedenle de ad akıl ve ruh sağlığı ile ilgili bir yeri anırtmaktadır.

aydın- (< ay- (1)t- (1)n-) ‘şikâyet etmek; söylenmek; serzenişte bulunmak’ (KTES). DLT’te *ay-* ‘söylemek’, *ayıt-* ‘söylemek, sormak’, *aytın-* ‘sormak, sormayı üstüne almak’ biçimlerinde geçmektedir (DLT, IV/ 53, 55). Anadolu ağızlarında *aydın-* ‘sövmek, kötü kötü söylenmek, kendi kendine söylenmek (Çavdır *Tefenni- Burdur; Ortaköy * Çal, Kabaklar *Çameli -Denizli; Teke- Samsun; Yendiğin- Konya)’ anlamlarında geçer (DS:I/ 412). Sözcüğün ‘şikâyet etmek’ anlamı Kıbrıs Türk ağızlarına özgüdür.

aydınnığda ol / aydınlıkta ol (< ay- dın+ lık > aydınnığ) ‘günaydın sözüne verilen karşılık’ (KTAS).

aygın ‘gözü açık, uyanık, ayık; yaşlı, ihtiyar; daha çok’ (KTAS). ay- (ı)l- eylemi olduğuna göre ay- kökünden {-gIn} ekiyle türemiş olmalıdır. Aynı kökten Türkiye Türkçesinde *ayık* sözcüğü de bulunmaktadır. Orta Türkçede bu sözcük *adığ* ‘ayık’ biçiminde geçmektedir (DLT, IV/ 7).

aygır ‘para karşılığı yaşlı kadınlarla birlikte olan erkek’ (KTAS). Hayvandan insana aktarma örneğidir. Türkiye Türkçesinde sözcüğün bu kullanımı görülmemektedir.

ayhastalığı ‘belirli yaşlar arasında kadınların döl yatağından kan gelmesi durumu’ (HKTS). Her ay yaşanan bir durum olduğu için *ay hastalığı* denilmiştir.

ayıfındığı (günlükağacı) ‘Asya’nın sıcak bölgelerinde ve Afrika’da yetişen *Baswellia* türlerinden günlük çıkarılan ve *günlükağacı* ortak adıyla anılan bir cins ağaç (HKTS).

ayı gördüm yıldıza tamahım yok / ayı gördüm yıldıza itibarım yok ‘bir şeyin en iyisini ve en güzelini gördükten sonra ondan aşağı olanlara ilgi duyulmadığını belirten söz’ (KTAS). Sıralı cümle biçiminde kurulmuş bir deyimdir.

ayıblığ yab- / ayıplık yap- ‘terbiyesizlik yapmak, edebe, terbiyeye aykırı işler yapmak; suç olacak biçimde cinsel ilişkiye girmek’ (KTAS). Türkiye Türkçesinde *ayıp etmek* ‘yakışık almayacak şekilde davranmak’ (MBTS) biçiminde kullanılmaktadır. Sözcükteki {+Ilk} eki soyut anlamı pekiştirme amaçlı kullanılmaktadır.

ayıbsız amansız / ayıpsız amansız ‘bedensel ve zihinsel yönden kusursuzluk’ (KTAS). İlişki sözü olarak kullanılmaktadır. Yeni doğacak olan çocukların cinsiyetlerinden önce ayıpsız amansız dünyaya gelmeleri temenni edilir. <Ar. ‘*ayb*’ ‘utanılacak şey, kusur, ayıp, leke’, <Ar. *amân* ‘1. eminlik, korkusuzluk 2. bağışlama’ (OTS).

ayıklanma ‘1. ayıklamak eylemi 2. yaşayan varlıklarda ortamın koşullarının en iyi olan türlerin ya da bireylerin üreyip kalması, uymayanların yok olması 3. yürülme (üreme) (HKTS).

ayıklanma zamanı ‘keçi ve bunun gibi hayvanların yürülme (üreme) zamanı’ (HKTS).

ayın ‘hile, desise, oyun, entrika, baştan savma, bozuk düzen’ (KTAS).

ayın oyun ‘tuhaf, acayip, işe yaramaz, olur olmaz’ (HKTS). Mersin yöresinde *ayınoyun it-* ‘1. birisini oyum oyum oynatmak, 2. yapılan bir işi bozup dağıtmak, karmakarışık etmek’ deyiminde geçmektedir (MAS). Anadolu ağızlarında *ayın oyun* ‘bozuk düzen, karışık, karmakarışık, olur olmaz, acayip, baştan savma, gelişigüzel’ (DS:I/ 419) anlamlarında yaygın olarak kullanılmaktadır.

ayıpsa- (<Ar. ‘*ayb*+ T. *sa-*’) ‘ayıp görmek, yanlış bir davranışı yermek, ayıplamak’. Anadolu ağızlarında *ayıpsa-* ‘ayıplamak’ (Çorum; Tokat) (DS:I/ 420) biçiminde geçmektedir.

ayıp yorgan altında ‘1. töresel değerlerin belli ölçüleri olduğu ve saklanması, gizlenmesi gerekli eylemlerin de belli yerlerin olduğunun vurgulanması 2. bir eylemin gerçekleşmesi için yapılması gerekene karşı çıkanlar olsa bile o eylem yapılmamalıdır’ (HKTS). Utanılmaması gereken bir durumda utananlara ‘*ayıp yorgan altında denilip*’ utanılacak bir şeyin olmadığı hatırlatılmak istenilir.

ayiston belan ‘üstelik, üstüne üstlük, bu bela yetmiyormuş gibi’ (HKTS).

aylakcı / aylakçı (< ay+ la- k+ çı) ‘ekinlerin biçilmesinde, harmanın düvenle sürülmesinde ve savrulup eve taşınmasında çalışan kişi’. Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde *aylakçı* ‘hizmetçi, işçi’ (TS:I/ 329) anlamlarında geçmektedir. Misalli Büyük Türkçe Sözlük’e halk ağzından geçmiştir.

aylı günnü / aylı günlü ‘tam gününde, zamanında, tam gününü tamamlayarak’ (KTAS). Tam gününü tamamlayıp doğan bebeklere de aylı günlü denir. Anadolu ağızlarında *aylıgünlü* [*aylı günnü*] ‘gebe, doğumu yakın kadın’ (DS:I/ 425) anlamlarında yaygın olarak geçmektedir.

ayna ‘1. ışığı yansıtan, varlıkların görüntüsünü veren, cilalı ve sırlı cam, gözgülü, mirat’ (GTS). 2. teleme, yalli, sütun mayalandıktan sonraki hali 3. (*mec.*) röntgen filimi (HKTS). Kıbrıs Türk ağızlarında bu ad yeni anlamlar kazanmıştır.

ayna yüzlü (*mec.*) ‘güzel yüzlü’ (HKTS). Ayna ile yüz arasında parlaklık açısından bir benzetme kurulmuş; fakat ‘ayna gibi yüzlü’ benzetmesinden benzetme ilgeci kaldırılarak eksiltmeye gidilmiştir.

anyaya git- ‘röntgen çekirtmeye gitmek’ (KTAS).

aynı sagsıya işe- / aynı saksıya işe-‘başka birisiyle ya da birileriyle ortak olmak, ortak davranmak, paydaş olmak’ (KTAS). *aynı* < Ar. ‘*ayn* + *i* (OTS).

aynı hamam aynı tas ‘değişen bir durum olmadığını belirten sözdür’ (KTAS).
Yazılı kaynaklara geçmese de Türkiye Türkçesi’ne kullanılan bir sözdür.

aynısı tıbgısı / aynısı tıpkısı ‘nitelikleri ve nicelikleri eşit olanlar, eşit, eşdeğer’ (KTAS). Yakın anlamlı sözcüklerle kurulmuş bir ikilemedir. Türkiye Türkçesinde sözcük *aynısının tıpkısı* olarak varlığını sürdürmektedir (GTS).

ayoz ‘dinsel inançlarından dolayı kendini aziz gören kimse; kutsal, aziz’. <Rum. ‘aziz’ (KTES).

ayrı seçi (< ayır- ı seç- i) ‘ayrı, farklı’ (KTAS). Yakın anlamlı adlarla kurulmuş bir ikilemedir.

ayrı seçi dud- / ayrı seçi tut- ‘aile ya da ortak amaçları, özellikleri olan bireylerden biri veya birkaçı birliktelikten ayrılıp kendi doyumlarına ulaşma çabasına girip evden ayrılmak’ (KTAS).

ayşecik (uçuç böceği, uşuş böceği, uçuş böceği, babaura, babavura) ‘uğurböceği’ (HKTS). Ayşecik’ in yanında aynı böceğe *uçuç böceği, uçuşböceği, uşuşböceği, babaura, babavura* da denilmektedir. Türkiye Türkçesinde *uç uç böceği* ‘uğur böceği

veya hanım böceği denen böcek’ biçiminde geçmektedir (MBTS). Kıbrıs Türkü bu sevimli böceğin adında {+cIk} ekini kullanmıştır.

ayvalanmış fasülye (kavunlanmış fasülye, sarı fasülye) ‘fasulyenin kurumadan az önceki durumu’ (HKTS). Hakeri sözcüğü *fasulye* biçiminde vermiştir; fakat Kıbrıs Türk Ağzlarında genellikle **fasülya* biçiminde kullanılır. Doğada doğaya aktarma örneğidir. Ayvanın rengi ile kurumaya yüz tutmuş fasulyenin rengi arasında bir benzerlik kurulmuştur.

ayvasilli ‘Noel Baba’. <Rum. *ayvasillis* ‘Aziz Vasillis’ < *ay* (<*aylos* ‘aziz’in kısaltması) + *vasillis* (KTES).

ayvaz¹ ‘karşılık, bedel’ (KTES). Anadolu ağzlarında *ayvaz* ‘karşılık, bedel (Eymir *Bozdoğan -Aydın; *Alucra, Şebin Karahisar -Giresun; İrişli, Bayrut *Sarıkamış -Kars)’ (DS:I/ 433). <Ar. *ıvaz* ‘karşılık’ (Tietze 2002/I: 245).

ayvaz² ‘1. büyük konaklarda mutfak ve yemek hizmetlerinde çalıştırılan uşak 2. koca, erkek, eş 3. karşılık, bedel 4. yardımcı 5. işe yaramaz’ (KTES). Köroğlu’nun kaçırıp yanına aldığı Ermeni genci *İvaz*’ın adından (MBTS). Anıştırma örneğidir.

az boz değil ‘azımsanacak derecede değil’ (HKTS). Türkiye Türkçesinde *az buz olmamak* ‘bir şey azımsanacak kadar olmamak’ (GTS).

az ye çok çalış da gendiye bir hizmedci dud / aza ye da çok çalış da kendine bir hizmetçi tut ‘çok buyruk verip hiçbir işi yapmayan tembeller için söylenen bir söz’ (KTAS). Genellikle kızgınlık anında söylenen bu kalıp söz, ‘*az ye da bir hizmedci*

dud’ biçimindede kullanılmaktadır. Türkiye Türkçesinde *az ye de (kendine) bir uşak (hizmetçi) tut*’ biçiminde geçmektedir (MBTS).

azad güzad ed- / azat güzāt et- ‘azat etmek, salıvermek, özgür bırakmak’ (KTAS). <Far. *āzād* + Ar. *guzāt* ‘gazi’nin çoğulu’ (OTS) sözcüklerinin bir araya gelmesi ile oluşmuş bir ikilemedir.

azgan (< (?) az- gın > azgan) (*Calycotome villosa*) ‘sarı çiçekli, dikenli, kırmızı meyve veren küçük bir ağaç türü’ (KTES). DLT’te *azgan* ‘kuşburnu, yaban gülü; ağaçların en kötüsü olup gül gibi sarı, beyaz çiçekleri olan bir ağaççık, küpe gibi kırmızı meyveleri olur’ (DLT IV/ 56). Anadolu ağızlarında *azgan* ‘dikenli, bol ve ufak sarı çiçekli bir çeşit çalı (Davutlar *Kuşadası-İzmir; Kirikli, *Kadirli- Adana; Hacıhamzalı *Tarsus- İçel; Alaiye, Oba- Antalya; *Milas -Muğla)’. DLT’te yapılan ‘ağaçların en kötüsü’ tanımı ve çok dallanıp budaklanan bir bitki olduğu göz önünde bulundurulursa, sözcüğün *azgın* ‘yoldan çıkmış’ sözcüğünün bir türevi olduğu muhtemeldir.

azgannıg (< azgın+ lık > azgannık ‘ünsüz benzeşmesi’ > azgannıg) ‘azganlık, azgan bulunan yer’ (KTES).

azamedli ol- / azametli ol- ‘çalım satmak, böbürlenmek, kendini olduğundan daha büyük görmek’ (KTAS). Türkiye Türkçesinde *azamet satmak* ‘büyüklük taslamak, çalım satmak, böbürlenmek’ (Tür. S) biçiminde deyimleşmiştir. Osmanlı Türkçesinde <Ar. ‘*azamat* ‘1. büyükük, ulluluk 2. çalım, kurum’ (OTS) biçiminde geçmektedir.

azarag / azarak (< az+ a ‘türeme ünlü’ +rak ‘karşılaştırma eki’) ‘küçük oranlarda, çok olmayan ölçülerde, az az, tek tük, sınırlı sayıda’ (KTAS).

azdan çoğdan / azdan çoktan ‘yeterli olmayacak kadar, sınırlı sayıda, biraz, sayılı, kıt kanaat’ (KTAS). Kutupsal zıtlık örneği olan *az* ve *çok* sözcükleriyle kurulan bir ikilemedir.

azıgsa- (< az+ (ı)k+ ‘küçültme eki’ sa- > azıgsa-) ‘azımsamak, verilenle yetinmeyip daha fazlasını istemek, beklenilenden az olduğu yargısına varmak’ (KTAS).

azıgsın- / azıksın- (< az+ (ı)k+ sa- n > azıksın- > azıgsın-) ‘azımsanmak, az görmek, var olanı yetersiz görmek’ (KTAS).

azulevgi ‘kıskanç’. <Rum. *azulevgo* ‘zilevo / kıskanmak, imrenmek’ (KTES).

-E-

e e yap- ‘Kıbrıs Türk çocuk dilinde uyumak sözcüğünün karşılığıdır’ (KTAS). Ninnilerde kullanılan *e e... e e...* nakaratı ile *yap-* eyleminden kurulmuş bir birleşik eylemdir.

ebabülbül ‘ebabil kuşu, efsanevi kuş’. Evliya Çelebi’de *ebabülbül* ‘bir tür av kuşu’ biçiminde geçer. <Ar. *ebābīl* ‘çavuş kuşu’. Sözcüğün *ebabil* ile *bülbül* sözcüğünün kaynaşmasıyla (*conflation*) ebabülbül biçimini aldığı düşünülebilir. Krş. *divlik kuşu* (KTES). Osmanlı Türkçesinde *ebābīl* ‘1. dağ kırlangıcı 2. ‘keçisağan’ denilen bir kuş 3. sürüler, bölükler’ (OTS). Ölçünlü dilde ise sözcük *ebabil* ‘Sağanlardan, kentler ve açık alanlarda yaşayan, kırlangıca göre kanatları daha uzun ve kavisli bir tür kuş, dağ kırlangıcı’ olarak kullanılmaktadır (GTS).

ebe dogdoru/ebe doktoru ‘jinekolog, kadın doğumcu, nisaiyeci’. Jinekoloji uzmanı hekime Kıbrıs’ta halk *ebe dogdoru* demektedir (HKTS). Belirtisiz ad tamlaması biçiminde kurulmuş bir birleşik addır: *ebe* + *dogdoru*. Türkiye Türkçesinde *ebe* ‘doğum işini yaptıran kadın’ (GTS). Eskiden doğum işi ile doktor olmayanlar ilgilenirken daha sonra kadın doğum doktorları eski eğitimsiz *ebelerin* yerini almış; ancak eski *ebelik* ortadan kalkmış olmasına rağmen adı kalmıştır. Doktorun çalışma alanı da *ebe* sözcüğü ile belirtilmiştir.

ebedenölmez ‘sarı çiçekleri kurutulduğunda yıllarca solmayan bir çeşit bitki (*Heliscrysum conglobatum*)’ (KTES).< Ar. *ebeden* ‘sonsuz, hiç bitmeyecek şekilde ebediyen’ + *ölmez* (<öl- + -mez). Ölmez adında {+mAz} ortaç eki kalıcı ad

yapmıştır. Hakeri, sözlüğünde aynı çiçek için balçıçeği, sabırçıçeği denildiğini de belirtmiştir.

ebenin inciri ‘ananın dişilik organı; vajina (KTAS). Kızgınlık anında söylenen bir sözdür. Örtülü bir anlatım söz konusudur. *İncir* adı doğadan insana aktarılmıştır.

ebisgevi ‘araç bakımı’. <Rum./Yun. *episkevi* ‘onarım, tamir’ (KTES).

ebistat ‘işçilerin çalışmasını denetleyen usta, ustabaşı’. <Rum. / Yun. *episkevi* (KTES).

ecir ‘ödül, ücret’;hak’. Kıbrıs ağzında daha çok *ecirini çıkar-* ‘yitirilen hakkı fazlasıyla geri almak’ biçiminde kullanılır. Türkiye Türkçesinde *ecir* ‘1. sevap 2. ücret (GTS). Osmalı Türkçesinde <Ar. *ecr* 1.bir iş, hizmet karşılığında verilen şey 2. ahrete âit mükâfat, sevap 3. ücret (OTS).

edgabağı ‘haylan kabağı, asma kabağı, et kabağı’. Kabakgillerden, yaprakları yumuşak ve tüylü, sürünge ya da sarılgan bir kabak türüdür. Sebze olarak kullanılır ve içi doldurularak dolma yapılır (KTAS).Hakeri, bu kabağın adını et ile beraber pişirilmesinden dolayı aldığını belirtmektedir.Belirtisiz ad tamlaması biçiminde kurulan bu birleşik adda tamlayan kabağın niteliğini belirtmektedir. Anadolu ağzlarında *Bor- Niğde yöresinde *et gabağı* ‘asma kabağı, bol et, sarımsak, nane ve üzüm suyu ile pişirilen bir çeşit yemek (DS: III/ 1798).

edi büdü ‘birbirleri ile iyi anlaşılan iki kişinin baş başa kalması, huy olarak birbirine benzeyen iki kişi, iyi anlaşılan iki kişi’ (KTAS). Güncel Türkçe Sözlük’te *edi*²

‘birbiriyle iyi anlaşılan iki yaşlının baş başa kalışını anlatan Edi ile Būdū, Şakire Dudu deyiminde geçen bir söz’.

ediranegülü ‘*Edi* adlı İtalyan bir kadın, Girne’de deniz kenarında bir konak yaptırdı. İçinde yaşamaya başladı. Bahçesine de İtalya’dan getirdiği çiçekleri ekti. Çiçeklerden biri güldü. Gülün budakları çevreye yayıldı. Halkımız *Edi*’nin gülü anlamındaki bu güle *ediranegülü* dedi. *Ediranegülünün* çiçekleri pembe ve tostoparlak olur (KTAS). Özel addan cins adına aktarılmıştır. Genelleşmenin örneğidir.

efendi ‘Kıbrıs’ta polisler subaylarına (*amirlerine) *efendi* derlerdi’ (KTAS). Bu sözcük Türkçe’ye Yunanca’dan geçmiştir: OYun. *afthéntis* (ÇTES/121).Türkiye Türkçesinde sözcüğün bu anlamı kullanılmamaktadır. Türkçede *efendi* sözcüğü bir san olarak Cumhuriyet dönemine değin adlardan sora getirilerek yerine göre şehzadeler, din adamları ve öğrenciler için kullanılıyordu. Cumhuriyet dönemine değin adlardan sora getirilerek yerine göre şehzadeler, din adamları ve öğrenciler için kullanılıyordu (Şeyhülislam Esat Efendi, Bākī Efendi, Sultanī Talebesinden İzzet Efendi, mektep efendisi gibi). Bugün bu sözcüğün kullanım yeri değişmiştir; değer verilen büyükler ve öğrenciler için kullanılmadığı gibi, toplumda az öğrenim görmüş ya da hiç öğrenim görmemiş kimseler anılırken adlarından sonra, genellikle bu sana yer verilmektedir (Osman Efendi, Odacı Hasan Efendi gibi) (Aksan, 1982: 219)

efendi eli ‘yaprakları kırmızı renkli fitnet çiçeği’. <*efendi* (<Yun. *afthéntis* + *eli*). Bu türden bütün çiçek adlarında olduğu gibi, bu söz gurubu da benzetme yoluyla oluşturulmuştur (KTES). Hanımeli adı gibi belirtisiz ad tamlaması biçiminde kurulmuştur. Anlam olarak da insandan doğaya aktarmanın örneğidir.

efgalipto / efkalipto / efkaliptos / efkaliptüs ‘okalıptüs (*Eucalyptus globulus*)’.

<Rum./Yun. *efkaliptos* [eu ‘iyi’ + *kaliptos* ‘örtülü’] (KTES). Hakeri sözlüğünde, bu adların yanında, *sıtmaağacı* adının da kullanıldığını belirtmiştir.

efser- ‘döğülmüş tahılın kabuklarını savurmak’ (HKTS). Anadolu Ağızlarında *efsermek* [*evselemek*] ‘1. tahılın içindeki yabancı cisimleri evsecek denilen kap içinde savurarak temizlemek 2. öğütülmüş bulguru kepeğinden ayırmak (Kaymaklı, Lefkoşa, Köfünye, Lârnaka, Limasol- Kıbrıs) (DS:III/ 1814, 1815). Anadolu ağızlarında ayrıca *evsmek*, *evselemek*, *evsilemek* değişkeleri de vardır (DS:III/ 1816). Ayrıca bkz. *evse-*, *evsele-*.

egmeg dabacası ‘geçimini sağladığı kişi, iş ya da iş yeri’ (KTAS). Anadolu Ağızlarında *dabaca*² ‘kamış ya da dut ağacı dallarının kabuğundan örülmüş yayvan ekmek sepeti (Kaymaklı- Lefkoşa- Kıbrıs) (DS:II/ 1311).

egmeg peşgiri ‘ekmek mendili’. İçine ekmekleri koyup sardığımız bez (KTAS). Eski Osmanlı Türkçesinde<Far. *pîş-gîr* ‘peşkir, havlu’(OTS) biçiminde geçmektedir.

egmeg tahdası ‘binit, biniyed, biniyet, bineet, bineyt, pasa’. Bilindiği gibi ekmek tahtası, ekmek olacak hamurların (bezelerin) konulduğu ağaçtan, gözlü bir araçtır. Anadolu’da *binit*, *biniyed*, *biniyet*, *bineet*, *bineyt* de denilen bu araca Kıbrıs’ta ekmek tahtası denmektedir. Ekmek olacak büyüklükte kesilip yuvarlanan hamurlar mayasını alsın diye *ekmek tahtasına* yerleştirilirdi (KTAS).

egmeğine yağman bal sür- ‘ekmeğine yağ sürmek’ (KTAS). Türkiye Türkçesinde bu deyim *ekmeğine yağ sür-* ‘istemediği halde birinin işine yarayacak biçimde

davranmak' biçiminde kullanılmaktadır (ADS). Kıbrıs Türk Ağızlarında bu deyim anlamı *bal* adı da eklenerek daha da güçlendirilmiştir.

egran 'aynı yaşta olanlar, akran'. <Ar. *akrān* [*kirn* 'denk kimse' sözcüğünün çoğulu] (KTES). Kıbrıs Türk Ağızlarında aşırı bir tonlulaşma görülür bu örnekte de /-k-/ > /-g-/ değişimi yanında ünlü incelmesi olayı da görülmektedir. Türkiye Türkçesinde *akran* 'yaş, meslek, toplumsal durum vb. bakımından birbirine eşit olanlardan her biri, boydaş, böğür, taydaş, öğür' (GTS).

egşi / ekşi / eşki 'limon'. < *ekşi* <ET. *ekşig* < *ekşi-* 'tadı bozulmak, ekşileşmek'. Oğuz gurubunda son ses /-g/'leri düşer. Anadolu'da sıklıkla kullanılan *eşki* biçimi göçüşme (*metathesis*) sonucu oluşmuştur (KTES). Anadolu ağızlarında limon anlamı ile *ekşi* adı, Niğde yöresinde geçmektedir (DS:III/ 1698).

egşiliod → [ekşilice]

egşi sıg- 'can sıkmak, kırııcı sözler söylemek, çok konuşup çevresindekilerin başını ağrıtmak; kabak tadı vermek' (KTAS). Bu deyim, mastar öbeği biçiminde kurulmuş, deyim aktarmalarından somutlaştırmanın örneğidir. Bu deyim Anadolu'da rastlanmamıştır. Derleme Sözlüğü'ne de bu deyim Kıbrıs Türk Ağızlarından geçmiştir: *egşi sıgmac* '1. can sıkmak 2. kırııcı sözler söylemek 3. fazla konuşup yanındakilerin başını ağrıtmak anlamlarında Köfünye, Larnaka- Kıbrıs' tan geçmiştir (DS:III/ 1700).

eğdir- (< eğ- dir-) 'var olan durumun aksine davranmak' (KTES). Bu sözcük Türkiye Türkçesinde bu anlamı geçmemektedir.

eğerlim ‘koşul anlamını güçlendirmek, için koşullu tümcelerin başına gelir’ (HKTS). Anadolu Ağızlarında *eğerlim* ‘eğer, şayet’ anlamlarında *Ünye -Ordu yöresinde kullanılmaktadır (DS:III/ 1676).

eğner/eyner/*iğner ‘sıra, tarlanın belirlenmiş bölümü, hiza; tarlada biçilecek kısmı tamamlamayı üstünen orakçı; iki omuz arasında oluşan ölçü’. Eren, önce Rumcadan kalma bir alıntı olabileceğini(1960:319), sonra kökünün bilinmediğini belirtmiştir (1999:142) (KTES). Tietze, *eğne-* fiilinin geniş zamanı biçiminde açıklama getirmenin yanında, açıklanamayan varyantların varlığından dolayı da sözcüğün yabancı kökenli olabileceğini belirtmektedir (2002,I:696). Kabataş sözlüğünde, iki değişik görüş sunmaktadır. İlki DLT’te geçen *eğın* ‘sırt’ (DLT 1999/I: 171) sözcüğünün türevi olabileceği, ikincisi ise Rumca’da, *ağnarın / ahnarın* (Yangullis, 2002:6) [<EYun. *ihnos* ‘azıcık, küçük parça’] sözcüklerinin türevi olabileceğidir. Anadolu ağızlarında *eyner/eğner/eynel* ‘sürülecek bir tarlanın belirli kimselere ayrılan kısmı’ biçimlerinde yaygın olarak kullanılır (DS:III/ 1681, 1749, 1825).

eğrim büğrüm ‘eğri büğrü’ (HKTS). (< *eğ-* *i-* *r-* *i-mve* < *bük-* *ü-* *r-* *ü-* *m* + *büğüür* + - (*ü*)*m* eylemlerden ad türeten ek). Anadolu Ağızlarında *eğrim büğrüm* ‘eğri büğrü, yamuk yumuk, dolambaçlı’ anlamları ile yaygın olarak kullanılmaktadır (DS:III/ 1685). Derlendiği yerlerden biri de Kıbrıs’tır.

eğrimboz/ eyrimboz ‘eğri ayaklı ve yürüyüşlü kimse’. <Yun. *gripós* ‘çarpık, iki büküm’. [(Tzitzilis, 1987: 86 (KTES)], Tietze, 2002/I:698). Sözcükteki /e/ öntüremesi Türkçe *eğri* sözcüğünün analogik etkisine bağlanabilir (KTES). Anadolu ağızlarında, *eğrimboz* ‘eğri ayaklı ve yürüyüşlü kimse’ anlamında sadece Limasol - Kıbrıs yöresinden derlenmiştir (DS:III/ 1685).

eh ed-(*çd.*) ‘Kıbrıs Türk çocuk dilinde dövmek’ (KTAS). Anadolu ağızlarında görülen çocuk dilindeki kullanımı ise anlam farklılığı gösterir: *eh* ‘küçük çocukların pislği’ (Beylerdi- Düzce) (DS:III/ 1689).

ehali ‘herkes, halk, ahali’. <Ar. *ahālî* (KTES). Anadolu ağızlarında *ehali* ‘halk’ aynı anlam ile *Varto- Muş yöresinde kullanılmaktadır (DS:III/ 1689). Sözcüğün Kıbrıs Türk Ağızlarındaki kullanımında ilk hecede görülen bir inceleme söz konusudur.

ehdes ‘hemen, şimdi’. <*ehdes* ‘htes / hthes / dün’ (Yangullis 2002:104) (KTES).

ehendi ‘efendi’. < *ehendi* (/h/</f/ değişmesi) < *effendi* <Yun. *afthéntis* (Tietze, 2002/I: 690) (KTES). Kıbrıs’ta /-f-/ > /-h-/ değişimi Baf yöresi ağızına ait bir özelliktir. Ayrıca bkz. *efendi*.

ehlem ve sehlem ‘ağır ağır, eğlene eğlene’ (HKTS).<Ar. *ehlen* ‘hoş geldiniz’ + <Ar. *sehlen* ‘kolaylıkla, kolay olarak’. Osmanlı Türkçesi Sözlüğü’nde *ehlen ve sehlen* ‘sâfa geldiniz, hoşgeldiniz’ anlamında geçmektedir (OTS). Kıbrıs Türk Ağızlarında bu ikilemenin ikinci sözcüğünün anlamı ağır basmaktadır. Ayrıca son ses /-m/ sesine değişmiştir: *ehlen ve sehlen* > *ehlem ve sehlem*.

ehli gubur ‘ölüler, mezarda yatanlar’ (KTES). <Ar.*ehl-i kubûr* [*ehl* ‘kişiler, adamlar’ + *kubûr* ‘mezarlar’]. Arapça sözcüklerle kurulmuş Farsça bir tamlamadır. Hakeri, ‘mezarlıkta yatan Müslümanlar’ olarak tanıımı sınırlamıştır.

eğim benim de- ‘övünmek, hak ettiğinden fazla övünmek’. < *eğ* ‘yüz, yüz rengi’ + -*im* iyelik eki + *benim* + *de-* eylemi (KTES).

eşsesi gadmerli ‘ensesi kalın; varlıklı, yaptırım gücü olan, dolayısı ile sözü geçen kişi’ (KTAS).Türkiye Türkçesinde kullanılan *ensesi kalın* deyiminin yerini aldığı görülmektedir: *ensesi kalın* ‘güçlü, istediğini yapabilen, sözü geçer (kimse)’ (GTS). Organ adları türetilmeye elverişli olduğu kadar deyimleştirme de çok sık başvurulan söz varlığının temel öğelerindendir.

ensesinde pagla gavır- / ensesinde bakla kavur- ‘karşısındakine her türlü tinsel ve özdeksel sıkıntıyı yaşatıp korkuyu yaptırım için kullanmak; işi bitirmek için çok sıkıştırmak’ (KTAS). Türkiye Türkçesinde kullanılan *ensesinde boza pişir-* deyimini ile aynı anlamı taşımaktadır: *ensesinde boza pişirmek* ‘1. ısıtmak, kızgın duruma getirmek 2. birini çok üzme, tedirgin etmek 3. birini bir işi yapıp bitirmesi için sürekli sıkıştırmak (ADS).

ekele- ‘dökmek, dağıtmak, serpmek’ (KTES). < *ek- ele-* (Tietze, 2002/I: 700). Anadolu ağızlarında *ekele-* (II) ‘tane veya toz halinde bir şeyi serpmek’ anlamında - Samsun; *Merzifon- Amasya; Salman *Akkuş -Ordu; *Afşin- Maraş; Antakya-Hatay; *Mersin köyleri- İçel yörelerinde kullanılır (DS:III/ 1693).

ekinler gebeciglen- (< *gebe+ cik+ le- n- mek*) ‘başaklar belirginleşmek, başaklar oluşmaya başlamak (KTAS).

ekiz ‘bir doğumda dünyaya gelen iki kardeş, ikiz’ (KTES). DLT’te *ekkiz* ‘ikiz’ biçiminde kaydedilmiştir. Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde *ekiz* ‘bir çift, iki tane’ biçiminde geçer (TS:III/ 2029). Meninski Sözlüğü’nde *ekiz* biçiminde geçmektedir

(MS). ekiz~ikiz < ekki (~ikki)+ z (Clauson, 1972: 119). Anadolu ağızlarında *ekiz* ‘ikiz, arkadaş’ anlamlarına yaygın olarak kullanılmaktadır (DS:III/ 1695).

ekspert (<Lat.*experta*) ‘bilirkişi, uzman’. (HKTS).

ekspertlik ‘bilirkişinin görevi’ (HKTS).

esport (< Lat. *exportere*) ‘bir ülkeden başka bir ülkeye mal satma’ (HKTS).

ekşilice/ekşili /***ekşice** (< ekşi+ li+ ce) ‘sarı çiçek açan, huni biçiminde, soğan köklü bir tür bitki (*Oxalis pes-caprae*)’ (KTES). Gökçeoğlu’nun sözlüğünde, sözcük *egşilice* olarak geçmektedir. Hakeri’nin Kıbrıs Türkçesi Sözlüğü’nde ise *ekşile*, *ekşili* varyantları da belirtilmiştir. Ekşilice, *Derleme Sözlüğü*’ne Kıbrıs Türk Ağızlarından girmiştir (DS:III/ 1699)

[el]

el tutar, el yutar ‘başkasına yaptırılan iş verimli olmadığı gibi, üretilen ya da satılardan çalınabilir de’ (HKTS).

eli üstünde kal- ‘1. dokunduğu, değdiği bir şeyi alıp götürmeden edememek 2. onarmak için başladığı bir şeyin onarım sonrasında bir başka yerini bozulmuş duruma getirmek’ (HKTS). Bu deyimın yerine Türkiye Türkçesinde *elinde kal-* deyimini kullanılmasına rağmen kaynaklarda rastlanmamıştır.

eli yöşüne ‘el yordamıyla, el yardımıyla’ (HKTS). Ayrıca bkz. *elinin yoşuynan*.

el aman çekdir- ‘bıktırarak, yenerek, usandırarak istediğini yaptırmak’ (KTAS). Türkiye Türkçesinde *elaman* ‘1. bıktım, yeter artık, illallah anlamında şikâyet sözü 2. aman, imdat, medet’ biçiminde geçmektedir (MBTS). Kıbrıs Türk Ağızlarında *çektir*-yardımcı eylemi ile deyimleştirilmiştir.

el arabasına bin- ‘otuzbir çekmek, çavuşu tokatlamak; mastürbasyon yapmak’ (KTAS).

el avuç ‘tutmak ve kavramak için kullandığımız organ’.*Elde olanlar* ‘sahip olunanlar’, yardım dilenmek ‘el avuç açmak’ (KTAS). Türkiye Türkçesinde nesi var nesi yoksa anlamında geçen *elde avuçta*, *elinde avucunda* deyiminde *el* ve *avuç* ikileme kurmuştur (ADS). Kıbrıs Türk Ağızlarında organ adı *el*, tek başına kullanılabileceği gibi çoğu ez ikileme kurarak kullanılır. Türkiye Türkçesindeki *el açmak* veya *avuç açmak* deyimini yerine de *el avuç açmak* deyimini kullanılmaktadır.

el peşgiri ‘peçete’. <Far. *pîş-gîr* ‘peşkir, havlu’ (OTS). Yemek yerken giysileri korumak ve ağzı silmek için kullanılan mendilden büyük, dikdörtgen biçiminde dokunmuş, kenarları püsküllü beze *el peşkiri* demektediriz (KTAS). Anadolu ağızlarında *peşgir* ‘1. havlu (Erzincan Merkez) 2. peçete, havlu (Erzurum) (tdk.gov.tr/TTAS). Anadolu ağızlarındaki kullanımı ile *peşkir* genel bir kavramı karşılarken, Kıbrıs Türk Ağızlarında kullanım amacına ve kullanıldığı yere göre bir belirtisiz ad tamlaması olarak sözcüğün anlamı sınırlandırılmaktadır: *el peşgiri*, *yüz peşgiri*, *saç peşgiri*, *ayak peşgiri*, *mutfak peşgiri*.

el uşağı ‘baston, asa’ (KTAS). Türkiye Türkçesinde <İt. *baston* ya da <Ar. ‘*aṣā* biçimlerinde kullanılan yabancı sözcüklerinin yerini, Kıbrıs Türk ağızlarında Türkçe *el uşağı* almıştır.

elamet (<‘alāmat > alamet > elamet) ‘belirti, iz, alamet’ (KTES).<Ar. ‘*alāmat* (OTS).

elçilik ‘söz taşıma, casusluk’. <*elçi* ‘bir devletin başka ülkede bulundurduğu temsilci’ + *-lik* eki < ET. *elçi* (<*el* ‘yabancı, memleket’, Clauson 1972: 121) + *-çi* meslek eki (Doerfer 1965: 656) (KTES). Türkiye Türkçesinde *elçi* ‘1.elçi olma durumu 2. elçinin yaptığı iş, sefirlik, sefaret 3. elçinin görevini yaptığı yapı, sefaret, sefarethane (GTS). Sözcüğün Kıbrıs Türk Ağızlarındaki casusluk anlamı, anlam kötüleşmesine bir örnektir.

ele güne yarama- ‘ele seme yaramamak’. İşe yaradığı kabul edilmemek, kimseye bir faydası olmamak (KTAS). Türkiye Türkçesinde *ele güne* ikilemesi kullanılmasına rağmen kaynaklarda bu deyim rastlanmamıştır. Eski Türkçede *kün*, **gün* ‘çokluk edatı’ (Gabay 2000: 285). Günümüzde kullanılan *ele güne* ikilemesinde geçen *gün* sözcüğü Eski Türkçedeki çokluk edatı *kün* olmalıdır.

elecek ‘iplik bükülen çıkırığın el ile tutulan yeri’. Anadolu ağızlarında *elcek* ‘iplik bükülen çıkırığın el ile tutulan yeri’ anlamında Üçkuyu, Bekilli *Çal- Düzce; Hisarcık *Yayladağı- Hatay; Tekeler, Kızıllısalı *Silifke- İçel; Çavuşköy *Babaeski- Kırklareli; Mağusa ve köyleri -Kıbrıs yörelerinde kullanılmaktadır (DS:III/ 1715). <*elecek* ‘*elcik*’<*el* + (*e*)*cek* küçültme eki (KTES). Orhan Kabataş bu sözcükteki {+cek} ekini, küçültme eki {+cik}ekinden getirmektedir ancak; Türkçede ayakçak

örneğinde olduğu gibi araç adı yapan bir {+ÇAk} eki bulunmaktadır. *Elecek* sözcüğünde de aynı ek, ara ses /-e-/ türemesi ile kullanılmış olmalıdır. Gökçeoğlu bu sözcüğü son ses tonlulaşması ile *eleceğbiçimi* ile ‘ellik, tutaç, çıkırık, tezgâh gibi işlerken ya da taşırken elle tutulan yerleri’ anlamlarıyla vermiştir.

elemez → [ülemez]

elemye ‘çile durumundaki ipliği yumak yapmak ya da masuraya sarmak için, üzerine geçirilen dolap biçimindeki hafif ve bir eksen üzerinde dönen aygıt’ (HKTS). Anadolu ağızlarında *elemye* ‘iplik sarılan çıkırık’ anlamında Bursa; Akseki- Antalya yöresinde kullanılmaktadır (DS:III/ 1711). *elemiye* ‘iplik çıkırığı’ < Yun. *anemiða* (Tietze, 2000 /I: 709).

elengele (*Tanacetum coccineum*) ‘sarı papatya’. Bileşikgillerden olan papatyaların bir türüne de *pireotu* demektedir. *Pireotu* çiçeklerinin tozlarının pireleri kaçırdığı inancı vardı (KTAS). Türkiye Türkçesinde bu bitki *pire otu* olarak tanınmaktadır :‘yüksekliği 25-50 santimetre olan, parçalı yapraklı, soluk veya koyu pembe çiçekli, böcekleri özellikle pireleri öldürmek amacıyla kullanılan otsu bir bitki; *oltu otu*; *pirekapan*’ (GTS).

elenti ‘elek gibi delikli araçlarla elerken altta birikenlerin tümüne *elenti* denmektedir (KTAS). Anadolu ağızlarında *elenti* ‘arpa, buğday ve benzerlerinin kalburdan geçirilmiş kısmı’ anlamında yaygın olarak kullanılmaktadır (DS:III/ 1711).

elet- ‘iletmek, götürmek; çağırmak’ (KTES). XIII. yüzyıl Anadolu Türkçesi metinlerinde *elet-* / *ilet-* / *ilt-* ‘götürmek, ulaştırmak, eriştirmek’ biçimlerinde geçer

(TS:III/ 2048). Anadolu ağızlarında *elet-* ‘iletmek, götürmek’ (tdk.gov.tr/ TTAS).
<ET. *ēlet-* (Clauson, 1972:132)

eli ayağı goyver-ya da ***göver-** ‘güçsüz, dermansız kalmak, iş yapacak gücü kalmamak’. Eli ayağı kesilmek (KTAS). Bu deyim ad aktarması örneğidir. Bir kimsenin güçsüz kalışı, o andaki organlarının hareketi ya da durumu ile anlatım bulmuştur.

eli uzun ‘1. fırsatını bulduğunda çalmaktan çekinmeyen 2. en yüksek orundakilere bile ulaşarak istediğini yaptırabilme’ (KTAS). Türkiye Türkçesinde *eli uzun* ‘fırsat buldukça öteberi aşırın, hırsız (kimse)’ anlamında geçmektedir (GTS). Kıbrıs Türk Ağızlarında kullanılan *eli uzun* deyiminin 2. anlamı Türkiye Türkçesinde geçmemektedir.

elak*ellak, *ilak, *ıllak, *illak (*çd.*) ‘1. acı, ekşi 2. kötü, pis 3. yenilmeyen (yemek vb.) (HKTS). Sadece Hakeri sözlüğünde bu söze yer vermiştir. Anadolu ağızlarında geçmemektedir.

elbeli ‘çelik çomak (lingiri) oyununda atılan çeliğin karşısındaki oyuncu tarafından tutulması’ (HKTS). Anadolu ağızlarında *elbeli* ‘çelik çomak oyununda atılan çeliğin, karşısındaki oyuncu tarafından tutulması’ aynı anlamı ile Kırşehir’de kullanılmaktadır (DS:III/ 1703).

elbende (kim tutar oyunu, elim sende kalsın) ‘ebenin koşan çocuklardan birine değmesi ve onun ebe olması esasına dayanan, genellikle kışta oynanan, ısıtıcı bir oyun (HKTS). Anadolu Ağızlarında *el bende* ‘çocukların birbirine el vurup kaçarak

oynadıkları oyun' aynı anlamı ile Uluşiran *Şiran- Gümüşhane' de geçmektedir (DS:III/ 1703).

elim dokunduğu yerde 'kovalayanın kovaladığı birinin üstüne değerek bu denilen yere bir elini koymakla onu ebe yapması ve ebe olanın oyunu sürdürbilmesine dayanan çocuk oyunu' (HKTS). Anadolu ağızlarında bu isimde bir çocuk oyununa rastlanmamıştır.

elini sallasa ellisi, zülûfünü sallasa bıyığı tellisi 'evlenme olanağı sağlayan, güzellik gibi gerekli koşulları taşıyan kız ya da kadın'. Türkiye Türkçesinde *elimi sallasam ellisi, başımı sallasam tellisi* yahut *elini sallasa ellisi başını sallasa tellisi* biçiminde kullanılmaktadır (ADS).

elinden ohruya da **uhruç** 'bıkıp usandığı kişiden çok yakınmak, bezmek, sıkılmak, usanmak' (KTAS). Mersin ve çevresinde bıkılan insanları kovalama ünlemi olarak *uruh* biçiminin kullanıldığını canlı kaynaklardan öğrenmiş bulunmaktayız.

elinin goca körü 'söylenenlerin konuyla ya da gerçekte ilgisi olmaması' (KTAS). Türkiye Türkçesinde sözcük *elinin körü* olarak geçmektedir. Bu kalıp sözde kullanılan *koca* sıfatı bu sözün anlamını güçlendirmektedir.

elinin kiri 'akça pakça para' (KTAS).

elinin ucuynan dud- 'baştan savma iş yapmak, gereken özeni göstermemek'. Sağlam tutmamak (KTAS).

elinin yoşuynan ‘el yordamıyla, el alışkanlığıyla’ (KTAS). Ayrıca bkz. *eli yöşüne*.

elleş- ‘çekişmek, kavga etmek’ (KTES). Gökçeoğlu, sözcüğün çekişmek, kavga etmek anlamının yanında, ‘birini çekiştirmek, aleyhinde konuşma yapmak’ anlamının da Kıbrıs Türk Ağızlarında kullanıldığını belirtmiştir. Anadolu ağızlarında *elleş-* ‘birbirinin elini tutmak, el sıkışmak; yardımlaşmak’ anlamlarında kullanılır (DS:III/ 1722). İlk bakışta Kıbrıs Türk Ağızlarında sözcüğün alam kötüleşmesine uğradığı düşünülse de, XVI. yüzyıl Anadolu Türkçesi metinlerinde *elleş-* ‘tutuşmak, savaşa girişmek’ anlamı ile sözcüğün hiçbir anlam kaybına uğramadan Kıbrıs Türk Ağızlarında korunduğu görülmektedir (TS:III/ 1442). Bu sözcük *el* adından adlardan eylem yapan {+le-} veişteş çatı eki {-ş-} ile kurulmuştur.

ellig (< el+ lik ‘adlardan araç adı yapan ek’) ‘eldiven’ (KTAS). XV. yüzyıl Anadolu Türkçesi metinlerinde *ellik* ‘eldiven’ anlamında geçer (TS:III/ 1443). Anadolu ağızlarında *ellik* ‘eldiven’ anlamında yaygın olarak kullanılmaktadır (DS:III/ 1723). Sözcüğün Kıbrıs ve birçok Anadolu ağızlarında korunduğu görülmektedir.

elmagarınası ‘el makarnası’. Kıbrıs’ta süpürgeotu dediğimiz aynı kalınlıkta çok sert ve uzun çiçek saplarının üzerine hamur koyup silindir biçimine getirilmesine *elmakarnası* denmektedir (KTAS).

elmaz ‘elmas’. < Far. *elmās* < Yun. *adamás* (KTES). < Far. *elmās* sözcüğünün son sesi, Kıbrıs Türk Ağızlarında tonlulaşmıştır.

elpaze ‘yelpaze’. < *elpaze* < *yalpaze* < ? Tür. *yelpizen* (< *yelpi-* ‘yellemek’) ~ Far. *bād-bezan* ‘rüzgâr vuran’. Yabancı Türkologlar *yelpaze* adını Farsça *bād- bezan*

sözcüğüne bağlamaktadırlar ancak; Eren, Türk lehçelerindeki türevlerini verdikten sonra yelpazenin Farsçadan geldiği görüşünün düşündürücü bir sav olarak kaldığını belirtmektedir (TDES) . Kıbrıs Türk Ağızlarının bir bölümünde sözbaşı /y/’si düşmüştür (KTES).

elyofori ‘fazla zeytin ağacı bulunan yer, köy’. <Rum. *eleoforin* / *liyoforin* / *liyohorin* < *elayoforin* ‘elaionas / zeytinlik’ (Yangullis 2002: 98) (KTES).

emare ‘emreden, zorla yaptıran’ (KTES).<Ar. *emaret* ‘1. beylik, amirlik 2. bir bey, emir veya prensin yönetimindeki ülke, beylik, emirlik, prenslik’ (OTS). Günümüz Türkiye Türkçesinde *emare* sözcüğünün bu anlamı geçmemektedir. Osmanlı Türkçesinde *emāret* (OTS) biçiminde geçmektedir.

emiş- (<em- i- ş-) ‘1. suyla karıştırılan toprak, alçı gibi şeylerin iyice kaynaşması 2. kavuşmak (HKTS). Sözcüğün ‘yapışmak’ anlamı da Kıbrıs Türk ağzlarında yaygın olarak kullanılmaktadır. Anadolu ağzlarında *emişmek*(I) [*emişmeg*] ‘su ile karıştırılan un, toprak, alçı gibi şeyler iyice bağdaşmak’ anlamında Çığrı *Dinar-Afyon; Yayla *Tefenni, -Burdur; Oğuz *Acıpayam- Denizli; Eymir, Sürez *Bozdoğan, *Nazilli- Aydın; Birigi *Ödemiş- İzmir; Sarıkavak- Eskişehir; Hisarcık *Yayladağı, *Antakya; Fethiye ve köyleri *Bodrum, *Ula- Muğla; Köfünye, Larnaka- Kıbrıs (DS:III/ 1737)’. Derleme Sözlüğü’ne göre sözcüğün derlendiği yerlerden biri de Larnaka -Kıbrıs’tır. XIV.yüzyıl Anadolu Türkçesi metinlerinde *emiş-* ‘emmek’ anlamında geçmektedir (TS:III/ 1465). Sözcüğün bu anlamı Anadolu ağzlarında korunmaktadır (DS:III/ 1737).

emmim dayım, hepsinden aldım payım ‘kişinin rahat harcayacağı para kendi parasıdır, hısım akraba yardımı ve parasıyla yaşamaya kalkanlar yokluk acısı çeker’ (KTAS). Bu kalıp söze Türkiye Türkçesinde yazılı kaynaklarda rastlanmamıştır fakat Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü’nde *emmim dayım kesem, elimi soksam yesem* ‘bir kimsenin rahatça harcayabileceği para, başkalarının verdiği değil kendisinin kazandığı para’ anlamında geçmektedir (ADS).

emzig ‘damla sulama düzeninde boruda gelen suyu bitkinin köküne damla damla akıtan ve borunun delik yerine eklenen bölüm’ (KTAS). Anadolu ağızlarında *emzig / emzik* çok farklı anlamlar ile kullanılmasına rağmen bu anlamı kullanılmamaktadır.

emzigli şişe ‘biberon’. Küçük çocuklara süt vermeye yarayan lastikten ya da kırılmaz camdan yapılmış şişe (KTAS). XVI. yüzyıl Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde *emziklibardak* ‘ibrik’ (TS:III/ 1465) anlamı ile geçmektedir.

en enmesiye en enmesiye / in inmesiye in inmesiye ‘kesintisiz inmek, biteviye alçalmak; batmak, gömülmek; yere yuvarlanmak; irtifa kaybetmek’ (KTAS). Anadolu ağızlarında bu deyme rastlanmamıştır.

encik ‘enik, köpek yavrusu’. Anadolu ağızlarında *encek* (I) [*enik*] ‘hayvan yavrusu’ anlamı ile Tepeköy *Torbalı- İzmir; Balıkesir ve çevresi; *Gölpazarı- Bilecik; Amasya; Tekirdağ yörelerinde, *encek* (II) [*encik*] ‘beş altı yaşına kadar olan çocuk’ anlamında Tepeköy *Torbalı- İzmir; Saka- Kütahya; İnegöl- Bursa; Bolu; -Amasya; Osmaniye *Ilgın- Konya yörelerinde kullanılmaktadır (DS:III/ 1744). DLT’te *enük* ‘hayvan yavrusu, aslan, kurt, köpek yavrusu’ (DLT, IV:183) biçiminde geçmektedir. XIV. Yüzyıl Anadolu Türkçesi metinlerinde *encek (enücek)* ‘enikçik, yavru’

biçimlerinde geçer (TS:III/ 1466). Meninski Lûgatinde,*enik/enicik*(yeni- k >enik) ‘köpecik, küleyb, segçe, kımtır, māsī’ (MS).Hasan Eren, *yeni-* eyleminin kadınlar için doğurmak anlamında kullanılmasından dolayı *enik* sözcüğünün bu kökten getirilmesinin düşündürücü olduğunu belirtmektedir (TDES). Ağızlarda kullanılan *enicik* biçiminin < *enicik* < *enik*+ *cik* küçültme eki ile yapıldığı anlaşıyor. Kıbrıs Türk Ağızlarında *enicik* adından çok daha yaygın olan *guli* / *gulicik* adı kullanılmaktadır.

endaht et- ‘atmak, fırlatmak’ (KTES).<Far.*andâht* ‘1. atma, atış; atılma 2. silâh atma, boşaltma (OTS).

endaksi ‘tamam’. <Rum./Yun. *endaksi* ‘peki, oldu’ (KTES).

endam aynası ‘kişiyi boydan boya gösteren ayna; çok albenili kız ya da kadın, şuh, ece, albenili (KTAS). Osmanlı Türkçesinde, <Far. *endâm* ‘vicut, beden, insanın âzâsı, biçim; boy; boy bos; cisim’ olarak kullanılmaktaydı (OTS).

endama ‘<Rum. tutuklama emri’ (HKTS).

endarma ‘<Rum. mahkemeye çağırma kağıdı’ (HKTS).

endeg (<Far. *endek* ‘az biraz, küçük şey’) ‘aşağı, bayağı, fena adi; az azıcık, yaşı küçük, kısa; bir şeyin kenarına eklenen parça (KTAS). Anadolu ağızlarında *andek* (II) ‘aşağı, bayağı, fena’ anlamlarında *Bor, Himmetli- Niğde; Zanapa *Ereğli, Karacahisar *Bozkır- Konya yörelerinde kullanılmaktadır, *endek* (III) ‘1. kısa

(Tömek- Konya) 2. dar gelen elbise ya da başka bir şeyi genişletmek için kenarına eklenen parça (Eldirek *Fethiye- Muğla) (DS:III/ 11745).

endek göndek ‘boş iş, işe yaramaz’ (KTAS). Ayrıca bkz. *endeg*. Endek adı ile ikileme kurulan *göndek* kaynaklarda bulunamamış ancak Derleme Sözlüğü’ne *gündek* ‘kısa kuyruklu tavuk’ anlamında Arpaköy *Ulubey- Ordu yöresinden geçmiş bulunmaktadır. *Göndek* adının bu ad ile ilişki ihtimali olduğu düşünülebilir (DS:III/ 2225).

enek ‘pirilli oyununda kullanılan normalden biraz daha büyük misket’ (KTES). Anadolu ağızlarında *enek* (I) ‘1. sermaye 2. hisse, pay 3. çocukların oynadıkları bilye, ceviz gibi oyunlarda sahip oldukları sermaye 4. herhangi bir oyunda elde kalan son fiş ya da sayı’ anlamlarında yaygın olarak kullanılmaktadır (DS:III/ 1748). <Yun. *anáka* (Tietze, 2002/I:723). Gökçeoğlu sözlüğünde, *enek* yerine *eneg* *pirillitamlamasına* yer vermiştir. Kabataş’ın ve Gökçeoğlu’nun verdiği bilgilere dayanarak söylenebilir ki; *enek* adı bir tür bilye olarak Kıbrıs Türk Ağızlarında kullanılmaktadır. Sözcüğün Anadolu ağızlarındaki anlamlarına bakacak olursak, sermaye anlamı ile (eldeki en değerli şeyi sermaye sayacak olursak) Kıbrıs Türk Ağızlarında kullanılan büyük misket anlamı arasında bir ilişki olduğu düşünülebilir. Hakeri, sözlüğünde *enek* adının yayla, ova, koyak, çukur gibi anlamlarının da olduğunu belirtmiştir.

engeme / engebe ‘meyil, yokuş, düz olmayan arazi’ (KTES). Ölçünlü dilde engebe sözcüğü geçmektedir ancak Kıbrıs Türk Ağızlarında /-b-/ > /-m-/ değişimi ile karşımıza çıkmaktadır. Anadolu ağızlarında da, *engeme* [*engebe*, *engene*, *engiş*, *enimeç*, *eniş*, *enişirek*] ‘meyil, iniş’ anlamlarında yaygın olarak kullanılmaktadır.

Derleme Sözlüğü'nde ayrıca sözcüğün *Larnaka -Kıbrıs ağzında da kullanıldığı belirtilmiştir (DS:III/ 1752). Tietze, sözcüğün <Yun. *enkopē* 'kesik; toprak yarığı, uçurum' (2002/I: 724) sözünden gelmiş olabileceğini belirtmektedir. Hasan Eren, Türkçe *engin* 'çukur, küçük uçurum, alçak' sözü ile benzerliğine değinerek, Tietze'nin açıklamasını tartışmaya açık bulmuştur (TDES).

eñim benim de- 'övünmek, hak ettiğinden fazla övünmek' (KTES). Kabataş *eñ* 'yüz, yüz rengi' + *im* iyelik eki + *benim* + *de-* eylemi (KTES) biçiminde açıklamaktadır; ancak bu deyimde eksiltili bir anlatıma gidilmiş olabileceği söylenebilir. Eski Uygur Türkçesinde *ang/äng* 'en yüksek' gibi büyütme sigasıdır (EUTS). Bu belirtecin nitelediği sıfatın kullanımdan kaldırılması sonucunda *ben+* *im* kullanımına örneksime ile, ek eylem bildirme kipi birinci tekil kişi ekini *eñ* sözcüğü almıştır: *eñ* *iyiyim* > *eñim*. *eñim* ile *benim* ikileme kurmuştur. Bu ikileme *de-* eylemi ile birlikte bir deyim oluşturmaktadır. Anadolu Ağızlarında bu deyime rastlanmamıştır.

enki 'çünkü, şundan dolayı; oradaki, yanındaki, şu ki' (KTES). Anadolu ağızlarında *endeki* 'işte, orada' (DS:I/ 1744) ve *engire* [*engirde*, *eñire*, *enkere*, *enki*, *enkir*, *enkirde*, *enkire*] 'oradaki, yanındaki, yakınındaki' anlamlarında yaygın olarak kullanılmaktadır (DS:III/ 1744). Hakeri, sözlüğünde sadece 'şundan dolayı ve şu nedenle' anlamlarını vermiştir. Anadolu ağızlarında 'çünkü, şundan dolayı, şu ki' anlamları kullanılmamaktadır. Anadolu ağızlarında *enki* 'oradaki, yanındaki, yakınındaki' anlamları ile Başpınar *Tefenni, Güney *Yeşilova, -Burdur; Yukarı Seyit *Çal, Eziler *Buldan, *Sarayköy ve köyleri, Çıtak *Çivril- Denizli; Toygar *Nazilli- Aydın; *Salihli, *Foça, *Kemalpaşa -İzmir; *Alaşehir, Kırkağaç -Manisa; Yeniköy- Balıkesir; *Simav, -Kütahya; Bakraz, *Bozüyük- Bilecik; *Alanya, Güzelsu *Akseki - Antalya; Karasaçlı, Eldirek *Fethiye- Muğla yörelerinde

kullanılmaktadır (DS:III/ 1756). Tietze *enkibiçimini*hece yutumu ile *andakibiçiminden* getirmektedir: *anda* ‘orada’ + *-ki* eki (Tietze, 2002/I:722).

eno ‘meyve tuzu’ (HKTS). Eno, 1850’de İskoçyalı bir doktor tarafından imal edilen bir tuzdur. İlk olarak uzun deniz yolculuğu yapan denizciler tarafından kullanıldı, daha sonraları da eczanelerde mide ilacı olarak satılmaya başlandı (<http://thequackdoctor.com>). Canlı kaynaklardan edindiğimiz bilgilere göre; şimdilerde Güney Kıbrıs’ta berisgân adında buna benzer bir tuz kullanılmaktadır. Periskan *eno*’nun daha sade halidir ve yemeklerden sonra hazmı kolaylaştırmak için bir bardak suya bir kaşık karıştırılarak içilir.

epi topu (< hep+ i ve top+ u > epi topu). ‘hepsi, bütünü, tümü, olup olacağı, olan biteni’ (KTAS). Türkiye Türkçesinde *topu topu* ‘1. toplam olarak 2. aşağı yukarı, hemen hemen’ biçimi ile kullanılmaktadır (GTS). Türkiye Türkçesinde *hepi topu*biçiminin kullanıldığı canlı kaynaklardan öğrenilmiştir. İyelik eki ile genişletilmiş olan *hepi*‘hepsi, tamamı’ biçimi Eski Anadolu Türkçesinde de Anadolu ağızlarında (*Afşin- Maraş; Uluşiran *Şiran- Gümüşhane; Afşar aşireti, Pazarören *Pınarbaşı- Kayseri) da kullanılmaktadır (DS:III/ 2341, TS:III/ 1912).

epsima ‘1. geç 2. zamanından önce çıkan ürün’ (HKTS). <Rum. *epsiman* (KTES). Kıbrıs Türkçesi sözlüklerinde bulunmamakla birlikte Kıbrıs Türk Ağızlarında *erken doğan kuzu veya oğlak için de bu ad kullanılmaktadır.

epsimo ‘gecikmiş’. <Rum. *epsimon* ‘proimon/mevsimsiz, erken’. <EYun. *opsimon* <*opse* ‘arğa’/geç’ (Yangullis 2002:104) (KTES).

er ‘çocuklarla birlikte aile topluluğu’ (HKTS). Anadolu ağızlarında *er* ‘koca’ anlamında kullanılmaktadır (DS:I/ 1764). Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde de *er* ‘koca, zevç’ anlamında kullanılmaktaydı (TS:III/ 1483). Sözcüğün Kıbrıs Türk Ağızlarında anlam genişlemesine uğradığı düşünülebilir. Ailenin geçimini sağlamakla yükümlü *er* ailenin bütünü temsil etmektedir.

eram ‘fırsat, şans’ (KTES).

erez ‘delice, buğday’. Arpayla birlikte yetişen, sarhoşluk veren bir çeşit bitki. Tanımdan da anlaşılacağı gibi Çatoz köyünde *erez* denen bu ota kimi köylerimizde de *delice* denmektedir (KTAS). Anadolu Ağızlarında *erez* ‘buğday ve arpa tarlalarında, ekinle karışık olarak yetişen, delice otu da denilen ve buğdayla beraber öğütülüp yenilirse baş dönmesi yapan bir çeşit ot’ anlamında Sofular, Bağlılı *Eğridir -Isparta; Kestel *Bucak, Çebiş, Çeltikçi, Arvallı- Burdur; Mersin ve köyleri, *Mut ve köyleri, *Anamur ve köyleri- İçel yörelerinde kullanılmaktadır (DS:III/ 1767). Gökçeoğlu, *erez* sözcüğünün sadece Kıbrıs’ın Mağusa ilçesinin Çatoz köyünden derlendiğini belirtmiştir; fakat *Derleme Sözlüğü*’nde böyle bir bulguya rastlanmamıştır.

ergad ‘ırgat, tarım işçisi’. <Yun. *ergátis* (Tietze, 1999: I-75; Räsänen, 1969:166) [<EYun. *ergadis* (Teyopulos-Fitrakis 1993:275)] (KTES). Anadolu ağızlarında bu biçimine rastlanmamıştır. Türkiye Türkçesinde <Rum. *ırgat* ‘tarım işçisi, rençber’ anlamında kullanılmaktadır (GTS).

ergeç ‘üç yaşını geçmiş keçi’ (KTES). Anadolu ağızlarında *erkeç* [*ergeç*, *erkeş*] ‘üç ya da dört yaşlarında olan enenmiş erkek keçi’(DS:III/ 1773) biçimlerinde yaygın

olarak geçmektedir. *Ergeç* adı sadece -Aydın; Kızılcaören -Kütahya; -İstanbul yörelerinde kullanılmaktadır (DS:III/ 2774). Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde *erkeç* [*irkeç*] ‘üç yaşını bitiren erkek keçi’ biçiminde geçer (TS:III/ 1501). DLT’te *erkeç* ‘genç teke’ anlamında kaydedilmiştir (DLT, IV/ 190). Meninski Lûgatinde *erkec* ‘teke, keçi, oğlak’ biçiminde kaydedilmiştir (MS). Hasan Eren ise *irk* ‘erkek keçi’ + (e)ç ‘küçültme eki’ (TDES) ile kurmuş olduğunu belirtmektedir.

erginnik (<er- gin +lik) ‘ergin olma durumu, erginlik’ (KTES). Türkiye Türkçesinde *erginlik* ‘ergin olma durumu, kemal, rüşt, reşitlik’ (GTS). *erginlik* > *erginnik* ‘l > n benzeşmesi’.

erkek koyun ‘aldatılan koca ya da kardeş, baba da boynuzlanmış olur’. Koç. Kısacası koç sözcüğü boynuzlanmayı çağrıştırdığından yakın tarihe kadar çobanlar koçlara *erkek koyun* derlerdi (KTAS). Deyim aktarmalarından hayvandan insana aktarmanın örneğidir.

erinig (< eri- n- i- k) ‘erimiş’. Katı bir özdeğin bir sıvı içerisinde katılığını yitirip dağılması veya sıvıya katılması, çürümek (KTAS). Türkiye Türkçesinde (kimya) *eriyik* ‘içindeki katı madde erimiş bulunan sıvı, mahlûl, solüsyon’ biçiminde geçmektedir (GTS).

erişmiş ‘ermiş, aziz’ (KTES). *er-* eylemi işteş çatı {-ş-} ile genişletilmiş {-miş} ortaç eki ile adlaşmıştır.

ermenî aı (< ağı) ‘hallihamur’. İyi ya da kötü her duruma uyabilen kişisiz insanlar için kullanılır (KTAS).

erodo ‘nerden geldiği belirsiz, yerden bitme; sokak çocuğu’. <Rum. *efredi* (EYun. *efretos*) ‘thisavros / define, hazine’ (Yangullis, 2002:103) (KTES).

erzayıl ‘insanın canını alan melek, azrail’ (KTES).Ar. ‘*azrâ’îl* ‘tanrı buyruğu ile insanların canını almakla görevlendirilen melek’ (GTS). Sözcük Kıbrıs Türk Ağızlarında göçüşme ile *erzayıl* biçimini almıştır.

es es ‘tavukları yönlendirmek için söylenen söz’ (KTAS). Türkiye Türkçesinde *es es* ikilemesine bu anlamı ile rastlanmamıştır.

esdeg ‘gerçek dışı, asılsız söz, önemsiz şeyler, öteberi, şu bu’ (KTAS). Anadolu ağzlarında *estek* (III) ‘aslı olmayan söz’ anlamında -Manisa; Bayramiçi- Çanakkale; -Niğde yörelerinde kullanılmaktadır (DS:III/ 1787).

esdeg kösdeg oku- ‘boş, yalan dolan, zırva, ipe sapa gelmez söz söylemek, us dışı, ya da gereksiz nedenler, ilgisiz olaylar öne sürmek’ (KTAS). Türkiye Türkçesinde *estek köstek* ‘falan filan’ anlamında kullanılmaktadır (Tür. S.). Kıbrıs Türk Ağızlarındaki biçiminde *estek köstek* ikilemesinin *okumak* eylemi ile genişletildiğini ve /-t-/ > /-d-/ ve /-k/ > /-g/ tonsuzlaşmalarının meydana geldiği görülmektedir.

eser yağar ama gidilir ‘koşulların elverişsizliğine karşın başlanılan işe devam edilmelidir (HKTS). Bu söz gurubu bütün engellere karşı varılacak hedefin değerini bildirmektedir.

eserayına ovrad- / *eserine ovra- ‘çok fazla korkmak’ (KTAS). Türkiye Türkçesinde *esmek* ‘1. (hava için) bir yönden bir yöne akmak, rüzgâr olmak 2. (mec.)

yapılması önce düşünölmüş olmayan veya beklenmeyen bir şeyi yapmaya birdenbire karar vermek (Tür. S.). Mastar biçiminde kurulan bu deyim Türkiye Türkçesinde bu kullanılmamaktadır.

esgi mavuna ‘orta kadını’. Toplumun koyduğu etik kurallara uymayan yaşlı kadın (KTAS). Hakeri, geçmişı kötü yaşlı kadınlar için, *eski mavuna* ile birlikte *eski süvari kaltağı* da denildiğini belirtmiştir. Osmanlı Türkçesinde <Ar. *mâ’üne* (*mavna*) ‘yük taşıyan büyük kayak (kürekli ve motorludur)’ (OTS). Bu söz nesneden insana aktarmanın bir örneğidir.

esgi Tatar kaltağı ‘geçmişte çok sevişken olan ve eylemlerini sürdüren yaşlı kadın’ (KTAS). Karma bir tamlama biçiminde kurulan bu kalıp sözde, Gökçeoğlu *Tatar*’ı özel ad olarak düşünmüştür; fakat artık *Tatarcins* adı durumuna geçmiştir. Misalli Büyük Türkçe Sözlük’te *tatar* şöyle tanımlanmaktadır: Eskiden mektup, haber ve emirleri gidecekleri yere götüren atlı posta sürücü (MBTS). Şemseddin Sami, at üzerinde haber dağıtım işini yapanların genellikle Tatar bireylerin olduğundan bu işle görevlendirilen kişilerin *tataradı* ile anıldığını belirtmektedir (KT). Osmanlı Türkçesinde *kaltak* ‘1. eğer, binek hayvanlarının sırtına konan oturma 2. eğerin tahtadan olan kısmı 3. ahlâksız, namussuz ve müptezel kadın’ (OTS). Bu ad nesneden insana aktarmanın bir örneğidir.

esgilig ‘arını, namusunu düşünmeden yaşayan kadın’ Kadının etik yönünden düşük olması (KTAS). Derleme Sözlüğü’ne göre *eskilik* (II) ‘kadının ahlâken düşük olması’ anlamında sadece Köfönye, Lârnaka, Limasol, Kıbrıs’ta kullanılmaktadır. Türkiye Türkçesinde *eskilik* ‘eski olma durumu; antikite’ (Tür. S.).

esib çagsa da yağmaz ‘her işi sözdedir, yalnızca konuşur, hiçbir iş yapamaz’ (KTAS). Bu deyim *esip çaksa da gürelemez* olarak da kullanılmaktadır. Bu deyim, Türkiye Türkçesinde kullanılan *havlayan köpek ısırılmaz* Atasözü ile aynı anlama gelmektedir. Gökçeoğlu, Türkiye Türkçesinde buna benzer *çaksa da ateş alma-* deyiminin kullanıldığını belirtmiştir; fakat bu deyime yazılı kaynaklarda rastlanmamıştır.

esirge- ‘iğrenmek’ (KTES). *Esirgemek* ‘iğrenmek’ sözcüğü Derleme Sözlüğü’ne Köfünye, Larnaka -Kıbrıs ağzından taşınmıştır (DS:III/ 1782). Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde *esirgemek* ‘1. korumak, himaye etmek, sıyanet etmek 2. acımak, merhamet etmek’ anlamlarında geçer (TS:III/ 1536, 1538). Gökçeoğlu, Eski Anadolu Türkçesinde kullanılan acımak, merhamet etmek anlamının da Kıbrıs Türk Ağızlarında kullanıldığını belirtmiştir. DLT’te *esirge-* ‘acımak’ (DLT, IV/ 195). Kabataş, Kıbrıs Türk Ağızlarındaki anlam gelişmesinin acınacak kimselerin aynı zamanda iğrenilecek durumda olmalarından kaynaklanmış olabileceğini düşünmektedir.

eski posta (*mec.*) ‘yaşlı kuşak’ (HKTS). Dünyaya eskiden gelen, eskiden postalanan anlamında gelen söz.

eslek (< esle- k) ‘söz dinleyen, güvenilir yardımcı’ (KTES). Anadolu ağızlarında *eslek* ‘söz tutan, yumuşak başlı anlamında, Şıhlar, *Ulubey- Ordu; -Trabzon; Ardeşen- Rize; *Torul- Gümüşhane yörelerinde kullanılmaktadır (DS:III/ 1785). Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde *eslemek* ‘dinlemek, ısga etmek, kabul etmek, itaat etmek’ anlamlarında kullanılmaktaydı (TS:III/ 1544). Tietze’den edindiğimiz

bilgilere göre sözcük Çağtayca *äs* ‘zekâ, akıl, hafıza’dan gelmektedir (2000: 742). Sözcük Eski Anadolu Türkçesinden günümüze taşınmıştır.

esnegb (< esne- k > esnek) ‘esnemek’ uyuku ve yorgunluk gibi nedenlerden dolayı ağzı iyice açarak uzun ve derin soluk alan (KTAS). Sürekli esneyen. Sözcüğün bu anlamına Türkiye Türkçesinde rastlanmamıştır.

essig ‘yağmur yağdığında akan çatı’ (KTES). Anadolu ağızlarında *esik*[*essih*, *essik*, *esük*] ‘1. çukur yer 2. tepelerin düz kısmı 3. vadi 4. hafif sırt yamaç 5. uçurum 6. sel yarıntısı 7. dağ ve tepelerde suların ayrı ayrı yamaçlara ayrılıp aktığı bölge 8. rüzgâr almayan kuytu yer 9. hafif rüzgâr alan ve rüzgârların üzerini yaladığı yüksek arazi parçaları 10. suyu kesilmiş dere’ anlamlarında kullanılmaktadır (DS:III/ 1781). Sözcüğün sel yarıntısı (Mut ve köyleri, Buluklu -İçel) anlamının genişlemesi ile Kıbrıs Türk Ağızlarında kullanılan yağmur yağdığında akan çatı anlamı gelişmiş olmalıdır.

eşdeyer koçan / eşdeğer koçan Kıbrıs Türklerinin terk etmek zorunda kaldıkları Güney Kıbrıs’taki mallarına karşılık aldıkları Kuzey Kıbrıs’taki Rum mallarının tapu belgesi (KTAS).

eşdeyer mal (< eş değer > eşdeyer) 1974 savaşıdan sonra Güney Kıbrıs’taki Türkler mallarını bırakarak Kuzey Kıbrıs’a göç ettiler. Güney Kıbrıs’ta terk etmek zorunda kaldıkları taşınmazların yerine, Kuzeyde verilen taşınmaz mallara *eşdeyer mal*adı verildi (KTAS).

eşegeriği ‘sevilen erik türleri tükendikten sonra olgunlaşan tadı çok hoş olmayan bir erik türüdür’ (KTAS). Anadolu Ağızlarında sözcük *eşek eriği* ‘uçları sivri ve uzun bir çeşit erik’ anlamında *Suşehri- Sivas yöresinde kullanılmaktadır (DS:III/ 1789).

eşeghiyari (cırdatan) (*Ecballium elaterium*) ‘acı dülek’. Kalın köklü yerde yayılan, gövdesi tüylü, çok yıllık bir bitkidir. Yaprakları sert, üçgen biçiminde ve uçları dalgalıdır. Erkek ve dişi organları aynı dal üzerindedir. Erkek çiçekler sarı renkte, dişi çiçekleri tekli ve küçüktür. Meyvesi yeşil-sarı renkte, oval, tüylü ve etlidir (KTAS). Anadolu Ağızlarında bu kullanıma rastlanmamıştır. Ayrıca bkz. *acı dülek*.

eşek¹ ‘atık, dayak, gat, tok’. (aşık oyununda) Aşığın atık, çıkık olan yüzü tekne’nin karşısı (HKTS).

[eşek²] → eşşek

eşek başı, köpek ayağı ‘değersiz, önemsiz, hiçbir işe yaramayan (kimse) (HKTS). Türkiye Türkçesinde *eşek başı* ‘yetkisi önemsiz, gücünü gerektiği gibi gösteremeyen kimse’ (Tür. S.). Eşek ayağı gibi köpek ayağı olmak da insanlar için aşağılayıcı bir durumdur. Kıbrıs Türk Ağızlarında köpek ayağı deyişi de eklenerek anlam güçlendirilmeye çalışılmıştır.

eşek bile eşeği ödünç kaşır ‘her işin bir bedeli, bir karşılığı vardır’ (HKTS). Türkiye Türkçesinde bu atasözü *eşek eşeği ödünç kaşır* ‘çıkarıcı, başkasına yardım ederken ileride onun da kendisine yardım edeceğini düşünür’ anlamında kullanılmaktadır (ADS). Türkiye Türkçesinden farklı olarak Kıbrıs Türk

Ağızlarında deyme ‘bile’ bağlacı eklenerek anlam güçlendirilmeye çalışılmıştır.

eşek b.ku yap- ‘olumlu iş yapmamak’ (HKTS).

eşek g.tünde sinek sallan- ‘nemelazımcı, duyarsız kişilerle düşüp kalkarak onlara öğütler vermeğe çalışmak’ (HKTS). Gereksiz kişilerle gereksiz işler peşinde koşmak anlamında kullanılan bir deyimdir.

eşek ısladırıyla yatır ya da **yatar** ‘elbiselerini çıkarmadan yatan kişilere denir’ (HKTS). Ayrıca bkz. *ısladır*

eşek kadar adam olma- ‘yaşlanmasına karşın çocukça davranan (kimse)’ (HKTS). Yazılı kaynaklara geçmemekle birlikte Türkiye Türkçesinin konuşma dilinde, bedence gelişmiş fakat uygunsuz davranışlarda bulunan çocukları azarlamak amacı ile eşek kadar oldun, eşek kadar adamsın biçimlerinde kullanıldığı görülür. Kıbrıs Türk Ağızlarında sözcük *ol-* yardımcı eylemine getirilen */-ma/* olumsuz eki ile kullanılmaktadır.

eşek kovalasın kendini ‘geçinemeyen kişilerden birinin, ötekinin kötülüğünü istemesi’ (HKTS). Elinden bıkkın kişinin arkasından söylenen bir sözdür.

eşek mi anırdır? (*arg.*) ‘söylenenleri neden dinlemiyorsunuz’ (KTAS). Söyleyenleri dinlemeyen, dikkate almayan kişilere sitem etme amacı ile söylenen bir söz kalıbıdır. Türkiye Türkçesinde *eşek mi anırır?* kullanımının olduğunu canlı kaynaklardan öğrenmiş bulunmaktayız.

eşegi düşer ağlar eşeğim düşer güler ‘1. kendine zarar geldiğinde üzülen, ama aynı şekilde bir başkasına zarar geldi mi sevinen kimse olmak 2. bencil kişinin çifte ölçü kullanması (HKTS). İnsanın kendi canının ve malının başkalarının canından ve malından değerli olduğunu anlatan bir sözdür.

eşegin dederenyası ‘düşünmeden konuşanlarla us dışı söz söyleyenler için kullanılmaktadır’ (HKTS).

eşekten düşenler gelsin yanıma ‘acıyı, üzüntüyü yaşayanlar ancak ötekinin derdinden anlar’ (HKTS). Bir şeye, bir olaya üzülen birine teselli vermeye kalkışıldığında üzülen kişi bu sözü söyler. Kim olursa olsun insanların aynı şeyleri yaşamadan birbirini anlayamayacağını anlatan bir sözdür.

Allah akıl dağıtırken onu babası eşek suvarmağa yolladı ‘ussuz ve düşüncesiz kimselere denir’ (HKTS). Zekâ yönünden zayıf olan insanlara dalga geçmek amacı ile söylenen bir sözdür.

Baf eşegi ‘huysuz ufak tefek kişi’ (HKTS). Baf yöresi göçmenleri huysuz, inatçı ve geçimsiz insanlar olarak bilinirler. Bu nedenle eşek adı ile anlam güçlendirilmeye çalışılmış olmalıdır.

baş ol da istersen eşek başı ol ‘başkalarının buyruğunda olmaktansa, önemsiz de olsa, bir işte bir topluluğa yön veren kişi olmak yeğdir (HKTS). İnsanın yaptığı işi önemsemesinin gereğini anlatan bir deyimdir. Türkiye Türkçesinde *baş ol da eşek*

başı (soğan başı)ol biçiminde kullanılmaktadır (ADS). Kıbrıs Türk Ağızlarında deyme eklenen *istersen* (iste- r i- se+ n) sorusu Türkiye Türkçesinden farklı olarak kişiye emir değil öğüt vermektedir.

bizlengici yiyen eşek atı geçer ‘sıkıya giren kimse gücünün üzerindeki işi bile başarır (HKTS). Kıbrıs Türk Ağızlarında *bizlengic* ‘ucunda nodul (biz) bulunan ve çift hayvanlarını yönlendirmeye yarayan uzun değnek; üvendere’ (KTAS).

bir kalbur samanı iki eşeğe pay edeme- ‘yeteneksiz olmak, en basit işi bile başaramamak’ (HKTS). Kişinin ne denli beceriksiz olduğunu anlatmada kullanılan bir sözdür.

çekilen eşeğin başını tutmak isteme- ‘kötü ve istenilmeyen bir işi yapanın yanında olmağa istek duymamak’ (HKTS).

çingâne eşeği gibi süslen- ‘aşırı ve gülünç olarak süslenen kadınlara denir’ (HKTS). 2000’li yılların başına kadar Kıbrıs’ta Çingeneler yaz aylarını ovalara, ağaç altlarına kurdukları derme çatma çadırlarda geçirirlerdi. Taşınma işlerinde kullandıkları eşekleri vardı. Eşeklerin üzerinden renkli halılar, renkli kumaşlar eksik olmazdı. Bu deyim de bu eşeklerden ima ile türetildiği anlaşılmaktadır. Benzetmeye dayalı bir deyimdir.

dalap eşeği gibi sakız çiğne- ‘cinsel içgüdüleri toplum ve ahlâk kurallarına aldırmadan dışarı vurmak’ (HKTS). Eski insanlar sakız çiğnemeyi ayıp görürlerdi. Çiğnenecekse bile ağzı açmadan sakızı göstermeden çiğnenilmesi gerektiğini vurgularlardı. Usulsüzce sakız çiğneyenlerin ardan, namustan yoksun olduğunu

düşünürlerdi. Dolap döndüren beygirin de sürekli kendi etrafında döndüğünü düşünürsek, bu deyim de ağızını çok fazla hareket ettiren, sakızı ağızında evirip çeviren insanların cinsel arzularını alenen açığa vurduklarını anlatmaya yarayan bir deyimdir.

deve silkinse eşeğe yük çıkar ‘varsıl birisinin küçük gördüğü işler ya da önemsemediği mallar yoksullar için servettir’ (HKTS). Bu atasözünün yakın anlamlısı Türkiye Türkçesinde *devenin derisi eşeğe yük olur* ‘zengin ne kadar fakir düşse de yoksula göre yine varlıklıdır’ biçiminde geçer (ADS).

erkek eşek sıpa taşımaz ‘çocuklarla ilgilenmek kadınların işidir’ (HKTS).

gebermiş eşek ara- / *geberilmiş eşek ara- ‘(bir şeyi) ucuza almağa çalışmak’ (HKTS). Kıbrıs’ta eskiden yenilebilir jole yapımı için büyük baş hayvan kemikleri ticareti işsizler için büyük bir gelir kaynağıydı. Kesimhanelerden ucuza satın alınan kemiklerin yanında, hayvan mezarlıklarından toplanan kemikler de bunların arasına karıştırılarak kâr elde edilmeye çalışılırdı. Bu deyimde de bu olayın yaşatıldığı görülmektedir.

gebermiş eşek arar nal söksün ‘umutsuz bir bekleyiş içerisinde bir yarar sağlamağı beklemek’ (HKTS). Bu söz öbeği Mersin ve çevresi ağızlarında *ölmüş eşeğ arar nalını sökecek* ‘fırsatçı insanlar için söylenen bir söz’ biçiminde kullanılmaktadır (MAS).

geberilmiş eşeğe benze- ‘işe yaramaz duruma gelmek’ (HKTS).

kim eşek, o semeri ‘1. bir aptal ya da saf kimseden yararlanmak için ona yakınlık gösteren kişi olmak 2. her işittiğini, her gördüğünü isteyen (kimse) (HKTS).

kiracı eşeğe dön- ‘kir, pas ya da yara bere içinde çalışmak’ (HKTS).

Mesarya eşeği (mec.) ‘iri kıyım (kimse)’ (HKTS).

Mesarya eşeği gibi boy at- ‘iri kıyım, cüsseli ve erken gelişir olmak’ (HKTS).

ölme eşeğim ölme, çayır çimen çıksın da ye ‘umutsuz bekleyişi anlatır’ (HKTS).

papazı eşek gör- ‘1. sıkıntılı, güç anlardaki yanlış algılama 2. koşulların güçlüğüyle sonucu karşılamak’ (HKTS).

ta eşek çıksın dama (alay) ‘hiçbir zaman olmayacak işler için söylenir’ (HKTS).

Türkiye Türkçesinde aynı anlamı karşılayan *balık kavağa çıkınca* deyimini kullanılmaktadır (ADS).

tembel eşeğin yükü ağır olur ‘işlerini günü gününe yapmayan sonunda çok sıkıntı çeker’ (HKTS).

tırampana eşeğine dön- ‘durmadan işlemek (çalışmak) zorunda kalmak’ (HKTS).

topal eşek gibi git- ‘1. sağlıksız yaşamak 2. sağlıksız yürümek 3. düzgün yol alamamak’ (HKTS).

eşek katırı ‘dişi eşekle beygirin çiftleşmesinden doğan katır’. Kısarakla erkek eşekten olan hayvan’ (HKTS). Türkiye Türkçesinde bu anlamı karşılayan *katır* adı kullanılmaktadır.

eşemene¹ ‘çok küçük densiz ve tatlı çocuk’ (KTAS). Anadolu ağızlarında *eşemene* ‘hafif ekşi tatta, yeşille siyah karışımı kabuğu olan, çok güzel kokan bir meyve’ anlamında *Karaman- Konya; Tekeler *Silifke, *Anamur- İçel (DS:III/ 1790) yörelerinde geçmektedir. Ekşi ama çok güzel kokan bu meyve ve densiz ama tatlı çocuk arasında bir ilişki kurulduğundan sözcük bu anlamı kazanmış olmalıdır. Bir somutlaştırma örneğidir.

eşemene² ‘ağızdan dolma tüfeklerde horozun kapsüle vuran bölümü’ (KTAS). Sözcüğün bu anlamı Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

eşger- / **eşker-** / **eşgel-** (<Ar. *aşikâr*) ‘görünmek, aniden ortaya çıkmak’ (KTES).Sözcüğün *eşker-* ‘çıkagelmek, görünürmek’ biçimi Derleme Sözlüğü’ne Kıbrıs Türk Ağızlarından geçmiştir (DS:III/ 1793). Anadolu ağızlarında (Çeltikçi *Anamur -İçel) ettirgen çatı ile genişlemiş biçimieşkert- ‘göstermek, açığa vurmak’ görülmektedir (DS:III/ 1793). Bu kullanımının yanı sıra Anadolu ağızlarında sözcüğün belirteç olarak kullanımına da rastlanmıştır: *eşkere* [*eşgere*, *eşkire*] ‘açık, belli, meydanda’ (DS:III/ 1793). Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde *eşkere* ‘âşikâr, açık’, *eşkerit-* ‘açığa vurmak, belli etmek’ biçiminde geçmektedir (TS:III/ 1556).

eşgirt- (< eş- i- k- i- r- t- > eşkirt- > eşgirt-)‘koşmak, seğirtmek’ (KTES). Anadolu ağızlarında *eşgirt-* ‘koşmak, seğirtmek’ anlamında Efgân *Karaman, *Ermenek ve köyleri - Konya yörelerinde kullanılmaktadır (DS:III/ 1792). Bu eylem, ET.’deki eş-

‘hızlı gitmek, atla hızlı hızlı gitmek, koşturmak’ eyleminin türevlerinden biridir: eş- i- k- i- r- t- > *eşkirt-* > *eşgirt-*. Çocuk oyunları sırasında ata binildiğinde söylenen *eş dıydıksözündeki ‘eş!’* de eş- eyleminin ikinci tekil kişiye eksiz emir kipine girmiş biçimi olmalıdır. DLT’te eş- ‘(at hakkında) yorga yürümek’ biçiminde geçmektedir (DLT, IV/ 197).

eşip yort- ‘işlerle sürekli uğraşmak; gizlice araştırmak, kurcalamak’ (KTES). Anadolu ağızlarında *yort-* ‘1. çalımla yürümek (Kayseri ve köyleri) 2. şımarıkça davranmak, gezip dolaşmak (*Bor -Niğde; Tunaboyu, Bulgaristan) 3. koşmak (Ayvagediği *Mersin -İçel) anlamlarında kullanılmaktadır (DS:VI/ 4300). DLT’te eş- ‘(at hakkında) yorga yürümek’ biçiminde geçmektedir (DLT, IV/ 197). Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde *yortmak* ‘koşmak, devamlı yol yürümek, sefer etmek’ anlamlarında geçmektedir (TS:VI/ 4672). Bu ikileme {-(i)p} ulaç eki ile genişletilmiş, eş- ve *yort-* eylemleri ile kurulmuş bir birleşik eylemdir. Gökçeoğlu, bu ikilemenin ‘sürtüklük, serserilik, haylazlık etmek’ anlamlarının da kullanıldığını belirtmiştir.

eşki- ‘ekşimek’ (KTES). Anadolu ağızlarında *eşkimek* (II) ‘ekşimek’ Tekeler *Silifke- İçel yöresinde kullanılmaktadır (DS:III/ 1794). Kıbrıs Türk Ağızlarında kullanılan *eşki-* biçimi *ekşi-* eyleminin göçüşmeye uğramış biçimidir. Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde *eşki* ‘ekşi’ olarak geçmektedir (TS:III/ 1556).

eşşek ‘eşek’ (KTES). Türkiye Türkçesinde *eşek* ‘atgillerden, uzun kulaklı binek ve hizmet hayvanı, merkep, karakağan, uzun kulaklı’ olarak kullanılmaktadır (GTS). Anadolu ağızlarında da Kıbrıs Türk Ağızlarında kullanılan *eşşek* biçimi yaygın olarak kullanılmaktadır (DS:III/ 1795). Clauson’a göre < eş- ‘hızlı yürümek’ + -gek

biçiminde (1972: 260), Halaçça *eşge* (< *eşgek*) biçimini veri olarak Räsänen'in etimolojisinin doğru olmadığını, sözcüğün *eş-* 'to amble / rahvan, sakın ve rahat yürümek' kökünün türevi olabileceğini belirtmiştir (1991: 393). Sözcüğün kökeni üzerindeki tartışmalar için bkz. Eren 1999: 138- 140. Talat Tekin, eşek sözcüğünün etimolojisine farkı bir şekilde yaklaşmaktadır. Ünsüz benzeşmesi sonucunda *eşkek* biçiminin *eşşek* biçimine dönüştüğünü belirtmektedir: *eşk+ ek > eşşek*. Bu biçimbirimin yapısının *erk+ ek > erkek* sözcüğüne paralel olduğunu belirtir. Çatısında *eşşek/eşek* sözcüğü bulunan pek çok deyim ve atasözü bulunmaktadır. Genellikle kötü huy ve hareketler eşeğinkine benzetilerek somutlaştırılmıştır. Bu tür deyim ve atasözlerine Anadolu'da rastlanmamaktadır. Ayrıca bkz. *eşek*.

eşşik 'kapının girişinde buluna basamak' (KTES). *Eşik* sözcüğünün ikizleşmeye uğramış biçimi olan *eşşik* 'eşik', Anadolu ağızlarında Gündüzbey - Malatya; *Bor-Niğde yörelerinde kullanılmaktadır (DS:III/ 1795). Hasan Eren, ET.'den beri kullanılagelen *eşik* sözcüğünü *eşü-* 'örtmek' eyleminin /-k/ eylemlerden ad türeten ekle yapılmış bir türevi saymaktadır (TDES).

eşiği esgi- / eşiği eski- 'karısı yoldan çıkmak'. Karısının etik dışı davranması (KTAS). Evine çok fazla erkek gelip giden adamlar için söylenen bir sözdür.

eteg 'kasık ve kasık bölgesi' (KTAS). Anadolu ağızlarında *etek* (VIII) 'kasık' anlamında sadece Fethiye ve köyleri- Muğla yöresinde kullanılmaktadır (DS:III/ 1796). Giysi adı etek, ad aktarması ile kasık ve kasık bölgesi anlamını kazanmıştır.

etek tıraşı / etek tıraşı (< Fars. *terāş* > *tirāş*) ‘kasık bölgesindeki kılların kesilmesine etek tıraşı denmektedir’ (KTAS). Misalli Türkçe Sözlük’te *tıraş* adı, *terāşiden* ‘kazımak, yontmak, düzeltmek’ mastarından getirilmektedir (MBTS).

eteği temiz ‘namuslu (kadın)’ (HKTS). Anadolu ağızlarında *etek* (VII) ‘namus’ anlamında sadece Gaziantep yörelerinde kullanılmaktadır (DS:III/ 1796). Yapı açısından isnat gurubu (iyelik gurubu) biçiminde kurulan bu deyim, deyim aktarması sonucunda oluşmuştur.

eteyi ağırlaş- / eteği ağırlaş- ‘utanç içinde olmak, arına boğulmak, çok sıkılmak’ (KTAS). Daha fazla utancı, sıkıntıyı taşıyamamak anlamında kullanılan bir deyimdir. Yapı açısından mastar öbeği biçiminde kurulan bu deyim de deyim aktarmasının örneğidir.

eteyinde namaz gılın- / eteğinde namaz kılın- ‘iffetine çok önem veren kişi olmak’ (KTAS). Türkiye Türkçesinde kullanılan *art eteğinde namaz kılmak* ‘çok temiz huylu olmak’ deyiminin bir türevi olduğu açıktır (ADS). Yapı açısından mastar öbeği biçiminde kurulan bu deyim de deyim aktarmasının örneğidir.

[eter] ‘yeter’

eter edib, beter edme- / yeter edip, beter etme- ‘yaşanan olumsuzlukları, yitimleri ya da üzüntüleri kabullenip daha kötüsü olmaması için yakarmak’ (KTAS). Türkiye Türkçesinde kullanılan *zararın neresinden dönülse kârdır* ‘sürüp giden zararlı bir işten ne kadar erken vazgeçersek daha sonra uğrayacağımız zararı o kadar azaltmış oluruz’ (ADS). Yeter sözcüğünde ön ses /y-

/ düşmesi görülmektedir: yelpaza > elpaze, yetiş- > etiş- örneklerinde de görüldüğü gibi.

[et]

etin suyunu sig- ‘küçük abdestini yapmak, çiş yapmak’ (KTAS). Kıbrıs Türk Ağzlarında toplum ve ahlak kurallarına uygun olarak cinsel organ adı telaffuzu tabu sayıldığından çoğunlukla *et* olarak ifade edilmektedir.

etine dolu ol- ‘eti budu yerinde olmak’ Tombulca, eti budu yerinde, dolgun, semirgin, tavlı, toplu, tıknaz, tombalak, tıkız (KTAS). TT’de *etine dolgun* ‘şişman sayılmayan, balıketinde’ biçiminde kullanılmaktadır (GTS). XVI. yüzyıl Anadolu Türkçesi metinlerinde *etine canına tolu* ‘etli canlı’ anlamında geçmektedir (TS:III/ 1562).

etiş- (<yet- (i)ş-) ‘yetişmek, ulaşmak, uzanmak’ (KTES). Anadolu ağzlarında *etiş-* ‘yetişmek’ anlamında Çığrı *Dinar -Afyon yöresinde kullanılmaktadır (DS:III/ 1798). DLT’te *yêt-* ‘yetişmek, erişmek’ biçiminde, *yêtiş-* ‘yetişmek, erişmek’ biçiminde geçmektedir (DLT, IV/ 776- 777). Kıbrıs Türk Ağzlarında önseste /y-/’nin düşmesi sık karşılaşılan bir durumdur. Ayrıca bkz. *eter*, *elpaze*.

etişdir- ‘yetiştirmek, ulaştırmak’ (KTES). < etiş- dir- (ettirgen çatı eki).

etsi ‘çok iyi, doğru’. <Rum./Yun. *etsi* (KTES).

ev saabı / ev sahibi ‘kadın eş’. Her alanda olduğu gibi geçmişte konuşurken kullanılacak sözcüklerin seçiminde de gelenek ve göreneklerin belirleyici özellikleri vardı. Kıbrıs’ın çoğu yerinde erkekler ‘karım’ ya da ‘hanımım’ demezlerdi. Bunları kullanmak çevreye saygısızlık olarak tanımlanırdı. Bunun için de *ev saabım* derlerdi (KTAS).

evcümen (<ev+ ci+ men) ‘evine bağlı; ev işlerinde becerikli kadın’ (KTES). Türkiye Türkçesinde *evcimen* ‘1. evine, ailesine bağlı (kimse) 2. ev işlerini iyi bilen becerikli (kadın) 3. evinde kendi halinde oturan, dışarıya çıkmayı sevmeyen’ anlamlarında geçmektedir (GTS). Anadolu ağızlarında *evcimen* [*evcimal*, *evciman*, *evcuman*, *evcüman*, *evcimen*, *evcümük*] ‘ev işlerinde becerikli, çalışkan olan, derleyip toparlayan (kadın)’ biçimlerinde kullanılır (DS:III/ 1801). XV. yüzyıl Anadolu Türkçesi metinlerinde *evcimen* (*evcümen*) ‘evine bağlı’ anlamında geçer (TS:III/ 1567).

evdim horozları gibi her zaman kavgaya hazır ol- ‘hemen kavga çıkarmak için sudan bahaneler aramak’ (HKTS). Bu da benzetmeye dayalı mastar öbeği biçiminde kurulmuş bir deyimdir. Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

evedle- ‘evet demek’. Doğru olsun ya da olmasın her söylenene ‘evet’ deyip onaylamak. Yağcılık yapmak (KTAS). Türkiye Türkçesinden farklı olarak bu eylem yağcılık yapmak anlamını da kazanmıştır. Anadolu ağızlarında *evetlemek* Türkiye Türkçesinde *evetlemek* ‘evet demek, onaylamak’ (GTS). Yalandan evet demek, geçiştirmek için, karşıdaki kişinin gönlünü hoş etmek için evet demek anlamında *evetlemek* kullanılmaktadır.

evele- ‘sözü sakınarak söylemek’. Telaşla bir şeyi öne veya sona getirmek (KTAS). Anadolu ağızlarında *evelemek* ‘oyalamak, alıkoymak’ anlamlarında Kayadibi *Yeşilova -Burdur; Edirne yörelerinde kullanılmaktadır (DS:III/ 1805). Bu sözcük Türkiye Türkçesinde tek başına kullanılmamaktadır ikilemede geçmektedir *evelemek gevelemek* ‘bir sözü tam söylememek, ağzının içinde mırıldanmak, evelemek gevelemek’ (GTS).

evetlen- (< *evetlen-* < *ev-* *e-* *t+* *le-* *n-*) ‘acele etmek, acele ettirmek (KTES)’. Bu sözcük Derleme Sözlüğü’ne Limasol- Kıbrıs Türk Ağızlarından geçmiştir (DS:III/ 1813). Anadolu ağızlarında aynı anlamda sözcüğün *evmek* [*evdirmek, evedetmek, evedietmek, evedlemek, evekleme, evetietmek, evetilemek, evetlemek, evişmek*] biçimlerinde de kullanılmaktadır (DS:III/ 1811). DLT’te *êw-* ‘acele etmek’, *êwet* ‘acele, ivme’ ve *êwek* ‘acele, ivme; aceleci, iven’ biçimlerinde kaydedilmiştir (DLT, IV/ 206- 207). Anadolu’da da *evet* ‘acele, çabuk’ ve *evek* ‘acele, çabuk’ biçimleri bulunmaktadır (DS:III/ 1804). Kıbrıs Türk Ağızlarında bu biçimler kullanılmamaktadır. XV. yüzyıl Anadolu Türkçesi metinlerinde *ivedi* (*evedi*) ‘acele’, *ivetlemek* (*evetlemek*) ‘acele etmek’ anlamında geçmektedir (TS: III/ 2132, 2134). Orhan Kabataş, sözcükte meydana gelen /-t-/ </-k-/ değişimini sözünün analogik etkisine bağlamaktadır.

evey → [övey]

evgafın su meselesi ‘bir türlü sonuca ulaşamayan ya da ulaştırılmayan işler için kullanılır’ (KTAS). <Ar. *evkaf* ‘1. câmî, medrese, imâret gibi hayrâtın idâresine ayrılmış arâzî, binâ ve sâire 2. vakıflar umum müdürlüğü (OTS). Kıbrıs halkı 1974 harbinden sonra büyük su sıkıntısı çekmiştir. *Evgafın su meselesi* deyimini de

Muhtemelen böyle bir olayın etkisi altında gelişen bir deyimdir. Bu deyim bir anıştırma örneğidir. Türkiye Türkçesinde kullanılan *yılan hikâyesi* (mec.) ‘uzayıp giden, bir türlü sonuca bağlanamayan sorun’ birleşik adına eşdeğer bir deyimdir.

evinde kapısı olma- ‘1. gireni çıkanı belli olmamak 2. (mec.) birisi bir odadan çıktığında kapaması gereken kapıyı kapamadığında söylenir’ (HKTS). Bu deyim ‘Çıktığın / geldiğin yerde kapı yokmuydu?’ biçiminde soru edatı ile birlikte kullanılarak karşıdaki kişi çıktığı/girdiği kapıyı kapatması için uyarılmaktadır.

evleg ‘su yolu, su arkı; sabanla tarlada açılan iz; dönümün dörtte biri’ (KTES). Anadolu ağızlarında *evlek* ‘1. tarlaya tohum ekmek için saban iziyle bölünen kısımlardan her biri 2. bahçelerde sebze vb. şeyleri dikmek için ayrılan parçalardan her biri 3. bahçe ve tarlalarda açılan su yolu’ anlamalarında yaygın olarak kullanılmaktadır (DS:III/ 1810). Tietze, sözcüğü Yun.*avlâki* ‘tarlanın saban ile bölünen kısımlarından her biri’ sözcüğünden getirmektedir (Tietze, I: 755). Güncel Türkçe Sözlük’te <Rum. *evlek* ‘1. tarlanın, tohum ekmek için saban iziyle bölünen bölümlerden her biri 2. dönümün dörtte biri kadar olan alan ölçüsü 3. tarlalarda suyun akması için açılan su yolu 4. on liralık kâğıt para (GTS).

evlegle- ‘tarlayı bölümlere ayırmak’ (KTES). Anadolu ağızlarında, *evleklemek* ‘sürülecek tarlayı eşit parçalara ayırmak’ anlamında İğneciler *Mudurnu –Bolu yöresinde kullanılmaktadır. Anadolu ağızlarında aynı anlama gelen *evlekkirmek*, *evlekalma* sözleri de geçmektedir (DS:III/ 1811). *Evlek* sözcüğünün addan eylem türeten {+le-} ek ile yapılmış türevidir.

evran ol- ‘çok fazla büyümek’ (KTAS). Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde *evren* (*evran*) ‘ejderha, büyük yılan’ (TS:III/ 1574). Anadolu ağızlarında *evran* (I) ‘büyük yılan, canavar’ anlamında yaygın olarak kullanılmaktadır (DS:III/ 1813). Kıbrıs Türk Ağızlarında bu ad Anadolu ağızlarında farklı olarak *olmak* yardımcı eylemi ile birlikte kullanılmaktadır. *Evrân* ile büyük olan varlıklar arasında şekil benzerliği kurularak deyim aktarması olayı ile çok fazla büyüme kavramı için *evran ol-* deyimini kullanılmaktadır.

evredo (<Rum. *evredo*) ‘anası, babası arasında evlilik bağı olmadan meydana gelen çocuk’ (HKTS). Sözlü kaynaklar sözcüğün “amaçsızca sokak sokak gezen kişi” anlamında kullanıldığını da bildirmektedir.

evredo köpeği gibi gez- ‘sahipsiz köpek gibi başıboş gezerek etrafa sataşmak’ (HKTS). Benzetmeye dayalı bir deyimdir.

evvelki gün →[ötögün]

evsamesi okunma- ‘esamesi okunmamak, adından söz edilecek değerde olmamak, itibar görmemek’ (KTES). Osmanlı Türkçesinde Arapça *esâme* ‘yeniçerilerin kaydı, ulûfe defteri, aynı kökten gelen, *esâmî* ‘1. namlar, adlar 2. Muallim Nâci’nin şâir ve ediplerin biyografilerine dair 1891’de basılmış bir eseri (OTS). Kıbrıs Türk Ağızlarında iç ses /-v-/ türemiştir. Kabataş, *esame* adının ‘yeniçerilerin isim listesi’ anlamında kullanılmış olduğunu ve bu listede yer almanın çok önemli olduğunu vurgulayarak deyim buradan hareketle oluşturulduğunu düşünmektedir. Gökçeoğlu, sözlüğünde deyim *bile* ilgeci ile pekiştirilmiş biçimine yer vermiştir: *esamesi bile okunmamag*.

evse ‘bulgur’. < *evse* < *evis-* + *-e* eki (KTES). Anadolu ağızlarında *evse-* eylemi ve türevleri yaygın olarak kullanılmasına rağmen *evse* adının bulgur anlamı kullanılmamaktadır. Bu sözcük, *eski* ve *eski-* sözcükleri gibi ikili kök olarak kullanılmaktadır. Ayrıca bkz. *evse-*.

evse- /**efse-** / **efser-** / **evsele-** / **hefsele-** ‘tahılları sap ve çöpten ayırmak amacıyla rüzgârda savurmak; öğütülmüş bulguru kepeğinden ayırmak’ (KTES). Anadolu ağızlarında aynı anlamları ile *evse-* (Gördes –Manisa; Namrı *Söğüt- Bilecik; *Sungurlu –Çorum; Zara- Sivas; Niğde; Misis- Adana), *efse-* (*İğdır –Kars), *efser-* (Dallica *Nazilli –Aydın; Poyracık, Kınık, *Bergama –İzmir; Keçek *Oltu - Erzurum), *evsele-* (Çeltekin *Yeşilova- Burdur; *Sarayköy ve köyleri, Kelekçi *Acıpayam, Yukarı Seyit *Çal, Kösten, Honaz, Beylerli –Denizli; Savaştepe, Yeniköy –Balıkesir; *Göynük –Bolu; Karabüzey *Araç –Kastamonu; -Samsun; - Erzurum; Yozgat; *Mucur –Kırşehir; *Bor –Niğde) biçimleri de kullanılmaktadır (DS:III/ 1814). Sözcüğün Kıbrıs Türk Ağızlarında kullanılan *hevsele-* biçimi Anadolu ağızlarında kullanılmamaktadır. Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde *evs-* ‘hububatı yabancı maddelerden temizlemek için bir kap içinde silkerek savurmak’ biçiminde geçer (TS:III/ 1575). DLT’te *ewüs-* ‘savurmak’ biçiminde kaydedilmiştir (DLT, IV/ 209). Hakeri, sözlüğünde sözcüğün *efsele-*, *efser-*, *hefsele-* varyantlarının da Kıbrıs Türk Ağızlarında kullanıldığını belirtmiştir. Anadolu ağızlarında *efsele-* aynı anlam ile Kemaliye *Alaşehir –Manisa; Gümüşhane; Ersis *Yusufeli –Artvin yörelerinde kullanılmaktadır.

evsecek ‘tahılın taşlarını ayıklamakta kullanılan budaksız ağaçtan yapılmış az kenarlı tepsi’ (HKTS). Anadolu ağızlarında *evsecek* aynı anlamda Yeniköy -Balıkesir;

*Düzce, Berk -Bolu; Kastamonu; Çorum; Samsun; *Ünye -Ordu (DS:III/ 1814) yörelerinde geçmektedir.

evseme ‘evsemek eylemi’ (HKTS).

evsir- ‘toplamak, bir araya getirmek’. <evsir- (<*evşir- ~ devşir- ‘toplamak’) biçiminden gediği anlaşıyor. Ancak Türkçede açıklanamayan *evir-* ~ *devir-* ~ *çevir-* gibi örneklerde, Kabataş’a göre önseste /ç-/ , /d-/ türemesinden veya önekinden bahsetmek mümkündür. Bu örnek de bu kapsamda değerlendirilmelidir (KTES). Anadolu ağızlarında bu sözcük *evsir-* [evsele]- ‘tahılları sap ve çöpten ayırmak amacıyla rüzgârda savurmak; öğütülmüş bulguru kepeğinden ayırmak’ anlamında kullanılmaktadır (DS:III/ 1814).

ey ‘peki, olur, baş üstüne, hay hay; yeter’ (KTAS). Onay, kabul ifadesi veren bu sözde, *eyi* sözcüğünün son sesinin düştüğünü düşünmekteyiz. Sözcük asıl anlamının dışında başka anlamlar da kazanarak çok anlamlı duruma geçmiştir. Anadolu’da da *eyi* ‘iyi, peki’ (Telin *Gürün -Sivas) anlamında kullanılmaktadır (DS:III/ 1821).

ey be ‘bıkkınlık, usanç bildirmektedir’. Yeter artık, bu kadarı da olmaz (KTAS).Beünlemi ile *eyi* yeni bir duygu değeri kazanmıştır. Türkiye Türkçesinde *be* (II) ‘ey, hey’ anlamlarında bir seslenme sözüdür (GTS).

ey- (<ET. *eg-*) ‘eğmek, bükmek’ (KTES). Konuşma dilinde /-ğ-/ > /-y-/ değişimi çok sık görülen bir ses olayıdır: *eg-* > *eğ-* > *ey-*.

eya ‘elbette, tabi’ (HKTS). Anadolu ağızlarında *eya* (I) ‘bana bak, beni dinle’ anlamında Ayvalı *Taşköprü -Kastamonu yöresinde kullanılmaktadır (DS:III/ 1818).<Ar. / Far. *eyâ* ‘ey, hey!’ mânâsına gelen ve Arapça kelime ve terkiplere giren *nidâ* edatıdır (OTS). Sözlüklerde sözcüğün ‘hey’, ‘ey’ seslenme ünlemi olarak gösterilmektedir; fakat Kıbrıs Türk ağızlarında ‘elbette, tabi, evet’ gibi onay, kabul, doğrulama sözü olarak kullanılmaktadır. Ses açısından Far. *eyâ* ‘ey, hey’ seslenme ünleminden getirmek çok kolaydır ama işlev açısından hiçbir zaman seslenme ünlemi olarak kullanılmamaktadır: *Eya bilmezmiydin?* ‘evet bilmez miydin?’

eydir- ‘düz yolda giderken ansızın yan yola sapmak’ (KTAS). Türkiye Türkçesinde *eğdirmek* ‘eğik duruma getirmek’ (GTS). XV. yüzyıl Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde *eydirmek* (*eydürmek*) ‘meylettirmek, çevirmek, döndürmek’ anlamlarında geçmektedir (TS:III/ 1578). Özgün Türkiye Türkçesinde /-ğ-/ korunurken ağızlarda ve konuşma dilinde /-ğ-/ > /-y-/ değişimi sık görünen bir olaydır. Türkiye Türkçesinde *eğdir-* eylemi yoldan sapmak anlamı kullanılmamaktadır.

eye¹ (< eyegü > *eye* ‘hece yutumu’) ‘kaburgayı oluşturan eğri kemikler’ (KTES). Türkiye Türkçesinde *eğe* ‘göğüs kafesini oluşturan, arkadan omurgaya önden de göğüs kemiğine eklenen uzun, yassı ve eğri kemiklerden her biri; kaburga’ (GTS). Anadolu ağızlarında *eye* (III) ‘kaburga kemiği’ Bağlılı *Şarkîkaraağaç -Isparta; Tokat - Eskişehir; Sobran *Nallıhan -Ankara; -Niğde; Çomaklıdede *Korkuteli, Akçaeniş, *Elmalı -Antalya; Fethiye ve köyleri, Yerkesik -Muğla törelerinde kullanılmaktadır (DS:III/ 1819). Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde *eyegü*(*iyegü*) ‘kaburga kemiği’ biçiminde geçer (TS:III/ 1579). DLT’te *eyegü* ‘her hayvanın eyegisi, eye kemiği, kaburga’ biçiminde kaydedilmiştir (DLT, IV/ 209).

eye² ‘ince dişli törpü’. Türkiye Türkçesinde *eğe* ‘maden, tahta ve bunun gibinin pürüzlerini düzeltmek için kullanılan, üzeri pürtüklü, sert, ensiz, çelik araç (GTS). Anadolu ağızlarında *ie* (I)‘ törpü, *eğe*’ anlamında *Nizip -Gazianep; -Niğde; Güzelsu *Akseki -Antalya; Lüleburgaz -Kırklareli yörelerinde kullanılmaktadır (DS:IV/ 2574). Misalli Büyük Türkçe Sözlük’te ET. *ige-* ‘eğelemek, bilemek’ < *ige-* *g* > *ige* > *eğe*.

eyeleme (<*eye²*+ *le-* *me*) ‘eyelemek eylemi’ (HKTS). Türkiye Türkçesinde *eğeleme* ‘eğelemek işi’ (GTS).

eyele- (<*eye²* + *le-*) ‘eye ile düzleştirmek, aşındırmak’ (KTES). Türkiye Türkçesinde *eğele-* ‘eğe ile düzleştirmek, aşındırmak’ (GTS).

eyerlim (<*eger*+ *lim* > *eyer*+ *lim*) ‘eğer, öyleyse’ (KTES).<Far. *eger*‘eğer, şâyet mânâsında kullanılan şart edatıdır’ (OTS).

eyi ‘iyi, tamam, peki’ (KTES). Anadolu ağızlarında *eyi* ‘iyi, peki’ anlamlarında Telin, *Gürün -Sivas yöresinde kullanılmaktadır (DS:III/ 1821). Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde *eyü* (*iyü*, *eyi*) ‘iyi’ olarak geçmektedir (TS:III/ 1595). <*eyi*<*eyü* (Oğuz gurubunda içses /*g*/’leri düşer) <*eygü* (Türk dillerindeki -*y-* ~ -*ğ-* ses denkliliğine göre Oğuz gurubunda -*y-* ile) ~ *eğgü* (Clauson 1972: 51) (KTES).

eyi ölüm / iyi ölüm ‘kişinin, çevresine çok kötülükler yapıp can alanların, hemen ölmesi’ (KTAS). Başkalarına çok kötülük yapmış, çok canlarını yakmış insanlara bir gün Allah tarafından bir karşılık verileceğine inanılırdı. Bu inancın aksi çıkar ve

kötülük yapan kişi birdenbire, acı çekmeden ölürse bu *eyi ölüm* olarak adlandırılmaktadır.

eyice (< iyi+ ce ‘eşitlik hali’) ‘1. iyiye yakın 2. çok gereği gibi’ (HKTS).

eyicene (< iyi+ ce+ ne) ‘tam olarak, adam akıllı’ (HKTS). Anadolu ağızlarında *eyiceme* ‘iyice, adam akıllı’ anlamında *Afşin -Maraş yöresinde kullanılmaktadır (DS:III/ 1821). Bu ikilemede görülen {+n} Eski Türkçede kullanılan *yme*, *yämä*, *yimä* ‘yine, tekrar, yeniden’ (UTS) pekiştirme ilgecinin eklenmiş biçimi olmalıdır.

eyici ‘beğenilen ve istenilen şeyleri yapan’. Etik kurallara uyan kişi (KTAS). Meslek adı yapan {+cI} eki bu ada bir sıfat görevi yüklemiştir. Anadolu ağızlarında kullanılmamaktadır.

eyicil (< eyi+ cil) ‘1. iyilik etmeyi seven (kişi) 2. (sayrılık için) sonu iyi, tehlikesiz, kötücül olmayan’ (HKTS). İnsan+ cıl örneğinde olduğu gibi. Bu sıfat, Anadolu ağızlarında kullanılmamaktadır.

eyik (< eĝ- (i)k) ‘eĝik, yatay çizgi’ (HKTS). *Derleme Sözlüğü*’nde *eyik* adına yer verilmemiştir. Anadolu ağızlarında /-ĝ-/ > /-y-/ değişimi yaygın bir durum olduğundan, gözden kaçmış yahut ihmal edilmiş olmalıdır.

eyiklik (< eĝ- (i)k+ lik) ‘1. eyik olma durumu; eyim; yamukluk; meyil 2. (gökbilim) bir düzlem üzerinde devinen bir gök cismine ilişkin yörünge düzleminin, tutulma, bakış doğrultusuna, dik düzleme ya da belirtilmiş herhangi bir düzleme göre yaptığı açı (HKTS). Anadolu ağızlarında bu sözcük kullanılmamaktadır.

eyil- (< eĝ- i- l-) ‘1. belirli bir yönle açı oluşturacak bir durum almak, bir yöne doğru çarpılmak 2. (insan) bir işi yapmak için belini eğmek 3. (*mec.*) başkasının baskısını ya da egemenliğini benimsemek; kabul etmek; evetlemek 4. (*mec.*) (bir işi) önemseyip ele almak (HKTS). Türkiye Türkçesinde *eğilmek* ‘1. bir yana doğru eğik duruma gelmek 2. (insan) bir işi yapmak için belini eğmek 3. başkasının baskısını veya egemenliğini benimsemek, kabul etmek 4. bir işi önemseyip ele almak (GTS). Anadolu ağızlarında kullanıldığı kuvvetle muhtemel olan bu deyim, Derleme Sözlüğü’nde ihmal edilmiş olmalıdır.

eyilen- (<eyi+ le- n-) ‘iyi olma, iyileşmek’ (KTES). Kıbrıs Türk Ağızlarında bazı köylerde vurgulayıcı ifadede *eyilenmek* ‘geç kalmak’ olarak da kullanılmaktadır. Ayrıca bkz. *eylenmek*. Anadolu ağızlarında *eyilenmek* ‘tombullaşmak, şişmanlamak’ anlamında -Yozgat; Afşar, Pazarören *Pınarbaşı -Kayseri yörelerinde kullanılmaktadır (DS:VI/ 4503).

eyilenme / eyileşme (< eyi- le- n- me / eyi- le- ş- me) ‘iyileşmek eylemi’ (HKTS). Ayrıca bkz. *eyilen-*. Türkiye Türkçesinde *iyileşme* ‘iyileşmek işi’ (GTS). Anadolu ağızlarında bu sözcükler kullanılmamaktadır.

eyileşritme (<eyi+ le- ş- tir- me) ‘iyileştirmek eylemi’ (HKTS).

eyileştir- (< eyi+ le- ş- tir-) ‘1. iyileşmesini sağlamak; sağaltmak; tedavi etmek 2. eksikliğini, bozukluğunu gidermek; ıslah etmek’ (HKTS).

eyilik/eylik (<eyi+ lik) ‘iyi olma durumu, iyilik’ (KTES). Kıbrıs Türk Ağızlarındaki *eylik* kullanımında /-i-/ düşmüştür. Anadolu ağızlarında *eylik* ‘iyilik’ anlamında

Erzincan ve yöresi, Doğu Trakya yörelerinde kullanılmaktadır (tdk.gov.tr/ TTAS). Sözcüğün *eyilik* biçimine de Derleme Sözlüğü'nde yer verilmemiştir. Anadolu ağızlarında kullanılıyor olması kuvvetle muhtemel olduğundan *eyilik* adı ihmal edilmiş olmalıdır.

eyilim (< eğ- il- i- m) 'bir şeyi sevmeye istemeye ya da yapmaya içten yönelme; meyil' Eğilim (HKTS). Türkiye Türkçesinde *eğilim* ' 1. bir şeyi sevmeye, istemeye veya yapmaya içten yönelme, meyil, temayül 2. belirli bir siyasi görüşe veya düşünceye yakın olma durumu, tandans 3. para piyasalarında zamanla oluşan değişim, alım satım işlemleriyle ilgili çıkış yeri (GTS). Bu sözcüğün *Derleme Sözlüğü*'ne alınmaması konusunda ihmal söz konusu olmalıdır.

eyilimli (< eğ- il- i- m+ li) 'eyilimi olan, istekli; meyyal' (HKTS). Ayrıca bkz. *eyilim*.

eyilme (< eğ- (i)l-) '1. eğilmek eylemi 2. bir doğrunun bir başka doğruya (ya da düzleme) göre eğik olması 3. yerin manyetik alanında bulunan serbest mıknatıslı bir iğnenin doğrultusunda yatay düzlem arasındaki açı' (HKTS). Türkiye Türkçesinde *eğilme* '1. eğilmek işi 2. (matematik) bir doğrunun bir başka doğruya veya düzleme göre eğik olması 3. (fizik) yerin manyetik alanında bulunan serbest mıknatıslı bir iğnenin doğrultusu ile yatay düzlem arasındaki açı' (GTS). Yazı dilindeki *eğilme* sözcüğü konuşma dilinde genellikle *eyilme* biçiminde kullanıldığı için *Derleme Sözlüğü*'ne alınmamış olabilir.

eyilmece (< eġ- (i)l ‘edilgen’ - me- ce) ‘sadece başı yıkama’ (KTES). Kıbrıs Türk Ağızlarında daha çok *eymece* adı kullanılmaktadır. Ayrıca bkz *eymece*. Bu eylem adı, Anadolu ağızlarında kullanılmamaktadır.

eyim (< eġ- (i)m) ‘meġil, eyim’ eylemlerden ad türeten ek (KTES). Türkiye Türkçesinde *eġim* ‘1. eğilmiş olma durumu 2. bir yüzeyin yatay düzleme doğru eğilmesi, eğik, meyil (GTS).

eyimli (< eġ- (i)m+ li) ‘meyyal, eğimli’ (KTES). Türkiye Türkçesinde *eġimli* ‘1. eğimi olan 2. bir şeyi yapmaya içten yönelmiş, meyyal’ (GTS).

eyiserlig / iyiserlik (<eyi+ se- r+ lik) ‘nekahet, sağaltımdan sonraki iyileşme süreci’ (KTAS). Bu sözcük Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

eyle- ‘oyalamak, meşgul etmek, geciktirmek, durdurmak’ (KTES). Hakeri, *eylemek* sözcüğün sadece ‘etmek’ anlamının olduğunu belirtmiştir. Kıbrıs Türk Ağızlarında sözcük genellikle *eylenmek* biçimi ile kullanılıyor olmasından *eylemek* sözcüğünün ‘etmek’ anlamı ilk akla gelendir. Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde *eġlenmek* ‘vakit geçirmek, beklemek, kalmak, oylanmak, durup dinlenmek’ (TS:III/ 1399). Sözcüğün Kıbrıs Türk Ağızlarında korunduğunu görmekteyiz. Anadolu ağızlarında *eġle-* ‘1. ikram ederek alıkoymak (Manisa ve çevresi) 2. durdurmak (Trabzon; Kars ve köyleri, Ceneciġe, Erzincan; *Aġın -Elâzıġ) anlamlarında kullanılmaktadır (DS:III/ 1680). Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde *egle-* ‘geciktirmek, vakit geçirtmek’ biçiminde geçer (TS:III/ 1399). Kıbrıs Türk Ağızlarında, ince ünlülü sözcüklerde /ġ/ sesinin /y/’ye dönüştüğü görülür.

eylen → [övlen]

eylence (< eğle- n- ce) ‘eğlence’ (KTES).

eylenceli (< eğle- n- ce+ li) ‘1. eğlendirici 2. eğlencesi bol olan’ (HKTS).

eylencelik (< eğle- n- ce+ lik) ‘boş zamanlarda vakit geçirmek için yenen fındık, fıstık, çekirdek gibi şeyler’ (KTES).

eylendiri (< eğle- n- dir- i) ‘gülmece, mizah’(KTES).

eylendirici (< eğle- n- dir- ici) ‘eğlendirmek niteliği olan, eğlendirici’ (HKTS).

eylendirme (< eğle- n- dir+ me) ‘eğlenmesini sağlamak eylemi’ (HKTS).

eylendir- (< eğle- n- dir-)‘eğlenmesini sağlamak’ (HKTS).

eylenil- (< eğle- n- (i)l-) ‘eğlenilmek eylemi yapılmak’ (HKTS).

eylenilme (< eğle- n- (i)l- me)‘eğlenilmek eylemi’ (HKTS).

eylen- (< eğle- n-) ‘1. neşeli, hoşça vakit geçirmek 2. bir kimsenin herhangi bir kusuru ya da zayıf noktasıyla alay etmek 3. bir yerde durup zaman geçirmek 4. oylanmak 5. bir yere zamanından sonra gitmek’ (HKTS).

eylenme (< eğle- n- me)‘1. eğlenmek eylemi 2. neşeli, hoşça vakit geçirme 3. alay etme 4. oylanma 5. bir yere vaktinden sonra gitme’ (HKTS).

eylenti (< eğle- n- ti) ‘bir yere toplanarak yapılan çalgılı ve içkili eğlence’ (HKTS).

eyleş- (< eğle-ş-) ‘oyalanmak, bir yerde durup zaman geçirmek’ (KTES).

eylim (< (?) ey- lim) ‘salkım, saçak, çingi, takım, öbek’ (KTAS). Anadolu ağızlarında *eylimeylim* ‘salkım salkım’ anlamında *Kargı -Çorum *Antakya -Hatay yörelerinde kullanılmaktadır (DS: III/ 1823). Anadolu’da kullanıldığı gibi Kıbrıs Türk Ağızlarında da genellikle ikileme şeklinde kullanılmaktadır.

eymece (< eğ- mece) ‘eğmece’. Kadınların ya da çocukların başlarını öne eğerek yıkaması (KTAS). Anadolu ağızlarında *egece* [*eğē, eğēce*] ‘kadınların yalnız başlarını yıkamaları’ (Erzurum; Reyhanlı ve amik ovası Türkmenleri *Reyhanlı - Hatay) biçimlerinde kullanılmaktadır (DS:III/ 1672) Ayrıca bkz. *eyilmece ikanmaq, eyilmece*.

eymece ikan- ‘yalnızca başı yıkmak’ (KTAS).

eynerci ‘tarlanın üstlendiği bölümünü biçerek tamamlamaya çalışan orakçı’ (KTES). Anadolu ağızlarında *eynerci* ‘ekin ekilen tarlada işçiyi idare eden kimse’ anlamında Bağlılı, *Şarkîkaraağaç -Isparta; -Denizli; Toygar *Nazilli -Aydın yörelerinde kullanılmaktadır (DS:III/ 1825). Ayrıca bkz. *eğner*.

eynerci başı ‘ekin biçilen tarlada işçiyi yöneten kimse’ (KTAS). Kıbrıs Türk Ağızlarında bu meslek için *eynerci* adı da *eynercibaşı* adı da kullanılmaktadır. Kabataş, sözlüğünde bu meslek adını *eynerci* olarak tanımlarken, Gökçeoğlu, sözlüğünde *eynercibaşı* olarak tanımlamıştır.

eyreti ‘eğreti’ (HKTS). Osmanlı Türkçesinde <Ar.‘*âriyeti*‘ödünç, eğreti’ biçiminde geçmektedir (OTS).

eyretileme (< eğreti+ le- me)‘eğretileme’ (HKTS).

eyretilik (< eğreti+ lik) ‘eğretilik’ (HKTS).

eyri (< eğir- i > eğri > eyri) ‘düz olmayan, eğri’ (KTES). DLT’te *egri* ‘eğri’ biçiminde geçmektedir (DLT, IV/ 172).

eyrice (< eğir- i+ ce)‘az eğri olan; eğrice’ (HKTS).

eyrilik (< eğir- i+ lik) ‘eyri olma durumu; eğrilik’ (HKTS).

eyrilme (< eğir- i+ l- me) ‘eyrilmek eylemi; eğrilme’ (HKTS).

eyril- (< eğir- i+ l-) ‘eğri duruma gelmek; eğrilmek’ (HKTS).

eyritme(<eğir- i- t- me) ‘eğritmek eylemi; eğritme’ (HKTS).

eyrit- (< eğir- t-) ‘eğriltmek’ (HKTS).

eyri böyrü ‘eğri büğrü, düz olmayan’ (KTES). < eg- i- r- i > eğri > eyri, < bük- ü- r- ü > bükür > büğrü > büğrü.

eyrim büyrüm ‘eğri büğrü, yamuk yumuk, dolambaçlı, girintili çıkıntılı’ (KTAS).

Hakeri’nin Kıbrıs Türkçesi Sözlüğü’nde sözcük *eğrim büğrüm* olarak verilmiştir.

Anadolu ağızlarında *eyrim büyrüm* ‘eğri büğrü, yamuk yumuk, dolambaçlı’ Çanılı *Ayaş -Ankara yöresinde, *eğrim büğrüm* ‘eğri büğrü, yamuk yumuk, dolambaçlı’ ise yaygın olarak kullanılmaktadır (DS:III/ 1685). Türkiye Türkçesinde de bu ikileme *eğri büğrü* ‘yer yer eğilmiş ve bükülmüş olan; çarpık çurpuk’ anlamlarında geçmektedir (GTS).Bu ikilemede görülen {+m} Eski Türkçede kullanılan *yme*, *yämä*, *yimä* ‘yine, tekrar, yeniden’ (UTS) pekiştirme ilgecinin ekleşmiş biçimi olmalıdır.

eyrimboz → [eğrimboz]

eyritme (< eg- i- r- i- t- me) ‘eğritmek eylemi’ (HKTS).

eyrit- (< eğir- t- > eyir- t-)‘eğri duruma getirmek’ (KTES).

ezgâne (**maroho**, ***marufo**, **rezgâne**, **terhunotu**, **yerdenbahar**) *anethum* ‘maydonozgillerden, iplik biçimindeki yaprakları, güzel kokusundan dolayı kimi yemeklere konulan bitki, dereotu; bir pide çeşidi’ (HKTS). Kabataş, sözlüğünde bu otun *dereotu* olduğunu bildirmiştir. Anadolu ağızlarında *ezgâne* ‘keçi kollarını kabartmak için dört urgandan yapılmış ve ucunda değnek bulunan bir çeşit mutaf aygıtı (DS:III/ 1829).Tietze, <EYun.*ksánion*‘keçi kollarını kabartmak için bir çeşit mutaf aygıtı’ (Tietze,I/ 761) . Varlıklar arasında şekil benzerliği kurularak, deyim aktarması yolu anlam değişimine uğramış olmalıdır.

ezgi (< ez- gi) ‘eziyet, acı, ızdırap, sıkıntı’ (KTES). Anadolu ağızlarında *ezgi* ‘eziyet, sıkıntı’ anlamında *Milas -Muğla yöresinde kullanılmaktadır (DS:III/ 1829).

ezgi eziyed ‘acı, ıstırap, zulüm’ (KTAS). Kıbrıs Türk Ağızlarında zaten eziyet anlamına gelen *ezgi* adına *eziyed* ‘eziyet’ adı da eklenerek anlam kuvvetlendirilmeye çalışılmıştır (<Tr. *ezgi* + Ar. *eziyyet*).

ezim ezim et- ‘iyice ezmek, çok kötü dövmek’ (KTES). Bu ikileme, Derleme Sözlüğü’ne Kıbrıs Türk Ağızlarından geçmiştir: *ezim ezim etmek* ‘tamamen ezmek’ (Köfünye, Lârnaka -Kıbrıs) (DS:III/ 1830).

ezim ezim erişde ed-ya da ol- ‘1.çok küçük kırıntılara dönüşmek 2. (bir kaza sonucu) çok yara almak (HKTS). Türkiye Türkçesinde *erişte* ‘. Bu deyimde de *ezim ezim* etmek ‘çok ufak parçalara ayırmak’ sözcüğünün üzerine anlamı kuvvetlendirmek için *erişde* ‘ince ince kesilip kurutulan hamur’ adı da eklenmiş olmalıdır.Biçimsel benzerlikten yararlanarak kurulan bir deyimdir. Eren, <Far. *rişta*’nın, Türkçedeki *erişte* biçiminin başındaki e’nin ikincil bir ses olduğunu belirtmektedir (TDES).

ezim ezim ez- ‘üstüne basarak ya da sert bir nesneyle vurarak biçimini bozmak’ (KTAS). Gökçeoğlu, sözlüğünde bu deyimın Derleme Sözlüğü’ne Kıbrıs Türk Ağızlarından girdiğini belirtmiştir; fakatDerleme Sözlüğü’nde bu deyim *etmek* yardımcı eylemi ile geçmektedir (DS:III/ 1830).

ezip ele- (<ez- (i)p ele-) ‘iyice dövmek’ (KTES). DLT’te *elge-* ‘elemek’ biçiminde kaydedilmiştir (DLT, IV/ 176). Bu deyim de ezip elekten geçirecek kadar küçük parçalara ayırmak anlamında kullanılmaktadır. Ayrıca ‘birini çok fazla dövmek’ anlamına da gelmektedir.

ezip eleme ‘ezip elemek eylemi’ (HKTS).

ı ‘inat bildiren tepki’. Kişilerin ‘hayır, yok, olmaz, yapmam, etmem’ anlamında kullandıkları söz (KTAS). Anadolu ağızlarında *ı* ‘anlamadım, tekrar et’ anlamında Uluğbey *Senirkent -Isparta; Güney *Yeşilova -Burdur; Çöplü *Çivril -Denizli; Çorum; *Bünyan -Kayseri (DS:IV/ 2455) yörelerinde kullanılmaktadır.

ııcığ / ıcık (< az+ ı+ cık) ‘çok az, biraz, küçücük; didiklemek; vıcık cıcık etmek’ (KTAS). Anadolu ağızlarında *ıcık* ‘çok az, biraz’ anlamında yaygın olarak kullanılmaktadır (DS:IV/ 2456).

ıçkırık (<ıç+ kır- (ı)k)‘hıçkırık’. 1.çok yemek yeme ya da sinirsel bir nedenle ve istemsiz olarak diyafram kasının kasılmasıyla hava akciğerlere geçerken boğazdan çıkan ve düzgün aralıklarla yinelenen ses 2.ağlarken çıkan ses (HKTS). Anadolu ağızlarında bu hali ile kullanılmamaktadır. Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde *ınçkırmak* (*ıçkırmak*, *ınçkurmak*)‘hınçkırmak, hıçkırmak’ (TS:III/ 1950) biçimlerinde geçer. İlk bakışta Kıbrıs Türk Ağızlarında ön ses /h-/’nin düşmüş olabileceği düşünülse de, bu sözcük yansımali bir sözcüktür. Yansımalar her toplumda değişik algılanıp, değişik biçimlerde yazıya geçirilebilmektedir.

ıçkırış (< ıç+ kır- ış) ‘hıçkırış’ eylemi ya da biçimi (HKTS).

ıçkırma (< ıç+ kır- ma) ‘hıçkırma eylemi’ (HKTS).

ıçkır- (<ıç+ kır-) ‘1.boğazdan hıçkırık sesi çıkarmak 2. içini çekerek ağlamak (HKTS). Anadolu ağızlarında *hınçkır-* biçiminde kullanılmaktadır (DS:III/ 2364). Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde *ınçkırmaq* (*ıçgırmak*, *ınçkurmak*)‘hınçkırmak, hıçkırmak’ biçimlerinde geçer (TS:III/ 1950).

ıçkırt- (< ıç- kır- t-) ‘hıçkırtmak’.Hıçkırtmasına neden olmak (HKTS).

ıdı ‘miskin, hımmıl, bezgin, ağırıcanlı, sünepe, uyukucu, mızımız, pısırik, uyuntu, üşengen’ (KTAS). Gökçeoğlu, bu sözcüğün takma adlardan (lakaplardan) cins adı sınıfına geçtiğini belirtmektedir. Anadolu ağızlarında *ıdı* ‘miskin, hımbıl’ anlamında Ilgaz *Çankırı yöresinde kullanılmaktadır.

ığırp ‘ yalan, bozuk düzen’ (KTES). Anadolu ağızlarında *ığırp* (I) [*ığırık*, *ırıp*, *ırkıp*, *ırp*, *ıvrıp*] ‘1. yalan, düzen 2. yöntem, tutulması gereken yol 3. gerçek olmayan, sözde neden’ (DS:IV/ 2459) anlamlarında yaygın olarak kullanılmaktadır. XVII. yüzyıl Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde *ığırp* ‘balık ağı; tuzak, hiyle’ (TS:III/ 1399) biçiminde geçmektedir. Gökçeoğlu, sözlüğünde bu sözcüğü *ırıp*olarak gösterilmiştir. Bu sözcüğün deşışkelerinden olan *ırıp* ‘yalan, düzen’ Isparta; Burdur; Vakıt *Tavas, Honaz -Denizli; *Bozdoğan -Aydın; -Bursa; Ağılı *Küre -Kastamonu; Ladik *Havza -Samsun; Suşehri -Sivas; Milas -Muğla; -Edirne; Kaymaklı Lefkoşa - Kıbrıs yörelerinde kullanılmaktadır (DS:IV/ 2458) Eren, <Rum. (Bizans) *ğripas* > *ığırp* ‘derin sularda balık avlamak için büyük ağı’ (TDES). Kıbrıs Türk Ağızlarında sözcük somutlaştırma yolu ile deşışime uğramıştır.

ıh mıh ‘konuşma güçlüğü çekenlerle, konuşmak istemeyenlerin sözü ağızlarında gevelerken çıkardıkları ses’ (KTAS). Türkiye Türkçesinde bu sözcüğe benzer *mırın*

kırın etmek ‘bir isteği yerine getirmemek için çeşitli sebepler ileri sürmek, nazlanmak’ deyimini kullanılmaktadır (ADS).

ıhuh ‘yorgunluk belirtisi veren ses, içteki sıkıntıyı dışa yansıtırken çıkarılan ses, ağır yük kaldırılırken çıkarılan ses’ (KTAS). Anadolu ağızlarında bu ikilemeye rastlanmamıştır.

ıhvıh ‘ağır canlı, bezgin, gayretsiz, bitkin, hareketsiz, mıymıntı, miskin, sünepe, tutuk ve uykucu kişilerin sorulara üşenerek verdikleri yanıt’ (KTAS). Bu ikileme de Anadolu ağızlarında kullanılmamaktadır.

ıhı ‘işte’ (HKTS). Şaşmak, sevinmek (KTAS). Kıbrıs Türk Ağızlarında sözcüğün işte anlamının yanında sevinç ve heyecan anında kullanıldığında şaşmak, sevinmek anlamları da görülmektedir. Anadolu ağızlarında *ıhı* ‘işte’ anlamı ile yaygın olarak kullanılmaktadır (DS:IV/ 2460).

ıhuhi ‘için için, göz yaşını içine dökerek, sessiz sessiz ağlamak’. İçten ağlama sırasında çıkarılan ses (KTAS). Türkiye Türkçesinde böyle bir kullanım görülmemektedir.

ıhla- ‘deve gibi çökmek, yatırmak’ (KTAS). Anadolu ağızlarında *ıhlamag* (II) ‘deveyi çöktürmek, oturtmak’ anlamlarında *Bornova -İzmir; *Bor- Niğde yörelerinde kullanılmaktadır (DS:IV/ 2460).

ıı ‘hayır’ (HKTS). Anadolu ağızlarında *ıı* ‘hayır’ Uluğbey *Senirkent -Isparta; -Burdur; Darıveren *Acıpayam, Çöplü *Çivril -Denizli; Bozdoğan -Aydın; -Manisa

ve çevresi; *Akyazı ve çevresi -Sakarya; *Kurşunlu -Çankırı; Havsu *Kelkit - Gümüşhane; *Bor, -Niğde; *Ermenek -Konya; -Muğla; *Lüleburgaz -Kırklareli yörelerinde kullanılmaktadır (DS:IV/ 2462). Gökçeoğlu, sözlüğünde vurgulama sesi *u u* ‘ayak diretmek, karşı çıkmak, inat etmek, pes etmek, inatlaşmak’ biçiminde belirtmektedir.

ıncığcıncıği / incıği cıncıği ‘ufağı tefeği; inceden incesi; önemsiz olanları; çoluğu çocuğu’ (KTAS). Gökçeoğlu, Kıbrıs Türk Ağzlarında kullanılan *ıncıği cıncığık* ile aynı anlamda Türkiye Türkçesinde *iliği çiçeğük* ikilemesinin kullanıldığını belirtmiştir; fakat yazılı kaynaklarda böyle bir bulguya rastlanmamıştır. Gökçeoğlu, bu bilgiyi canlı kaynaklardan edinmiş olmalıdır.

ınl ‘inlemeyi, bağırmayı, kaba bir biçimde çağırmayı anlatan yansımali gövde’ (KTAS). Türkiye Türkçesinde bu yansımali ses kullanılmamaktadır. Kıbrıs Türk Ağzlarında sözcüğün ikileme biçimdeki kullanımı da görülmektedir.

ııldam ‘ağrı ya da sancı nedeniyle inlemek’. Devinen bir nesnenin ya da aracın çıkardığı ses. Türkiye’deyse ‘kendi kendine yavaş sesle şarkı söylemek’ anlamında kullanılmaktadır’ (KTAS). Anadolu ağzlarında *ııldamak* ‘sallanmak, kımıldamak’ anlamında Sivrihisar *Eskişehir (DS:IV/ 2480) yöresinde kullanılmaktadır.

ııltı ‘inleme sesi, inilti’ (KTES). Bu yansımali sözcük Anadolu ağzlarında kullanılmamakla birlikte, Ölçünlü dilde *inilti* ‘inileme sırasında çıkan ses’ biçiminde kullanılmaktadır (GTS).

ıngıl-da- (< ıngıl ‘yansıma sözcük’+ da-) ‘çocuk sürekli ağlamak’ (KTES). Anadolu ağızlarında *ıngıldamak* (II) ‘huysuzlanmak’ *Safranbolu -Zonguldak (DS:IV/ 2478) yöresinde kullanılmaktadır.

ıka- / ıka- ‘suyla temizlemek, yıkamak’. Anadolu ağızlarında aynı kökten gelen *ıkanmak* ‘yikanmak’ eylemi -Rize ve çevresinde (DS:IV/ 2515) kullanılmaktadır. Sözcüğün *yıkamak* ‘yıkamak’ biçimi ise XV-XIX. yüzyıl Anadolu Türkçesi metinlerinde geçmektedir (TS:VI/ 4443). Eylemin *yaykamak* [*yayhamak*, *yaykalamak*] ‘yıkamak’ biçimi Anadolu ağızlarında korunmaktadır (DS:VI/ 4213). Ön seste /-y-/ düşmesi Türk lehçelerinden daha çok Gagavuzca’da görülmektedir. Sözcüğün *yıka-* biçiminin, *yayka-* eyleminin bir değişkesi olduğu açıktır. < *yıka-* < **yıyka-* (/a/ > /ı/’ya çevrilmiştir) ~ *yayka-* (< *yayka-* ~ **yuyka-* ‘yıkamak, temizlemek’ < **yuyuka-* < *yuy-* + -(u)k ‘yikanmış, temiz’ + *a-* adlardan eylem türeten ek). Kıbrıs Türk Ağızlarında söz başındaki /y/’nin düştüğü anlaşıyor (KTES).

ıkama/ıkama (< ıka / ıka- ma) ‘yıkamak eylemi’ (HKTS). Anadolu ağızlarında aynı kökten gelen *ıkanmak* ‘yikanmak’ eylemi -Rize ve çevresinde kullanılmaktadır (DS:IV/ 2515).

ıkan / ıkana ‘iken’ (KTES). XVI. Yüzyıl Anadolu Türkçesi metinlerinde *ıkan* ‘iken’ (TS:III/ 1933) biçiminde geçmektedir. Kıbrıs Türk Ağızlarında {-ken} > {-kan} biçimindedir. < ıkana ~ ıkan < {i-} ‘ek eylem’ + {ken} ‘ulaç’. Pekiştirme ilgecinin ekleşmiş biçimi {-ne} ile de kullanılmaktadır. Anadolu ağızlarında {-ken} ulaç ekinin ünlü uyumuna girdiği görülür; fakat KKTC’de olduğu gibi her zaman kalın ünlülü kullanılmaz.

ıkanış / ıkanış (< ıkan- (ı)ş) ‘yıkanış’. İkanmakeylemi ya da biçimi (HKTS).

ıkanma / ıkanma (< ıkan- ma) ‘yıkanma’. İkanmakeylemi (HKTS).

ıkan- / ıkan- (< ıka- n-) ‘yıkanmak’. 1. *ıkamak* eylemi yapılmak ya da *ıkanmakeylemine* konu olmak 2. Kendi vücudunu *ıkamak*, banyo yapmak (HKTS).

ıkatma / ıkatma (< ıka- t- ma) ‘yıkātma’. İkatmak eylemi (HKTS).

ıkat- / ıkat- (< ıka- t-) ‘yıkātmak’. İkatma eylemini yaptırmak (HKTS).

ıkayıcı / ıkayıcı (< ıka- (y)ıcı) 1. ıkama işini yapan kimse 2. laboratuvarda filmlerin yıkama işini yöneten kimse (HKTS).

ıkıl- (< ık (ses yansımali)- ıl-) ‘1.sıkıntı duymak 2. inilti ve sıkıntıyla soluk almak’ (HKTS). Kabataş, sözlüğünde sözcüğün ‘sıkılmak, sıkıntıdan inlemek’ anlamlarının olduğunu belirtmiştir. XVI. yüzyıl Anadolu Türkçesi metinlerinde *ıkıldı* (< ıkıl- du) ‘ıkıldama, iniltili ses çıkarma’ biçiminde geçmektedir (TS:III/ 1934). Anadolu ağızlarında *ıkılmak* ‘yorgunluktan, hastalıktan ya da sıkıntıdan sık sık nefes almak, inlemek’ anlamlarında *Lapseki -Çanakkale yöresinde kullanılmaktadır (DS:IV/ 2463). Hamza Zülfikar, yansımali kelimeler arasında *ıkıl-* ‘1. yorgunluktan, hastalıktan sık sık nefes almak, inlemek 2. sözü ağızda gevelemek’ da yer vermiştir (Zülfikar: 517).

ıkılma (< ıkıl- ma) ‘ıkılmak eylemi’ (HKTS).

ıkındırma (< ıkın- dır+ ma) ‘ıkındırmak eylemi’ (HKTS).

ıkındır- (< ıkın- dır-) ‘ıkınmasını sağlamak’ ıkınmasına yol açmak (HKTS).

ıkınma (< ıkın- ma) ‘ıkınmak eylemi’. (HKTS).

ıkın- ‘1. can sıkıntısına uğramak 2. kanmak’(HKTS).‘Nefesini içte tutarak sıkılmak, doğum sırasında kendini kasmak’ (KTES). Kabataş, sözlüğünde sözcüğün temel anlamına açıklama getirirken, Hakeri, ölçünü dilde de kullanılan anlamının dışında, Kıbrıs Türk Ağızlarına özgü mecaz anlamlarını belirtmiştir. Anadolu ağızlarında *ıkın-* ‘soluğunu içerde tutarak kendini zorlamak’ anlamında kullanılır (DS:VI/ 2462). XVI. yüzyıl Anadolu Türkçesi metinlerinde *ıkıldı* ‘ıkıldama, inilti sesi çıkarma’ (TS:III/ 1934). Hamza Zülfikar ıkın- eylemini ses yansımali (onom.) sözcüklerden sayar (Zülfikar: 518).

ıklama (< ık+ la- ma-) ‘ıklamak eylemi’ (HKTS).

ıkla (< ık+ la-) ‘1.yük altında güçlkle solumak 2. ağırlarken bunalır ve soluğu kesilir gibi iç çekme 3. zahmet çekmek 4. bir şeyin içinde işe yaramayan parçaları ya da taneleri ayırıp çıkarmak, ayıklamak’ (HKTS). Anadolu ağızlarında *ıklamak* ‘yük altında sık sık solumak’ anlamında Bağlılı *Şarıkaraağaç- Isparta; Kuzköy *Ünye- Ordu; Araplar- Konya yörelerinde (DS:IV/ 2464), *ıkılamak* (I) [*ıhlamak* (I), *ıkılmak*] ‘yorgunluktan, hastalıktan ya da sıkıntıdan sık sık nefes almak, inlemek anlamında diğer biçimleri ise yaygın olarak kullanılmaktadır (DS:IV/ 2463). Kabataş, sözcüğün ‘bir şeyin içindekileri ayırmak, ayıklamak’ anlamının da Kıbrıs Türk Ağızlarında kullanıldığını belirtmiş ve şu açıklamada bulunmuştur

ıldır- (< yıldır- > ıldır-) ‘ışık saçmak, aydınlatmak’ (KTES). Anadolu ağızlarında *ıldıramak* [*ıldıramah*, *ıldırdamak*] ‘1. ara sıra parlamak 2. çok hafif ışık vermek’ anlamında yaygın olarak kullanılmasına rağmen, Kıbrıs Türk Ağızlarında kullanıldığı şekli *ıldırmak* biçiminde görülmemektedir (DS:IV/ 2466). Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde *yıldıramak* (*yaldıramak*, *yılduramak*, *ıldıramak*) ‘parıldamak, lemean etmek, ışıldamak, ziya saçmak’ biçimlerinde geçmektedir (TS:VI/ 4576).

ıldız ‘gökyüzünde görülen ışıklı gökcisimlerinden her biri; yıldız’ (KTAS). Sözcük Anadolu ağızlarında da [*ıldız* (I) ‘yıldız’] yaygın olarak kullanılmaktadır (DS:IV/ 2466/2467). DLT’te *yulduz* ‘yıldız, yıldızların genel adı’ biçiminde geçmektedir (DLT, IV/ 810). Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde *yılduz* ‘yıldız’ ve *ıldız* (*ılduz*) ‘yıldız’ biçimlerinde geçmektedir (TS:VI/ 4581, TS:III/ 1938). Türkçenin en eski dönemlerinden beri bu sözcüğün hem /y-/’li hem de /ı-/’li biçimleri kullanılmaktadır.

ılgar- (< ılga- r-) ‘1. uzaktan görünmek 2. hızla koşmak 3. güneşin yeni doğması’ (KTAS). Anadolu ağızlarında *ılgarmak* (I) ‘ekin filizlenmek’ (Kuzgun *Osmaniye - Adana; Senir- İçel), *ılgarmak* (II) ‘güneş yeni doğmak’ (Sarıvadi *Ermenek- Konya), *ılgarmak* (III) ‘yaklaşmak’ (Afşar *Hadım -Konya) (DS:IV/ 2468) anlamlarında geçmektedir. Kıbrıs Türk Ağızlarında ve Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde görünen anlamı ile de *ılgamak* ‘at dört nala koşmak’ *Bornova -İzmir (DS:IV/ 2466) yöresinde kullanılmaktadır. Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde *yılgamak* ‘atı koşturmak’ (TS: VI/ 4582), *ılgamak* ‘dört nala koşmak’ (TS:III/ 1940).

ılgar (< ılga- r) ‘çok çabuk; ivedi olarak’. Derleme Sözlüğü’ne göre *ılgar* sözcüğünün derlendiği yerlerden biri de Kıbrıs’ın Larnaka ilçesidir; *ılgar* ‘çok çabuk,

hızlı’ (Bayat *Emirdağ -Afyon; *Sarayköy -Denizli; İzmir; Kavakiçi *Simav - Kütahya; Darıca *Gebze -Kocaeli; *Niksar -Tokat; *Ağın -Elazığ; *Kozan -Adana; Larnaka -Kıbrıs) (DS:IV/ 2467). XVI.yy Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde *ılgamak* ‘dört nala koşmak’ (TS:III/ 1940). Meninski Lûgatinde *ılgar* biçiminde geçmektedir (MS).<*ılg-* <*yılg-* ‘dört nala koşmak + -r eki. (< ?ET.yél- ‘koşmak’, Clauson1972:918). Söz başında /y/’nin düştüğü anlaşıyor. Doerfer, Moğ. (<**ılgar*) bir alıntı olduğu görüşündedir (1963:70). Räsänen’e göre de *ılg-* eylemi Moğ. Bir ödünclemedir (1969:165). Eren bu görüşlerin tartışmaya açık olduğunu belirtmiştir (1999:183). Tezcan da Doerfer’in görüşünün doğru olmadığını, sözcüğün ‘sarsmak, sallamak’ anlamına gelen *ırga-* eyleminin varyantı *ılg-* kökünden türemiş olabileceğini öne sürmüştür (2001:113) (KTES). Ayrıca bkz. *ılgar-*.

ılgarma (< *ılg-* r- ma) ‘ılgarmak eylemi’ (HKTS).

ılgıdır ‘yünü çile yapmak için kullanılan tahta gereç; (mec.) ince bacaklı kimse (KTES). Anadolu ağızlarında *ılgıdır* (I) ‘ipliği çile yapmaya yarayan iki ucu çengelli tahta araç’ (DS:IV/ 2468). anlamında yaygın olarak kullanılmaktadır. Kıbrıs Türk Ağızlarında kullanılan mecaz anlamına yakın bir biçimde *ılgıdır* (II) ‘zayıf, sıksa’ - İstanbul; -Kastamonu (DS:IV/ 2469) yörelerinde kullanılmaktadır. Gökçeoğlu, sözcüğün bu anlamına değinirken ayrı bir madde başı açmayı ve benzetme yoluna gitmeyi tercih etmiştir *ılgıdırbacaklı* (ılgıdır bacaklı) ‘çok ince bacağı olan, çok sıksa, etsiz butsuz’ (KTAS). XVI. yy. Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde *ılgıdır* ‘geniş delikli kalbur anlamında geçmektedir (TS:III/ 1940). Tzitzilis’e göre Yunancadan alınmıştır: < *eklidirios* (1987:113) (KTES).

ılgın (< yıl- > ıl- gın) ‘bezgin, yılgın’ (HKTS). Önceste /y-/ düşmesi Batı gurubu ağızlarında sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. Anadolu ağızlarında *ılgın* (III) ‘1. gözü korkmuş, gözü yılmış (kimse)’ anlamında Uluşiran *Şiran -Gümüşhane yöresinde kullanılmaktadır (DS:IV/ 2470).

ılgınlık (< yıl- > ıl- gın+ lık) ‘yılginlik, bezginlik’ (KTES). Ayrıca bkz. *ılgın*.

ılı (< yıl- ığ) ‘soğukla sıcak arası, ılık’ (KTAS). *Derleme Sözlüğü*’ne göre sözcüğün derlendiği yerlerden biri de Kıbrıs’tır. Anadolu ağızlarında *ılı* (I) ‘ılık’ *Eğridir ve Köyleri, Uluğbey *Senirkent- Isparta; Güney *Yeşiova -Burdur; -Manisa ve çevresi; *Zile -Tokat; *Karaman -Konya; Uzuncaburç *Silifke, Anaypazarı -İçel; *Serik, Güzelsu *Akseki -Antalya; Kıbrıs yörelerinde kullanılmaktadır (DS:IV/ 2471). Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde de *ılı* ‘ılık’ anlamında geçmektedir (TS:III/1941). DLT’te *yılığ* ‘ılık, soğukla sıcak arası’ biçiminde kaydedilmiştir (DLT, IV/ 784). Son ses /-ğ/ Oğuz gurubunun bir özelliği olarak düşmüştür. Ön sesteki /y-/ düşmesi de Batı gurubu ağızlarına özgü bir durumdur.

ılıştır- (< ılı- ş- tır-) ‘suyu ılık hale getirmek’ (KTES). DLT’te *yılı-* ‘ılımak’ biçiminde geçmektedir (DLT, IV/ 783). Eski Uygur Türkçesinde *yılıd-* ‘ıltmak, ısıtmak’ ettirgen çatı ile genişlemiş biçimi de görülmektedir (EUTS). Gökçeoğlu, sözlüğünde *ılış-* eylemine getirilen -t- ettirgen çatı ekinin Kıbrıs Türk Ağızlarında ötümlüleştirilerek kullanıldığından sözcüğü *ılışdır-* biçiminde ele almayı uygun görmüştür. Kıbrıs Türk ağızlarında {-Dİr-} eki ünsüz uyumuna uymamıştır. Anadolu ağızlarında ılıştırmak ‘sıvıyı ılık hale getirmek’ anlamında Uşak (tdk.gov.tr/TTAS) yöresinde kullanılmaktadır.

ılmak (< ılmık) ‘yeni bitmiş filizlenmiş ekin, firez’ (KTAS). Anadolu ağızlarında *ılmı* kullanılmamaktadır. Günümüz Türkiye Türkçesinde kullanılan *ılmak* ‘ılık duruma gelmek’ (GTS) sözcüğü ile ekinlerin olgunlaşması arasında ilişki kurularak türetilmiş olmalıdır. Ayrıca Bkz. *ılmık*.

ılmık ‘yeni bitmiş, filizlenmiş ekin’ (KTES). Anadolu ağızlarında *ılmık* ‘yeni bitmiş, filizlenmiş ekin’ anlamında *Kula, *Alaşehir- Manisa; Bakırdağı -Kayseri; *Ulukışla -Niğde; Kızıllar *Karaman, *Bozkır, Doğanbeyli *Beyşehir -Konya; Kuyuluk *Kozan -Adana; Civanyaylağı, Mersin, Uzuncaburç *Silifke, Yanpar *Mut ve köyleri, Namrun, *Tarsus -İçel; Görneç, Mağusa -Kıbrıs (DS:IV/ 2474) yörelerinde kullanılmaktadır. Sözcüğün derlendiği yerlerden biri de Kıbrıs’ın Görneç köyüdür.

ımbık / imbik ‘sıvı damıtma aygıtı, imbik’. <Ar. *imbik* (KTES). Ölçünlü dilde *imbik* ‘damıtmaya yarayan, damıtma işinde kullanılan araç’ biçiminde geçmektedir (GTS). Anadolu ağızlarında *ımbık* ‘çaydanlık’ anlamında sadece *Ereğli -Konya yöresinde kullanılmaktadır (DS:IV/ 2457).

ımtımı (< ım+ ı tım +ı) ‘hiçbir şeyi’ (HKTS). Ölçünlü dilde *im* ‘işaret’ anlamında kullanılmaktadır (GTS). Kıbrıs Türk Ağızlarında *im* adıkimi zaman *ım* olarak da kullanılmaktadır. İkilemenin ikinci sözcüğü *tım* ise tın, tık gibi yansıma yolu ile türemiş bir addır. Hakeri, sözcüğün alışlagelmiş eylemlerle birlikte kullanımlarını alt başlıklar halinde belirtmiştir. Bu ikilemenin daha çok olumsuz eylemlerle kullanılması gerçeğinin yanında, Hakeri’nin *ımı tımı* ikilemesine tek başına olumsuz anlam yüklemesi tartışmaya açık bir durumdur. Ayrıca bkz. *ımtımıçkmamak*, *ımı tımı görmemek*.

ımı tımı çıkma- ‘hiç sesi çıkmamak’ (HKTS). Ayrıca bkz. *ımı tımı*.

ımı tımı görme- ‘hiçbir şeyini, ayağının tozunu görmemek’ (HKTS). Ayrıca bkz. *ımı tımı*.

ıncığıcıncığı / incığı cıncığı ‘ufağı tefeği, inceden incesi, önemsiz olanları; çoluğu çocuğu’ (KTAS). Anadolu ağızlarında *ıncık cıncık* ‘gereksiz eşya, öteberi’ anlamında sadece Kızılca *Tavas -Düzce (DS:IV/ 2478) yöresinde kullanılmaktadır. Sözcüğün Anadolu ağızlarındaki anlamı ile Kıbrıs Türk Ağızlarındaki ilk anlamı uyuşmaktadır fakat sözcüğün ‘*çoluğuçocuğu*’ anlamının Kıbrıs Türk Ağızlarına özgü olduğu anlaşıyor.

ınga ‘bebeklerin ağlarken çıkardıkları ses’ (KTAS). Anadolu ağızlarında *ınga* ‘küçük çocuk’ anlamında Kıbrıs ve *Çubuk -Ankara’da (DS:IV/2478) kullanılmaktadır. *DerlemeSözlüğü*’nde Kıbrıs Türk Ağızlarında da kullanıldığı belirtilen bu anlam, şimdiye kadar yazılmış üç Kıbrıs ağızı sözlüğünde de görülmemektedir. Derleme Sözlüğü’ndeki bu kullanıma bir nevî kanıt olarak *meci* (çd.) ‘keçi, koyun yavrusu’ (HKTS) örneğini verebiliriz. Bu örnekte de görüldüğü gibi çıkardığı ‘me’ sesi kuzuya ad olmuştur. Bebeklerin ağlarken çıkardıkları ses genellikle *ınga/ınga* olarak tanımlanabilir. Bu ses de bebeğin kendisine ad olmuştur. Bu durumda Gökçeoğlu’nun bu tanımı eksik bir tanımdır.

ıngıl-da- (<ıŋ+ (ı)l+ da-)‘çocuk sürekli ağlamak’ (KTES). Anadolu ağızlarında *ıngıldamak* (II) ‘1. üstüne alınıp telaşa düşmek, gocunmak (-Bolu) 2. huysuzlanmak (*Safranbolu -Zonguldak) (DS:IV/ 2479) anlamlarında kullanılmaktadır. Anadolu

ağızlarındaki ‘huysuzlanmak’ anlamı birebir olmasa da Kıbrıs Türk Ağızlarındaki anlama yakındır.

ınılınıl ‘sürekli inlemeyi anlatır; inim inim’ (HKTS). Anadolu ağızlarında *ınıl ınıl* ‘yavaş yavaş yürümek’ anlamında *Lapseki -Çanakkale (DS:IV/ 2480) yöresinde kullanılmaktadır.

ınılınılınıl- ‘sürekli olarak inlemek’ (HKTS). Anadolu ağızlarında *ınıldamak* ‘sallanmak, kımıldamak’ anlamında *Sivrihisar *Eskişehir (DS:IV/ 2480) yöresinde kullanılmaktadır. Ayrıca bkz. *ınıl ınıl*.

ınılınılınlat- ‘birini büyük sıkıntıya sokmak; inim inim inletmek’ (HKTS). Anadolu ağızlarında bu şekle bir kullanıma rastlanmamıştır. Ayrıca bkz. *ınıl ınıl*.

ıñıla- ‘ağrı ya da sancı nedeniyle inlemek; devinen bir nesnenin ya da aracın çıkardığı ses (KTAS). Anadolu ağızlarında *ıñılamak* ‘1. kendi kendine, yavaş sesle şarkı söylemek 2. çok hızlı dönen topaç ses çıkarmak’ (DS:IV/ 2479, 2480) anlamlarında kullanılmaktadır. Sözcüğün ‘ağrı ya da sancı nedeniyle inilemek’ anlamının Kıbrıs Türk Ağızlarında geliştirildiği anlaşıyor.

ıniltı ‘inleme sesi’ (HKTS). Kıbrıs Türk Ağızlarında bu sözcük art damak /ŋ/ si ile kullanılmaktadır. Günümüz Türkiye Türkçesinde *inilti* ‘inleme sırasında çıkan sesin adı’ (GTS). Bu yansımali ses Anadolu ağızlarında da *ingilti* olarak kullanılmaktadır (tdk.gov.tr/TTAS).

ıñır ‘bebek sesine benzer inleme veya ses çıkarmayı anlatan yansımali gövde’ (KTAS). Bu yansımali sözcük Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

ınıryanır (< ınır “yansımali ses” + yan + -(-ı) r) ‘bir isteği kabul etmeme, nazlanma; mırın kırın’ (HKTS). Hakeri /ɲ/’yi bu ikilemede de ihmal etmiştir; sözcük Kıbrıs Türk Ağızlarında *ınır yañır* şeklinde telafuz edilmektedir. İkilemenin birinci sözcüğü *ınır* yansımali bir sestir. XIV. yy. Türkçesi metinlerinde *yanmak* ‘dert dökmek, şikâyetle bulunmak’ olarak geçmektedir (TS:VI/ 4291). Anadolu ağızlarında *ınır yañıretmek* ‘bir teklifi kabul etmemek için gereksiz nedenler ileri sürmek’ anlamında (*Keçiborlu ve çevresi -Isparta) (DS:IV/ 2480) kullanılmaktadır.

ınıryağıret- / **ırım kırım et-** ‘bir isteği kabul etmemek için sözde nedenler ileri sürmek; nazlanmak’ (HKTS). Ölçünlü dilde bu ikileme *mırın kırın* ‘bir isteği kabul etme, nazlanma’ olarak karşılık bulmaktadır (GTS).

ınıryınır → [ınır yañır]

ıñırzıñır et- ‘ınır yanır etmek, mırın kırın etmek; bir öneriye kabul etmemek için gereksiz ve geçersiz nedenler ileri sürmek; nazlanmak’ (KTAS). Bu ikileme de *ınır yañ et-*’ in bir türevidir. Ayrıca bkz. *ınır yañır et-*.

ıpıl- ‘ışıldamak, parıldamak’ (KTES). Hakeri, *ıpılmak* sözcüğünün ‘hafif ışıklar titremek’ anlamının da kullanıldığını belirtmiştir. Anadolu ağızlarında *ıpılmak*, *ıpıldamak* ‘parlamak, parıldamak’ biçimlerinde geçmektedir (DS:IV/ 2480). Hamza Zülfikar, *ıpıl* sözcüğünü de yansımali sesler arasında belirtmiştir (Zülfikar: 521).

ıplıplı ‘pırıl pırıl’ (KTES). Anadolu ağızlarında *ıplıplı* ‘pırıl pırıl’ anlamında Sarıkavak -Eskişehir; *Kurşunlu, Saray -Çankırı; Çitli *Mecitözü, -Çorum; -Tokat; Uluşiran *Şiran -Gümüşhane; *Ağın -Elazığ; *Afşin -Maraş; *Gürün, Vazıldan, Palha *Divriği, Çepni *Gemerek, Hacıilyas *Koyulhisar, -Sivas; *İncirli -Yozgat; Çanlı *Ayaş -Ankara; Akkışla *Bünyan -Kayseri; -Nevşehir; *Bor -Niğde; -Konya (DS:IV/ 2480)yörelere kullanılmaktadır.

ıra- (< yıra-) ‘uzaklaşmak ’ (KTES). Anadolu ağızlarında ıramak ‘uzaklaşmak; uzamak; ara açılmak’ anlamlarında (DS:IV/2482) yaygın olarak kullanılmaktadır. Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde *ıramak* (*yıramak*) ‘uzaklaşmak, ayrılmak, uzakta kalmak, uzamak’ anlamlarında (TS:III/1959) geçmektedir. DLT’te *yıra-* ‘uzaklaşmak, ırak olmak’ (DLT, IV/ 786) biçiminde geçmektedir.

ıraf →[ıraf]

ıragsa→ [ıragsa-]

ırıp / ırıp ‘yalan dolan, aldatmaya, kandırmaya yönelik bütün hileler’ (KTAS). Anadolu ağızlarında *ırıp* ‘yalan, düzen’ anlamında yaygın olarak kullanılmaktadır. Sözcüğün derlendiği yerlerden biri de *Kaymaklı Lefkoşa Kıbrıs’tır (DS:IV/ 2459).

ırıba getir- ‘ırıpçı; aldatmak, yalan söylemek, kandırmak, yanıltmak’ (KTAS). Anadolu ağızlarında *ırıp* ‘yalan, dolan’ kelimesinin kullanılmasına rağmen, *getirmek* yardımcı eylemi ile kullanımına rastlanmamıştır.

ırım kırım et- ‘1. bir işten kaçınmak için bahaneler sürmeğe çalışmak 2. sorulan bir soruya anlamı açık olmayan, belirsiz yanıtlar vermek’ (HKTS). Gökçeoğlu, sözlüğünde *ırım*’ın Orta Asya’da Şamanist Türkler arasında ‘çeşitli şeylerden anlam çıkarılarak bakılan fal’ anlamında olduğunu belirtmektedir. Türkiye Türkçesinde bu deyim *mırın kırın etmek* ‘bir isteği yerine getirmemek için çeşitli sebepler ileri sürmek, nazlanmak’ biçiminde kullanılmaktadır (ADS). *Kırım* sözü ve bu sözden eksiltme yolu ile oluşturulan *kırım* sözü ile kurulan bir ikilemedir.

ırma kırma küs- ‘en olmaz şeyden alınmak’ (HKTS). Ayrıca bkz. *ırım kırım et-*.

ırım mırım ‘bir işi yapmamak için mazeret öne sürmek, gerekçe göstermek, kulp bulmak, vesile ve özür öne sürmek’ (KTAS). Ayrıca bkz. *ırım kırım et-*.

ırsal / ırsal (< ishal) ‘1. ishal 2. sürgün’ (KTES). Anadolu ağızlarında sözcüğün bu kullanımına rastlanılmamıştır. Sözcüğün Kıbrıs Türk Ağızlarındaki biçiminde iç ses /-h-/ düşmüş ayrıca iç ses /-r-/ > /-s-/ değişimi yaşanmıştır.

ırvala- (<ırva- la-) ‘yapışması için tepsie un serpmek’ (KTES). Gökçeoğlu, Hakeri ve birçok canlı kaynaktan edindiğimiz bilgilere göre *ırva/uvra* ‘hamuru açarken, hamurun senite yapışmasını önlemek için kullanılan un’ anlamına gelmektedir. Bu eylem *ırva* adından {+la} ile yapılmış bir eylemdir. Türkiye Türkçesinde *ırvalamak* eylemi kullanılmamaktadır. Ayrıca Bkz. *uvra*.

ısbaho→ [ısbaho]

ısbano→ [ısbano]

ısbasdra→ [ıspastıra]

ısgaddoro / **skattaro** ‘nasır, cilt hastalığı’ (KTES). Hakeri, *ıskataro* ‘deride ve de en çok ellerde oluşan pürtüklü ur, siğil’ anlamını vermiştir. <Rum. *skaththaros* [EYun. *kantharos*] ‘kalos ton podion’/ ayak nasırı (Yangullis 2002: 326) (KTES).

ısgarga ‘balık yakalamak için hazırlanmış kafes’. <Rum. *sgarga* [*skaros* ‘örülmüş, örüm’] (Yangullis 2002:327) (KTES). Hakeri, sözlüğünde *ıskarga*, *skarga* biçimlerinin de olduğunu belirtmiştir. Sözcüğün ölçünlü dil ve Anadolu ağızları sözlüklerine geçmemesine rağmen, internet ortamında arama yaptığımızda *ısgarga* ile balık yakalama yöntemleriyle karşılaşmamız şaşırtıcı bir durumdur.

ısgarta (< ıskarta > ısgarta) ‘ıskarta, işe yaramaz’. Türkiye Türkçesinde < İt. *scarto* > *ıskarta* ‘1. bazı iskambil oyunlarında kullanılması gerekmediğinden bir yana atılan kâğıtlar 2. herhangi bir nedenle değerini yitirmiş mal’ anlamında kullanılmaktadır (GTS).

ısgordo ‘sarmısak’. <Rum. *sgordo* [~Yun. *skordo* <OYun.*skordon* <EYun. *skordon* (Teyopulopulos-Fitrakis 1993:698)] (KTES).

ısilad- (< ıs+ la- t- > ısilad-) ‘köpeği ıslıkla yönlendirip gelen yabancının üzerine saldırmasını sağlamak’ (KTAS). ‘Islık’ sözcüğünde olduğu gibi *ısilad-* sözcüğü de ıslı yansımali sesinden türemiş bir eylemdir (KBS).

ısrankuş ‘pulyaları ısiran bir tür kuş’ (HKTS). Hakeri, pulya için ‘serçeye benzer bir av kuşu olup turşusu ile pilavı yapılmaktadır, bağkuşu, ambelebulya’

açıklamasını getirmiştir. Sözlü kaynaklardan edindiğimiz bilgilere göre Hakeri'nin belirttiği gibi *Pulya* ve *Isrankuş* ayrı iki tür değil aynı türün dişisi ve erkeği durumundadır.

ıskada 'bok, pislik'. <Rum./Yun. *skada* (çoğ) / *skado* 'bok' (KTES).

ıskadolya (bok oyunu, guca, gugullo, kule oyunu) 'gugullo, guga ya da gugo denilen dikilmiş bir taşı kaydırarak düşürmek esasına dayanan bir çocuk oyunu (HKTS). Türkiye'de de kule oyunu olarak bilinen ve oynanan bir oyundur.

ıskalavat /skalavat '3-4 metre genişliğinde, zeytin hasadında kullanılan, ham ağaçtan yapılmış merdiven' (HKTS). *Isgalavadi* 'zeytin toplamada kullanılan merdiven'. <Rum. *skalavadis* / *skalavadin* (Yangullis 2002: 327). <Yun. *skalobati* 'basamak' <*skala* 'merdiven' [*skalono* 'tırmanmak'] (KTES).

ıskaloşa/iskaloşa 'inşaat tezgâhı'. <Rum. *skaloşia* <Yun. *skalosia* 'yapı iskelesi'. [*<Lat. scala* (Teyopulos-Fitrakis 1993:692)] (KTES).

ıskanolya / skanolya *Phalariscanariensis* 'buğdaygillerden, küçük taneler veren bir tür; kuş yemi' (HKTS).

ıskara / kırampon '1970'ten önceki yıllarda ayak topu (futbol) kunduralarının alt tabanında bulunan uzunca şerit biçimindeki tahta parçalar' (HKTS).

ıskarabe / skarabe ‘kılkanatlılardan, gübrelik, apteshane, çukur gibi yerlerde yaşayan bir böcek;bok böceği’ (HKTS).<Rum./Yun. *skaraveos* ‘bok böceği’ (Teyopulos-Fitrakis 1993:693) (KTES).

ıskarga → [ısgarga]

ıskaro → [ıskaro]

ıskataro / ıskattaro → [ısgaddoro]

ıskattıro → [ısgaddoro]

ısladır / ısladır ‘eşegin sırtına konan kemer; semerin altına konulan kalın bez’ (KTES).<Rum. *stratura / straturin* [Lat. *stratura*] ‘*samari / semer*’ (Yangullis 2002:343). Ayrıca bkz. *eşek ısladırıyla yatır*.

ısladırcı (< ısladır+ cı) ‘ısladır yapan ya da satan kimse’ (HKTS).

ısladırcılık (<ısladır+ cı+ lık) ‘ısladır yapma sanatı’ (HKTS).

ısladırla- (< ısladır+ la-) ‘semer vurmak, hayvana ısladır bağlamak’ (KTES).

ısladırlama(< ısladır+ la+ ma)‘ısladırlamak eylemi’ (HKTS).

ıslatıp suyunu iç- ‘bir şeyin gerçekleşmemesi karşısında hiçbir şey yapamamak’ (HKTS). Bir olay karşısında çaresizliği belirtmek için kullanılan bir deyimdir.

ıslıslag / ıslı ıslak ‘suya batırılmış; suyu emmiş; üzerine su dökülmüş, içinde ya da üzerinde su bulunan ıslanmış nesne’ (KTAS). Kıbrıs Türk Ağızlarında bu ikilemenin yerine daha çok *subba sucuk* kullanılmaktadır.

ıspaca (*salviafruticosa*) ‘dağlarda yetişen ve kaynatılarak suyu içilen bir tür bitki’. <Rum. *spacia / sfacia* [*sfakos*] ‘faskomilo, hahomilia / adaçayı’ (Yangullis, 2002:350) bkz.*hahomilya* (KTES).

ıspastıra ‘piştiye benzer bir kâğıt oyunu’. <Rum. *spastra* [*spastrevko*] ‘eidospainniohartu, kathariotita / bir tür iskambil oyunu; temizlik, paklık’ (Yangullis 2002:366) (KTES). Hakeri, sözlüğünde bu adın *bastra* varyantının da kullanıldığını belirtmiştir.

ıspatan/ ıspatan (lapsana) ‘genellikle buğday ekili yerlerde, dere kenarlarında biten, yaprakları sütlüce, sarı çiçekli, yenebilen, yenirken ağızda yakıcı bir tat bırakan yabanî bir ot’ (HKTS). Anadolu ağızlarında *ıspatan* ‘yabani tere’ anlamında Honaz ve köyleri -Düzce; *Kilis -Gaziantep; -Maraş; Erzin *Dört Yol -Hatay; *Bahçe, *Osmaniye -Adana; Aslanköy *Mersin -İçel (DS:IV/ 2494) yörelerinde kullanılmaktadır. Kıbrıs Türk ağızlarında ve Anadolu’da aynı adla adlandırılmış olmasına rağmen bahsi geçen otlar aynı değildir. *Ispatan*, tanımı olarak verilen ot Anadolu ağızlarında *ıstapan* ‘hardal otu’ biçiminde *Çerkeş -Çankırı (DS:IV/ 2495) yöresinde kullanılmaktadır.

ıstama ‘engelleme amacıyla ağaçlardan yapılmış yüksek set’. <Rum. *staman/stamos* ‘diakopi, stamatima / kesinti, ara; durdurma, kesme’ (Yangullis 2002:340) (KTES).

ıstammı / stamnı ‘iki yanında kulpu bulunan küçük su kabı’. <Rum. *stamnın*<Yun. *stamna* ‘su testisi’ <EYun. *stamnın* (Teyopulos-Fitrakis 1993:712) (KTES).

ıstarter / istarder <İng. *starter* ‘1. hareket işaretini veren kimse 2. hareket ettirici aygıt’ (HKTS).

ıstergo ‘beyaz şarap’. <Rum. *stergon* [EYun. *stereon*] ‘brusko / sert kırmızı şarap’ (Yangullis 2002:341) (KTES).

ıstiros et- ‘alıştırmak, hazırlamak’. <Rum./Yun. *strodos* ‘düzgün, uyumlu’< *stronno* ‘düzenlemek, alıştırmak’ (KTES).

ıvır- (< evir- > ıvır-) ‘çekip çevirmekte, taşıyıp toplamakta güçlük çekmeme’ (KTAS). Gökçeoğlu, bu sözcüğü ad *ıvır* ‘çekip çevirmekte, taşıyıp toplamakta güçlük çekmeme durumu’ biçiminde vermiştir; ancak sözcüğün eylem olduğunu yine Gökçeoğlu’nun bu sözcük için verdiği örnekten ‘*verilen işleri bir tamam ıvırdı*’ anlamaktayız. Eski Uygur Türkçesinde *ävirmäk* ‘evirmek, çevirmek’ (EUTS).

ızbandık / *ızbandırık / *zıbandırık <İt.*spandito* ‘iriyarı adam, iri cüsseli, ızbandut’ (KTES).

ibbal ‘şans, piyango’ (KTES). <Ar. *ikbâl* ‘1. birine doğru dönme 2. baht, talih 3. işlerin yolunda gitmesi; bahtlı, saâdetli, mutlu olma 4. arzu, istek 5. (eskiden) sarayın hareminde padişahın eşi, gözdesi olmaya namzet cariye talih, baht’ (OTS). Ar. *ikbâl* sözcüğü Kıbrıs Türk ağızlarında gerileyici tam yakın benzeşmeye uğramıştır. Sözcüğün bu biçimi Anadolu ağızlarında kullanılmamaktadır. Türkiye Türkçesinde *ikbal* ‘1. baht açıklığı veya yüksek bir makama, duruma ermiş olma durumu 2. (esk.) odalık 3. istek arzu’ olarak kullanılmaktadır (GTS).

ibinkâr / ipinkâr ‘kabul etmemek, yadsımak, olmazlamak, yalanlamak, tekzip etmek’ (KTAS). Sözcük başındaki {ib- / ip-} pekiştirme hecesi görevindedir ve *inkâr* etmenin üzerinde daha kuvvetli bir anlam kazandırmaktadır. Gökçeoğlu, belirttiği gibi sözcük tek başına değil *et-* yardımcı eylemi ile birlikte kullanılmaktadır. Sözcüğün bu biçimi de Anadolu ağızlarında kullanılmamaktadır.

ibsiz sabsız ‘evsiz barksız, serseri, avare, kendi başına buyruk’ (KTAS). Türkiye Türkçesindeki *ipsiz sapsız*, ki kullanımında /-p-/ tonlulaşmıştır‘biçimi ile aynı anlamda kullanılmaktadır’ (GTS). Kıbrıs Türk ağızlarında, Ölçünlü dile göre bu ikilemeyi kuran *ipsizsapsız* sözcüklerinde sadece /-p-/ ünsüzü tonsuzlaşmıştır.

ibşir ‘serseri’ (HKTS). Anadolu ağızlarında *ibşir* ‘haylaz, serseri’ anlamında Sarıoba *Polatlı -Ankara yöresinde kullanılmaktadır (DS:IV/ 2504).

ica / ida (*çd.*) ‘büyüklerin bir saklanıp bir görünerekida ya da *ica* diyerek büyüğün çocukla oynadığı oyun 2. kısa süre görünmek (HKTS). Türkiye Türkçesinde bu ünlem *ce* ‘kucak çocuklarını, bebekleri eğlendirmek için çıkarılan ses’ olarak kullanılmaktadır (GTS). Anadolu ağızlarında ise bu ünlem ölçünlü dilde kullanıldığı şekli ile kullanılmaktadır. Gökçeoğlu, sözlüğünde bu sesi *demek* eylemi ile birlikte vermiştir. Bunun nedeni *ica / ida*’nın eylemin kendisi *icademek*’in ise eylemin adı olmasıdır. Sözcük, ünlem olarak kullanılmasının yanında mecazî bir anlamlar da kazanmıştır; Bir yere gelen ve çok az oturup gitmek isteyenler için şaka yollu “*ica demeye mi geldin?*” denilir (KTAS). Bunun yanında *ica etmek* ‘çok kısa sürede bakmak’ anlamında da kullanılmaktadır (HKTS).

[iç]

iç ağrısı ‘1. olağandan çok, sık ve daha sulu dışkı çıkarma; ishal 2. vücudun içinde duyulan ağrı’ (HKTS). Anadolu ağızlarında *iç ağrısı* (I) ‘1. dizanteri ya da kolera hastalığı’ (*Lapseki -Çanakkale; Varyanlı -Maraş; *Kozan -Adana) 2. verem (Ayvalı *Sivrihisar -Eskişehir)(DS:IV/ 2504) anlamlarında kullanılmaktadır.

iç ağrısına uğra- ‘1.olağandan çok sulu dışkı çıkarmak 2.vücudun içinde ağrı duymak (HKTS). Türkiye Türkçesinde *uğramak* ‘5. kötü duruma konu olmak’ (GTS).

iç çek- ‘sessizce için için ağlamak; gözyaşlarını içine akıtmak’ (KTAS). Ölçünlü dilde *iç çekmek* ‘üzüntü ile derinden soluk almak’ (GTS). Bu kalıp söz,

Gökçeoğlu'nun belirttiği gibi tek başına kullanılmaktan ziyade, (*iç çekerek*) *ağla-* / *sızla-* eylemleri ile birlikte kullanılarak, ağlamanın nasıl gerçekleştiğini belirtir.

[içeri]

içeri dıgır- / **içeri tıktır-** ‘tutuklattırmak, hapis ettirmek, ceza evine kapatılmasını sağlamak (KTAS). Ölçünlü dilde *tıkmak* ‘iterek, zorla, acele ile sokmak’ anlamında kullanılmaktadır (GTS). Bu deyimde, yaka paça, zorla yaptırılmış bir iş söz konusudur. Ad aktarması ile oluşmuş bir deyimdir.

içerili (< iç+ eri+ li) ‘herhangi bir yerde koruyucu ve destekçileri olan (kimse)’ (KTES). Anadolu ağızlarında *içerili* ‘yerli, bu yurdun ya da bu evin adamı’ anlamlarında Uluşiran *Şiran -Gümüşhane yöresinde kullanılmaktadır (DS:IV/2505).Eski Uygur Türkçesinde *iç+ gārū* ‘içeri’ biçiminde geçmektedir (EUTS). Günümüz Türkiye Türkçesinde {+ArI} yön gösterme eki Eski Türkçede {+gArU} biçiminde geçmektedir.

içerleg / içerlek (< iç+ eri+ le- k) duygulu, içli, hisli,romantik (KTAS). Ölçünlü dilde *içerlek* ‘1. yanındakilerden daha içeride daha geride bulunan 2. içine çökmüş, derinde olan’ anlamlarında kullanılmaktadır (GTS). Sözcüğün Türkiye Türkçesindeki anlamına Kıbrıs Türk Ağızlarında mecazî bir anlamı yüklenmiştir.

içdüyünü / içdüğünü / içdövünü (< iç düğün+ ü) ‘düğünden yedi gün sonra Pazar günü, güveyinin gubarlara (sağdıçlara) verdiği parti’ (HKTS). Sadece Türkiye Türkçesinde kullanıldığı anlaşılan *düğün* sözünün kökeni konusunda farklı savlar ileri sürülmüştür. Räsänen’e göre *toy* / *doygün* sözcüklerinin birleşmesi ile

oluşturmuştur (Räsänen/ 142). Tietze de bu etimolojiye katılmıştır (Tietze, I/ 669). Kabataş, düğün sözcüğünü düğ- ‘bağlamak’ sözcüğünün bir türevi olabileceği düşüncesindedir. Çünkü evlenecek çiftler *düğün*’le birbirine bağlanır (Kabataş 2002:653) (KTES). Hasan Eren, sözlüğünde *düğün* sözcüğüne yer vermemiştir. *Düğün* ile aynı kökten gelen *düğüm* ‘iplik, ip, halat gibi kolay bükülen şeyleri kıvrıp kendi üzerine veya birbirine dolayarak yapılan boğum’ sözcüğünde son ses -n’nin -m’ye dönüştüğünü, bildirmektedir (TDES). DLT’te de *düğüm* adı *tüğün* (<tüg- ü- n) biçiminde geçmektedir (DLT, IV/ 668).

içgil / işgil ‘1. zihninin bir şey için var ya da yok demeyip duraklaması 2. şüphe, kaygı, endişe, işkil’ (HKTS). Anadolu ağızlarında *ıçkilaynı* anlamda Hazergrat *Keçiborlu -Isparta; Hacıilyas *Koyulhisar -Sivas yörelerinde, *ıçgil* ise yaygın olarak kullanılmaktadır (DS:IV/ 2505). Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde *işkil al-* ‘şüphelenmek, şüpheyeye düşmek’ anlamında geçer (TS:III/ 2118). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*’te *işkil* ‘tedirgin edici zan, şüphe, kuruntu vesvese’ sözcüğünün kökeninin belli olmadığı belirtilmektedir (MBTS:584). Bu sözcüğün *iç* ile ilgili olduğu düşünülmektedir: iç+ i+ k-i- l (?).

içgillen- / içkillen- / işgillen- (< işkil- le- n-) ‘alınmak, içerlemek; şüphelenmek’ (HKTS). Türkiye Türkçesinde *işkillenmek* ‘şüpheyeye düşmek, şüphelenmek, işkilli duruma gelmek’ biçiminde geçmektedir (MBTS).

içgillenme / içkillenme / işgillenme (< işkil- le- n- me) ‘içgillenmek eylemi’ (HKTS).

içgilli / işgilli (< işkil+ li) ‘1. alıngan insan 2. şüpheli’ (HKTS). Anadolu ağızlarında *içgilli* ‘alıngan, işkilli’ Savaştepe -Balıkesir; *Doğubeyazıt -Ağrı; Merzifon -Amasya; -Maraş; -Niğde; *Mut ve köyleri -İçel; Yerkelik -Muğla (DS:IV/ 2506) kullanılmaktadır.

içgilli / işgilli büyük dingilder (*kaba*) ‘gizli bir ayıbı olanların herhangi bir sözden alınarak kendilerini ele verdiklerini anlatır’ (HKTS). Türkiye Türkçesinde *yarası olangocunur* (*gocunsun*) ‘bir işte sorumlu ararken kusuru olan kimse telaşa düşer’ deyimini aynı anlam ile kullanılmaktadır (ADS).

içgilli / işgilli ol- ‘içgil duymak’ (HKTS). Ayrıca bkz. *içgil*.

içiçifit çarşısına benze-ya dadön- ‘aşırı derecede hile düşünür olmak’ (HKTS). Ölçünlü dilde *çifit* ‘hileci, düzenbaz’, *çifit çarşısı* ‘türlü şeylerin karmakarışık durumda bulunduğu yer’ biçimlerinde kullanılmaktadır (GTS). Bu deyim de benzetmeye dayalı bir somutlaştırma örneğidir.

içi miyavra ‘boş işlerle uğraşan kişi için söylenmektedir’ (HKTS).

içine al- ‘eski bir malı verip bir miktar para düşerek yenisini almak’ (KTES).

id dişi (*esk.*) ‘köpek dişi’ (KTAS). Gökçeoğlu, bu sözün geçmişte kaldığını, günümüzde kullanılmadığını da belirtmiştir. Türkiye Türkçesinden farklı olarak /-t/ korunmuştur.

ida → [ica]

ida de- →[ica de-]

iffetağacı (rahipbiberi, hayıt) *Vitex agnus castus* ‘mineçiçeğigillerden, Akdeniz çevresinde yetişen, mavi, beyaz ya da menekşe renginde çiçekler açan, 1-2 metre boyunda bir ağaççık (HKTS). Yapıca, belirtisiz ad tamlaması biçimine, deyim aktarması yolu ile kurulmuş bir addır. Türkiye Türkçesi sözlüklerinde bu bitki *hayıt* adı ile adlandırılmaktadır (GTS). Buna rağmen sanal ortamda bu bitkinin rahipbiberi, iffetağacı, beşparmak ağacı ve hayıt olarak adlandırıldığını da öğrenmiş bulunmaktayız (www.bitkiselkitap.com).

iftiklen- / ifdiklen- / hiftiklen- (< (?) ifti- k+ le- n-) ‘oyalanmak; kuşkulu bir biçimde çevreyi gözetmek’. Anadolu ağızlarında *iftin-* ‘bir işle uğraşır gibi görünmek, oyalanmak’ biçiminde kullanılır (DS:IV/ 2509). Anadolu ağızlarında ayrıca *ivitle-* [*ivirtle-*] ‘1. ayırmak, seçmek, ayıklamak 2. aramak, araştırmak’ (DS:IV/ 2573) eylemi aynı kökün türevleri olabilir. Sözcüğün *hiftiklen-* biçiminin önsesindeki /h-/ sonradan türemiş olmalıdır.

iftiklenip / hiftiklenip dur- ‘1. kuşkuyla çevreyi gözlemlemek 2. Bir işle uğraşıyor gibi görünmek, oyalanmak’ (HKTS). Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde *durmak (turmak)* ‘1. kıyam etmek ayağa kalkmak 2. vazgeçmek geri durmak 3. kurulmak, yapılmak 4. karşı durmak karşı koymak 4. bağlanmak, kendini vermek, mülâzemet etmek 5. kopmak, meydana gelmek 6. yaşamak, çok yaşamak 7. erişmek, yerleşmek’ anlamlarında geçmektedir (TS:II/ 1264-1268). Türkiye Türkçesinde *dur-* eyleminin doğasında bir süreklilik eylemi yatar. Bu birleşik eylemde de süreklilik arz edilmektedir. Ayrıca bkz. *iftiklen-*

iğ / iy ‘iplik eğirme aygıtında çevirme kolunun ortasındaki ince demir çubuk’ (KTES). DLT’te *yig / ig* biçimlerinde geçmektedir. (DLT, IV/ 788-226). Anadolu ağızlarında *iğ* (III) ‘3. çıkırıklarda ipliğin sarıldığı demir tel (Bağıllı *Şarıkaraağaç - Isparta; -Çorum; -Kastamonu; Göyüncek -Amasya; Parak *Alucra, *Şebinkarahisar - Giresun; Çayağzı *Şavşat -Artvin; *Osmaniye -Adana; Civanyaylağı, *Mersin ve köyleri -İçel) 5. iplik gerilen çarkın uzun ucu (-İçel) anlamlarında kullanılmaktadır (DS:IV/ 2509).

iğner → [eğner]

iğrengeç (< yigren- geç) ‘çok iğrenen, tiksinen (kişi)’ (KTES). <*iğren-* (ET.yigren- ‘tüyü ürpermek, tiksirmek’ Clauson, 1972:914). Bu sözcük Anadolu ağızlarında kullanılmamaktadır.

iğri (< eğir- i) ‘düz olmayan, eğri’ (KTES). <ET.*eğri* (<*eğir-* i eylemlerden ad yapan ek < *eğir-* < *eğ-* ‘bükme, eğme’ Clauson, 1972:112). Anadolu ağızlarında *iğri*, ‘kayığın kaburga araçları’ için kullanılan bir addır (DS:IV/ 2514).

iğrice (<*eğri*+ce) ‘az iğri olan’ (HKTS). Ayrıca bkz. *iğri*

iğril- (< eğir- l-) ‘bükülmek, eğrilmek’. <ET. *eğir-* + (i)l- edilgen çatı genişlemesi (Clauson, 1972:114) (KTES).

iğrilik (< eğir- i+ lik) ‘iğri olma durumu’ (HKTS).

iğrilme (< eğir- i+ l- me) ‘iğrilme eylemi’ (HKTS).

iğrilt- (<eğir- i+ l- t-) ‘iğri duruma getirmek’ (HKTS).

iğrit- (< eğir- t-) ‘iğriltmek’ (KTES). Eski Uygurcada *ägirtmāk* ‘eğtirmek’ (EUTS) biçiminde geçmektedir.

iğritme (<eğir- t- me) ‘iğritmek eylemi’ (HKTS).

ihram ‘saf yünden yapılmış bir tür Kıbrıs battaniyesi’. <Ar.*ihrām* ‘sedir veya yer örtüsü’ (KTAS). Türkiye Türkçesinde *ihram* ‘1. hacıların örtündükleri dikişsiz bürgü 2. yün yaygı 3. hacca veya umreye giden Müslüman’ın dinî olarak yapılması yasak olmayan bazı şeyleri kendisine yasaklaması 4. (esk.) Yunanlıların, Romalıların günümüzde de Berberilerin büründükleri geniş, beyaz, yünlü çarşaftan giysi olarak geçmektedir (GTS). Kıbrıs Türk ağızlarında sözcüğün giysi anlamı yoktur.

ikama → [ıkama]

ika- → [ıka-]

ikan- → [ıkan-]

ikanış → [ıkanış]

ikanma → [ıkanma]

ikat- → [ıkat-]

ikayıcı → [ıkayıcı]

ikatma → [ıkatma]

ikayıbarıd- ‘1.su, sabun, deterjan gibi maddelerle kirleri pasakları çıkartmak, temizlemek 2. (*mec.*) ağzının payını vermek, azarlamak, sövüp saymak, kalaylamak, zılgıtı çekmek’ (KTAS). Yakın anlamlı Türkçe sözcüklerle kurulan bu ikileme deyim aktarmasından geçerek deyimleşmiştir.

ikayıbıkayıb ser- ‘gelişen olaylara etken olan kişiye ağzının payını vermek, azarlamak, dövmek’ (KTAS). Ayrıca bkz. *ikayıb arıdmağ*.

ikbal ‘Ar.*ikbâl* ‘içinde çeşitli yiyecekler olan küçük paket’ (KTES). Türkiye Türkçesinde *ikbal* ‘1. baht açıklığı veya yüksek bir makama erişmiş olma durumu 2. odalık 3. istek, arzu’ (GTS). Sözcüğün Türkiye Türkçesinde kullanılan bütün anlamları Kıbrıs Türk Ağzlarında kullanılmaktadır. Bu anlamlara ek olarak çocuklar için üretilmiş, içerisinde küçük hediyeler ve şekerler bulunduran küçük bir paket adına da *ikbal* denilmiştir. Bunun nedeni paket içindeki sürpriz hediyelerin çocuğun *ikbaline*, şansına bağlanmasıdır, bu hediyeler çocuğun kısmetidir.

iki çizgi çek- / altına iki çizgi çek- ‘bir hesabı, bir sorunu kapatmak’ (HKTS). Bu deyimın sayısal hesaplamalar sonucunda çekilen çizgilere istinaden türetildiği açıktır. Somutlaştırma örneğidir.

iki dönüm bostan, yan gel yat Osman ‘geçinecek kadar varlığı olanın fazla düşünmeden yaşaması gerektiğini belirtir’ (HKTS). Sıralı cümle biçiminde kurulmuş olan bu deyim de Kıbrıs Türk Ağzlarına özgü bir deyimdir.

iki eli bir daş altında ol- / iki eli bir taş altında ol- ‘bir işi ivedice bitirmesi için kişiyi sıkıştırıp şaşırtmak, çok acele ettirmek’ (KTAS). Türkiye Türkçesinde buna benzer *iki ayağını bir pabuca sokmak* deyimini kullanılmaktadır (GTS). Master öbeği biçiminde kurulmuş, deyim aktarması sonucunda oluşmuş bir deyimdir. Gökçeoğlu’nun bu deyme verdiği açıklama eksik bir açıklamadır. Sözlü kaynaklardan edindiğimiz bilgilere göre bu deyim kişinin üzerinde yeterince yükümlülük, iş olduğunu ve bu işlerin üzerine daha fazla iş alamayacağını mecazen iki elin de uğraşta olduğunu bildirir.

iki elli tava ‘iki kulpu olan tava’ (KTAS). Tava biçim özellikleri ile adlandırılmaktadır. El adı insandan nesneye aktarılmıştır.

iki gidiş iki geliş ‘duble yol’ (KTAS). Bu söz de tanıma yönelik bir sözdür.

ikigulblubardag (deveci bardağı) ‘iki kulplu toprak su bardağı’. Bu bardaklar kulplarından develere asıldığından dolayı *deveci bardağı* adı ile de anılmaktadır (KTAS).

iki kapılı ‘anası ve babasından başka ailenin diğer bireyleri tarafından da aşırı ilgi gören şımarık (çocuk). Anası kızdığında dedesine giden, dedesi kızdığında anasına dönen çocuğa çevresi *iki kapılı* der (KTAS). Gökçeoğlu’nun belirttiği gibi bu söz sadece çocuklar için değil, koca evine alışamamış, bir ayağı hâlâ baba evinde olan gelinler için de kullanılmaktadır.

iki kollu ‘lingiri oyununda ebe tarafından elik tek elle yakalandığında tutanın iki kez oynama hakkını kazanması’ (HKTS). Bu söz kalıplaşmış bir oyun terimidir ve Anadolu ağızlarında kullanılmamaktadır.

ikibir ‘çift, ikişer, ikisi bir arada’ (KTAS). İkisi bir yerde anlamında Kıbrıs Türk Ağızlarında sıklıkla kullanılan bu sözcük Anadolu ağızlarında kullanılmamaktadır.

ikicanlı/ ikicannı ‘hamile, gebe’ (KTES). Güncel Türkçe Sözlük’e halk ağzından geçmiştir. *Derleme Sözlüğüne* alınmamıştır.

ikile- (< iki+ le-) ‘tarlayı iki kez sürmek, aktarmak’ (KTES). Anadolu ağızlarında *ikilmek* ‘tarlayı iki kez sürmek, aktarmak’ anlamında yaygın olarak kullanılmaktadır (DS:IV/ 2515).

ikilemeg üşle- (ikilemek üçle-) ‘tarlaları ekmeden önce iki üç kez nadas etmek’ (KTAS). Bu söz Anadolu ağızlarında kullanılmamaktadır. Ayrıca bkz. *ikile-*

ikinci bayram (hacılar bayramı) ‘kurban bayramı’ (KTAS). Ramazan bayramından sonra gelen ikinci dini bayram olduğu için *ikinci bayram* denilmektedir. Anadolu ağızlarında *ikinci bayram* kullanılmamaktadır.

ikindin ‘öğle ile akşam arasındaki süre’ (HKTS). Güncel Türkçe Sözlük’te sözcük *ikindi* ‘öğle ile akşam arasındaki zaman dilimi’ biçiminde geçmektedir (GTS). Anadolu ağızlarında *ikindin* ‘ikindi vakti’ biçiminde Uşak yöresinde kullanılmaktadır (tdk.gov.tr/TTAS). DLT’te *ikindi* ‘öbürü, öteki, ikindi’ biçiminde geçmektedir (DLT, IV/ 174). Yazı dilinden farklı olarak sözcük araç durum eki ile genişlemiştir. Öğleden

sonraki ikinci namaz vakti ikindi olduğu için, sözcüğün iki sayı adı ile bağlantısı kurulabilir. Eski Türkçede sayı adına gelip sıralama sayı sıfatı yapan ek -(I)ntI' dir (KBS).

ikindinden sonra yap- 'yaşı çok ilerleyen kimsenin yatırımda bulunmasını anlatır' (HKTS). Ömrün son diliminde yapılan bu yatırım, maddi ve manevi boyutlarda olabilmektedir: '*İkindinden sonra spora başlamak, ikindinden sonra ev almak*' gibi.

ikircik 'iki anlamlı, kuşku, tereddüt' (KTES). Anadolu ağızlarında *ikircik* '1. kararsızlık 2. işkil 3. iki anlama da gelen söz' anlamlarında yaygın olarak kullanılmaktadır (DS:IV/ 2516). DLT'te *ikirçkün* 'tereddüt, ikircim; tereddütlü, ikircimli' biçiminde geçmektedir (DLT, IV/ 229). Eski Anadolu Anadolu Türkçesi metinlerinde *ikircinlik (ikirciklik)* 'tereddüt' biçiminde geçmektedir (TS:III/ 2028). Clauson, <*ikirçgü* <*iki*+ *rç* (?) - *gü* biçiminde açıklama getirmiştir (1972:115).

ikirciklen- (< *ikircik*+ *le-* *n-*) 'işkillenmek, kararsız olmak' (KTES). Anadolu ağızlarında *ikirciklenmek* 'işkillenmek' anlamında Çepni *Gemerek -Sivas yöresinde kullanılmaktadır (DS:IV/ 2517).

ikirciklenme (<*ikircik*+ *le-* *n-* *me*) 'ikirciklenmek eylemi' (HKTS).

ikircikli (<*ikircik*+ *li*) '1. kararsız; duruksun; ikircimli 2. işkilli' (HKTS). Anadolu ağızlarında *ikircikli* 'şüpheli, açık olmayan, kararsız, karışık' (Uluğbey *Senirkent -Isparta; *Susurluk -Balıkesir; *Sungurlu -Çorum; *Afşin ve köyleri -Maraş; Pınarlıbelen *Bodrum -Muğla) (DS:IV/ 2464) anlamlarında kullanılmaktadır.

ikirciklik (<ikircik+ lik) ‘ikircikli olma durumu; tereddüt’ (HKTS).

ikisiniçifdegoş, günde on dölüm tarla süreñ (ikisini çifte koş, günde on dönüm tarla sürersin) ‘hiç işe yaramayan, güçlü kuvvetli iki kişiye alay yollu söylenir’ (KTAS). Türkiye Türkçesinde *çift* (<Far. *cuft*) ‘toprağı sürmek için birlikte koşulan iki hayvan’ (GTS). dönüm > dölüm. Türkiye Türkçesinde bu deyim rastlanmamıştır.

ikirenk → [imkulsum]

ilan ‘yılan’ (KTES). Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde *ılan* ‘yılan’ biçiminde geçmektedir (TS:III/ 1935). Anadolu ağızlarında *ilan* ‘yılan’ *Gelendost -Isparta; Eziler -Güney, Oğuz *Acıpayam -Denizli; *İğdır -Kars; -Van; -Bitlis; Ayvagediği *Mersin, İncekum *Silifke -İçel; *Serik -Antalya; Kerkük yörelerinde kullanılmaktadır (DS:IV/ 2518). Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü’nde *yılan* olarak geçmektedir (EUTS). Sözcüğün ön sesindeki /y-/ sesi düşmüştür.

cebinde ilan ol- (*mec.*) ‘para harcamamayı huy edinmek’ (HKTS). Cimriliği huy edinen kimseler için söylenen bir deyimdir. Sözlü kaynaklardan edindiğimiz bililere göre bu deyim Anadolu ağızlarında *cebinde akrep ol-* biçiminde kullanılmaktadır.

ilandır beş basil (*mec.*) ‘çevresine çok kötülük yapmayı alışkanlık haline getiren (kimse)’ (HKTS). Beş yılan gücünde zehre sahip manasında kullanılan bir sözdür.

ilancık ‘kemik veremi; yüzde şişme biçiminde görünen sayrılık’ (KTAS). Ölçünlü dilde *yilancık* ‘1. streptok denilen mikropların bir sıyrığa veya yaraya bulaşarak yaptıkları hastalık, kızılıyörük 2. (*hlk.*) kemik veremibiçiminde geçmektedir (GTS). Anadolu ağızlarında *ilancık* ‘1. çibana benzer bir yara, yilancık (Çöplü, *Çivril - Denizli; *Serik -Antalya) 2. romatizma, siyatik (Tekeler *Silifke -İçel) (DS:IV/ 2518) aynı biçimde Kıbrıs Türk Ağızlarındaki anlamları ile kullanılmaktadır.

ilergen (< (?) ileri+ le- gen > ilerlegen > ileregen > ilergen “hece yutumu”) ‘1. ilerlemiş, yol almış 2. yaşı ilerlemiş’ (HKTS).< *ileri* <ET.*ilgerü* ‘ileri’ (Tekin, 1988:138).

ilgagşam / ilk akşam ‘alacakaranlık, günün güneş batımından sonraki alacakaranlık dilimi. Gece başlangıcı (KTAS). Akşamın erken saatlerini bildiren bir zaman dilimidir. Türkçede *ilk* sıfatı zaman adlarından önce gelip, zaman sınırlaması için de kullanılabilmektedir. İlkçağ, ilkbahar, ilkyaz vb.

ilgdovan ‘ilk doğan, ailenin en büyük çocuğu’ (KTAS). Bu sözcük de tanıma yönelik bir sözcüktür.

ilgar / ılgar / yılgar ‘hızlı’ (HKTS). Anadolu Ağızları Derleme Sözlüğü’nde sözcüğün *ilgar* ‘çok çabuk hızlı’ biçimin sadece -Afyon yöresinde kullanıldığı, *ılgar* ‘çok çabuk, hızlı’ biçiminin ise Bayat *Emirdağ -Afyon; *Sarayköy -Denizli; -İzmir; Kavakiçi, *Simav -Kütahya; Darıca *Gebze -Kocaeli; *Niksar -Tokat; *Ağın -Elazığ; *Kozan -Adana ve Kıbrıs’ın Larnaka kazasından derlendiği belirtilmektedir (DS:IV/ 2467). Sözcüğün *yılgar* biçiminin Anadolu ağızlarında kullanılmamasından Kıbrıs Türk Ağızlarında özgü bir kullanım olduğu anlaşılmaktadır.

ilif <Ar.*lif* sarıçiçekli, sarmaşık türü bir bitki olup tohumları taşıyan lifli kısım kuruduktan sonra yıkanırken keselenmede kullanılır (HKTS). Anadolu ağızlarında *ilif* çubuk balyası' Şimşirli *İkizdere -Rize yöresinde Kıbrıs Türk Ağızlarından farklı bir anlamda kullanılmaktadır (DS:IV/ 2524) . Türkçede kimi ünsüzlerle sözcük başlamaz, bunlardan bir tanesi de /-l-/ ünsüzüdür. Bu ünsüzlerle başlayan kelimelerin başında ünlü türemesi görülür. Osmanlı Türkçesinde <Ar. *lif* '1. biyolojide tel 2. yıkanırken sabunu köpürtüp yıkanmak üzere kullanılan ve bazı bitkilerin telleri didiklenerek yapılan gevşek yumak (OTS).

isbaho ilifi 'isbaholardan yapılan lif' (HKTS). Yıkanırken keselenmek amacı ile yapılan isbaho yumağı. Ayrıca bkz *ispaho*

ilifle- (< lif +le-) 'vücudu lifle sabunlamak, ovuşturmak' (HKTS). Anadolu ağızlarında *ilifleme* 'alevlenmek' anlamında Kaptanpaşa ve köyleri *Çayeli -Rize yörelerinde kullanılmaktadır (DS:IV/ 2524).

ilifleme (< lif+ le- me) 'liflemek eylemi' (HKTS).

iliflen- (< lif+ le- n-) '1. lifle sabunlanmak 2. liflekeselenmek' (HKTS). Hakeri'nin verdiği iki anlam da birbirlerine eşdeğer iki anlamdır.

iliflenme (< lif+ le- n- me) 'liflenmek eylemi' (HKTS).

ilikilik ol- '(et için)çok iyi piştiği için tel tel ayrılmak' (HKTS). Etin iyi piştiğini, ilik gibi yumuşak olduğunu belirtmede kullanılan bir sözdür.

ilin- / ***il-** ‘tutturmak, seyrek dikmek’ (KTES). Anadolu ağızlarında *ilinmek* (I) ‘1. dokunmak, değmek 2. göze ilişmek’ anlamlarında geçer (DS:IV/ 2527). Sözlü kaynaklardan edindiğimiz bilgilere göre sözcüğün *ilmek* biçimi de Kıbrıs Türk Ağızlarında sıklıkla kullanılmaktadır. Anadolu ağızlarında *ilmek* (III) ‘1. ilmek yapmak (Tepelice *Bozkır -Konya) 2. bağlamak (Merzifon -Amasya) 3. iki parçayı birbirine iğreti olarak dikmek, iliştmek (Gelendost, *Şarkîkaraağaç, *Yalvaç - Isparta; Çöplü *Çivril, Honaz ve köyleri -Denizli; -Manisa ve çevresi; *Susurluk, Yeniköy -Balıkesir; Tokat -Eskişehir; -Erzincan; Bahçeli *Bor -Niğde; *Mersin ve köyleri *Mut ve köyleri, *Anamur -İçel; Ermenek -Konya; Ceylan *Fethiye, Yerkeseik -Muğla; Çavuşköy *Babaeski -Kırklareli) anlamlarında kullanılmaktadır (DS:IV/ 2526). XV. yüzyıl Anadolu Türkçesi metinlerinde *ilmek* (II) ‘eğreti düğüm, ilmik’ anlamlarında geçmektedir (TS:III/ 2064). Kıbrıs Türk ağızlarında *il-* sözcüğünün eylemden eylem yapan /-n-/ çatı eki ile genişlemiş olduğunu görmekteyiz.

ilinti ‘1. bir şeyin, başka bir şeye bağlı bulunması, onun malı olması durumu 2. üzüntü, işkil, kuruntu, dert 3. iç sıkıntısı 5. sızıntı, azar azar akan su (HKTS). Ölçünlü dilde *ilinti* ‘1. iki şey arasındaki ilgi, ilişki 2. insanlar arasındaki bağ 3. iç sıkıntısı 4. seyrek dikiş teyel’ anlamlarında kullanılmaktadır (GTS). Anadolu ağızlarında *ilinti* (I) ‘1. iç sıkıntısı 2. işkil, kuruntu kaygı 3. az ilgi 4. sevgi, aşk’ anlamlarında yaygın olarak, *ilinti* (II) ‘seyrek dikiş, teyel’ anlamında yaygın olarak, *ilinti* (VI) ‘bağlantı, ilişki’ anlamında -Elazığ ve ilçeleri; *Lüleburgaz ve köyleri - Kırklareli yörelerinde, *ilinti* (VII) ‘çok az sızıntı şeklinde alan su’ anlamında - Trabzon ve çevresi; Bağlıca *Ardunç -Artvin; Fariske *Ermenek -Konya (DS:IV/ 2527) yörelerinde kullanılmaktadır.

ilistir ‘susam kalburu’ (KTES). Anadolu ağızlarında *ilistir* ‘1. süzgeç, kevgir 2. küçük el leğeni 3. delikli kepçe’ anlamlarında yaygın olarak kullanılır (DS:IV/ 2527). <Yun. *ilistir* (Tietze, 1999:I-277) (KTES).

iliş- (< il- i+ ş-) ‘karşıdakini kırmadan, incitmeden eğlendirmek, güldürmek amacıyla söylenen söz, ya da yapılan eylem. Eğer *kıza ilişmek* biçiminde olursa, *ırza geçmek* anlamında kullanılır’ (KTAS). Anadolu ağızlarında *iliş-* (I) ‘şaka etmek’ (sözcüğün derlendiği yerlerden biri de Kıbrıs’tır), *iliş-* (III) ‘ırza geçmek’ anlamlarında yaygın olarak kullanılmaktadır (DS:IV/ 2529). Eski Uygur Türkçesi’deki *ilmāk* ‘basmak, saldırmak birisinin üzerine atılmak’ sözü ilgili olmalıdır (EUTS). DLT’te *iliş-* ‘birbirine ilişmek; çatışmak; asmakta yardım ve yarış etmek’ biçiminde geçmektedir (DLT, IV/ 231). Eski Uygur Türkçesinde aynı kökten gelen *iliş* ‘ilişme, takma, yapışma’ adı da bulunmaktadır (EUTS).

ilişme (< il- ş- me) ‘ilişmek eylemi’ (HKTS).

illim ‘derli toplu olmayan, derbeder’ (KTAS). Anadolu ağızlarında *illim* (II) ‘derli toplu olmayan, derbeder kimse’ anlamında Kaşıkçı, Banarlı -Tokat yöresinde kullanılmaktadır (DS:IV/ 2523).

im ‘ilaç’ (KTAS). DLT’de *em* ‘ilaç’ biçiminde geçmektedir (DLT, IV/ 178). Kıbrıs Türk ağızlarında *em* /e-/ > /i-/ ses değişimine uğramıştır. Anadolu ağızlarında *em* ‘ilaç, merhem’ biçiminde yaygın olarak kullanılmaktadır (DS:III/ 1729).

iman tahtası ‘göğüs kemiği, göğüs kafesi’ (KTAS). Türkiye Türkçesinde *iman tahtası*(*hlk.*) ‘göğüs kemiği’ anlamında kullanılmaktadır (GTS).

imbik → [ımbık]

imbilli (< imbil+ li) ‘at ve eşekle işi olan’ (KTAS). Anadolu ağızlarında *imbil* ‘öküz ve eşekleri dürtmeye yarayan ucu çivili ya da sivriltilmiş değnek, üvendire’ anlamında Hotamış *Karapınar -Konya (DS:IV/ 2535) yöresinde kullanılmaktadır. Anadolu ağızlarında kullanılan anlam Kıbrıs Türk Ağızlarındaki kullanıma yakındır.

imcik/ hincik / şimdik ‘şimdi’ (HKTS). Anadolu ağızlarında *imcik* [*incik*] ‘şimdi’ *Karasu -Sakarya; *Ereğli -Zonguldak; *Çarşamba -Samsun; *Reşadiye -Tokat (DS:IV/ 2540) yörelerinde kullanılmaktadır. imdi+ cik > imci > imcik, hindi > hinci > hinci+ ök > hincik, uş imdi > şimdi > şimdi ök > şimdik.

imdipüf/ indipüf <Ar. *indi*+ *püf* (yansımali ses) ‘değersiz, önemsiz’. Osmanlı Türkçesinde <Ar. *indi* ‘bir kimsenin kendi inanışına, kendi görüşüne dayanan, kendince’ (OTS).

imi timi (< im+ i tim+ i) ‘(bir şeyin) en küçük parçası’ (HKTS). Ölçünlü dilde *im* ‘1. işaret 2. alâmet’ (GTS). Bu ikilemenin *im*’in işaret anlamından türetildiği açıktır. Anadolu ağızlarında bu ikileme kullanılmamaktadır.

imini timini hiç görme- ‘yitirilenin en ufak parçasını bile bulamamak’ (HKTS).

İkileme ile kurulmuş ve kalıplaşmış bir sözdür. Ayrıca bkz. *imi timi*

imik ‘ümük, boğaz, gırtlak’ (KTES). Anadolu ağızlarında *imik* (I) ‘1. beyin 2. kafatasının üst kısmı, tepe’ anlamlarında yaygın olarak kullanılmaktadır (DS:IV/ 2537). Anadolu ağızlarında kullanılan bu *imik*’in Kıbrıs Türk Ağızlarındaki *imik* ile

anlam benzerliği yoktur. Buna rağmen Anadolu ağızlarında *imik boğması* ‘boğazın iç tarafında çıkan çıban’ (Keşanuz -Ankara), *imik garıncalanmak* ‘boğaz ağrımak’ (Bolu) (DS:IV/ 2537) biçimlerinde kullanılmasından, sözcüğün Kıbrıs Türk Ağızlarındaki anlamı ile Anadolu ağızlarında da kullanıldığını fakat Derleme Sözlüğü’ne geçmediğini anlamaktayız. Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde de *imik* ‘yeni doğmuş çocuğun tepesiyle alnı arasında kemiklerin kavuşacağı yerdeki açıklık, bingıldak’ anlamlarında geçmektedir (TS:III/ 2072). ~Yak.*imi* + *-k* küçültme eki (Räsänen 1969:171).

imkulsum (ikirenk) *imkulsum* (Ar. ana kulsum, kulsum’un anası) ‘bir sap üzerinde, tabak biçiminde ve değirmi şekilde sarı, mor renklerinde karışık birçok çiçeği taşıyan, tohumları çitlembik büyüklüğünde etli ve siyah, yabanî süs bitkisi olarak kullanılan çok dalcıklı ağaççık (HKTS).

import (İng. < Lat. *importare*) ‘bir ülkeye başka bir ülkeden alınan malların tümü, ithalat’ (HKTS). İngilizce *import* ‘içeri sokma’, *imports* ‘ithalât’ (İng-Tür. S).

inadına git- ‘inat etmek, aykırı gitmek, ayak direterek istenenin tersini yapmak’ (KTAS). Türkiye Türkçesinde bu birleşik eylem kullanılmamaktadır.

ince av (üveyik avı) ‘tavşan, keklik, tıraş, sülün gibi canlıların avlanılmasının yasak olduğu; üveyik, fassa, yabani güvercin, kaz, ördek, karabatak, yaban tavuğu, karga, saksavaşan, kuzgun ve tilkinin avlanabildiği av türü’ (HKTS). Bu av takvime göre genel avdan sonra geldiği için *ikinci av* adı ile de anılmaktadır.

ince maraz (*mec.*) ‘ince hastalık, verem’ (KTAS). Anadolu ağızlarında *ince ağırı* [*ince arı, incedert, incehastalık, inceilleti*] biçimlerinde yaygın olarak kullanılmaktadır (DS:IV/ 2538). Gökçeoğlu sözlüğünde, aşırı duygusal kişilere de *ince marazdendiğini* belirtmektedir. Bu söz, kişiye söylenen bir söz değil, kişinin durumunu anlatan bir sözdür.

inceguşluk ‘sabahla kuşluk arasındaki zaman’ (KTAS). Anadolu ağızlarında *incekuşluk* [*inceguşluk*] ‘sabah ile kuşluk arasındaki zaman’ biçimlerinde -Trabzon; Zıgam, *Pazar -Rize; *Bor -Niğde; *Fethiye ve köyleri -Muğla; -Kıbrıs, Darıveren *Acıpayam -Denizli; Uluşiran *Şiran -Gümüşhane yörelerinde kullanılmaktadır (DS:IV/ 2539). Sözcüğün derlendiği yerlerden biri de Kıbrıs’tır.

inceyşın (<İng. *injection* (?)) ‘cinsel ilişki’ (HKTS). Sözlü kaynaklardan edindiğimiz bilgilere göre, *incekşın* ‘motorda yağı enjekte eden alet’ biçiminde de kullanılmaktadır. <İng. *injection* ‘enjeksiyon’.

inceyşında bulun- ‘cinsel ilişkide bulunmak’ (HKTS).

incik (< (?)inci+ k) ‘ufak tefek değersiz eşya, değersiz takı’ (KTAS). Anadolu ağızlarında *incik* (IV) ‘çocukların boyunlarına taktıkları bir süs eşyası’ (*Ermenek - Konya), *incik cıncık* ‘gereksiz eşya, öteberi’ (Kızılca *Tavas -Denizli) (DS:IV/ 2478) gibi benzer biçimlerde fakat aynı anlamlarda geçmektedir. Sözcük tek başına çok nadir kullanılmakla, birlikte genellikle ikileme biçiminde kullanılmaktadır. Ayrıca bkz. *ıncığıcıncığı*.

incit- ‘alay etmek, kışkırtmak, takılmak’ (KTES). Ölçünlü dilde *incitmek* ‘ 1. incinmesine yol açmak 2. kötü söz veya davranışla birini üzme’ anlamlarında kullanılmaktadır (GTS). Kıbrıs Türk Ağzlarında *incitmek* Türkiye Türkçesinde kullanılanlardan daha yumuşak bir davranış biçimidir. Kırmadan, şaka yollu el veya söz ile karşıdakine takılmak anlamında kullanılmaktadır. Sözcük Anadolu ağzlarında kullanılmamaktadır. DLT’te *yunçit-* [*yünçit-*, *yunçut-*, *yünçüt-*] ‘incitmek’ biçimlerinde geçmektedir (DLT, IV/ 814). Sözcüğün Kıbrıs Türk Ağzlarında ve Türkiye Türkçesinde kullanılan biçiminde ön ses /y-/’nin düştüğü görülmektedir.

incir bittası ‘siyah incirden yapılan bitta biçimindeki tatlı’ (HKTS). İncir ile yapılan Kıbrıs’a özgü bir tatlı türüdür. <Rum. *bitta* ~ <İt. *pitta* ~ <Yun. *pita* ‘yassı hamur’ (Räsänen 1969: 385).

incir macunu ‘beyaz incirin kabukları soyulduktan sonra şerbetle yapılan tatlı’ (HKTS). Türkiye Türkçesinde macun ‘hamur kıvamına gelmiş madde’ anlamında geçmektedir (GTS). Kıbrıs kültüründeki *incir macunu* ve bunun gibi birçok macun türü hamur kıvamında değil de, ağır bir şerbet içerisinde pişirilmiş bütün meyveler anlamında görülmektedir.

indambo/indomboni ‘nerededir?’ <Rum.*indambu* / *indaboni* (*inda* ‘ne’ + *bu* ‘nerede’ + *ni* ‘-dir’ (KTES).

indipüf → [im dipüf]

inek egdir- ‘inek iftleştirmek’ (KTAS). Anadolu Ağızlarında *inekekmek* ‘erkek isteyen ineği iftleştirmek’ biçiminde Peşman *Daday Kastamonu (DS:IV/ 2542) yöresinde kullanılmaktadır.

ingala- (*d.*) ‘bebeklerin çıkardıkları ‘*ingaing*’ sesleri (HKTS). Hakeri sözlüğünde, sözcüğün ayrıca *agulamak* biçiminin de kullanıldığını belirtmiştir. Türkiye Türkçesinde *agu* ‘bebek agu diye ses çıkarmak’ biçiminde geçmektedir (GTS). *İngalamak*, bebeğin ağladığını, mız mızlandığını belirtirken, *agulamak*, sevinç ve oyun anında çıkarılan seslerdir. Bu iki eylem adının anlam bağları yoktur.

ingalama (agulama) ‘ingalamak eylemi’ (HKTS).

İngilizağacı ‘Okaliptüs, Sıtmaağacı’ (HKTS). Bataklıkları kurutmak için, İngiliz Sömürge Yönetimi döneminde getirilip ekilmiştir. Bunun için bu ağaçlara *İngilizağacı* adı da verilmiştir. Türkiye’de *bataklık* ağacı olarak da bilinmektedir (KTAS).*Hakeri’nin Kıbrıs Türkçesi Sözlüğü*’nde, *İngilizağacı* ‘iekleri sarı, uzun an biçiminde, şerbetli, yapraklarının soğan zarı gibi olan ince zarı soyularak ıbanlara konuldukta çıbanı pişirici özelliği olan ağaç’ biçiminde geçmektedir (HKTS). Hakeri’nin tanımını yaptığı tr Kıbrıs Türk Ağızlarında *İngiliz yasemini* olarak bilinmektedir.

İngilizarısı (maruvana) ‘sarı renkte, sinekle beslenen bir tür küçük arı’ (HKTS). Sözlü kaynaklardan edindiğimiz bilgilere göre arı ırkına *mirmiyona* da denmektedir. Sözlü kaynaklardan edindiğimiz diğer bir bilgi de bu arıların bal arılarına zarar verdiği ve bunun için de yine İngiliz sömürge döneminde bu arıların ölüleri

karşılığında belli miktar para verilmesi durumudur. Muhtemelen bu yüzden de *İngilizarısı* adını almıştır.

İngilizkarıncası ‘küçük, kırmızımsı bir tür karınca’ (HKTS).

inginar ‘enginar’. <Rum.*anginara* [<Yun.*ankinára* <OYun.*aginara* <EYun.*ginara* (Teyopulos-Fitrakis 1993:7)] (KTES).

ingozla- ‘pirilli vb. oyunlarda bir oyuncunun eneği ile diğer oyuncunun eneğine isabet ettirmesi’ (HKTS). Kabataş, *ingoz etmek* ‘hedefi bulmak; pirillilere isabet ettirmek’ biçiminde tanımlanmıştır; fakat bu eylem Kıbrıs Türk Ağızlarında yardımcı eyleme gerek kalmaksızın sadece çocuk oyunlarında değil, ıskalanan her durumda sıklıkla söylenebilmektedir. <Rum. *ingos* + *et-* (KTES).

ingozlama ‘ingozlamak eylemi’ (HKTS).

inişiyal / inşiyal ‘<İng. *initial* 1. ilk başlangıçta bulunan 2. bir sözcüğün (kişi adının) ilk harfi 3. yalnız baş harflerle yazılan imza’ (HKTS).

inna / *inga (çd.) ‘çocuk, bebek’ (HKTS). Sözlü kaynaklardan edindiğimiz bilgilere göre sözcük, *minna* biçiminde de kullanılmaktadır. Yansımalı bir addır. Sözcük Anadolu ağzlarında kullanılmamaktadır.

innig ‘inlik, mağra bulunan yer, inlik, hayvanların korunduğu yer; evin kışın oturulacak sıcak köşesi’ (KTAS). Anadolu ağzlarında *innig* ‘hayvanların korunduğu

yer' Çuvalı *Yeşilova -Burdur (DS:IV/ 2545) yöresinde kullanılmaktadır. Sözcük Anadolu ağızlarında *inlık*, *inlikcinlik* (DS:IV/ 2544) biçimlerinde de geçmektedir.

innigminnig 'nerededir, o mu bu mu, hangisi?' anlamlarında söylenen söz (KTAS). Bu ikileme oyun tekerlemelerinde geçmektedir. İki şey arasında kararsız kalan kimseler için de '*inikminikmiyapan?*' denilir.

insan hesabına ya da **yerine koy-**'kimsenin değer vermediği kişiyi sevip saymak ve önemsemek' (HKTS). Bu deyimın olumsuz biçimi de vardır: '*insan hesabına (yerine) koymamak*' değer vermemek.

insancıl 'evcilleştirilmiş hayvan' (KTES). Ölçünlü dilde *insancıl* '1. isan seven 2. insanla ilgili 3. insana değer veren 4. insancılık yanlısı olan, beşeriyetçi, hümanist' anlamlarında kullanılmaktadır (GTS). Kıbrıs Türk Ağızlarında bu sıfat genellikle hayvanlar için kullanıldığından dolayı, insana *insancıl* demek çok hoş karşılanmayan bir durumdur.

iniliñil 'sürekli olarak inleme' (KTES). XVI.yüzyıl Anadolu Türkçesi metinlerinde *iniliñil* 'inleye inleye, inim inim' anlamlarında geçmektedir (TS:III/ 2085). Bu ikileme Anadolu ağızlarında kullanılmamaktadır. Yansımalı adlarla kurulan bir ikilemedir.

inirüzürük (<üz- (ü)r- ük) 'çelimsiz kişi; değmez iş' (KTES). DLT'te *inğir* 'aydınlıkla karanlığın birbirine karışması' (DLT, IV/ 233). Anadolu ağızlarında *enir* [*enir siñir*] 'pek erken, şafak sökerken' biçimlerinde geçmektedir (DS:III/ 1758). İnir doğadan insana aktarma ve somutlaştırmanın güzel bir örneğidir. İkilemeyi kuran

ikinci sözcük *üzürük*, *üz-* ‘ip ve benzeri şeyleri kesmek’ (DLT, IV/ 720) eyleminin bir türevidir.

[ip]

ip ister asılmaya (ya da **asılsın**) ‘1. aşırı derecede canı sıkılmak 2. canına kıyacak denli üzülmek’ (HKTS). Maneviyatı yitik durumda olan kimseler için söylenen bir sözdür.

ip ister zaptetsin kendini ‘(birinin) çok öfkелendiğini belirtir’ (HKTS). Mecazen, insan eli ile zapt edilemeyecek derecede haşarı, sorumsuz ve çok kızmış kimseler için söylenilen bir sözdür.

ip gibi kesil- ‘1. herhangi bir alışkanlıktan birdenbire vazgeçmek, bir alışkanlığı aniden bırakmak 2. bir alışkanlığın ya da yağmurun birden bire durması’ (HKTS). Uzun süredir süregelen bir durumun çok hızlı bir şekilde sonlandığını belirtmede kullanılan bir deyimdir. Türkiye Türkçesinde *ip* birçok deyme malzeme olurken bu deyim kullanılmamaktadır.

ip koptu, oyun bozuldu ‘koşul ya da koşulların değişmesi ile yapılmakta olanın yapılmaktan vazgeçilmesi, süregiden olayın oluşan koşullardan ötürü yarım bırakılması’ (HKTS). Süregelen bir anlaşmanın bir terslikten ötürü sonlanması yahut sonlandırılması durumunda söylenen bir sözdür.

ipe çamaşır serer gibi sırala- ‘(bir konuda) bütün olan bitenleri ardı ardına ortaya koymak, söylemek’ (HKTS). Türkiye Türkçesinde bu deyim *(birinin)kirli*

çamaşırlarını ortalayadökmek ‘birinin ayıp, kusur veya suçlarını açıklamak, söylemek’ biçiminde kullanılmaktadır (ADS).

ipe sapa gelmez konuş- ‘saçma sapan abuk sabuk konuşmak, düşünmeden ağzına geleni söylemek’(KTAS). Türkiye Türkçesinde bu deyim *ipe sapa gelmemek* ‘akla yakın olmamak veya birbirini tutmamak’, *ipi sapı yok* ‘birbirini tutmaz, yersiz, anlamsız’ biçimlerinde geçmektedir (ADS). Bu deyim Kıbrıs Türk Ağızlarında anlam daralmasına uğramıştır.

ipe ser- ‘(bir konuda) olanları herkesin duyması için söylemek, yazmak, duyurtmak’ (HKTS).

ipi sapı kopug ‘başıboş dolaşan, denetimsiz, serseri, yersiz yurtsuz, avare, etik kurallara uymayan’ (KTAS). Bu deyim başı boş, sahipsiz (*ipi sapı kopuk*) hayvanlar ile insan davranışları arasında bir ilişki kurulup deyim aktarması yolu ile oluşturulmuştur.

saatte ipe yedi defa selam ver- ‘(birisinin) asılmaya neden olacak denli kötü işler yapmayı alışkanlık haline getirmesi’ (HKTS). Hayatı uçlarda yaşayan, her an ölümle burun buruna gelebilecek durumdaki kişiler için söylenen bir sözdür.

ipekböceği güvesi ‘delik ipek kozası’ (HKTS). Gücel Türkiye Türkçesinde *güve* ‘yünlü kumaş ve dokuma yiyen pul kanatlılardan bir böcek’ anlamında kullanılmaktadır (GTS). Burada güvenin yaptığı iş, delinmiş kozaya ad olmuştur.

ipini gaçır-ya da **kaçır**- ‘kişinin bir işteki denetimini yitirmesi, aşamalara yetişememesi’ (KTAS). Bu deyimın benzer bir biçimi Türkiye Türkçesinde *ipin ucunu kaçırmak* ‘yönetimde veya bir şeyi kullanmada gereken ölçüyü yitirmek’ aynı anlamı ile kullanılmaktadır (ADS).

ipini kopar- ‘kaçmak, gitmek, sıvışmak; serseri olmak, denetimsiz kalmak’ (KTAS). Türkiye Türkçesinde bu deyim *ipi koparmak* ‘bağlı bulduğu kuruluşa veya yakınlığı bulunan kişi ile ilişkisini kesmek’ biçiminde geçmektedir (ADS).

iplig / iplik helvası ‘pişmaniye’ (KTAS). Bu tatlı, biçim itibari ile iplik iplik olduğundan iki varlık arasında biçim benzerliği kurularak birinin adı diğerine aktarılmıştır.

iprişim ‘bükülmüş ipekten iplik, ibrişim’ (KTAS). Ölçünlü dilde *ibrişim* (<Far. *ebrişum*) ‘1. kalınca bükülmüş ipek iplik 2. bu iplikten yapılmış’ (GTS). Kıbrıs Türk ağızlarında /-b-/ > /-p-/ sık rastlanan bir ses değişimidir.

ipsaha / psaha ‘düzeltilmiş kamıştan yapılan hasır’ (KTES).<Rum. *psathin* [~Yun. *psátha* ‘hasır’ <EYun. *psiathos* (Yangullis, 2002:408)] (KTES).

ipsaro / isparolar ‘mermertaşındanoluşmuş arazi’ (HKTS). Kabataş, <Rum./Yun.*psara* (Psara adasının adından) olduğunu belirtmektedir.

ipsillina (böcü otu) ‘ovada kendiliğinden biten kahverengi sağlıklı, sarı çiçekli ve hoş kokulu bir bitki’ (HKTS).

ipterazisi ‘düşey yüksekliklerin dikliğini ölçmek için kullanılan araç, şakül’ (KTAS). Tahta ve ip yapılmış ilkel bir icattır.

ira- → [ıra-]

iraf / ıraf ‘raf, dolap bölmesi’ (KTES). Anadolu ağızlarında sözcüğün *iraf* biçimi kullanılmazken *iraf* ‘raf’ İsabey *Çal -Denizli; Kavak *Yeşilova -Burdur; - Gaziantep yörelerinde kullanılmaktadır (DS:IV/ 2481). Sözcüğün ön sesindeki /i-/ - /ı-/ sesleri Türkçeleştirme çabası içerisinde türetilmiştir. Günümüz Türkiye Türkçesinde *Far.ref* ‘1. dolap ve hücrelerin içini birkaç kısma ayıran, üzerine öteberi veya kitap koymaya mahsus yatay levhalardan her biri, aynı maksatla bir duvara veya köşeye yerleştirilen tahta vb. levha 2. üzerine öteberi konmak üzere, yanlarındaki çubuklara yatay durumda ve birbirine paralel olarak tutturulmuş levhalardan ibâret mobilya, erajer’ (MBTS).

iragsa- /ıraksa- (< ır- a- k- sa-) ‘uzak görmek, uzak saymak, ıraksınmak’ (KTAS). Anadolu ağızlarında sözcüğün *ıraksamak* ‘uzak saymak’ Oğuz *Acıpayam -Denizli; *Bozdoğan -Aydın; *Koyulhisar -Sivas yörelerinde kullanılmaktadır (DS:IV/ 2482).

irak ‘uzak, ırak’ (KTES). Türkiye Türkçesinde *ırak* ‘uzak’ biçiminde kullanılmaktadır (GTS). Ölçünlü dile göre Kıbrıs Türkçesi ağızlarında önseste incelve görölmektedir.

irdmec (< eğ- i- r- t- meç) ‘erkeklerin yün eğirirlerken kullandıkları odundan yapılmış araç, kirman’ (KTAS). Anadolu ağızlarında *eğirtmeç* ‘yün eğirmeye yarayan araç, kirmen’ (*Yalvaç, *Şarkîkaraağaç -Isparta; Baklan *Çal -Denizli; -

İstanbul; -Niğde; Uğurlu *Ermenek, -Konya; Güzeloluk *Silifke, *Mut ve köyleri, *Anamur, -İçel), *eyirtmeç* (Kumdanlı *Yalvaç -Isparta; -Denizli; Kızılviran -Konya; Dont *Fethiye -Muğla) biçimlerinin yanında *eğircek*, *egiçmeç*, *egirtmeç*, *egişmeç*, *egişmeş*, *eğercek*, *eğiçmeç*, *eğiçmeç*, *eğiğmeç*, *eğiğmeş*, *eğirmeç*, *eğirmen*, *eğişek*, *eğişmeç*, *eğişmeş*, *eğri*, *ekercek*, *eşmeç* (DS:III/ 1678-1679) biçimleri de geçmektedir.

irel- / **irer-** / **iril-** (< iri+ er- > irer- > irel- > iril-) ‘irileşmek, büyümek’ (KTES). Anadolu ağızlarında *er-* ‘meyveler olgunlaşmak’ (Uluğbey *Senirkent -Isparta; Birgi *Ödemiş -İzmir; Merzifon ve çevresi -Amasya) biçiminde geçmektedir (DS:III/ 1775). Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde *ermek/irmek* ‘yetişmek, neşv ü nema bulmak, kemale gelmek’ biçimlerinde geçmektedir (TS:III/ 1507).

iren- (< yig+ re- n- > iğren-) ‘iğrenmek, tiksirmek’ (KTES). Ölçünlü dilde *iğrenmek* ‘1. bir şeyi tiksindirici bulmak, istikrah etmek 2. aşağılık, bayağı bulmak, hoşlanmamak, nefret etmek’ biçiminde kullanılmaktadır (GTS). DLT’te *yigren-* ‘tüyü ürpermek; iğrenmek’ biçiminde geçmektedir (DLT, IV/ 789). Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde *deyiğren-* ‘tiksinmek, iğrenmek’ biçiminde geçmektedir (TS:VI/ 4598). Eski Uygur Türkçesinde *yiğ* ‘çiğ, ham, olgunlaşmamış’ biçiminde geçmektedir (EUTS).

irenme ‘irenmek eylemi’ (HKTS).

irer- / **iril-** → [irel-]

irerme / **irilme** → [irelme]

irilme / irerme → [irelme]

iril- / irer- → [irel-]

irin ‘iltihap, cerahat’ (KTES). Ölçünlü dilde irin ‘organizmanın herhangi biri yerinde iltahaplanma sonunda ölmüş hücre artıklarından ve bozulmuş akyuvarlardan oluşan, mikrop lu veya mikropsuz, genellikle sarımtırak renkte koyuca sıvı; cerahat’ biçiminde geçmektedir (GTS). Eski Uygur Türkçesinde *yiri-* / *yirin-* biçiminde geçmektedir (EUTS).

isagülü (*mec.*) ‘Rum kızı’ (HKTS). Bu adın, kızların inandıkları dinin Peygamberinden esinlenilerek türetildiği açıktır.

isbaho/ ispaho / ısbaho (ramma) ‘iple iplik arasında türlü kalınlıkta ve çoğu bitki tellerinden örülmüş bağ’(HKTS).~Rum.*spaos* ‘*spagos* / *ip,sicim*’ <İt.*spago* (Yangullis 2002:336) (KTES).

isbano / ispano ‘bıyığı, sakalı çıkmayan (adam)’ (HKTS).

isbirto → [ispirto]

isdeisdeyesiye / iste isteyesiye ‘dile dilediğini, arzuladığını iste, canının çektiğini dile, içine doğanı söyle’(KTAS). İste istediğin kadar, ne dilersen dile anlamlarında kullanılan bir sözdür.

isgalavadi → [ıskalavat]

isgambi (lida) ‘peteklere kurt bırakan bir kelebek olup bıraktığı kurtları, peteği yemektedir (HKTS).

isgamli ‘halkalarına gemi bağlamak ya da kayalık, sığılık yerleri belirlemek için kullanılan ve denizde demirli duran içi boş, her yanı kapalı, çoğu madenden fıçı (HKTS). Türkiye Türkçesinde bu ad *şamandıra* ‘halkalarına tekne bağlamak için limanda demirlenmiş olan, içi boş, her yanı kapalı, çoğunlukla metalden yapılan fıçı ve bunun gibi yüzer top’ biçiminde kullanılmaktadır (GTS).

isgemmi / isgemli / isgemne / iskemli / *isgemme ‘arkası olmayan sandalye’ (KTES). Türkiye Türkçesinde *iskemle* ‘1. arkalıksız sandalye 2. üstüne sigara tablası, çiçek vazosu ve bunun gibi şeyler konulan küçük masa’ biçiminde geçmektedir (GTS). <Yun.*skamni* < *skamnon* <Lat.*scamnum* (Tietze, II: 412).

isgemli → [isgemmi]

isgemne → [isgemmi]

iskaloşa → [iskaloşa]

iskaro / iskaro / skaro*Sphyræna* ‘kalın pullu, gri ve kırmızımsı renkte, kayalık bölgelerinde yaşayan, eti yumuşak ve leziz olan güzel görünümlü bir balık’ (HKTS). <Rum./Yun. *skaros* (Teyopulos-Fitrakis, 1993:693) (KTES).

iskat ‘ölünün azap çekmemesi inancıyla dağıtılan sadaka’ (KTES). Türkiye Türkçesinde *iskat* ‘ 1. düşürme, aşağı atma 2. düşürülme 3. ölenlerin kılınmamış

namazları ve tutulmamış oruçları için verilen sadaka' biçiminde geçmektedir (GTS).

<Ar.iskât/iskât 'ölünün azapsız kalması için dağıtılan sadaka' (OTS).

iskeç (< skeç > iskeç) '1. daha çok radyoyla yayımlamak için hazırlanmış kısa oyun
2. görsel bir etki yaratmak amacıyla belirli çizgilerle yapılmış resim' (HKTS). Bu isim, İng. *sketch* 'güldürü niteliğinde kısa oyun' biçiminde Türkiye Türkçesinde kullanılmaktadır (GTS). Türkçede iki ünsüzle sözcük başlamaz. Kıbrıs Türk Ağızlarında da Türkçeleştirme çabası içerisinde ön ses /i-/ türemiştir.

iskemli → [isgemmi]

iskemle oyunu (sandalye oyunu) 'oyuncu sayısından eksik bir iskemle bulundurulan ve müzik eşliğinde oynanılan bir oyun' (HKTS). Müziğin kapatılması ile oyuncuların iskemle kapmaya çalıştığı ve açıkta kalanın diskalifiye olmasından sonra bir iskemle daha eksiltilerek oynanılan bir çocuk oyunudur.

iskemleci 'iskemle yapan ya da satan (kimse)' (HKTS). Bu adın Türkiye Türkçesinde kullanılmasına rağmen türevleri görülmemektedir. Ayrıca bkz. *isgemmi*

iskemlecilik 'iskemleci olma durumu ya da iskemlecinin gördüğü işler' (HKTS).

iskemlesiz 'iskemlesi olmayan' (HKTS).

iskordalia (sarmısaklı ekmek kabuğu salatası) 'ıslatılarak elle sıkıldıktan sonra iyi pişmiş ekmek kabuğu veya lapa haline getirilmiş patatese sarımsak, tuz, zeytinyağı

ve ekşi suyu ekleyip iyice dövülerek ya da çırpıcıda üzerine birkaç damla üzüm sirkesi de eklenip karıştırılarak yapılan bir salata (HKTS).

iskrinica (macuranaotu, sapsişa, skrinica, kovalık) ‘sazlık yer’ (HKTS).

iskufi ‘yünden örülmüş başlık’ (HKTS).

isladır → [ısladır]

isli merteg ya da **mertek** (*mec.*) ‘sıska, uzun boylu, yaşlı kişi’ (KTAS). Bu söz çok fazla dert, tasa sahibi olan ve kuvvetten düşmüş kişiler için de kullanılmaktadır.

isliküf (< is+ li küf) ‘insanlarda veya bitkilerde oluşan bir tür mantar hastalığı’ (KTES). DLT’te *iş* ‘is, kandil dumanı’ biçiminde geçmektedir (DLT, IV/ 238). Ölçünlü dilde *küf* ‘1. yiyecekler ve diğer organik maddeler üzerinde ısı ve rutûbetin etkisiyle gelişen, yerleştiği maddenin kimyevi yapısını bozan, genellikle yeşil renkli küfümsü mantarların ortak adı’ (MBTS).

islimci ‘islim onaran (tamir eden) kimse’ (HKTS). Türkiye Türkçesinde, Kıbrıs Türk Ağızlarında kullanıldığı gibi *islim* adı kullanılsa da sözcüğün türevleri kullanılmamaktadır.

islimcilik ‘islimci olma durumu ya da islimcinin gördüğü işler’ (HKTS).

ispadula ‘pencere çevresine yerleştirilen camı tutmak için konulan, istokkolarla şekil vermede kullanılan iki yanı yassı, tahta saplı araç, spatula’ (HKTS). <Rum. *spatula* (Yangullis, 2002:336) <İt.*spatola* <Lat.*spatula* (KTES).

ispaho → [isbaho]

ispano / **isbano** <Yun.*ispanos* ‘bıyığı, sakalı çıkmayan adam, tüysüz’ (HKTS). Türkiye Türkçesinde sözcük, Farsça *köse* ‘bıyığı sakalı çıkmayan (erkek) biçiminde kullanılmaktadır (GTS).

ispanya / **ispamya** / **isbamya** ‘adi, kalitesiz plastik’. <Rum.*spanios* [<EYun.*spainos* ‘nadir, nadide’(Teyopulos-Fitrakis 1993:706)] (KTES).

isparo → [ipsaro]

ispatan → [ispatan]

ispirit / **isprit** / **sprit** <İng.*spread* ‘1. duvarların üstüne küçük taşçıklar ve çimento karışımını püskürtmekte kullanılan araç 2. bu araçla yapılan iş 3. küçük taşçık ve çimento taşı püskürtmeyle ya da serpmeye sıvalanan duvar vb.’ (HKTS). Bu sözcük, *ispirit* işi yapılan aletin adı, yapılan işin, eylemin adı ve ortaya çıkan işin adı olarak geniş bir anlam yelpazası ile kullanılmaktadır. Buna rağmen sözlü kaynaklar, eylemin kendisinin daha çok *ispiritlemek*, *ispirit atmak* biçimlerinde kullanıldığını bildirmektedir.

ispirto / isbirto ‘bir ucu sürtünme sonucu yanabilecek bileşimde olan, küçük tahta ya da karton parçası, gövdesi iplik ve mumlu olanları da bulunmaktadır, kibrit’ (HKTS). Anadolu ağızlarında *ispirto* ‘kibrit’ anlamında Gönen, Atabey -Isparta; *Ödemiş ve köyleri -İzmir; Büyük belen -Manisa; *Burhaniye -Balıkesir; Pazarcık *Bozüyük -Bilecik; Antakya -Hatay; *Bor -Niğde; Atlandı *Kadınhanı -Konya; Bağyaka *Finike -Antalya ve Kıbrıs (DS:IV/ 2560) ağızlarında kullanılmaktadır. Türkiye Türkçesi halk ağzında *ispirto* ‘1. alkol 2. içki anlamlarında geçmektedir (GTS). Sözcüğün Türkiye Türkçesindeki anlamı da Kıbrıs Türk Ağızlarında kullanılmaktadır fakat bu anlam ilk akla gelen değildir.<Rum. *spir(i)tos / spirton* ‘kibrit’ [~Yun. *spirto* <İt.*spirito* (Yangullis 2002:337; Teyopulos-Fitrakis 1993:709)] (KTES).

ispirto çak- ‘ispirtoyu yakmak için bir yere sürtmek, kibrit çakmak’ (HKTS).

ispirto kutusu gibi (*mec.*) ‘çok küçük’ (HKTS).

ispirto rakısı ‘ispirto, alkol’ (KTES). Türkiye Türkçesi halk ağzında *ispirto* tek başına alkol, içki anlamını taşıırken, Kıbrıs Türk Ağızlarında anlam belirleyici bir ad daha eklenmiştir.

ispirtocu ‘ispirto yapan ya da satan kimse’ (HKTS). Ölçünlü dilde *ispirtocu* ‘ispirto içen kimse’ anlamında kullanılmaktadır (GTS).

ispirotolu ‘ispiRTOSu olan’ (HKTS).

ispirotluk (gamineto) <İt. *kamineto* ‘ispiro yakan küçük ocak, ispiro ocağı’ (HKTS).

ispiertosuz ‘ispiertosu olmayan’ (HKTS).

ispurdulla / spurdulla (vayitsa) *aspedelusaistus* ‘uzun yapraklı, çiçekleri beş taç yapraklı, yumru köklü, çiçek sapları kuruduktan sonra çocuklar için döndürek yapılan, kökleri söylendiğine göre yaralarda kullanılan, kurutulan ve un haline getirilen köklerinden ayakkabı yapımında yapıştırıcı olarak kullanılan çiriş yapılan bitki, çiriş otu’ (HKTS). <Rum. *spurdellos / spurdulla / spurdella* <EYun. *asfodelos* ‘çiriş otu’ (Yangullis, 2002:337) (KTES).

istegga / *ısdagga ‘bilaro sopası, istaka’. ~Rum. *stekka* ~ Yun. *steka* [<İt. *stecca* (Teyopulos-Fitrakis 1993:715)] (KTES).

isten / siten / sten ‘dokuz milimetre çapında, İngiliz yapısı, hafif, kullanışı kolay bir makineli tüfek’ (HKTS). ~Rum. *stenga* <İng. *stengun* (KTES).

istensil (İng. <Fr. <Lat.) ‘çoğaltma (teksir) makinesinde basılacak yazıların üzerine yazıldığı özel kâğıt, mumlu kâğıt (HKTS).

isterlingan / sterlingan <İng. ‘hafif makineli bir silah’ (HKTS). Bu ad Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

istero senesi ‘her yedi yılda bir gelen şubat ayının 29 gün çektiği ikinci yıl’ (HKTS).

istifil ol- / isdifil ol- ‘aldığıyla yetinmek, razı olmak; sakinleşmek; anlaşılmak, hesaplaşmak, yüzleşmek (KTES). Anadolu ağızlarında *istifil olmak* ‘anlaşılmak, hesaplaşmak, yüzleşmek’ anlamlarında -Ankara; Hamurcu *İncesu -Kayseri; *Bor - Niğde ve Kaymaklı -Lefkoşa Kıbrıs’ ta kullanılmaktadır (DS:IV/ 2461).

istiyayi ‘derme çatma yapılmış hayvan korunağı’ (KTES). <Rum. *stiaðin* ‘proheirosteyasmenokatalima / derme çatma yapılmış geçici barınak, han’ (Yangullis 2002:342) (KTES).

istok/ *isdok <İng.*stock* ‘depolanmış, stok’ (KTES).

istokçu/ *isdokcu ‘istok yapan kimse’ (HKTS).

istokko / stokko ‘camları çerçeveye tutturmada; çatlak, delik yerleri ya da boyanacak yüzeyleri kapatmada kullanılan yumuşak hamur durumunda yapıştırıcı, karışım olup kuruyunca sertleşme özelliği vardır’ (HKTS). ~Rum. *stokkos* ‘stokos/macun’ <İt. *stucco* (Yangullis, 2002:342) (KTES).

istokkola- / stokkola- ‘camın kenarına *istokko* koymak ya da boyanacak yüzeylerin çukur kısımlarını *istokko* doldurmak’ (HKTS). Ayrıca bkz. *istokko*

istokkolama/stokkolama ‘istokkolamak eylemi’ (HKTS).

istop (<Fr. *stop*) ‘fren, dizgin’ (KTES). Sözcük Türkiye Türkçesi’ne *stop* ‘telgraf ve telefonla olan haberleşmelerde cümleleri birbirinden ayırmak için kullanılan söz’

biçiminde kullanılmaktadır (GTS). Tükrçe’de iki ünsüzle sözcük başlamadığından, Türkçeleştirme gereği duyulmuş ve söz başı /i-/ türetilmiştir.

istop sık- ‘frene basmak, dizginleri çekmek’ (KTES). Kabataş, bu eylemin Kıbrıs’ta eski dönemlerde yaygın olarak kullanılan bisikletler için türetildiğini düşünmektedir.

istupparella / stupparella ‘kısa boylu baş kısmı genişçe çivi’ (HKTS).

istuppi / stuppi ‘gemi kalafatında, ışliklerde, buharlı makinelerde, temizlik işlerinde kullanılan didilmiş kendir’ (HKTS). <Rum. *stuppin* ‘*stoupi/üstüğü*’ (Yangullis 2002:343) <Yun. *stuppi* (Tietze, 1999:I-254) <EYun.*stip(p)ion* <Lat. *stuppa* (KTES).

isviç / sviç ¹ <İng.*swich* ‘bir taşıtın motorunu çalıştırmak üzere kullanılan anahtar’ (HKTS).

isvici aç-ya da kapa- ‘bir taşıtın motorunu açmak ya da durdurmak için isvici çevirerek elektrik devresini açmak ya da kapamak’ (HKTS).

isviç / sviç ² <İng.*swich* ‘elektirik akımını açmaya yarayan düğme’ (HKTS).

isviçli ‘isvici olan’ (HKTS).

isviçsiz ‘isvici olmayan, isvici bulunmayan’ (HKTS).

isvina ‘1. yandan bakıldığında dik üçken biçiminde olan, uç kısmı kapı altına yerleştirildiğinde kapının açılıp kapanmasını engelleyen tahta parçası 2. bir ucu

yontularak sivrilmiş ağaç ya da demir takoz' (HKTS). <Rum. / Yun. *sfina* 'kama, takoz' [<EYun. *sfin* (Teyopulos-Fitrakis 1993:746)] (KTES).

işared ver- / **işaret ver-** 'sinyal vermek, aracın sinyal lambalarını yakmak' (KTAS). Kıbrıs Türk Ağızlarında yaygın olarak kullanılan bu söz Anadolu ağızlarında kullanılmamaktadır.

[işe-]

aynı saksıya işe- 'çok iyi arkadaş olmak' (HKTS). Bir suçu paylaşabilecek, suç ortağı olabilecek denli yakın arkadaşlığı olan kişiler için kullanılan bir deyimdir.

işgüc edin- / **iş güç edin-** 'huy edinmek, alışkanlık edinmek' (KTAS). Kendisine görev bilecek denli alışkanlık haline getirmek anlamında kullanılan bir deyimdir.

işi sağlam gazığa bağla- 'iş elverişli ve güvenilecek duruma koymak, terslik çıkmasına karşı gerekli önlemleri almak' (KTAS). Türkiye Türkçesinde *işi sağlamlama* 'işin gerçekleşmesi ve bozulmaması için gerekli önlemleri almak' biçiminde kullanılmaktadır (ADS).

işgil / işkil → [içgil]

işgillenme → [içgillenme]

işgilli → [içgilli]

iş tut- ‘işte çalışmak, iş yapmak’ (KTES). Bu birleşik eylem, bir işi yüksek kâr elde ederek yapmak anlamında da kullanılmaktadır.

işbir ‘serseri, boş gezen’ (KTAS). Bu adın Türkiye Türkçesindeki tam karşılığı haylaz, serseri’dir. < iş + bir ‘bir işi olan anlamından türetilmiş olmalıdır.

işdonu (< iç+ don+ u)‘kilot, don’ (KTAS). Kıbrıs Türk Ağzlarında sık rastlanan /-ç-/ > /-ş-/ ses değişimi söz konusudur.

işdonu göyneg gez- ‘don gömlek gezmek’(KTAS). Bu söz mevsim sıcaklığına göre ince giyinen kişiler için de kullanılmaktadır.

işen- (< çış+ e- n-) ‘işeme ihtiyacı hissetmek, işeyesi gelmek’(KTES). DLT’te *çışe-* ‘(çocuklarda) çış etmek, pislemek’ (DLT, IV/ 154). Kabataş sözlüğünde, *çışe-* eyleminin yansımalı bir sözcük olduğu ve *işe-* biçiminin, önseste /ç-/ düşmesi ile *çışe-* biçimini almış olabileceğini düşünmektedir. Türkiye Türkçesi ve Anadolu ağzlarında *işe-* eyleminin dönüşlü çatı eki ile genişlemiş biçimi görülmemektedir. Misalli Büyük Türkçe Sözlük’te *işen-* ‘idrar kesesindeki idrar dışarıya akıtılmak, çış edilmek’ edilgen çatı ile genişlemiş biçimi görülmektedir (MBTS).

işgidög- / içki dök- ‘içki koymak’ (KTAS). Gökçeoğlu’nun belirttiği gibi *dökmek* ‘doldurmak’ eyleminin bu anlamı sadece içki için değil bütün içecekler için aynı şekilde kullanılmaktadır.

işgillen- → [içgillen-]

işidib duy- ‘söylenenleri dinleyip kavramak, haber almak, kulağına çavmak, kulak misafiri olmak, kulak vermek’ (KTAS). Bu söz de, yakın anlamlı iki eylemden ikileme içiminde kurulmuş bir birleşik eylemdir.

işle-¹ ‘çalışmak, bir işte çalışmak, iş güç sahibi olmak’ (KTES). Anadolu ağızlarında *işlemek* (II) ‘çalışmak, iş yapmak’ anlamında *Kandıra -Kocaeli; Aliköy *Çaycuma - Zonguldak (DS:IV/ 2565) yörelerinden *Derleme Sözlüğü*’ne geçmiştir.

işle-² ‘tabağa bahşiş olarak para atmak’ (KTES). Gökçeoğlu, bu sözcüğün paraları bir desen oluşturacak biçimde tabağa anlamından türediğini düşünmektedir. Türkiye Türkçesinde sözcüğün bu anlamı kullanılmamaktadır.

işlet- ‘çalıştırmak, işinde çalıştırmak’ (KTES). Sözcüğün {-t-} ettirgen çatı eki ile genişletilmiş biçimine Anadolu ağızlarında rastlanmamıştır.

işli dışlı, sarmısag başlı ‘olumlu ya da olumsuz her işin kotarılmasında birlikte çalışan kişiler’ (KTAS). Sıralı bir cümle biçiminde kulmuş olan bu deyim, deyim aktarmalarından, somutlaştırmanın bir örneğidir. Sarımsağın dişlerinin iç içe geçmesi ile sıkı fıkı olan insanlar arasında bir benzerlik kurulmuştur.

işşallah ‘inşallah, Allah dilerse’ (KTES). *inşallah* > *işşallah* (-n- > -ş-) ses benzeşmesi görülmektedir.

iştaha ‘1. yemek yeme isteği 2. (mec.) istek, arzu’ (HKTS). Osmanlı Türkçesinde <Ar. *iştihâ* ‘1. meyil, istek 2. iştah, yemek yeme isteği’ biçiminde geçmektedir (OTS). Sözcük Anadolu ağızlarında kullanılmamaktadır.

itik (< yit- (i)k) ‘1.ortadan kalkıp ne olduğu bilinmeyen, kaybolan 2. elden çıkan 3. yok olan’ (HKTS). Derleme Sözlüğü’ne *itik* ‘kayıp, yitik’ anlamında *Çarşamba - Samsun; Erkinis *Yusufeli -Artvin; *İğdır -Kars; *Erciş -Van; *Ahlat -Bitlis; Harput -Elazığ; Urfa (DS:IV/ 2569) yörelerinden geçmiştir. Ön ses /y-/ düşmüştür.

ittir- / **yittir-** / **yiddir-** ‘ileriye doğru hareket ettirmek, itmek’ (KTES). Anadolu ağızlarında *yitekle-* [yitele-, yit-] ‘itekleme, itmek’ anlamlarında yaygın olarak kullanılmaktadır (DS:VI/ 4283). XVI. yüzyıl Anadolu Türkçesi metinlerinde *yit-* (II) ‘itmek, kakmak’ biçiminde geçmektedir (TS:VI/ 4613). DLT’te *it-* ‘itmek’ biçiminde geçmektedir (DLT, IV/ 240). Kıbrıs Türk Ağızlarında sözcük hem eski biçimiyle hem de /y-/ türemesi ile kullanılmaktadır.

ittiyar (*ithtiyar* > *ittiyar* benzeşme (*assimilation*) ‘yaşlı, ihtiyar’ (KTES). <Ar.*ihtiyār* ‘1. seçme, seçilme 2. katlanma’ (OTS). Sözcük Arapçadan Türkçe’ye geçerken anlam değiştirmiştir. Bu anlam, eskiden köy ihtiyar heyetlerini sadece o köylerin yaşlıları oluşturduğu için geliştirilmiş olmalıdır.

iy ‘1. pis koku 2. hoş gitmeyen is kokusu’ (HKTS). Anadolu ağızlarında *yiğ* (II) ‘koku’ *Beyşehir -Konya (DS:VI/ 4278) yöresinde kullanılmaktadır. Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde *yiği* (*iyi*) ‘koku’ (TS:VI/ 4620) biçimlerinde geçmektedir. < ET. *yıdığ* > EAT. *yiği*. Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü’nde *yıd* ‘koku, rayiha, ıtır, misk’ biçiminde geçmektedir (UTS).

iy- / **iy-** ‘sayrılık, hastalık, maraz, illet, ölet, salgın’ (KTAS). DLT’te *teig* ‘hastalık’ biçiminde geçmektedir (DLT, IV/ 226).

iyiserlik (< iyi+ ser+ lik) ‘tedaviden sonraki iyileşme süreci, nekahet’ (KTES).

iyne / ine / *ine ‘iğne’ (HKTS). Anadolu ağızlarında *ine* (II) ‘iğne’ Genek *Yatağan Muğla yöresinde kullanılmaktadır (DS:IV/ 2541). Sözcüğün *iyne* biçimine *DerlemeSözlüğü*’nde rastlanılmamıştır muhtemelen sözcüğün bu varyantı gözden kaçmış veya ihmal edilmiş olmalıdır. Eski Uygur metinlerinde *yignä* ‘iğne’ biçiminde geçmektedir (UTS). DLT’te de *yigne* ‘iğne’ biçiminde geçmektedir (DLT, IV/ 788). Hasan Eren ve Clauson eski Türk lehçelerindeki biçiminde ön ses /y-/’ nin türeme bir ses olduğunu bildirmektedir (Eren, 1999/ 187 - Clauson, 1972/ 110).

iyne salın- (< iğne sal- 1- n-) ‘iğne yapılmak, iğne vurulmak, vücuda şırıngayla ilaç vermek’(KTES).

iyneci ‘sağlık memuru, aşıcı’ (KTAS). Ölçünlü dilde *iğneci* ‘iğne yapan kimse’ biçiminde geçmektedir. Kıbrıs Türk Ağızlarında çok sık rastlanan -ğ- > -y- ses değişimi bu sözcükte de görülmektedir.

***iynek** (< in^gek) ‘inek’. Anadolu ağızlarında *iynek* ‘inek’ Çilehane *Reşadiye - Tokat yöresinde kullanılmaktadır (DS:IV/ 2576). Sözcük, Eski Uygur Türkçesi sözlüğünde *ingäk* ‘inek’ (UTS), Divanü Lûgat- it- Türk’te *ingek* ‘inek’ (DLT, VI/ 233).

***iynedennig / *iynedannig** (< TT. *iğne* + Far. {dan+} + TT. {lık}) ‘iğneleri toplu halde bir yerde tutmak için kullanılan küçük yastık yahut sünger biçimindeki gereç’. Türkiye Türkçesinde *iğnedenlik* ‘iğnelik’ (Tür.S).

iyrengeş (< iğren- geç)‘gönül bunaltan, ikrah edilen, tiksinti duyulan, yürek kabartan’ (KTAS). Türkiye Türkçesinde *iğrenmek* ‘bir şeyi tiksindirici bulmak, istirahat etmek’ biçiminde kullanılmaktadır (GTS). *iğrengeç* > *iyrengeç* > *iyrengeş*. Orta Türkçede *yigren-* ‘tüyü ürpermek; iğrenmek’ biçiminde geçmektedir (DLT, IV/ 789).

iysan <Ar.*insān* ‘insan’(KTES). *insan* > *iysan* biçiminde olmalıdır.

izmirillo ‘zımpara makinası’.<Rum. *smirilio* [~Yun. *smirinli* / *smirida* ‘zımpara’ <İt. *smeriglo* <*simirilum* (Teyopulos-Fitrakis 1993:702)] (KTES).

izmirina ‘yılanbalığına benzer ağız kenarları keskin, bir tür tuzlu su balığı’ (HKTS). Titze, (EYun.) *zmırnaizmirina* / *zminera* biçiminde ‘bir deniz canavarı’ anlamında vermektedir (Tietze, II: 434)

izmirinciri (bardakinciri, sömekinciri) ‘armut biçiminde olan bir tür incir’ (HKTS). Bu incir türünün kökeninin İzmir’e ait olmasından dolayı bu adı aldığı açıktır.

-O-

o başdan/ *tu başdan (< o baş+ dan) ‘erkenden, yeni baştan’ (KTAS). Anadolu ağızlarında *o baştan* [*obaşdan*] ‘şafak sökmeden, erken, sahur vakti’ Yavuz, Şalcı, Çavdarlı, Kocabey *Şavşat, Erkinis *Yusufeli, Bağlıca *Ardonuç -Artvin; Gerdan - Adana; *Erciş -Van (DS:V/ 3262) yörelerinde kullanılmaktadır.

o mened / o menet (< (?) Ar. müddet > müdded > münded > mended > mened) ‘uzun süreden beri, durmadan, sürekli’ (KTAS).

o mened ara- / o menet ara- ‘aralıksız, uzun süreli aramak, kesintisiz aramak’ (KTAS).

o mened çalış- / omenet çalış- ‘çok uzun süreli, durup dinlenmeden çalışmak, işlemek’ (KTAS).

o,şu / o,şu (< o + şu) ‘o ki, yani, şu ki’ (KTAS). Daha önce sözü edilen, hakkında söylenen, hakkında konuşulan; uzakta olan anlamlarına da gelmektedir.

obir/ *obiri (< o + bir+ i) ‘sözü edilen değil, öteki’ (KTAS). Anadolu ağızlarında *obirisi gün* ‘evvelki gün’ (Hacıahmet *Düzce -Bolu) (DS:V/ 3262) biçiminde geçmektedir.

daha obir gece ‘iki gece geçtikten sonraki gece’ (HKTS).

obir gece ‘yarından sonraki gece’ (HKTS).

obbos obbos iş yap- ‘özen göstermeden, gelişigüzel, idare edebilecek biçimde, şöyle böyle iş yapmak’ (HKTS).

ocak ‘yalak (çocuk oyunlarında)’. Lingiri oyununda çeliğin üstüne konulduğu, yan yana, aralıklı iki taş. Kimi yerlerde toprağa kazılan yatay biçimine göre uzunca ‘U’ biçimindeki çukur da ocak olarak kullanılmaktadır (HKTS).

ocağını yıg- ‘evli çifti ayırmak’. Karı kocayı küstürüp ayrı yaşamalarına neden olmak, evlilik düzenini bozmak (KTAS). Türkiye Türkçesinde, ad aktarması yoluyla *ocak* ‘ev, aile, soy’ anlamlarını da kazanmıştır (GTS). Türkiye Türkçesinde, Kıbrıs Türk ağızlarında kullanılan *ocağını yıkmak* deyimine benzer *ocağı sönmek* ‘aile dağılmak, yok olmak’ deyimini kullanılmaktadır (GTS).

ocakçekirgesi (*Acheta domesticus*) ‘cırcır böceği’. Siyah veya kül rengine olup, arka ayakları uzun, sıçrayıp zıplayan, gece ses çıkaran bir tür böcek (HKTS).

ocu- / **ucu-** ‘bir şeyden soğumak, çekinmek, korkmak, yılmak (KTES)’ Anadolu ağızlarında *ocu-* ‘1. bir şeyden korkmak, ürkmek, çekinmek 2. yılmak’ (DS:V/ 3265) biçiminde yaygın olarak, *ucu-* ‘yılmak, ürkmek, soğumak, nefret etmek’ (*Eğridir köyleri -Isparta; *Alaşehir -Manisa; Yalnız *Finike -Antalya; Kaymaklı, Lefkoşa - Kıbrıs) (DS:VI/ 4022) yörelerinde geçmektedir. Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde *ocun-* ‘korkmak, çekinmek’ (TS:V/2909).

ocuma / **ucuma** (< *ocu-* *ma*) ‘ocumak eylemi’ (HKTS).

ocun- / **ucun** - (< ocu- n-) ‘çekinmek, sakınmak’ (HKTS). Anadolu ağızlarında *ocun-* ‘yılmak’ (DS:V/ 3265) *Ermenek -Konya yöresinde , *ucun-* ‘çekinmek’ *Sarayköy -Denizli (DS:VI/ 4022) yörelerinde geçmektedir.

ocunma / **ucunma** ‘ucunmak eylemi’ (HKTS).

ocut- (< ocu- t-) ‘yıldırımak, soğutmak, ürkütmek’ (KTES). Anadolu ağızlarında *ocut-* ‘korkutmak, yıldırımak, ürkütmek, soğutmak’ (DS:V/ 3265) anlamlarında yaygın olarak, *ucut-* ‘yıldırımak, soğutmak, ürkütmek, nefret ettirmek’ Çerçin -Burdur; *Eğridir köyleri -Isparta; *Alaşehir -Manisa; Kaymaklı -Lefkoşa (DS:VI/ 4022) yörelerinde geçmektedir.

odalı oyun ‘Kabuklu bademle oynanan, sayı yazılı karelere atılan bademlerin düştüğü karedeki sayı kadar bademi bangocu (*bankocu*) seçilen çocuktan almak, dışa düşen bademlerin de bangocuya kalması kuralına dayanan çocuk oyunu’ (HKTS). Bu oyun adına Anadolu ağızlarında rastlanmamıştır.

odboğan / **otboğan** (< ot boğ+ an) ‘sarı, tüysüz gövdesi olan, çok dallı asalak bir bitki’ (KTES).

odcu ‘vejeteryan, et yemez’. Bitkisel besinlerle yaşamını sürdüren kimse (KTAS).

odontometre (dantolometre) ‘posta pulları kenarlarındaki dantellerin sayısını ölçmek için kullanılan özel biçimde noktalı kâğıt’ (HKTS). Türkiye Türkçesi ve Anadolu ağızlarında bu isim kullanılmamaktadır.

odun kavla- ‘yanındaki ateştendolayı odun tutuşmak’. Türkiye’deki anlamı kabuk, deri gibi nesnelerin kabarıp pul pul dökülmesi, soyulmasıdır (KTAS). Anadolu ağızlarında *gavla-* ‘1. deri güneşten soyulmak 2. (ağaç) kabuk kuruyarak kendi kendine soyulmak’ biçiminde geçmektedir (tdk.gov.tr/TTAS).

odun kesicinin ih deycisi ol- ‘iş yapana yardımcı olmayıp yordakçılık etmek, yapılan işe yardım eder gibi görünmek’ (KTAS). Bu deyim, deyim aktarmasının bir örneğidir. Türkiye Türkçesinde bu deyimın varyantları bulunmaktadır: *hayvan dövücünün hink deycisi* ‘başkasına yardım edecek veya yüreklendirecek gücü olmadığı hâlde, öyle görünüp yordakçılık eden kimse’ ve *kahve dövücünün hink deycisi* ‘ hayvan dövücünün hink deycisi’ deyimleri kullanılmaktadır (ADS). Ad öbeği biçiminde verilen bu deyimlerin Anadolu’da *ol-* yardımcı eylemi ile kullanılabildiğini de düşünmekteyiz.

odun yarması ‘iri yarı, kaba saba, görgüsüz kimse’ (KTAS). Ölçünlü dilde *yarmanın* anlamlarında biri de ‘kaba saba, görgüsüz kimse’ dir (GTS). Belirtisiz ad tamlaması biçiminde kurulan bu deyim, doğadan insana aktarma sonucunda oluşmuş bir somutlaştırma örneğidir.

odunsabanı ‘derine inmediği için toprağı altını üstüne iyice çeviremeyen ağaçtan yapılmış saban; karasaban’ (KTAS). Gökçeoğlu ayrıca, pulluklar (demirsabanları) çıkmadan önce *odunsabanı*’na yalnızca *saban* denildiğini, demirsabanları çıkınca ayırt edici olarak *odunsabanı* adını verildiğini belirtmektedir (KTAS).

of (<İng. off) ‘boşta, izinli’ (KTES).

ofdo ‘fırın kebababı’. <Rum.*ofdon* [<*optos* ‘közde pişmiş’ <*opton*] ‘psito kreas sto furno / fırın kebababı, fırında pişmiş et, ızgara’ (Yangullis 2002:247) (KTES).

ofgala- (< ov- u- k- ala > ovugala- > ofgala-) ‘avuçlarda sıkarak ovuşturmak, yuvarlaştırıp biçim vermek’ (KTAS). Anadolu ağızlarında *ofkala-* ‘sıkarak buruşturmak, ütüsünü bozmak’ (*Tefenni -Burdur; Yukarıseyit, Bekili *Çal, Söğüt, Honaz, Denizli) (DS:V/ 3267) biçiminde geçmektedir.

oflayıb ağla-‘acı, sıkıntı, bıkkınlık ya da usanç sonucu gözyaşı dökmek’ (KTAS). Türkiye Türkçesinde buna benzer *oflayıp pufla-* ‘of, puf diyerek sıkıntısını, acısını dışa vurmak’ deyimini kullanılmaktadır (ADS).

ofto → [ohto]

ogga → [okka]

oğlak → [olak]

oğlucuk (< oğul+ cuk) ‘oğulcuk’ (KTES). Bu sözcük göçüşme olayı sonucu *oğlucuk* biçimini almıştır. Anadolu ağızlarında kullanılmamaktadır.

oğra → [uvra]

oğraş- / **ovraş-** (< (?)ovra- ş-) ‘uğraşmak, çaba göstermek’ (KTES). Anadolu ağızlarına *oğraşmak* ‘uğraşmak’ -Erzurum; -Rize ili; Artvin yörelerinde kullanılmaktadır (tdk.gov.tr/TTAS).

oğul / ovul ‘TMT örgüt yapısında arılardan oluşan en küçük birim, hücre’ (HKTS). Gökçeoğlu, sözcüğü ovul biçiminde ele almıştır. Doğadan insana aktarmanın bir örneğidir.

oğul / ovul biyi ‘oğul beyi’. Kıbrıs Türk Mukavemet Teşkilatı (TMT) adlı yer altı örgütünün oğul adlı biriminin başındaki komutana *oğul beyi* denilmekteydi (KTAS).

oğul- ‘sıkı sıkı el gezdirip basılmak ve sıkılmak’ (HKTS). DLT’te *uwul-* ‘ufalamak, ezilmek’ biçiminde geçmektedir (DLT, IV: 44). /-w-/ > /-ğ-/ ve /u-/ > /o-/ değişimi mümkündür. Ayrıca bkz. *ovcala-*

oğun- → [ovun-]

oğunma → [ovunma]

oğur / oğan / uğur / ovur ‘kabarık, ense, baş ve alında olan et beni, ur’ (KTAS). Hakeri sözcüğün *oğan* biçiminin de olduğunu ve ‘kel adamların başlarındaki yara, kabarık’ anlamlarına geldiğini de belirtmiştir. Sözcüğün bu anlamı, Derleme Sözlüğü’ne Kıbrıs Türk ağızlarında girmiştir (DS:V/ 3273)

oğuştur- ‘1. bir şeyi bastırarak başka bir şey üzerinden geçirmek 2. (el için) birbirine sürtmek’ (HKTS). Ölçünlü dilde *ovuştur-* ‘1. bir şeyi bastırarak başka bir şey üzerinden geçirmek 2. el birbirine sürtmek’ biçiminde kullanılmaktadır (GTS). Sözcüğün bu biçimine Anadolu ağızlarında rastlanılmamıştır.

oğuşturma ‘ovuşturmak eylemi’ (HKTS).

oha / oho / ho ‘sığır durdurma ünlemi’ (KTES). Anadolu ağızlarında *oha* aynı anlamda yaygın olarak kullanılmaktadır (DS:V/ 3274).

ohdo → [ohto]

ohdovri → [ohtovri]

oho → [oha]

oho ‘beklenenden çok az ya da çok fazla olduğunda hayret bildiren söz’ (KTAS). Anadolu ağızlarında *oho* (II) ‘daha neler anlamında ünlem’ Gaziantep (DS:V/ 3275) yöresinde geçmektedir.

ohto / ofto / ohdo ‘1. su yırtığı kenarındaki yükseklik 2. tümsek 3. çalılık 4. iki tarlayı birbirinden ayıran sınır 5. toprak aşınmasını önlemek amacıyla topraktan kuru taş veya çimento harcıyla yapılan set (HKTS). <Rum. *ohdos*<EYun. *ohtos* ‘kıyı, kenar, sahil’ (Teyopulos-Fitrakis 1993:554) (KTES). Ayrıca bkz. *ang*

paralar ohtonun altında ol- ‘(birine) yaptırılacak işin parasının hazır olduğunu belirtmektedir’ (HKTS).

ohtovri / ohdovri ‘ekim ayı’. <Rum. *oktivris* <Lat. *october* (Yangullis 2002:247) (KTES).

ohundan ‘sıcaklığından’ (HKTS).

okarı → [ukarı]

okeyle- (<İng. okay + <Tür. {le-} ‘onaylamak’ (KTES).

okka / ogga ‘eskiden kullanılan 1283 gramlık bir ağırlık ölçüsü’ (KTES). Osmanlı Türkçesinde Arapça *ūkīyye* ‘1283 gramlık ağırlık ölçüsü’ biçiminde geçmektedir (OTS).

okka buçuk / ogga buçuk ‘perakende, azar azar, teker teker satış biçimi’ (KTAS). Aynı kavram alanına giren adlarla ikileme kurularak azlık ifade edilmektedir.

okkanın altında kal- ‘yapılan bir iş sonucunda kötü duruma düşmek’ (HKTS). Ağırlığın altında kalmak, ezilmek güç duruma düşmek anlamlarında kullanılan bir deyimdir. Türkçedeki deyimlerin çoğunda olduğu gibi bu deyim de, deyim aktarması ile oluşmuştur, somutlaştırmanın örneğidir.

okkası ağır bas- ‘verilecek bir kararı güçlü olan kimsenin gücünü kullanarak, istediği yöne çevirmesi’ (HKTS). Ağırlığı (gücü) fazla gelen kişinin, ağırlığı az (güçsüz) kişiyi alt etmesi anlamındaki deyim.

okkası okkasına, dirhemi dirhemine ‘yapılan bir ölçünün ya da tartının tam eşdeğeri’ (HKTS). Osmanlı Türkçesinde Arapça *ūkīyye* ‘1283 gramlık ağırlık ölçüsü’, Arapça *dirhem* ‘okkanın dört yüzde biri’ anlamlarında geçmektedir (OTS). Yapılan ölçünün, *okka* bir yana *dirhemidirhemine* eşit olduğunu belirten bir sözdür.

okkasıyla para öde- ‘çok fazla para ödemek’ (HKTS). Türkiye Türkçesinde buna benzer *ağırlığıyla para ödemek (vermek)* deyimini kullanılmaktadır.

okkabardağı / oggabardağı ‘ölü yıkamada kullanılan büyükçe toprak kap’ (KTES). Bardak bir okka alacak büyüklüğünde olduğu için bu adı almış olmalıdır. Anadolu ağızlarında bu ada rastlanmamıştır.

okkala- / oggala- (< okka+ la-) ‘tartar gibi ağırlığına bakmak’ (KTES). Anadolu ağızlarında *okkalamak* ‘ağırlığını hissetmek üzere elle tartmak’ Karamanlı *Tefenni - Burdur (DS:VI/ 4613) yöresinde kullanılmaktadır.

okkalama / oggalama (< okka+ la- ma) ‘okkalamak eylemi’ (HKTS).

okkalı / oggalı ‘1. (*mec.*) kiloca ya da okkaca fazla ağır olan, çeken 2. büyük 3. ağır (HKTS). Anadolu ağızlarında *okkalı* ‘1. iyi, değerli (*Safranbolu -Zonguldak; - Yozgat; -Niğde) 2. düzgün, yerinde, tam (-Amasya; -Niğde) (DS:V/ 3276) anlamlarında kullanılmaktadır.

oklavı / oklağı / yoklavı (< ok+ la- gu) ‘hamur açmakta kullanılan, silindir biçiminde uzunca değnek’ (HKTS). Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde *oklağı* [*oklağı, oğlağı, oklağaç*] ‘oklava’ (TS:V/ 2943) biçimlerinde geçmektedir. Anadolu ağızlarında *oklavı* ‘oklava’ (Yapıntı, *Mut; -İçel), *oklağı* ‘oklava’ (Tahtacı -Isparta; Darıveren *Acıpayam -Denizli) (DS:VI/ 4612) biçimleri kullanılmaktadır. Sözcükte ön ses /y-/’nin türediği *yoklavı* biçimi Kıbrıs Türk ağızlarına özgü bir kullanımdır.

okra ‘boya elde etmede kullanılan bir tür taş; mobilyaları boyamakta kullanılan boya’. <Rum. *ohra* / *oğra* [*ohros* ‘solgun, sararmış’] ‘*hroiahroma* / renk, renk tonu’ (Yangullis 2002:410; Teyopulos- Fittrakis 1993:871) (KTES).

oksari ‘keman cinsinden olan çalgıları çalmaya yarayan ve bir ucundan öbürüne kıl gerili değnek, yay’ (HKTS).<Rum. *doksarin* ‘tokso / yay, kemer, kavis’ (KTES).

oksi ‘kuş yakalamak için kurulan bir tür tuzak, ökse’. ~Rum. *miksa* / *miksia* / *miksa* [*ikos*] (Yangullis 2002:207,221) ~ *miksia* (Tzitzilis1987:143) (KTES). Ölçünlü dilde *ökse* ‘1. ökseotu saplarından veya çobanpüskülü kabuklarından çıkarılan yapışkan macun 2. bu macuna bulatılarak kuş tutmakta kullanılan değnek’ anlamlarında geçmektedir (GTS).

oksilari ‘İngiliz döneminde, özel yardımcı polis’ (HKTS). Rum. *oksilaroi* ‘police’ (Yangullis 2002:244) <İng. *auxiliary* ‘yardımcı’ (KTES).

okşa ‘gürgen (*Carpinus betulus*)’. <Rum. / <Yun. *oksia* ‘kayın ağacı’ < EYun. *okşa* (Teyopulos – Fittrakis 1993:540) (KTES).

oku okuna tart- ‘bir şeyi hiç kimsenin hakkını yemeden ve yedirtmeden tartmak’ (HKTS). Gökçeoğlu, *oku okuna* biçiminde ele almıştır. Eski terazilerde ağırlıkların eşit olduğunu bildiren her iki taraftaki ok biçimindeki uçların hizaya gelmesidir.

okundur- (< oku- n- dur-)‘okutmak’ (KTAS). Gökçeoğlu, bu kullanışın Baf bölgesindeki Türklere özgü bir kullanım olduğunu belirtmekte ve aynı yapıda

yazındırmak eyleminin de kullanıldığını da söylemektedir. Türkiye Türkçesinde {-n-} dönüşlü çatılı biçimi bulunmamaktadır.

okundurdum yazındırdım bale gudalya bale gudalya ‘bir kimseye ne kadar eğitim, öğretim verilirse ya da gelişmesine nece çaba gösterilirse gösterilsin istenilen niteliği kazanmamasını anlatır (HKTS). <Rum. *kudalia* ‘kaşık’, <Rum. *bale / bali* ‘yine, gene’ (KTES). Eğitim ve öğretimin değiştiremediği insanlar için kullanılan kalıplaşmış bir sözdür.

olacağısa olacag / olacaksa olacak ‘olacağın önüne geçilmez, her iş olacağına varır’ (KTAS). Türkiye Türkçesinde bu anlamda *iş olacağına varır* ‘bir soruna aldırmamayı, ne yapılırsa yapılsın, yine aynı sonuca ulaşılacağını anlatan bir söz’ atasözü kullanılmaktadır (ADS).

olak / *olak / ovlak (< oğul+ -(a)k “küçültme eki”) ‘bir yaşında keçi yavrusu, oğlak’ (KTES). Anadolu ağızlarında *olak* ‘oğlak’ (Kaptanpaşa köyleri *Çayeli -Rize; Hasanoğlu -Ankara) (DS:V/ 3278) biçiminde geçmektedir. Sözcüğün **olak ovlak* biçimleri Anadolu’da kullanılmamaktadır. DLT’te *oğlak* ‘keçi yavrusu’ biçiminde geçmektedir.

olan (< oğul+ an) ‘1. (*kaba*) erkekler için kullanılan bir seslenme sözü 2. (*kaba*) ey, ulan 3. çok kaba biçimde öfke ve nefret anlatır (HKTS). Gökçeoğlu, sözcüğün *ola* biçiminin de olduğunu belirtmiştir.

olan oldu torba doldu ‘olan oldu’. İş işten geçti, artık yapacak bir şey yok, geri dönüşümü olmayan yola girildi (KTAS). Torbanın dolduğunu, elden başka bir şey gelmediğini belirten kalıplaşmış bir sözdür.

olmayasica (< ol- ma- (y)ası+ ca) ‘bir olayın gerçekleşmemesini şaka yollu dilemek’ (KTAS). Sözcük Anadolu ağızlarında kullanılmamaktadır. Sözlüklere bu biçimiyle geçmemiş olabilir; fakat sözlü kaynaklardan edindiğimiz bilgiler Mersin ve çevresinde, güçlü bir istek bildiren {-Ası+ ca} biçimbirimi beddualarda kullanıldığını bildirmektedir. *Olmayasica* yapısı ise, öfke duyulan kimseye ‘doğmaz olaydın’ anlamında geçmektedir.

olmayasıya (< ol- ma- (y)ası+ y+ a) ‘gerçekleşmemesi dileği, olmamasını istemek’ (KTAS). Anadolu ağızlarında *olmayasımak* ‘olmak, istememek’ (*Akçakoca -Bolu) (DS:V/ 3280) biçiminde geçmektedir.

olucu (< ol- ucu) ‘gelişmeye yatkın’ (HKTS). Anadolu ağızlarında *olucu* ‘şişman, büyümeye, gelişmeye elverişli olan’ anlamında *Bor -Niğde (DS:V/ 3279) yöresinde geçmektedir.

oluklu kiremit ‘oluk biçiminde olan kiremit, Osmanlı kiremidi, Osman’ın kiremidi’ (KTAS). Osmanlı kiremidi, Türkiye Türkçesi sözlüklerine geçmemesine rağmen, sanal ortamda yaptığımız araştırmalar sonucu bu adın kullanıldığını öğrenmiş bulunmaktayız. Bu kiremit dikey kesilmiş yarım silindir biçiminde olduğundan oluklu kiremit adını almış olmalıdır.

olur Mesud Efendi ‘söylediğin gerçek dışıdır, düşündüğün olmaz’ anlamındaki söz dizisi (KTAS). Sözlü kaynaklardan edindiğimiz bilgilere göre Mesut Efendi, Osmanlı döneminde hurafe fetva veren bir din adamıdır. Bu söz bir anıştırma örneğidir. Aynı aktarma “*git Marko Paşa’ya anlat derdini*” sözü de kullanılmaktadır. Marko Paşa Rum asıllı bir Osmanlı hekimiydi.

om- (< um-) ‘ummak, umut etmek, beklemek’. Ölçünlü dilde *um-* ‘1. bir şeyin olmasını istemek beklemek’ biçiminde kullanılmaktadır (GTS). Anadolu ağızlarında *om-* ‘1. ummak 2. dilemek, dua etmek’ anlamlarında Artvin yöresinde geçmektedir (tdk.gov.tr/TTAS). Dudak ünsüzlerinin yanında dar yuvarlak ünlünün, geniş yuvarlak ünlüye dönüşmesi doğal bir ses olayıdır.

ombaşı (<on baş+ ı) ‘onbaşı’ (KTES). Türkiye Türkçesi’ne *onbaşı* ‘on ere kumanda eden asker, erin üstündeki ilk rütbe’ biçiminde kullanılmaktadır (GTS). Sözcüğün Kıbrıs Türk ağızlarında kullanılan *ombaşı* biçiminde iç seste /-n-/ > /-m-/ değişimi görülmektedir.

ombroz ‘önde, ileride; sürünün önünde giden koyun, keçi’. <Rum. *ombros*< EYun. *embros* ‘brosta’ / ön, ileri; önde, ileride’ (Yangullis 2002:243) (KTES).

omca ‘bağ kütüğü’ (HKTS). Anadolu ağızlarında *omca* [*omce*, *omça*, *omuca*, *omurca*] ‘bağ kütüğü, asma’ *Kemalpaşa -İzmir; -Samsun; Çardak -Maraş; -Kırşehir; -Kayseri; *Bor -Niğde; Sille -Konya (DS:V/ 3281) yörelerinde geçmektedir. Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde *omca* [*omça*] ‘kütük, ağaç kütüğü, tomruk’ (TS:V/ 2982) biçimlerinde geçmektedir. Bu ad günümüz Anadolu ağızlarında anlam

daralmasına uğramıştır. Sadece bağ kütüğü anlamında kullanılmaktadır, diğer ağaçların kütüğü ya da tomruk anlamlarında geçmemektedir.

omur / umur ‘önem vermek, aldırış etmek, işler görevler, küçük tane’ (KTAS). Anadolu ağızlarında *umur* ‘ufak tane’ Karaçay aşireti, Başhöyük *Kadınhanı -Konya (DS:VI/ 4040) yöresinde kullanılmaktadır. Sözcüğün *omur* biçimi Kıbrıs Türk ağızlarına özgü bir kullanımdır.

omuza vur-‘kayırmak, savunmak’ (HKTS). Anadolu’da *omuza vurmak*aynı anlamda davranış göstergesi olarak kullanılmaktadır.

omuzlak (< omuz+ la- k) ‘iki tarafına kova asılarak su taşımaya yarayan omuzluk’ (KTAS). Brockelmann *diz, göz* gibi organ adları yapan -z ekiyle kurulmuş sözcükler arasında *omuz’a* da yer vermiştir (1951:§120) (KTES). Eren doğrudan Yunanca (*ōmos*) bir alıntı olduğu görüşündedir (TDES).

oncacık ‘olması gerektiğinden az’ (HKTS). Anadolu ağızlarında *oncacık* ‘o denli az’ -Elazığ; *Koyulhisar -Sivas (DS:V/ 3284) yörelerinde kullanılmaktadır.

ongar- / oñar- / onkar- / ongar- / yongar- (< oñ+ ar-) ‘düzeltmek, düzenlemek, hazırlamak; tedavi etmek; sofrayı kurmak’ (KTES). Anadolu ağızlarında *oñar-* (I) ‘hastalığı, yarayı iyileştirmek’ (*Bayburt -Gümüşhane), *ongar-* (II) ‘bozulmuş bir şeyi düzeltmek, işe yarar duruma getirmek’ (*Hortu -Burdur; -Kütahya; *Sivrihisar -Eskişehir; -Bolu; -Zonguldak; -Peşman *Daday -Kastamonu; -Malatya; -Gaziantep; *Antakya -Hatay; Kümbet -Adana; Orhaniye *Marmaris -Muğla), *onarmak* (III) ‘1. bir işi özenle yapmak, başarmak’ (-Burdur; Dodurga *Bozüyük -Bilecik; -Niğde) 2.

düzeltilmek, düzgün bir biçime sokmak (-Samsun; *Ünye -Ordu) 3. hazırlamak (Çardak -Adana), *onar-* (IV) ‘dövmek’ (-Kastamonu) (DS:V/ 3283) anlamlarında kullanılmaktadır. Anadolu ağızlarında kullanılan “dövmek” anlamı Kıbrıs Türk ağızlarında da yaygın olarak kullanılmaktadır. Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde *oñar-* [*uñar-*] ‘ıslah etmek, yoluna koymak, rast getirmek, düzeltmek, tamir etmek’ oñ- ‘iyileşmek, şifa, salah bulmak, uygun olmak, uygun gelmek, feyz ve bereket bulmak, düzelmek (TS:V/ 2984) anlamlarında geçmektedir. Sözcüğün *yongar-* biçiminde ön ses /y-/ türemiştir. Eski Uygurca’da *on-* ‘sağlamak, onarmak, tedavi etmek, şifa bulmak’ biçiminde geçmektedir (EUTS).

oñarıl- / **ongarıl-** (< oñ+ ar- (ı)l-) ‘1. hazırlanmak 2. zengin olmak’ (HKTS). Gökçeoğlu sözcüğün *oñarılmak* biçimini ele alırken, Hakeri, *ongarılmak* biçiminde açıklama getirmiştir. Sözcüğün bu biçimi Anadolu ağızlarında kullanılmamaktadır.

oncaaz / **oncağaz** (< o+ (n)cağız > oncaaz) ‘oncağız, o kadarlık’ (KTAS). Kabataş, sözcüğü *oncağaz* biçiminde ele almıştır. Anadolu ağızlarında *oncāz* ‘o denli az azıcık’ *Banaz -Uşak; -Yozgat; Afşar, Pazarören *Pınarbaşı -Kayseri (DS:VI/ 4615) yörelerinde kullanılmaktadır. Sözcüğün *oncağaz* biçimine Anadolu ağızlarında rastlanılmamıştır.

oncacık (< o+ (n)ca+ cık) ‘olması gerektiğinden az’ (HKTS). Anadolu ağızlarında *oncacık* ‘o denli az’ -Elazığ; *Koyulhisar -Sivas (DS:V/ 3284) yörelerinde geçmektedir.

onikitaşoyunu ‘üçtaşla, dokuztaşın geliştirilmiş’ Dokuztaş gibi oynanan oyun olup bu oyundaki şekille bazı yörelerde dokuztaş da oynanmaktadır’ (HKTS).

onnuk / onnug / onluk (< on +luk > onnuk > onnug) ‘bir kuruşun dörtte biri, on para, onluk’ (KTES). Hakeri, *onluk*; Gökçeoğlu, *onnug*; Kabataş; *onnuk* biçiminde ele almıştır.

onluk ağızlı ‘küçük ağızlı (kadın)’ (HKTS). Madeni paranın büyüklüğüne istinaden bu benzetme yapılmış olmalıdır.

onluk bağışla- ‘hiçbir şey bağışlamamak; bir satışta istenilen ederden aşağıya inmek’ (HKTS). On kuruşun maddî değeri hiçbir şey vermemekten çok da farklı olmadığından bu söz kullanılmaktadır.

onluğa kurşun at- / onluğa kurşun sık- ‘1. hiç çaresi kalmamak 2. istendiğince harcayacak kadar parası kalmamak 3. en az paraya razı olacak duruma düşmüş olmak’ (HKTS). Türkiye Türkçesinde buna benzer *meteliğe kurşun atmak* ‘parası kalmamak’ deyimini kullanılmaktadır.

onnuksuz / onnugsuz / onluksuz (< on+ luk+ suz) ‘parasız, meteliksiz’ (KTAS).

oncuk bunucuk → [onucug bunucug]

onda ‘orada’. Uzakta, uzağımızda, bizden oldukça uzakta (KTAS). Kıbrıs Türk ağızlarında bu çekimde o kişi adılı değil, gösterme adılı olarak kullanılmıştır.

ondan kerli / *ondan gayrık ‘ondan sonra, bilahare, daha ileri, sonraları’ (KTAS). Anadolu ağızlarında *kerli* ‘ondan dolayı, sonra’ Çankırı (DS:IV/ 2756) yöresinde

geçmektedir. Türkiye Türkçesinde *gayrı*(Ar.*ğayır*+ ı) ‘1. başka, diğer 2. artık, bundan böyle’ anlamlarında kullanılmaktadır (GTS).

oñdur- ‘daha iyi bir duruma ya da biçime gelmesini sağlamak, düzeltip eksikliğini sağlamak, varlıklı ve mutlu etmek’ (KTAS). Anadolu ağızlarında *oñdur-* ‘1. yetiştirmek, olgunlaştırmak’ (*İskilip -Çorum) 2. çoğaltmak (-Balıkesir) 3. varlıklı ve mutlu etmek (-Burdur; Bekeilli *Çal -Denizli; *Bor -Niğde) (DS:V/ 3285) biçiminde geçmektedir. Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde *oñdurmak* (*uñdurmak*) ‘iyileştirmek, şifa vermek’ (TS:V/ 2993) biçimlerinde geçmektedir.

oñgun yıl ‘bol yağmurlu yıl’ (KTAS). Anadolu ağızlarında *ongun* (III) ‘verimli bol’ anlamıyla -Gaziantep (DS:V/ 3285) yöresinde kullanılmaktadır.

onucug bunucug / onucuk bunucuk ‘önemsiz şeyler, öteberi, şu bu, küçük nesneler’ (KTAS). Bu ikilemeyi oluşturan sözcükler, gösterme adlarından {+cuk} eki ile kurulmuştur, bir- i- cik örneğinde olduğu gibi, ekten önce bir ünlü türemesi oluşmuştur. Bu ikileme Anadolu ağızlarında kullanılmamaktadır.

onut- ‘unutmak’ (KTES). Anadolu ağızlarında *ônut-* ‘unutmak’ -Rize ili (tdk.gov.tr/TTAS) yöresinde kullanılmaktadır.

on yedi’nin maymunu gibi oynadı- ‘ maskara etmek, bir kişiyi gülünç, onursuz ve eğlenilecek duruma düşürmek alay etmek, dalga geçmek, makaraya almak’ (KTAS). Bu söz bir bir anıştırma örneği olmalıdır.

oracığda / orašta / oraşda (< o+ ra+ cık+ da > oraşıkda > oraşığda > oraşıda > oraşda) ‘hemen o yerde, olduğu yerde’ (HKTS). Gökçeoğlu, sözcüğü *orašta*, *oraşda* biçimlerininde vermiştir.

oragcı (< orak+ cı) ‘arpa, buğday biçen işçi’ (KTES).

orašta / oraşda → [oracığda]

orfana ‘yetim çocuk; belli bir ücretle ev işlerini yapması için tutulan kadın’ (KTAS). Anadolu ağızlarında *orfana* ‘hizmetçi’ Rumeli göçmenleri, Celâliye *Lüleurgaz - Kırklareli; -Kıbrıs (DS:V/ 3290) yörelerinde geçmektedir. <Rum. / Yun. *orfanos* ‘öksüz, yetim’ (KTES). Hakeri sözcüğün, ‘arkası önü düz örgü’ anlamının olduğunu da belirtmektedir.

orfana kuşağı ‘yünden yapılmış, önü arkası düz işlenmiş kumaş’ (HKTS).

organi / horgani ‘köylü kadın’. < Rum. *horgani* < *horikos* ‘köylü’ (KTES).

ormana be, re Mandi ‘kaba saba eylemde bulunan kimseye Çingene demek. Türkiye’deyse dolaylı yoldan ‘ayı’ demektir (KTAS). Bu sözcük de bir anıştırma örneği olmalıdır.

ornihari ‘korkak tavuk’. <Rum. *ornitharis* ‘tavuk’ (Yangullis 2002:245) (KTES).

orofi / oro / noro ‘hellim suyu’ (HKTS) . <Rum. *orofi* ‘noros tiroğala’ (KTES). Sözcük Kıbrıs Türk ağızlarında genellikle *noro suyu* olarak kullanılmaktadır.

oro hi (<Rum. *oro hi*) ‘ağız açık, şaşkın, alık, bön’ (HKTS).

or.spu çapıtı et- ‘çok fazla kirletmek’ (KTES). Osmanlı Türkçesinde <Far. *rūspī* ‘or.spu’ biçiminde geçmektedir (OTS). Anadolu ağızlarında *çapıt* (I) ‘eski bez parçası’ biçiminde yaygın olarak kullanılmaktadır (DS:II/ 1075). Deyim aktarması ve somutlaştırma yoluyla oluşmuş bir deyimdir.

or.spu çapıtı gibi ‘bir bezi kirlenebilecek birçok amaçla kullanmak’ (HKTS).

or.spuçiçeği ‘küçük et yapraklı, yerde yayılıp çoğalabilen, çiçekleri mor ve kırmızımsı bir tür çiçek’ (HKTS).

ortadirek → [ortahacı]

ortahacı / ortadirek (*çd.*) ‘ortaparmak’ (HKTS). Gökeçeoğlu, sözcüğü ortadirek biçiminde vermiştir. Anadolu ağızlarında *ortadirek* ‘ortaparmak’ Saimbey -Çorum (DS:V/ 3290) yöresinde kullanılmaktadır.

ortak / ortag ‘kuma’ (KTAS). Birden fazla kadınla evlenen erkeklerin eşleri arasındaki koca ortaklığı nedeniyle *ortak* adı, kuma kavramını karşılamaktadır.

ortakarısı / orta gadını ‘her isteyen cinsel ilişkide bulunabileceği kadın, orta malı; hayat kadını’ (KTAS).

ortalığı yaygaraya ver- ‘herkesi telaşlandırıp heyecanlandırmak’ (KTAS). Bu deyim karşılık, Türkiye Türkçesinde *yaygara koparmak* ve *yaygarayıbasamak*

deyimleri kullanılmaktadır (ADS). Misalli Büyük Türkçe Sözlük, *yaygara* sözcüğünü yansımalı bir ad olarak göstermektedir.

ortalığın halleri ‘ara hastalığı, aralık hastalığı, ara salımı, nezle, grip, nevazil’ (KTAS).

ortalığın hallerine uğra- ‘nezle olmak’ (KTAS).

ortancıl (< orta+ (n)cıl) ‘ortanca, ortada bulunan’ (KTAS). Anadolu ağızlarında *ortancıl* ‘ortancı, ikinci’ (DS:V/ 3291) biçiminde yaygın olarak kullanılmaktadır. Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde *ortancı* ‘ortanca’ (TS:V/ 3017) biçiminde geçmektedir.

oruç boz- ‘oruç açmak’. İftar saatinde kişinin ağzına ilk lokmasını sokmasına ya da ağzına ilk yudumunu almasına Türkiye’de *oruç açmak*, Kıbrıs’ta da *oruç bozmak* denmektedir. *Oruç bozmak* sözünü Türkiye’nin bazı bölgeleri de kullanmaktadır (KTAS).

Osmanlı karısı ‘düşündüğünü çekinmeden, açıkça söyleyen ve erkek gibi davranışları olan kadın’ (HKTS). Ölçünlü dilde *Osmanlı kadını* ‘otoriter kadın’ biçiminde kullanılmaktadır (GTS).

ostiyiro / *ostoyuro / *osdoyuro ‘dönüp dolaşmak’ (KTES). Kabataş, <Rum. *vostiyuro* ‘dolaşmak’ biçiminin de kullanıldığını belirtmiştir; fakat yaptığımız araştırmalar sonucu bu kullanıma Kıbrıs Türk ağızlarında rastlanmamıştır.

osu / osun (< o+ şu) ‘o zaman ki’ (HKTS). Sözcüğün osun biçimindeki son ses /-n/ türemiştir.

osun ‘olsun’ (HKTS). İç ses /-l-/ düşmüştür.

osumona (<(?) osu+ ol-a > osumola) ‘boş yere, lüzumsuz, münasebetsiz yere’ (HKTS). Anadolu ağızlarında *osumuna* ‘boş yere, boşuna’ anlamında sadece Bolu yöresinde (DS:V/ 3293) geçmektedir.

osura osura ‘övünerek, kıvanç duyarak, böbürlenerek, büyülenerek, kendini beğenerek, kasılarak, kibirlenerek, kurumlanarak’ (KTAS). Aynı ulacın tekrarı ile oluşmuş bu ikileme, osuruğundan bile kıvanç duyabilecek kişiler için türetilen bir sözdür.

osurgan ol- (< os+ ur- gan ol-) ‘dayak atılması ya da işkence edilmesi sonucu kişinin bedensel denetimini yitirmesi’ (KTAS). Türkiye Türkçesinde *osurgan* ‘çok yellenen’ biçiminde kullanılmaktadır (GTS). *os* yansımali bir addır.

osurancı et- (< os+ ur- an+ cı) ‘huyunu suyunu değiştirmek, olumsuz yönde etkilemek’ (KTAS).

[osuruk]

osuruk cinli ‘çabuk ve olmayacak şeylere öfkelenen’ (HKTS). Anadolu ağızlarında *osurukcinli* ‘bağırıp çağırarak hak aramayı alışkanlık durumuna getiren’ sadece -Samsun (DS:V/ 3293) yöresinde kullanılmaktadır.

osuruktan tayyare ‘hiçbir temele dayanmayan, temelsiz işler’ (HKTS). Yapı açısından bu deyim, çıkmalı ad öbeği biçiminde kurulmuştur. Bu sözün ‘osuruktan yapılmış teyyare’ söz öbeğinden eksiltmeye gidilerek oluşturulduğu söylenebilir. Anlam açısından bir deyim aktarması örneğidir.

osurukağacı / teliga / tezza (*Ailanthus glandulosa*) ‘sedefotugillerden, Avrupa’ya Çin’den getirilmiş, kısa zamanda yetişip boy attığı için gölge ağacı olarak dikilen, kötü kokan bir ağaç’ (HKTS). Anadolu ağızlarında *osurukağacı* ‘yaprakları pis kokulu bir ağaç, aylandız’ *Sarıyer -İstanbul; Samsun (DS:V/ 3293) yörelerinde geçmektedir.

osurukotu ‘yabani sarımsak’ (KTAS).

osurukmantarı / osurugmantarı ‘şapkalı mantarlardandır, harman yerlerinde yetişir ve zehirlidir’ (KTAS).

oş / oşt ‘defol, çekil anlamında köpekleri kovalamak için kullanılır’. Argoda çekil, bu işi yapma, sana ne gibi anlamlarla kullanılır (HKTS). Ölçünlü dilde *hoşt* ‘köpekleri ürkütüp kaçırmak için çıkarılan ses’ anlamında kullanılmaktadır (GTS). Anadolu ağızlarında ise *oş* ‘köpek kovalama ünlemi, hoş’ *Güdül, *Ayaş -Ankara (DS:V/ 3293) yörelerinde, *oşt* ‘köpek kovalama ünlemi’ Kırıklar, Çığı *Dinar -Afyon; Honaz -Düzce; -Çorum; -Trabzon ve çevresi; -Tokat; *Doğubeyazıt -Ağrı; Harran -Urfa; -Gaziantep; -Yozgat; Elecik *Ayaş, *Şereflikoçhisar -Ankara; -Kayseri; Gösterili -Niğde; Civanyaylağı *Mersin -İçel; Bademağacı -Antalya (DS:V/ 3294) yörelerinde geçmektedir.

otomohil / tomopil / tomofil / tomohil (<Fr. *automobile*) ‘araba, otomobil’ (KTES).

Fransızca *automobile* ‘self-propelled, motor, automotive; course, sport motor; assurance, industrie motor, car, automobile’ (FD).

otomobil koçanı ‘araba satış belgesi’ (KTAS). Kıbrıs Türk ağızlarında bütün taşınmaz mal tapu belgeleri için *koçan* adı kullanılmaktadır. Türkiye Türkçesinde *tapu* ‘bir taşınmazın üstündeki mülkiyet hakkını gösteren belge’ biçiminde kullanılmaktadır (GTS). Anadolu ağızlarında *koçan* ‘tapu senedi’ (*Eğridir - Isparta; Darıveren *Acıpayam -Denizli; -Manisa; -Balıkesir; *Kandıra -Kocaeli; *Bor, Dikilitaş -Niğde; -Kıbrıs) (tdk.gov.tr/TTAS).

otomobil dümeni ‘direksiyon’ (KTAS). Türkiye Türkçesinde *dümen* ‘hava ve deniz taşıtlarında taşıta istenilen yönü vermeye ve belirli bir doğrultuda götürmeye yarayan hareketli parça’ anlamında kullanılmaktadır (GTS). Kıbrıs Türk ağızlarında *dümen* denildiğinde ilk akla gelen otomobil direksiyonu olduğundan, sözcük Gökçeoğlu’nun belirttiği gibi *otomobildümeni* değil, tek başına dümen olarak kullanılmaktadır

otomobil ikayıcı ‘oto kuaförü’ (KTAS). Ayrıca bkz. *ıkayıcı*.

otunu öldür- ‘(tarlanın) yabancı otlarını yok etmek amacıyla, derince ve toprağı alt üst edecek şekilde sürmek, sürdürmek’ (HKTS).

oturak¹ (< (?) ol- tur- (a)k) ‘1. bisikletin oturulacak yeri 2. arabada müşterinin oturduğu yer’ (KTAS, HKTS). Gökçeoğlu, bisikletin oturacak yerine, yayvan sepet anlamına gelen *sele* sözcüğünün de kullanıldığını belirtmektedir (KTAS). Küçük

çocukların tuvalet alışkanlığını kazanma sürecinde kullandıkları küçük, plastik tuvalete de oturak denilmektedir. Anadolu ağızlarında *oturak* (VIII) ‘1. minder 2. kanepe 3. tahtadan yapılmış arkalıksız sandalye 4. kayıkçıların kürek çekerken oturdukları yer 5. arabada yolcuların oturduğu yer (-Antalya) 6. merdivenin üstünde ve pencere önünde oturulacak yer’ (DS:V/3298) anlamlarında geçmektedir.

oturak² ‘işten kesilmiş’ (HKTS). Anadolu ağızlarında *oturak* (I) ‘1. emekli (Büyükçetmi -Çanakkale) 2. iş göremeyen (Büyükçetmi -Çanakkale)’ (DS:V/ 3297) anlamlarında kullanılmaktadır.

oturakevi ‘salon’. Tek katlı evlerde günlük yaşamın geçtiği odaya *oturakevi* denmektedir (KTAS).

oturakkuyusu ‘ayakyolu kuyusu, tuvalet kuyusu, memişa kuyusu’ (KTAS). Anadolu ağızlarında *oturak* (III) ‘1. hela, ayakyolu 2. lazımlık’ (DS:V/ 3297) anlamında yaygın olarak kullanılmaktadır.

otuzbir çek- ‘erkeğin elle penisıyla oynaması sonucu orgazm olması’ (HKTS).

ova ısbanağı ‘labada’. Çok yıllık bir bitkidir. Gövdesi alımsı renktedir. Yaprakları tüysüzdür. Dikey olarak büyüyüp bir metre kadar olan bir bitkidir. Kümeler biçimindeki çiçekleri çok fazladır. Bataklıklarda, dere yataklarında ve baraj kenarlarında yetişir. Kıbrıslılar *ovaispanağını* toplayıp börek yaparlar (KTAS).

ova lalesi (*Anemonacoronaria*) ‘kır lalesi’. Tek yıllık bir bitkidir. Çiçekleri ak, pembe, mor, kırmızı, sarı ve menekşe renginde olabilmektedir (KTAS).

ovatüten ‘nergis’. Türkiye’de *nergis* denilen süs bitkisine Kıbrıs’ın Mesarya bölgesinde *ovatüten* denmektedir (KTAS).

ovcala- / **ovula-** ‘bir şeyi avuçta sıkarak ezmek, ovalamak, ufalamak’ (KTAS). Hakeri, sözcüğün *ovulamak* biçimini almıştır. Anadolu ağızlarında *ovcala-* ‘bir şeyi avuçta sıkarak ezmek, ovalamak, ufalamak’ İğdecik, Yukarıdinek *Şarkikaraağaç, *Yalvaç -Isparta; -Denizli ilçe ve köyleri; *Alaşehir -Manisa; Tokat -Eskişehir; Bahçeli *Bor -Niğde; *Ermenek -Konya; -Adana; Namrun *Tarsus, *Mut köyleri, *Mersin köyleri -İçel; *Serik -Antalya ve Kıbrıs’ta (DS:V/ 3301) kullanılmaktadır. Taradığımız kaynaklarda sözcüğün *ovulamak* biçimine rastlanmamıştır.

ovcalama / **ovulama** ‘ovcalamak eylemi’ (HKTS).

ovlan (< oğul+ an) ‘oğlan’. < ET. *oğlan*. Sözcük Kıbrıs Türk ağızlarına iç ses /-ğ-/ > /-v-/ ses değişimi görülmektedir. Anadolu ağızlarında bu biçim görülmemektedir.

ovmaca (< ov- ma+ ca) eki ‘küçük hamur parçalarıyla yapılan çorba’ (KTAS). Anadolu ağızlarında *oğmaç* [*oğmaç aşı*, *oğmaç çorbası*, *oğma çorbası*, *oğumeç*, *omaç*] ‘elle ufalanmış hamurdan yapılan çorba’ (DS:V/ 3270) biçimlerinde yaygın olarak kullanılmaktadır.

ovra- / **oğra-** ‘uğramak, arayıp sormak; yakalanmak; bulaşmak’ (KTES). <OT. *uğra-* ‘uğramak’ < *oğur+ a-* ‘bir işe imkân ve fırsat’ (DLT, IV: 426).

ovul ‘oğul’ (KTES).<OT. *oğul* (DLT, IV: 425). Kıbrıs Türk Ağzlarında sözcük iç seste /-ğ-/ > /-v-/ değişimine uğramıştır. Anadolu ağzlarında *ovul* ‘oğul’ Erasan, Suluca, -Amasya (tdk.gov.tr/TTAS) yöresinde geçmektedir.

ovula- → [ovcala-]

ovulama → [ovcalama]

ovun- / **oğun-** /**uğun-** (< ov- (u)n-) ‘1. ovma işi yapılmak 2. açlıktan bayılacak duruma gelmek’ (HKTS). *Türkiye Türkçesinde* sözcüğün ikinci anlamına benzer *içi kazınmak* ‘açlıktan midesinde eziklik duymak’ deyimini kullanılmaktadır (MBTS).

ovur / **uvur** ‘uğur’. <OT. *uğur* ‘uğur, devlet; hayır, bereket’ (DLT, IV: 427).

ovur → [oğur]

ovur ola ‘uğur ola’. ‘Allah isterse nereye gidiyorsun?’ Anlamında kullanıldığı gibi ‘güle güle git’ anlamında da kullanılmaktadır (KTAS). *Türkiye Türkçesinde* *uğur ola* ‘esenlikle git, yolun açık olsun anlamında söylenen bir iyi dilek sözü’ biçiminde kullanılmaktadır (ADS).

oyacak (< oy- acak) ‘kabak veya patlıcan oyma aleti’ (KTES). Anadolu ağzlarında *oyacak* ‘patlıcan, kabak oymaya yarayan araç’ anlamında -Urfa; *Nizip -Gaziantep; Çanılı *Ayaş -Ankara (DS:V/ 3302) yörelerinde kullanılmaktadır.

oyan → [uyan]

***oyanda** ‘öteki tarafta’.

oyanla- → [uyanla-]

oysam (< o ise+ m) ‘oysa, oysaki, meğerki, halbuki’ (KTES). Anadolu ağızlarında *oysam* ‘halbuki’ Çığrı *Dinar -Afyon; *Eğridir köyleri -Isparta; Salda, Güney *Yeşilova -Burdur; Bereketli *Tavas, Kösten, Honaz, Darıveren *Acıpayam, Bekilli, Yukarıseyit *Çal -Denizli; *Bozdoğan -Aydın; *Ödemiş köyleri -İzmir; -Manisa ve çevresi; *Susurluk -Balıkesir; *Alayunt -Kütahya; İğneciler *Mudurnu -Bolu; *Merzifon, *Taşova -Amasya; *Artova -Tokat; -Trabzon; *Ağın -Elazığ; -Gaziantep; *Bor -Niğde; *Ermenek -Konya; *Elmalı -Antalya; *Milâs -Muğla; *Lüleburgaz -Kırklareli (DS:V/ 3305) yörelerinde geçmektedir.

oynak yeri / oynag yeri ‘insan vücudunda eklem yeri’ (HKTS). Güncel Türkçe Sözlük’te *oynak* adının anlamlarından biri de ‘bükülüp doğrulmaya elverişli olan eklem’dir (GTS). Kıbrıs Türk ağızlarındaki fark sözcüğün tek başına değil *yeri* tamlananı ile birlikte kullanılıyor olmasıdır.

oyulga- ‘elle yapılan seyrek dikiş’ (KTAS). Anadolu ağızlarında *oyulga-* ‘seyrek seyrek, gelişigüzel dikmek’ Bayat *Emirdağ -Afyon; Kemaliye *Alaşehir -Manisa; *Lâpseki -Çanakkale; Demirci *Simav -Kütahya; *Sivrihisar -Eskişehir; *Taşköprü -Kastamonu; *Merzifon -Amasya; -Trabzon; Telin *Gürün -Sivas; Genezin *Avanos -Nevşehir; -Niğde; -Konya; -Adana (DS:V/ 3306) yörelerinde kullanılmaktadır.

oyulgana oyulgana git- ‘sezdirmeden gizli gizli ve saklanarak gitmek’ (KTAS).

oyulgan- ‘kõşeye gizlenmek; yılan ve benzeri hayvanlar saęa sola kıvrılarak, bükölerek uzamak’ (KTAS). Anadolu ağızlarında *oyulgan-* (II) ‘bir şeyin içine iyice girmek, içine işlemek’ *Eğridir köyleri -Isparta (DS:V/ 3306) yörelerinde kullanılmaktadır. Eski Anadolu Türkçesinde *oyulğan-* ‘saplanıp takılmak’ (TS:V/ 3041) biçiminde geçmektedir.

oyulgaya oyulgaya ‘sıralaya sıralaya, biriktire biriktire, akla çeşitli fikirler sokarak’ (KTAS).

ön ver- ‘yarışta birisini önden başlatarak kazançlı duruma getirmek’ Türkiye’de anlayış göstermek, hoş görmek anlamında kullanılır (KTAS). Bu deyim, Gökçeoğlu’nun belirttiği gibi Türkiye Türkçesinde rastlanılmamıştır. Türkiye Türkçesinde aynı anlam taşıyan *öne al-* ‘bir şey veya kimseye öncelik tanımak’ deyimini görülmektedir (ADS).

[öd] ‘safra’

ödünü kus- (< öd+ ü+ (n)ü kus-) ‘çok korkmak, içi dışına gelmek’ (KTES). Türkiye Türkçesinde bu deyim kullanılmamaktadır. DLT’te *öt* ‘acılık; öt kesesi’ (DLT, IV/ 467) ve *kus-* ‘kusmak; (boya) solmak, bezikmek’ (DLT, IV/ 386) biçimlerinde geçmektedir.

ödürlü et- (< öd+ ür+ lü) ‘dehşet saçmak, duman attırmak, diş göstermek, göz dağı vermek, ödünü koparmak’ (KTAS). *Derleme Sözlüğü*’ne göre *ödürlü et-* ‘korkutmak’ deyimini sadece Kıbrıs’tan derlenmiştir (DS:V/ 3314).

öddür- ‘ötürüklü olmak, iç ağrısı, ishal olmak, sürgün, amel, diare’ (KTAS). Anadolu ağızlarında *öttür-* ‘ishal, sürgün olmak’ yaygın olarak, *öttür-* ‘ishal, sürgün’ ise -Aydın; *Bor -Niğde yörelerinde kullanılmaktadır (DS:V/ 3361). *öttür-* eyleminde ünsüz ikizleşmesi görülmektedir. İkizleşen ünsüzler de Kıbrıs Türk ağızlarında tonlulaşmıştır.

öden- (< öde- n-) ‘maaş, ücret almak’ (KTES). <ET. *öte-* ‘ödemek’ (Clauson 1972:43). Türkiye Türkçesinde *öden-* ‘ödenmek işine konu olmak’ (Tür. S). Ölçünlü dil ve Anadolu ağızlarında *öde-* eyleminin dönüşlü çatı eki ile genişlemiş biçimi,dönüşlü işlevinde değil, edilgenlik işlevinde kullanılmaktadır.

ödenme (< öde- n- me) ‘maaşını, ücretini alma’ (KTES).

ödevle- ‘vazifelendirmek, mükellef kılmak’ (HKTS). Türkiye Türkçesinde *ödev* ‘1. yapılması, yerine getirilmesi, insanlık duygusu, töre ve yasa bakımından gerekli olan iş veya davranış, vazife, vecibe 2. öğretmen, öğrencilere okul dışında yapmaları için verdiği çalışma’ biçiminde geçmektedir (GTS). Türkiye Türkçesinde *ödev* sözcüğünün kullanılmasına rağmen *ödevle-* türevi kullanılmamaktadır.

ödevlen- ‘ödev verilmiş olmak ya da vazifelendirmek’ (HKTS). Türkiye Türkçesinde *ödev* sözcüğünün kullanılmasına rağmen, *ödevlen-* türevi geçmemektedir. Türkiye Türkçesinde, bu anlamda görevlendirmek eylemi kullanılmaktadır.

***öf → [üf]**

öfele- → [üfele-]

öfeleme →[üfeleme]

öfür- (< üf+ ür-) ‘üfürmek, üflemek (KTES). Sözcük, *Derleme Sözlüğü*’ne Kıbrıs Türk Ağızlarından girmiştir (DS:V/ 3315). Bu eylem, ses yansımali bir ad olan ‘üf’ adının türevidir.

ög ‘kusarken ya da kusacakken çıkan ses’ (KTAS). Yansıma addır.

öğükle → [öyükle]

öğün eşik bil- ‘tutumlu ve evine bağılı olmamak’ (HKTS). Düzenli yemek yiyen, günü gününe işini yapan ve zaman düzeni olan kişiler için kullanılan bir sözdür.

***öğün eşik bilme-** ‘tutumlu ve evine bağılı olmak’ (HKTS). Düzenli yemek yemeyen, günü gününe işini yapmayan ve zaman düzeni olmayan kişiler için kullanılan bir sözdür.

öğüncek (< ög- (ü)n- cek) ‘kendi kendini metheden, övüngen (HKTS). Anadolu ağızlarında *öğüncek* ‘kendi kendini öven, övüngen’ biçiminde *Sivrihisar - Eskişehir; *Kuşunlu -Çankırı; *İskilip -Çorum; *Merzifon köyleri -Amasya; *Ünye -Ordu; Maksutlu *Şarkışla -Sivas; -Ankara; Genezin *Avanos -Nevşehir; Bahçeli *Bor -Niğde; Güvenç, *Ermenek *Konya; -Kıbrıs (DS:V/ 3322). DLT’te *ög-* ‘ögmek, sena etmek’ biçiminde geçmektedir (DLT, IV/ 451).

öğünç (< ög- ü(n)- ç) ‘övünme, kıvanç’ (HKTS).

öğüngeç (< ög- (ü)n- geç) ‘çok öğünen’ (HKTS).

öğünge (< ög- (ü)n- gen) ‘kendi kendini öven’ (KTES).

öğün- (< ög- (ü)n-) ‘1. bir niteliği nedeni ile kendini yücelmiş sayarak bundan abartmalı biçimde söz etmek 2. kendi kendini övmek’ (HKTS). Anadolu’da olduğu gibi Kıbrıs Türk ağızlarında da ‘öğ-’ten ‘öv-’e geçiş biçimi ‘öğ-’ kullanılmaktadır: *ög- > öğ- > öv-*.

öğünme (< ög- (ü)n- me) ‘öğünmek eylemi’ (HKTS).

öküz da umma der ‘1. kişi en çok arzuladığı şeyi isterse de bunu elde etmesi olanaksızdır 2. insan elde edebileceğini istemeli, edemeyeceğini değil’ (HKTS).

ölçüm olmasın ‘bir sayrılıktan, sakatlıktan söz ederken “sana geçmesin”, “dinleyenlere geçmesin”, “dinleyenlerde olmasın” anlamlarında bir iyi dilek sözü’ (HKTS). Hastalık anlatılırken hasta olanın hasta uzvunu anlatan kişi kendi üzerinde gösterdikten sonra *ölçüm olmasın* der. Türkiye Türkçesinde bu deyim *taşı ölçeyim* ‘kırık, ezik, yara vb. durumlar anlatılırken bir kimsenin vücudu üzerinde yer gösterildiğinde benden uzak olsun anlamında söylenen bir söz’ biçiminde geçmektedir (ADS).

öldürün- (< öl- dür- (ü)n-) ‘çok çalışmak, çaba harcamak’ (KTES).

ölet / öled (< öl- ü- t) ‘salgın hastalık’ (KTES). DLT’te *ölüt* ‘birini öldürme, öldürüşme’ anlamında geçmektedir (DLT, IV/ 458). XVI. yüzyıl Anadolu Türkçesi metinlerinde *ölet* ‘salgın halindeki ölüm, kırgın, kıran’ anlamlarında geçmektedir

(TS:V/ 3079). Anadolu ağızlarında *ölet* ‘öldürücü hastalık salgını, kıran; veba,’ anlamlarında yaygın olarak kullanılmaktadır (DS:V/ 3333).

ölker ‘hav, kadife, şeftali gibi şeylerin ince tüyleri’ (HKTS). Anadolu ağızlarında *ölker* (II) ‘kadife, şeftali gibi şeylerin yumuşak tüyleri, hav’ *Bergama -İzmir (DS:V/ 3334)yörelerinde geçmektedir.

ölmezotu→ [ülemez]

[ölü]

ölü b.lük ‘çok güçsüz kişi’ (HKTS). Sıfat tamlaması biçiminde kurulmuş, bir ad aktarması örneğidir. Bu sıfat tamlaması, karakter zayıflığı da bildirmektedir bu nedenle de somutlaştırmaya örneğidir.

ölü destisi / ölü testisi (ölü saksısı) ‘geniş ağızlı, saplı ve ülüklü testi’ (HKTS). Bu testi, ölüyü yıkamada kullanılan testi olduğundan bu adı almıştır.

ölü helvası ‘un helvası gibi yapılarak gevşek olması için içerisine az miktarda pekmez de konulan, cenaze kaldırıldıktan bir süre sonra ince bittaya sarılarak halka sunulan helva’ (HKTS). *Ölü helvası*’nın günlük yapılan simit helvasından farkı, simit (irmik)’in kavrulmamasıdır. Helva, yapılış amacından hareketle bu şekilde adlandırılmıştır.

ölü suyuynan mı ikanacag? ‘kişilere büyü yapma yoluyla kötülük yapma niyetinde mi?’ (KTAS).

ölücü → [ölüyucu]

ölüg (< öl- ü- g> ölüg) ‘ölmüş, ceset, meyyit’ (KTAS). DLT’ te *ölüg* ‘ölü’ biçiminde geçmektedir (DLT, IV/ 457). Sözcük, Orta Türkçe döneminden bu yana Kıbrıs Türk ağızlarına korunmaktadır. İki ya da daha çok heceli sözcüklerin sonundaki /-g/ ünsüzü Eski Anadolu Türkçesinden itibaren düşer. Bu örnekteki /-g/, /-k/ ünsüzünün tonlulaşmış biçimidir. Günümüzde Yörük ağızında ortaç ve belirsiz geçmiş zaman eki olarak da kullanılan {-(I)k}ekidir.

ölüm iyiliği ‘ölecek kişinin son gücünü kullanarak yiyip içmesi ya da konuşup yürümesi’ (HKTS). Anadolu ağızlarında kullanılmaktadır.

***ölünün goca körü** ‘bıktırıcı, usandırıcı durum karşısında azarlama yollu verilen karşılık’. Kıbrıs Türk Ağızlarında bu deymi zaman zaman değiştirerek azarlamanın kademe kademe artırıldığını görmekteyiz (sırasıyla): *ölünün körü*, *ölünün goca körü*, *domuz elinin goca körü*’ *domuz ölününkörü* biçimlerinde. Türkiye Türkçesi Sözlüklerinde *el* maddesinin altında yer alan *elinin körü* ‘bıktırıcı, usandırıcı durum karşısında azarlama yolu veren karşılık’ deymi geçmektedir (Tür.S). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*’te *ölünün körü* ‘elinin körü’ biçiminde geçmekte ve sözün aslının *ölünün gûru* ‘ölünün mezarı’ olduğu belirtilmektedir (MBTS).

ölüp öldürün- (< öl- (ü)p öl- dür- ü(n)-) ‘çok büyük bir uğraş vererek işi başarmağa çalışmak’ (HKTS).

ölüsü bitli / ölüsü bidli ‘1. olağanüstü kirli (kimse). 2. tüm olumsuzlukları üzerinde toplayan (kimse) (HKTS). Gökçeoğlu, bu deyim’in ‘sefil’ anlamını taşıdığını da belirtmiştir. İsnat gurubu biçiminde kurulmuş bir deyimdir.

ölüsü yok, yaşı var ‘ortada neden yokken kendi kendine üzüntü yaratanlar için kullanılmaktadır (HKTS). Sıralı cümle biçiminde kurulmuş bir deyimdir. Somutlaştırma örneğidir.

ölüyucu / ölüycü / ölücü / ölüyücü (< öl- ü y- ucu) ‘ölülerini yıkayıp kefenleyerek gömmeye hazır duruma getiren kimse, ölü yıkayıcı’ (KTAS). DLT’ te *ölüg* ‘ölü’ ve *yu-* ‘yıkamak’ biçimlerinde geçmektedir (DLT, IV/ 457, 806). Sözcük Anadolu ağızlarında kullanılmamaktadır. *Ölü yuyucu* hece yutumuna uğrayarak birleşmiştir.

öna ‘söz dinlemeyen, sert (kimse) (HKTS). Anadolu ağızlarında *öna* ‘söz dinlemeyen, ters kimse’ (Köşektaş, Çıplak *Avanos -Nevşehir) (DS:V/3337) yörelerinde geçmektedir.

önge ‘okkanın dörtte biri’ (KTES). Anadolu ağızlarında *önge* (II) ‘yüz dirhem (eski bir ağırlık) anlamında, derlendiği yerlerden biri de Kıbrıs olarak yaygın biçimde kullanılmaktadır (DS:V/ 3341). Eren, sözcüğün kökeninin Rumca *unze*’ den geldiğini belirtmektedir (TDES).

öpülecek eli sıkarlama ‘saygı duyulan esirgeyici kişileri güç duruma düşürecek işler yapma’ (HKTS). Master öbeği biçiminde kurulan bu deyim de somutlaştırmanın örneğidir.

ör- / ür- ‘köpek havlamak’ (KTES). DLT’te *ür-* ‘havlamak’ biçiminde geçmektedir (DLT, IV/ 714). Anadolu ağızlarında *ör-/ür-* ‘köpek havlamak’ biçimlerinde yaygın olarak kullanılır (DS:V/ 3351, VI/ 4072). Ayrıca bkz. *ören köpek ısırılmaz*.

ören köpek ısırılmaz ‘bağırıp çağırarak başkalarını korkutmak isteyen kimseden saldırı beklenmez’ (HKTS). Türkiye Türkçesinde bu atasözü *çok havlayan köpek ısırılmaz* ‘karşısındakini bağırıp çağırmakla korkutmaya çalışan kimse eylemli bir saldırıda bulunmaz’, *ısırarak it (köpek) dişini (dişlerini) göstermez* ‘kötülük edecek kimse önceden haber vermez, belli etmez’ biçimlerinde geçmektedir (ADS).

öreke (roka) ‘eğrilen yünlerin tutturulduğu çatallı değnek, yün tarağı’ (KTES). Räsänen *ör-* kökünün türevleri arasında *öreke*’ye de yer verilmiştir (1969:374). Eren; Deny, Ligeti ve Sovertyan’ın da *öreke*’yi *ör-* kökünün bir türevi saydıklarını belirterek Yun. bir alıntı olduğunu dile getirmiştir (1999:317). <Rum. *rokka*<Yun. *róka*<İt. *rocca* (Tietze 1999:I-232) . Anadolu ağızlarında *öreke*(II) ‘yün tarağı anlamında Kayseri (DS:V/3346) yöresinde kullanılmaktadır. Ayrıca bkz. *ahretti*

ören ‘kavun, karpuz ekilmek için hazırlanan tarla; münbit ova’(KTES). Anadolu ağızlarında *ören* (VII) ‘bostan ekmek için hazırlanmış tarla’ anlamında Elmacık - Burdur yöresinde kullanılmaktadır (DS:V/ 3348). Clauson’a göre <Far.*vīrān* sözünden gelir (1972:233)

örgüç ‘devenin sırtındaki çıkıntı, tümsek’ (KTES). Ölçünlü dilde *hörgüç* ‘1. devenin sırtındaki tümsek, çıkıntı 2. bu çıkıntıya benzeyen tümsek, çıkıntı’ anlamlarında geçmektedir (GTS). DLT’te *örkü* ‘örgüç, hörgüç’ biçiminde geçmektedir (DLT, IV/

463). Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde *örgüç* (*örküç*, *örküş*) ‘hörgüç’ biçimlerinde geçmektedir (TS:V/ 3115). Meninski Lûgatinde, *örgüc* (örküc) biçiminde tespit edilmiştir (MS). DLT’te geçen *ör-* ‘belirmek, çıkmak, yükselmek, kopmak, yükselmek’ sözünün bir türevi olmalıdır (DLT, IV/ 462). <*örgüç*<*ör-* + -*küç* ~ *ör-* + -*kü*. Kaşkarlı aynı kökün türevi olduğu anlaşılan *örküç* ‘dalga’ sözcüğünü de verir (DLT, IV/ 464). Sözcüğün Kıbrıs Türk Ağzlarında kullanılan *örgüç* biçiminde ön des /h-/ sonradan türemiştir.

örgüçlen- (< *örgüç*+ *le-* *n-*) ‘örgüç gibi tümsek peyda etmek, kamburlaşmak’ (HKTS).

örgüçlü (< *örgüç*+ *lü*) ‘örgücü olan’ (HKTS).

örgüçlük (< *örgüç*+ *lük*) ‘devenin üzerine konulan küçük semer’ (HKTS).

örgüle- (<*ör-* *gü+* *le-*) ‘örmek, dokumak’ (KTES). Anadolu ağzlarında *örgüle-* ‘örmek, onarmak’ biçiminde geçmektedir (tdk.gov.tr/TTAS).

örmek ‘gavulya (sütleğen) gibi bitkilerin sap kısmı’ (KTES).

örmeotu ‘yumrulu süsen’ (KTAS). Kökünde soğanı olan bir bitkidir. Yaprakları çok sağlam ve şerit biçimindedir. Çiçekleri mavidir ve nergise benzer. Eskiden Çocuklar örmeotlarını söküp örerek ip yapar ve ip atlardı.

örtle- (< *örk+* *le-*) ‘(hayvan) yiyecek bulsun diye ipini uzatma’ (HKTS). Anadolu ağzlarında *örtle-* (VI) ‘ulaşmak, geçmek’ Kümbet -Adana (DS:V/ 3352) yöresinde

kullanılmaktadır. Anadolu ağızlarında sözcüğün *örkle-* / *örükle-* biçimleri de yaygın olarak kullanılmaktadır (DS:V/ 3350). Türkiye Türkçesinde *örkle-* ‘hayvanları, otlamaları için uzun bir iple çayıra bağlamak’ biçiminde geçmektedir (Tür. S). Kıbrıs Türk ağızlarında iç ses /-k/ > /-t-/ olmuştur. Özgün Türkiye Türkçesi’ne de *örk*, *örük*, *örkle-* biçimi halk ağızlarından geçmiştir (Tür. S).

örünüb bürün- ‘1. gebe kalıp doğurmak, 2. giyinip kuşanmak, 3. gökyüzünde bulutların çoğalması ve yağmur yağması’ (KTAS). Bu deyim Anadolu ağızlarında kullanılmamaktadır.

öşele- ‘iki avuç arasında bir nesneyi ovarak ezmek’ (HKTS). Anadolu ağızlarında *öşelemek* ‘bir şeyi iki avuç arasında ovalayıp ezmek’ anlamında -Çankırı; Boyadı - Ordu (DS:V/ 3358) yörelerinde geçmektedir.

öşeleme (< öşele- me) ‘iki avuç arasında bir nesneyi ovarak ezmek’ (HKTS).

öşür ‘eskiden hububattan alınan onda bir oranındaki vergi’ (KTES). <Ar. *öşr* ‘1. onda bir 2. ıslahat olarak hububattan alınan vergi’ (Pakalın, 1993/II:746).

öşürcübaşıkesil- ‘kendinin olmayanları güç kullanıp iyeliğine geçirmek’ (KTAS).

öşürle- (*mec.*) (< öşür+ le-) ‘bütünün birazını çalmak’ (HKTS). Anadolu ağızlarında *öşür* ‘aşırarak, çalmak’ Fili *Biga -Çanakkale (DS:V/ 3358) yörelerinde kullanılmaktadır.

ötekinler ‘şeytanlar’ (HKTS).

değirmi değirmi ötekinleri çağır- ‘pek çok bela vermek’ (HKTS). Değirmi bir yolda olan bir kişi sürekli aynı şeyi yapar. Bu deyimde de değirmi ikilemesinden kurulan belirteçle süreklilik bildirilmiştir.

ötesi berisi (< öte+ si beri+ si) ‘neyi nesi varsa, tüm eşyaları, araçları, değerli değersiz tüm varlığı’ (KTAS). Ölçünlü dilde *öteberi* ‘önemsiz, ufak tefek şeyler’ biçiminde geçmektedir (GTS). Sözcüğün Türkiye Türkçesinde kullanılan *öteberi* biçiminde iyelik eki kullanılmamıştır.

ötögün / ötöygün / ötöyögün / ötöğögün / ötöygün / ötöğün / ötegün (< öteki gün) ‘evvelki gün, dünden önceki gün’. <ötögün<öteygün büzüşme (contraction) < öteye gün (KTES). Anadolu ağızlarında aynı anlamda *öteğün* (*Merzifon -Amasya; *Maçka -Trabzon; *Varto -Muş; *Mut köyleri -İçel), öteyin (*Bodrum -Muğla), *ötöğün* (Yavuz *Şavşat -Artvin; *Bor -Niğde) (DS:V/ 3359) biçimleri geçmektedir.

öttür- / ötür- (< öt- tür- > ötür-) ‘ishal olmak’ (KTAS). Anadolu ağızlarında *öttür-* ‘ishal, sürgün olmak’ biçimi -Aydın; *Bor -Niğde ötür- ‘ishal, sürgün’ biçimi ise yaygın olarak kullanılmaktadır (DS:V/ 3361). Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde *öttürmek* ‘1. geçirmek 2. terk etmek, bertaraf etmek, unutmak’ biçimlerinde geçmektedir (TS:V/ 3138- 3139). (<ET.öt- ‘delmek, boşalmak, (karın) sürmek, ishal olmak’ Clauson 1972:66,68) (KTES).

ötürüb sış- ‘ishal olmak, sürgün olmak, üstüne etmek, kirli pis kokularla gezmek, yapılan kirli işleri saklayamayıp ortaya dökmek’ (KTAS).

öttürüg (< öttür- (ü)k) ‘ishal’. XVI. yüzyıl Anadolu Türkçesi metinlerinde *ötrük(ötürük)* ‘ishal’ (TS:V/ 3138)biçimlerinde geçmektedir. Anadolu ağızlarında sözcüğün ötürük [ötrek, ötrük, ötürek, ötürgeç, ötürük] ‘sürgün, ishal’ gibi biçimleri yaygın olarak kullanılmaktadır (DS:V/ 3361).

ötürüglü ‘iç ağrısına uğrayan, sürgün olan hayvan ya insan’ (KTAS).

ötürüglü goyun Kıbrıslılar ötürüklü sözcüğünü hayvanlar için kullanırlar. Derleme Sözlüğü’ndeki kanıt tümcede ‘*ötürüklü çocuk*’ nitelemesi vardır. *Ötürmek* ‘ötürük olmak, sürgün yaşamak, ishal olmak’ anlamındadır. Ayrıca Kıbrıs’ta hayvandan insana aktarmayla, beğenilmeyen kişilere de *ötürüklü koyun* denmektedir.

önün öğün ‘en önde, önce, ilk, katarbaşı, başta, önder durumda, başat (KTAS).

öğüne ‘önce, ilkin’. <*öñ* (<ET.*öñ* ‘önce, önden’ Clauson 1972:167) + *üne* yönelme durum eki (KTES).

övey evlad yerine gon- ‘ayrı seçi tutup hor görmek, iyi davranışta bulunmamak, hakkını yemek’(KTAS)

övey / evey ‘öz olmayan, üvey’. DLT’te *ögey*‘üvey’ biçiminde kaydedilmiştir. Anadolu ağızlarında *öğey* [*oğey*, *öğē*] ‘üvey’ (DS:V/ 3317) biçimlerine de rastlanmaktadır.<*evey*<*ögey* (<*ögey*< **ögeği*< **ög* + -e- ‘anne olmak’ + -*gü*) < ET. *ög* ‘anne, üvey anne’ (Tekin 1988:163) (KTES).

öven / eylen / öylen / üylen ‘gün ortası, öğlen’. DLT’te *öyle* ‘öğle vakti’ biçiminde geçmektedir (DLT, IV/ 470). XVI. yüzyıl Anadolu Türkçesi metinlerinde *öyle* ‘öğle vakti’ biçiminde geçer (TS:V/ 3151). *öyle* < *öyle* ~ *öd*+ *le* (addan ad türetme eki) < ET. *öd* ‘zaman, vakit’ + *-le*. *öyle*+ n (araç durum eki). Sözcüğün ön sesinde bazen daralma bazen de düzleşme görülmektedir.

övert- ‘öğretmek’ (KTES). DLT’te *öğret-* ‘öğretmek’ biçiminde geçmektedir (DLT, IV/ 452). Kuman lehçesinde *övert-* ‘öğret-’ biçiminde geçmektedir (Grönbech, 1992/ 153). Sözcüğün, Kıbrıs Türk ağızlarında kullanılan *övert-* biçiminde /-ğ-/ > /-v-/ değişimi görülmektedir.

övse- → [evse-]

övüdle- ‘öğütlemek’. Beğenileni, iyisini seçmek. Benzerleri arasında hoşla gideni, iyi ve güzel olanı, üstün bulunanı almak ya da yararlanmak amacıyla bir yana koymaya *öyütmek*, ayırmak deriz. *DerlemeSözlüğü*’ne göre bu sözcük yalnızca Kıbrıs’tan derlenmiştir. Türkiye’deki anlamları farklıdır (KTAS).

övün eşig ‘yeme içme kuralı, beslenme geleneği’ (KTAS). Bu söz, Kıbrıs Türk ağızlarında *bil-* / *bilme-* yardımcı eylemleri ile birlikte kullanılmaktadır. Zaman, sıra ve saygı bildirmekte de bu sözcük kullanılabilir.

övünceğ / övüncek ‘böbürlenmek, büyüklenmek, gururlanmak, kasılmak, kendini beğenmek, kurumlanmak, şişinmek. Bir niteliği nedeniyle kendini yücelmiş sayarak abartılı biçimde söz etmeye Türkiye’de *övünge*, Kıbrıs’ta da *övüncek* denmektedir (KTAS). Anadolu ağızlarında *öğüncek* [*öğüncükdalisi*, *öğünek*, *öğünceğ*, *öğüngen*,

öğünlük] ‘kendini öven, övüngen’ biçimlerinde yaygın olarak kullanılmaktadır (DS:V/ 3322-3323).

övür- / **öğür-** (< ög+ ü+r-) ‘kusarken ya da kusacakken öğürtü sesi çıkarmak’ (KTAS).

öycü (*çd.*) ‘öcü’. Çocuk dilinde, küçük çocukları korkutmak için uydurulmuş, korku verici düşsel yaratıklara, *umacı* ve *öcü* denmektedir. *Öcü* sözcüğünün Kıbrıs Türk çocuk dilindeki karşılığı *öycü*’dür (KTAS). Misalli Büyük Türkçe Sözlük, *öcü* adını ses taklidi saymaktadır (MBTS).

öylen → [övlen]

öyükle- / **övükle-** / **öğükle-** ‘seçmek, ayırmak’(KTES). DLT’te *ödür-* [*ödhür-*, *üdür-*] ‘seçmek, üstün tutmak’ biçimlerinde geçmektedir (DLT, IV: 29). Oğuz gurubunda -*ö* ~ -*y-* ses denkliliğine göre ~ **üy-*/**ay-* (> *ay-* + -(*ı*)*k* > *ayıkla-* ‘seçmek, ayırmak’) > *üy-* + -(*ü*)*k* > *öyük* > *öyük* + -*le-* ‘seçmek, ayırmak’ biçiminde ses gelişmesi aşamalarında geçmiş olmalıdır.Sözcüğün *öyükle-* / *övükle-* ‘seçmek, ayırmak’ biçimi *Derleme Sözlüğü*’ne Kıbrıs Türk ağızlarından girmiştir (DS:V/ 3368, 3366).

öyün (<ET. öd+ ü+n) ‘zaman, yemek zamanı’ (KTES). Hakeri, sözlüğünde sözcüğün Türkiye Türkçesinde kullanıldığı biçimi *öğün*’ü ele almıştır. Türkiye Türkçesinde *öğün* ‘1. kez, defa 2. yemek vakti 3. bir vakitte yenilen demek’ biçiminde geçmektedir (GTS). Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde *öyün* ‘belli yemek zamanında yenen şey, yemek’(TS:V/ 3151) anlamlarında geçmektedir. Anadolu ağızlarında *öğün* (I) ‘yemek’ anlamında yaygın olarak, *öğün* (II) ‘vakit’ Güney

*Yeşilova -Burdur; *Çal -Denizli; -Sinop; *Merzifon -Amasya; *Zile -Tokat; *Koyulhisar -Sivas; Kayaş -Ankara; Afşar köyleri *Pınarbaşı, *Develi, Sarioğlan - Kayseri yörelerinde, *öğün* (III) ‘kez’ -Kütahya; *Merzifon ve köyleri, -Amasya; *Antakya -Hatay; Konur *Gülner -İçel yörelerinde (DS:V/ 3368-3369) geçmektedir. Uygur Türkçesi Sözlüğü’nde öd ‘zaman, vakit’ anlamında geçmektedir (UTS). Eski Türkçe *öd* adının {+(I)n} araç durum eki ile genişlemiş biçimi /-d-/ > /-y-/ değişimine uğrayarak *öyün* biçimini almıştır.

özlem ‘kimi bitkilerin tohum için uzayan göbek bölümü’. *Derleme Sözlüğü*’ne göre *özlem* sözcüğü yalnızca Kıbrıs’ın Mağusa ilçesinin Çatoz köyünden derlenmiştir (KTAS). Ölçünlü dilde *özlem* ‘bir kimseyi veya bir şeyi görme, kavuşma isteği, hasret (GTS) anlamında geçmektedir.

özlen- (< öz+ le- n-) ‘yemek tam kıvamına gelmek, istenilen tadı almak’ (KTES). Ölçünlü dilde *öz* adının anlamlarından biri: ‘bir şeyin en kuvvetli veya kıvamlı bölümü, hülasa, zübde, ekstre’ (GTS). Türkiye Türkçesinde sözcüğün {-n-} dönüşlü çatı eki ile genişletilmiş biçimi bu anlamda kullanılmamaktadır. Ayrıca Kıbrıs Türk Ağızlarında *özlen-* eylemi herhangi bir tören veya davete katılımın arzu edildiğini bildirme amacı ile de kullanılmaktadır.

-U-

u' / ū ‘hayret bildiren ya da “ya öyle mi?” sorusunu ifade etmede kullanılan bir sestir (HKTS).

ubard- ‘abartmak’ Bir şeyi olduğundan büyük ya da çok göstermek (KTAS). Anadolu ağızlarında *ubartmak* ‘abartmak’ biçiminde Alibeyli, -Manisa; *Milas - Muğla (DS:VI/ 4021) yörelerinde kullanılmaktadır. Sözcüğün ön sesinde yuvarlaklaşma görülmektedir.

ucu- → [ocu-]

ucu nihayeti ‘bitiş noktası, en sonu, son aşaması, üst noktası’ (KTAS). En sonu, işin sonu anlamında kullanılan yakın anlamlı kelimelerle kurulmuş bir ikilemedir.

ucuma → [ocuma]

ucun- → [ocun-]

ucundan ‘devamlı, sürekli ’ (HKTS).

ucun- → [ocun-]

ucunma → [ocunma]

ucut- / ucud- → [ocut-]

uçak kondu (< uç- ak kon- du) ‘uçak indi’ (KTAS). Kuşun uçuş ve konma kabiliyetini uçağa aktarma ile oluşturulmuş bir kelimedir.

uçakalanı (< uç- ak alan+ ı) ‘havalimanı’ (KTES). Güncel Türkçe Sözlük’te *alan* ‘düz, açık ve geniş yer, meydan’ (GTS).

uçana → [uşa ana]

uçurgan / uçugan (bedaksi) (< uç- (u)r- gan) ‘uçurtma’ (HKTS). Anadolu ağızları Derleme Sözlüğü’ne *uçurgan* ‘uçurtma’ (DS:VI/ 4738) Kıbrıs Türk ağızlarından geçmiştir. DLT’te *uçurgan* ‘çok uçuran’ (DLT, IV: 638) anlamında geçmektedir

uçurgan oyunu ‘çocuklar uçurganlarla koştururlar, bu koşma sırasında kimin uçurganı daha yükseğe çıkarsa onun kazandığı bir oyundur’ (HKTS).

uçuş böceği → [ayşecik]

uf ya hu ‘bunalmak sonucu çıkarılan ses’ (KTAS). Gökçeoğlu, *ya* ve *hu*’yu iki ayrı kelime gibi düşünüp ayrı yazmış olmalıdır; fakat sözcük ölçünlü dilde de kullanılan *yahu* ‘üzerine dikkat çekmek için söylenen söze katılan bir kelime’ ile aynıdır.

ufam ufam ol- (<uv- a- > ufa- m) ‘küçük parçalara ayırmak’ (KTES). DLT’te *teuv-* ‘ufalamak’ biçiminde geçmektedir (DLT, IV: 703). DLT’de *uv-* ‘ufalmak’ (DLT,

IV/ 703) biçimi, Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde ise *uvatmak* ‘ufaltmak, ufalamak, kırmak, parçalamak’ (TS:VI/ 4019) biçiminde geçmektedir.

***uflayıp pufla-** ‘sıkıntısını of, püf sesleri ile belli etmek’. Ölçünlü dilde *oflayıp puflamak* ‘of, puf diyerek sıkıntısını, acısını dışa vurmak’ (GTS). Yansımali adlardan {+la-} ile türemiş eylemlerden kurulmuş bir ikilemedir.

uğra → [uvra]

uğru ‘hırsız’ (KTES). Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde uğru ‘hırsız’ (TS:VI/ 3909). biçiminde geçmektedir. Anadolu ağızlarında kullanılan eskicil öğelerden biridir: *uğru* [ugri, ugru, uğrulayıcı] ‘hırsız’ (DS:IV/ 4029) yaygın olarak kullanılmaktadır. Eski Uygur Türkçesi Sözlüğünde *oğrı* ‘hırsız, haydut’ biçiminde geçmektedir.

uğun- → [ovun-]

uğunma → [ovunma]

uğurla- (< uğur+ la-) ‘konuğa izaz ikramda bulunmak’ (HKTS).

uğurlama (< uğur+ la+ ma) ‘uğrulamak eylemi’ (HKTS).

uğurlan- (< uğur+ la- n-) ‘konuğa izaz ikram eylemi yapmak’ (HKTS).

uğurlanış (< uğur+ la- n- (1)ş) ‘konuğa izaz ikramda bulunma eylemi ya da biçimi’ (HKTS).

uğurlanma (< uğur+ la- n- ma)‘uğurlanmak eylemi’ (HKTS).

uğurlayıcı (< uğur+ la- (y)ıcı) ‘konuğa izaz ikramda bulunan kimse’ (HKTS).

uğurlayış (< uğur+ la- (y)ış) ‘konuğa izaz ikramda bulunma işi da biçimi’ (HKTS).

uh ‘şaşkınlık, üzüntü ve özenme bildiren bir ünlem’(KTAS).

uh anam* ‘şaşkınlı ve üzüntü durumunda söylenen bir söz’. Hay Allah, vay anam, hay anam biçimleri örnek teşkil eder.

ukarı / okarı (< yük+ gerü > yukarı > ukarı)‘yukarı; fazla, çok’ (KTES). *Eski UygurTürkçesi Sözlüğü*’nde *yokaru* ‘yukarı’ ve *yükmäk* ‘yığın, dernek topluluk’ biçimlerinde geçmektedir (EUTS). İsim kökünün **yüg* olması gerekir. Eski Türkçe *yükse-* fiili de daha eski bir **yügse-* şeklinden gelmiş olmalıdır (krş. *egsü-*, *egsüg* vb.) (Tekin, 1988/ 75). DLT’te *yokar*, *yokaru*, *yukaru* ‘yukarı’ biçiminde geçmektedir (DLT, VI: 798).

ula ‘tarlalarda bulunan, hudut itibar edilen yer, ağaçlık’ (HKTS). Anadolu ağızlarında *ulaç* ‘sınır’ biçiminde (DS:VI/ 4033) sadece Sinop yöresinde kullanılmaktadır.

ulaya s.ç- (*mec.*) ‘ölüm de dahil kötü sona yaklaşmak’ (HKTS). Deyim aktarması yolu ile kurulmuş bir deyimdir.

ulular ulusu ‘büyükler büyüğü, erdemli, en saygıdeğer, yüceler yücesi’ (KTAS).

Aynı sözcüğün tekrarıyla belirtili ad tamlaması biçiminde kurulmuş bir ikilemedir.

umbu (*çd.*) ‘su’ (HKTS).

umdur- (< um- dur-) ‘dilediğinin gerçekleşeceğini ümit etmek’ (KTAS).

umgu (< um- gu) ‘umut, geleceğe güven’ (KTES). Anadolu ağızlarında *umgu* ‘umut, iyi dilek’ Yukarı Seyit *Çal -Denizli; -Manisa ilçe ve köyleri; *Düzce, -Bolu; *Geyve -Koaeli; *Develi -Kayseri; Höketçe *Saimbeyli -Adana (DS:VI/4038) yörelerinde kullanılmaktadır. Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde *um-* ‘umut etmek’ birçok türevi bulunurken *umgu*’ya rastlanılmamıştır.

umursuz (<Ar. *umūr*+ TÜR.{+suz}) ‘hiçbir şeye önem vermeyen, nemelazımcı’ (KTES). Osmanlı Türkçesinde <Ar. *umūr* ‘1. işler hususlar 2. önem verme, aldırma, üzerinde durma, iş sayma, iş edinme’ (OTS) anlamlarında geçmektedir. Ayrıca bkz. *omur*.

un bitti din bitti ‘yalnız çıkar karşılığı yapılan eylemden sonra söylenmektedir’ (HKTS). Sıralı cümle biçiminde kurulmuş, deyim aktarması yolu ile oluşmuş bir deyimdir. Türkiye Türkçesinde yakın anlamla *öküz öldü, ortaklık bozuldu (bitti)* ‘iki ortak veya taraf arasındaki yakınlığın dayandığı sebep yok olduğunda bu yakınlık da çözülür’ kullanılmaktadır (ADS).

un helvası (bal helvası, kara helva, topak helva) ‘buğday ununa ağartılmamış ve öğütülmemiş sısam eklenerek kavurduktan sonra, harnup pekmezi ile de karıştırılıp

topak haline getirilerek servis edilen tatlı' (HKTS). Türkiye Türkçesinde un helvası 'ununun yağ içinde kavrulmasından sonra içine şeker şerbeti katılarak hazırlanan bir tür helva' biçiminde geçmektedir (Tür.S). Türkiye Türkçesinde de aynı ad ile anılan bu helvanın Kıbrıs'ta yapılışı farklılık göstermektedir.

un uvra '1. güç kullanarak ayrılan küçük parçalar 2. çok dövülen birinin geldiği hal' (KTAS). Bir maddenin yahut bir kişinin yapısı ve görünüşünde değişikliğe neden olacak denli bozulması. Yakın anlamlı iki ad yan yana getirilerek kurulan bir ikilemedir. Bu ikileme somutlaştırma yolu ile kurulmuştur.

un uvra et- 'çok küçük parçalara dönüştürmek' (KTAS). Türkiye Türkçesinde *unufak et-* 'çok ufak kırıntılar durumuna getirmek, parçalamak' biçiminde geçmektedir (Tür. S). Ayrıca bkz. *ezip elemek*

unelek / un eleği (< un+ ele- k(ğ)+ i > unelek) 'un eleği, seyrek dokunmuş ipekten yapılmış elek' (KTES). Kabataş, sözlüğünde *un elek* biçimini ele alırken, Gökçeoğlu, sözcüğün hece yutumuna uğramamış biçimini (*un eleği*) vermiştir. Belirtisiz ad tamlaması biçiminde kurulan bu söz öbeğinde tamlayanın alması gereken iyelik eki kullanımdan kalkmıştır.

ura → [uvra]

ursuz 'kural dışı hareket eden, düzensiz, tembel' (HKTS). Anadolu ağızları Derleme Sözlüğü'ne *ursuz* 'tembel' (DS:VI/ 4043) Kıbrıs Türk Ağızlarından geçmiştir.

urub / urup ‘çeyrek altın’ (KTES). < Ar.*rub* ‘dörtte bir, çeyrek’ (OTS). Kıbrıs Türk ağzlarında, sözcüğün kısalık bildiren anlamı da kullanılmaktadır. Ayrıca bkz. üş urup. Kabataş’ın verdiği tanım eksik bir tanımdır.

uruba / urba ‘elbise, urba’ (KTES). < İt.(Venedik) *rub*a (KTES). Türkçede kural gereği bazı ünsüzlerle sözcük başlamaz, /r-/ de bunlardan biridir. Bu gibi sözcüklerin başına Türçe’de bir ünlü getirilir.

urubiye ‘çeyrek altın lira’ (KTES). Osmanlı Türkçesinde < Ar. *rub*’iyye ‘çeyrek altın’, *rub* ‘dörtte bir, çeyrek, bir şeyin dört kısmından bir kısmı’ (OTS) biçimlerinde geçmektedir. Türkçede /r-/ ünsüzü ile sözcük başlamaz. Bu gibi sözcüklerin başına Türkçede bir ünlü getirilir.

urum ‘Kıbrıs’ta yaşayan Türk, Maronit, Ermeni vb. toplulukların dışında çoğunluğu var eden ve 1974 sonrası daha fazlası Güney Kıbrıs’ta yaşayan Ortodoks Hristiyan halk’ (HKTS). Kabataş, ET. *purum* ‘Batı Roma İmparatorluğu, Bizans’ (Tekin, 1988) ve Soğd. *frōm* biçimlerine dayanarak *urum* sözcüğünde ön ses /u-/ türemesinin olmadığını ileri sürmektedir.

Urumca ‘Kıbrıs’ta Rumların konuştuğu ‘Kipriaka’ denilen dil (HKTS). Ayrıca bkz. *urum*.

urumçiçeği (lazmarin / laz mari) ‘yaprakları dar, uzun, boyu yarım metreyi geçmeyen, keskin kokulu çok yıllık bir bitkidir. Keskin kokulu olduğundan bahçelerde süs bitkisi olarak kullanılır. En çok manastır bahçelerine ekilir (KTAS).

Urumluk ‘1. Rum olma durumu 2. Rum’u fazla olan yer’ (HKTS).

Urumovlu / Urumoğlu (< Urum oğul+ u) ‘Kıbrıs’taki Ortodoks asıllı kişilerin erkekleri’ (KTAS).

usburdulla / *usgurdulla / *usgurdula ‘yaraları dezenfekte etmek için kullanılan bir tür ot’ (KTES). Türkiye Türkçesinde bu ot *çiriş otu* ‘zambakgillerden beyaz çiçekli bir bitki’ (Tür.S) adı ile bilinmektedir. < Rum. *spurdellos/spurdulla/spurdella* [EYun.*asfodelos*] (Yangullis 2002:337) (KTES).

usduroblu / *usdurublu ‘derli toplu, düzgün, usturuplu (KTAS). Anadolu ağızlarında *usturuplu* ‘yoluyla, düzenli, derli toplu, ustalıklı’ biçimlerinde Çanakkale; Eğlenhoca *Karaburun -İzmir; *Çarşamba -Samsun; *Bor -Niğde; -İçel (DS:VI/ 4046) yörelerinde, *usturublu* ‘yoluyla, düzenli, derli toplu, ustalıklı’ biçimi ise -Maraş; -Adana (DS:VI/ 4046) yörelerinde kullanılmaktadır.

uskud / uskut (Ar. *sükût* > *uskut*) ‘sessiz, uslu’ (KTAS). Yaramazlık yapmayan, çevresini rahatsız etmeyen kimse. Anadolu ağızları’nda *uskut* ‘sessiz, uslu’ Zeytinburnu -Kocaeli; *Fethiye -Muğla (DS:VI/ 4045) yörelerinde kullanılmaktadır. Osmanlı Türkçesi Sözlüğü’nde <Ar. *sükût* ‘susma, söz söylememe’ biçiminde geçmektedir (OTS). Ünlü ile ünsüzün arasında göçüşme olayı yaşanmıştır. *sükût* > *uskut* olmuştur.

usgud usgud ‘sessiz sedasız, kendi halinde, uslu uslu, uslu akıllı, etiyle sütüyle karışmayan’ (KTAS). Anadolu ağızlarında *usgut* ‘sessiz, uslu’ (DS:VI/ 4045)

biçimi kullanılmasına rağmen bu sözcüğün yinelenmesi ile oluşan ikileme kullanılmamaktadır.

uskurbatta / uşkurbatta (*Prosopis farcta*) ‘dikenli bir tür bitki’.<Rum. *skurubaththos /skurubathkia* (Yangullis, 2002: 331) (KTES).

usta¹ / usda (<Far. *ustād*) ‘yapı işleriyle geçimini sağlayan, becerisi olan, deneyimli kişi’ (KTAS). Demircilere, marangozlara da usta denmektedir; fakat ilk çağrışım yaptığı yapıcılıktır. Türkiye Türkçesinde *usta* ‘1. bir zanaatı gereği gibi öğrenmiş olan ve kendi başına yapabilen kimse 2. zanaat öğreticisi 3. zanaatçılar için unvan 4. eli uzun, işinin ehli, becerikli, mahir 5. Osmanlı İmparatorluğunda saraydaki cariyeler ve hizmetlilerin kıdemlisi 6. akıl veren veya öğreten’ (Tür. s) anlamlarında geçmektedir. Sözcüğün Kıbrıs Türk ağızlarında anlam daralmasına uğradığı anlaşıyor. Anadolu ağızlarında sözcüğün bu anlamı kullanılmamaktadır.

usta² / usda (<Far. *ustād*) ‘duvarları ve tavanları sıvama işleminin başlangıcında düzey göz önünde bulundurarak sıvanan şerit biçimindeki sıvalar’ (HKTS).

usta³ / usda ‘1. köfün, sepet yapılırken iskeleti, kafesi oluşturmak için kullanılan kamış veya kamışlar 2. toprak damlarda iki mertek arasına uzunlamasına koşut’ (HKTS). ~Rum. *fusta* < İt. *futsa* (KTES)

uş- (< uç-) ‘cennet’ cennete gitmek (KTAS). Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde *uçmak* [*uçmağ*, *uçmağ*] ‘cennet’ (TS:VI/ 3891) biçimlerinde geçmektedir. Türkiye Türkçesinde *uç-* ‘16. dinî inanışa göre ruh ölümden sonra göğe yükselmek’ (Tür.S)

Kıbrıs Türk ağızlarındakine yakın anlamda kullanılmaktadır. Kıbrıs Türk Ağızlarında /-ç-/ > /-ş-/ /-ç/ > /-ş/ değişimleri sık görülmektedir.

uşa ana / uçana ‘memelilerde anayla dölüt arasındaki kan alıp verme işini sağlayan organ, göbek bağı’ (KTAS). Bu sözcük Anadolu ağızlarında kullanılmamaktadır.

uşanası elinde git- ‘karşısındakileri incitip sövmelerinden hoşlanan kişi olmak’ (KTAS). Master öbeği biçiminde, deyim aktarması yoluyla oluşmuş bir deyimdir.

uşanasını sök- (*mec.*) ‘birazını almasına izin verilen malın tümünü birinin elinden zorla almak’ (HKTS).

uşaf (< hoş + ab > hoşav > hoşaf > uşaf) ‘hoşaf’ (KTES). < Far.*hoş- āb* ‘hoşaf’ (OTS) [*hoş* ‘iyi, güzel’ + *āb* ‘su’].

uşkur / uşgur / *uçgur (< iç ve kur > içkur > uçkur > uşkur) ‘uçkur’ (HKTS). Şalvar (Kıbrıs’ta *dizlik*) ve iç donunu bele bağlamak ya da torba, kese ağzını büzmek için bunlara geçirilen bağ. Anadolu ağızlarında *uşkur* [*ucgur, uçgur, uḥcur, ukçur, uşgur*] ‘uçkur’ (DS:VI/ 4047) yaygın olarak kullanılmaktadır. DLT’te *iç kur* ‘iç kuşağı, uçkur’ (DLT, IV: 223) biçiminde geçmektedir. Türk dillerinde Tkm.*uçgur*, Nog.*ışkır*, Tel.*ıçkır / ıkçır* göçüşme (*metathesis*) biçimlerinde geçmektedir (TDES).

uşkur ağı ol- ‘kötü işlerde çalışıp kötü sözler işitmek durumunda kalmak’ (HKTS).

uşkur bağlayama- ‘güçsüz kişinin etkilerine bağlı kalınarak gerekli tepkilerin gösterilmemesi’ (HKTS).

uşkur bile tutama- ‘hiç başarı göstermemek’ (HKTS).

uşkurları göyver- (< koy- (u)ver- > goyuver- > goyver- > göver-) ‘dıştan gelen baskılara karşı koyamayıp boyun eğmek ya da direnme gücünü yitirmek’ (HKTS).

uşkuru gevşek (*mec.*) ‘cinsel dürtülerinin tutsağı olan (kimse)’ (HKTS).

uşkuru sıkı ‘namusuna düşkün (kimse)’ (HKTS).

uşkuru teslim et- ‘1.pes etmek 2.başkasına bağımlı hale gelmek (HKTS).

uşkur ağı / uşgur ağı ‘şalvar, dizlik, iç donu gibi giysilerde uçkurun içinden geçtiği bölüm’ (KTAS).

erkeğin uşkuru yukarıda ‘erkeklerin cinsel yönden özgürlüklerini belirtmede kullanılmaktadır’ (HKTS).

osmanlı karısı, uşkuru sıkı ‘ahlak kurallarına bağlı yaşayan (kadın)’ (HKTS).

İsnat gurubu biçiminde kurulmuş olan bu deyimler de, somutlaştırmanın örnekleridir.

uşkurbatta → [uskurbatta]

uşo / üşo (ŝo) ‘eŝeklere durması için söylenen bir seslenme biçimi’ (KTAS). Mecaz olarak kendini bilmeyen kişilerin yaptıklarını durdurmaları ya da seslerini kesmeleri için de söylenebilmektedir. Anadolu ağızlarında kullanılmamaktadır.

uŝŝi / *uŝŝicik (*çd.*) ‘eşşek’ (HKTS).

utancak / utancag (< utan- cak) ‘alışmadığı kimselerin yanında sıkılıp yüzü kızararak rahat konuşamayan ve rahat davranamayan; sıkılğan; mahçup’ (HKTS). Anadolu ağızlarında *utancak* [*udlu, utangan, utaŋgan, utangeç, utansak*] ‘utangaç’ biçimlerinde (DS:VI/ 4047) yaygın olarak kullanılmaktadır. Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde *utancak* [*utansak*] ‘mahcup, utangaç’ (TS:VI/ 4003) biçimlerinde geçmektedir.

utancından yere gir- ‘utanılacak durumda olan kişinin kimseye görünmeme isteği, utancından gizlenecek yer aramak’ (KTAS). Bu deyim, Türkiye Türkçesinde utancından *yerin dibine gir-* ‘istenilen biçim ve nitelikte olmama karşısında üzüntü duymak, aşırı utanmak’ biçiminde kullanılmaktadır (ADS).

utanıb arlan- / utanıp arlan- (< utan- (ı)p ar+ la- n-) ‘başını öne eğmek, mahçup olmak, yüzü kızarmak’ (KTAS).< Ar. *ar* ‘utanma, utanç duyma’ (OTS).

utanma bazar / utanma pazar ‘zorunluluk sonucu utanır gibi görünmek’ (KTAS). Türkiye Türkçesinde benzer yapıda fakat farklı anlamlarda atasözleri de geçmektedir: *utanma pazar, dostluğu bozar* / utanma pazar, mideyi bozar ‘ taraflar bir birine ne denli yakın da olsalar, bir alışverişte açıkça konuşup anlaşmaları gerekir,

ayıp olur kaygısı ile konuşulmayan konular yüzünden sonradan araya soğukluk, kırgınlık girer' (ADS).

utanmazlık yap- / utanmazlık yap- 'ayıplık yapmak' (KTAS). Türkiye Türkçesinde *utanmazlık* 'utanmaz olma durumu, yüzsüzlük, arsızlık' (Tür. S) biçiminde kullanılmaktadır.

utaş- (< ula- ş- > uta- ş-) 'erişmek, ermek, varmak' (KTAS). Anadolu ağızlarında *utaş-* 'yetişmek, vasil olmak' anlamında *Eğridir köyleri, *Sütçüler köyleri, -Isparta; Borlu *Gördes, Kemaliye *Alaşehir, -Manisa; *Tire -İzmir; -Konya ilçe ve köyleri; Civanyaylağı, *Mut -İçel; Macar *Gazipaşa -Antalya; *Fethiye -Muğla ve Elye, Lefkoşa, -Kıbrıs (DS:VI/ 4048) yörelerinde kullanılmaktadır.

utaşma (< uta- ş- ma)'utaşmak eylemi' (HKTS).

utsura 'emzikle emzirilen insana yakın oğlak ya da kuzu' (HKTS).

uv ol- / uf ol- (*çd.*) 'bir yerin acıması' (KTAS). Ayrıca bkz. *uvva*.

uvra / uğra / ura/*ırva/ oğra 'yufka açılırken hamurun tahtaya yapışmaması için kullanılan kalın un' (KTAS).Anadolu ağızlarında *uğra* 'yufka açılırken hamurun tahtaya yapışmaması için kullanılan kalın un' yaygın olarak, *uvra* 'yufka açılırken hamurun tahtaya yapışmaması için kullanılan kalın un' *Perşembe köyleri -Ordu; *Ağın -Elazığ; *Arapkir -Malatya; Hacıılyas *Koyulhisar -Sivas; *Pınarbaşı -Kayseri (DS:VI/ 4027, 4028) yörelerinde kullanılmaktadır. Sözcüğün *ura* biçimindeki kullanımı Kıbrıs Türk ağızlarında özgüdür. Anadolu ağızlarında *uğra*

[*ufra, uğura, uğra, üra, urga, urua, urva, uvra*] ‘yufka açılırken hamurun tahtaya yapışmaması için kullanılan kalın un’ (DS:VI/ 4027, 4028) gibi farklı biçimlerde kullanılmaktadır. Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde *urva* [*uvra*] ‘yufka açılırken hamur tahtaya yapışmasın diye altına saçılan un’ biçimlerinde geçmektedir (TS:VI/ 3984). Eren, Kıbrıs’ta yaptığı araştırmalar sonucu *uğra* ‘yufka açarken hamurun tahtaya yapışmaması için kullanılan kalın un’ kelimesini Kıbrıs ve Anadolu ağızlarında dar bir alanda kullanılan ve köken araştırması için ipucu verebilecek kelimeler arasına almıştır (Eren, 1971). Eren, sözcüğün kökeninin bilinmediğini de belirtmektedir (TDES). Ayrıca bkz. *ırvala-*.

uvva¹ (*çd.*) ‘yara, yaraların olduğu yer’ (HKTS). Genellikle *uvvacg* (*uvvacık*) biçiminde kullanılmaktadır. DLT’te *awa* ‘acımak bildiren kelime’ (DLT, IV/ 50) biçiminde geçmektedir. Ayrıca bkz. *uv ol-*.

uvva ol- ‘düşüp yaralanmak’ (HKTS). Genellikle *uvvacıg ol-* (*uvvacık olmak*) biçiminde kullanılmaktadır.

uvva² / uvvacık (*çd.*) ‘ağrı’ (HKTS).

uyan / oyan ‘1.hayvanların ağızlarına konulan demir ya da tahta ki yanında sürücünün tutması için ip bağlanır 2.atın başına takılan süsler 3.oğlak, kuzu gibi yavru hayvanlara süt emmemesi, süttten kesmek için ağızlarına konulan tahta olup iki ucuna takılan ip hayvanın boynuna bağlanmaktadır (HKTS). XVI. yüzyıl Anadolu Türkçesi metinlerinde *uyan* [*oyan*] ‘dizgin, gem, yular’ (TS:VI/ 4024) biçimlerinde geçmektedir. Anadolu ağızlarında *uyan* ‘atın gem, dizgin gibi takımları’ anlamında

*Kızılcahamam -Ankara; -Konya; Azaplı *Kadirli -Adana; Erzin -Dört Yol -Hatay

(DS:VI/ 4049) yörelerinde, *oyan* ‘hayvan gemi’ Ispata; *Lâpseki -Çanakkale (DS:V/3302) yörelerinde geçmektedir. Türk dillerinde Tkm., *uyan/üyen* ‘at başlığı, dizgin’, Az. *yüyen*, TatK. *yögen*, Nog. *yüven*, Balk. *cügen*, KKlp. *jüven*, Kzk. *jüven*, Kzk. *cügön*, Özb. *yugon*, Şor., Sag. *çügen*, Alt. *üygen*, Tuv. *çügen*, Yak. *ün*, Çuv. *yěven* ‘at başlığı’ biçimlerinde kullanılmaktadır (TDES).

uyanla- / oyanla- (< oyan / uyan+ la-) ‘hayvana uyan vurmak’ (HKTS). Gökçeoğlu, ‘kaçmaması için hayvanın ayağına uyan vurmak’ biçiminde tanımlamıştır. Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde, *uyanla-* [*oyanla-*] ‘hayvana gem vurmak’ (TS:VI/ 4029) anlamında geçmektedir. Meninski Lûgatinde, *uyanla-* ‘ata uyan vurmak’ (MS) biçiminde tespit edilmiştir.

uyanından tut- / oyanından tut- (*kaba*) ‘çekip götürmek ya da getirmek’ (HKTS). Oylanmak hayvanlara özü bir durum olduğundan, insanı hayvan yerine koyup kabaca götürmek anlamına gelmektedir.

uyaz ‘at sineği’ (KTAS). At ve sığırların kuyruk altına ve bacaklarının iç tarafına yapışan, uzun bacaklı, bedeni yassı, kanatları büyük ve küt, sarımsı, eklembacaklı bir sinek. Anadolu ağızlarında *uyaz* ‘sivri sinek, tatarcık’ anlamında *Düzce -Bolu; *Hozat -Tunceli (DS:VI/ 4050) yörelerinde kullanılmaktadır.

uydurugcu (< uy- dur- (u)k+ cu) ‘yalancı’ (KTES). Anadolu ağızlarında *uydurukçu* ‘yalancı, yalan söylemeye alışan’ biçiminde *Alaşehir -Manisa; *Bor -Niğde (DS:VI/ 4051) yörelerinde kullanılmaktadır. ET. *uç-* ~ **uy-* (KTES). Oğuz gurubunda iç ses /-đ/ > /-y/ değişimi görülmektedir.

uydurugculuk (< uy- dur- (u)k+ cu+ luk) ‘yalancılık’ (KTAS).

uygunnugsuz / uygunluksuz (< uy- gun+ luk+ suz > uygunnugsuz) ‘uygunsuz, yasa dışı, etik kurallara aykırı, kötü yola sapma’ (KTAS). Bu sözde /-n-/ > /-l-/ ünsüz benzeşmesi olayı görülmektedir.

***uyu-** ‘kan pıhtılaşmak’. Sözcük Kıbrıs Türk ağızlarında *kan uyu-* biçiminde de kullanılmaktadır. Anadolu ağızlarında *uyu-* ‘kan pıhtılaşmak’ *Bor -Niğde (DS:VI/ 4792) yöresinde kullanılmaktadır.

uyuku (< uyu- ku > uyku) ‘uyku’ (KTES). Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde *uyhu* [*uyuku*] ‘uyku’ (TS:VI/ 4038) biçimlerinde geçmektedir.

uyukuluk (< uyu- ku+ luk) ‘küçükbaş hayvanların boğaz bölgelerindeki bez doku, timüs bezleri’ (KTAS). Türkiye Türkçesinde uykuluk ‘1. kasaplık hayvanların timüs ve pankreas bezlerine verilen ortak ad 2. (*hlk.*) kundaktaki çocukların avucunda biriken kir 3. (*hlk.*) karaciğer 3. (*hlk.*) dalak (Tür.S)’ biçiminde kullanılmaktadır.

uyut- ‘sağlığı çok bozuk olup, öleceği kesinleşen ya da çevreye ciddi tehlike yaşatan evcil hayvanın iğneyle (enjektörle) öldürülmesi’ (KTAS). Acı çekmeden, uykuya dalarak ölmek anlamındaki bu sözcük Anadolu ağızlarında kullanılmamaktadır.

uyuz gibi kaşın- / *uyuz gibin gaşın- ‘1. parasız kalmak 2. cilt sayrılığına uğramak 3. çok sinirlenmek, çok kızıp öfkelenmek’ (KTAS).

uyuyan ilanı uyandır- ‘ilişmediğimiz sürece bize zararı dokunmayacak kişiyi saldırgan duruma getirmek’ (KTAS). Bu deyim Türkiye Türkçesinde *uyuyan*

yılaninkuyruğuna bas- ‘kötü bir kimsenin kötülük yapmasına fırsat vermek’ (ADS) biçiminde kullanılmaktadır.

uzak yerin yalanı büyük olur ‘denetimi yapılmayan ya da gözlemleme olanağı olmayan olayları, çoğu kişilerin abartarak anlattığını bildiren bir sözdür’ (KTAS).

uzuneşek oyunu ‘giggirigi ve *ne lazım* diye bilinen iki çocuk oyununun genel adı’ (HKTS). Bu oyun, Türkiye Türkçesinde *uzuneşek* ‘eğilmiş ve biri ötekinin arkasına tutunmuş, birkaç kişinin üzerinden atlanılarak oynanan oyun’ (Tür.S) biçiminde geçmektedir.

uzunguyu / yüzünkoyun / yüzünguyu ‘yüzüstü, yüzükoyun’ (KTES). Anadolu ağzlarında aynı anlamda, *yüzünkoyun* (*Alaşehir -Manisa; *Ayvacık -Çanakkale; *Kuşunlu -Çankırı; Vazıldan *Divridiğ -Sivas; Çanılı *Ayaş -Ankara; -Niğde; *Ermenek -Konya; *Fethiye, *Bodrum -Muğla), *yüzünguyun* (*Bor -Niğde), *yüzünkuyu* (*Ermenek -Konya), *yüzünguyu* (*Bor -Niğde), *yüzünkuyu* (*Eğridir köyleri -Isparta; -Çorum; *Merzifon köyleri -Amasya; *Antakya -Hatay) (DS:VI/3440) biçimleri geçmektedir.

uzunhacı (çd.) ‘orta parmak’ El parmaklarının, sağdan ve soldan üçüncü olanı (HKTS).

uzzak (< uza- k > uzzak) ‘uzak’ (KTES).

-Ü-

ü ürü ü (*mec.*) ‘çevresindekilere üstünlük sağlamak için söylenen horoz ötüşü’ (KTAS).

üçadım (< üç at- (ı)m) ‘bir tür çocuk oyunu’ (KTES). Anadolu ağızlarında *üçadım* ‘bir çeşit atlama oyunu’ Manisa ve çevresi; Düzköy *Çarşamba -Samsun; *Erciş - Van; -Urfa; *Afşin -Maraş, Üngür *Zara -Sivas; Bahçeli *Bor -Niğde; *Mut köyleri -İçel; ve Kıbrıs’ta (DS:VI/ 4057) kullanılmaktadır. Oyun, konulan hedefe üç adımda ulaşmayı amaçladığı için bu adı almış olmalıdır (KTES).

üçayak / üşayak (< üç+ ayak) ‘ayakkabı tamircilerinin üzerinde çakma işlemini yaptıkları demir örs’ (KTAS). Bu araç, üç ayaklı bir tezgâh olduğundan bu adı almıştır. Gökçeoğlu, sözlüğünde bu ada karşılık belirtisiz ad tamlaması biçiminde kurulan ‘*papuçcukölesi*’ adını da vermiştir. Bu araç, üç ayaklı bir tezgah olduğundan bu adı almış olmalıdır.

üçerle- / üşle- (< üç+ er+ le-) ‘ekilecek bir tarlayı üç kez sürmek’ (KTES). Anadolu ağızlarında *üçlemek* ‘bir işi, bir eylemi birbiri ardına üç kez yapmak’ (*Bor -Niğde) anlamında kullanılmaktadır.

üçerleme (< üç+ er+ le- me) ‘üçerlemek eylemi’ (HKTS).

üçlü/ üşlü (adaptör) ‘elektrikli araçların birden fazlasıçalıştırılmak istenildiğinde yahut birbirinden farklı parçaları bir ötekine geçirmek istenildiğinde araya bağlanan

uyarlaç, adaptör' (KTAS). Türkiye Türkçesinde üçlü adı yer almaktadır; fakat bu anlamda geçmemektedir.

üçtaş oyunu / üşdaş oyunu (andrez) 'kare veya dikdörtgen bir İngiliz bayrağı çizilerek iki kişi tarafından ayrı üçer taşla oynanan ve bir tarafın taşları aynı çizgi üzerinde üçlemesiyle sonlanan çocuk oyunu' (HKTS). Anadolu ağızlarında *üşdaşoyunu* 'bir eşkenar dörtgeni dörde bölen çizgilerin kesişme noktaları üstüne çakıl taşı konularak, karşılıklı oynanan oyun' (*Bor -Niğde) ve *üçtaş oyunu* 'bir eşkenar dörtgeni dörde bölen çizgilerin kesişme noktaları üstüne çakıl taşı konularak, karşılıklı oynanan oyun' (*Kandıra -Kocaeli) (DS:VI/ 4057 - 4058) biçimlerinde geçmektedir.

üçün birini al- ya da **ver-** (*kaba*) 'herhangi bir konuda sözü edilen madde ya da varlıktan hiçbir şey almamak ya da vermemek (HKTS). Deyim aktarması yolu ile kurulmuştur. Araç olarak erkeğin erkeklik organının üç parçası kullanılmaktadır. Fakat amaç hiçbir şeyi almamak yahut hiçbir şeyi vermemeyi bildirmektir.

üf / *öf 'acı, usanç, bezginlik, sıkıntı gibi duygular sonucu söylenen söz' (KTAS). Ölçünlü dilde *of* (ünlem) 'sıkıntı, bezginlik, usanç, acı, yorgunluk vb. duyguları belirten söz' biçiminde geçmektedir (GTS).

üfele- / öfele- (< uv- ala- > ufala- > öfele- > üfele-) 'ufalamak' (KTAS). Katı bir nesneyi el yordamıyla ezerek daha küçük parçalara bölmek. Anadolu ağızlarında *üfelemek* 'ufalamak' biçimi Oğuz, *Acıpayam Denizli; *Bozdoğan -Aydın; Eskişehir köyleri; *İskilip -Çorum; *Kilis -Gaziantep; *Afşin -Maraş; *Antakya -Hatay; Fakiekindiliği *Pınarbaşı -Kayseri; Bahçeli *Bor -Niğde; Çıkrık, *Mecitözü, -

Çorum; Çepni *Gemerek -Sivas (DS:VI/ 4060, 4793) yörelerinde, *öfelemek*(I) ‘bir şeyi avuç içinde ezerek uflamak’ Sarı *Merzifon -Amasya; *Hozat -Tunceli; *Ağın -Elazığ; -Gaziantep; *Afşin ve köyleri -Maraş; Reyhanlı ve Amik ovası Türkmenleri *Reyhanlı, *Antakya; Hatay; Maksutlu *Şarkışla -Sivas; -Nevşehir; *Bor -Niğde; Kürkçüler, *Bahçe -Adana (DS:V/ 3315) yörelerinde geçmektedir. *DerlemeSözlüğü*’nde *öfelemek* (II) ‘meyveleri ağaçtan elle kopararak toplamak’ sadece Kıbrıs’ın köylerinden derlenmiştir (DS:V/ 3315). DLT’te *uv-* / *uw-* ‘ufalamak’ biçiminde geçmektedir (DLT, IV: 703). Sözcüğün yapısına örnek olarak: *gevelemek, tepelemek* gösterilebilir.

üfeleme / öfeleme ‘ufalamak eylemi’ (HKTS).

üfem üfem (< uv- a- m > üvem > üfem) ‘ufalanmış, kırılmış, koparılmış, dağıtılmış, ufalanmış olan’ (KTAS). Bu ikileme aynı adının tekrar edilmesi ile kurulmuştur. Ayrıca bkz. *ufam ufam ol-*.

üfenti (< (?) uv- ala- n- tı > ufalantı > üfelenti > üfeenti > üfenti) ‘ufalanmış olan, kırıntı, döküntü’ (KTAS).

üfleş / üfleç (< üf+ le- ç) ‘ateş yakmak ya da geçen ateşi canlandırmak için kullanılan kamıştan yapılmış boru’ (KTAS). Kamış aracılığı ile ateşe üflendiğinden dolayı bu kamış *üfleş* adını almış olmalıdır. Anadolu ağızlarında aynı amaç için kullanılan bu kamış *üfürgeç* ‘mangal ya, ocak üflemeye yarayan kamış’ biçiminde *Bozdoğan -Aydın; *Alaşehir -Manisa; Reşadiye *Datça, *Bodrum, *Milas -Muğla (DS:VI/ 4060) yörelerinde kullanılmaktadır.

[üfür-¹]

üfrüntü / üfürüntü / üfürü (< üf+ ür- ü- n- tü) ‘ince toz’ (KTES). Hakeri, sözcüğü *üfürüntü* biçiminde ele alırken, Gökçeoğlu, *üfürü* biçiminde vermiştir. Anadolu ağızlarında *üfrüntü* ‘ince toz’ Çorum yöresinde, *üfürüntü* ‘ince toz’ *Mudanya -Bursa Kayadibi *Şavşat -Artvin; Civanyaylağı, *Mut ve köyleri- İçel yörelerinde kullanılmaktadır (DS: VI/ 4794).

üfürü (< üf+ ür- ü) ‘vantilatör’ (KTES). Gökçeoğlu, vantilatör karşılığı *serinlik* adını vermiştir, *üfürü* adına sözlüğünde yer vermemiştir.

üfür-² ‘arpa bitinin ısırdığı veya bakla tanesinin değdiği yer kabarmak’ (HKTS).

üfürül- (< üf+ ür- ü- l-) (*mec.*) ‘çok şişmanlamak’ (HKTS). Bedenine hava üfürülmüş gibi, hızla kilo alan kişiler için söylenen bir sözdür. Anadolu ağızlarında *üfürülmek* ‘şişmek, kabarmak’ anlamında Erkinis *Yusufeli -Artvin; *Bor -Niğde (DS:VI/ 4061) yörelerinde kullanılmaktadır.

üle- ‘1. bölmek, taksim etmek 2. (koyun ya da keçi) bağırmak (HKTS). Ölçünlü dilde *üleş-* ‘bölüşmek, paylaşmak’ türevi bulunmamaktadır. Sözcüğün, Kıbrıs Türk ağızlarında kullanılan iki anlamı da Anadolu ağızlarında kullanılmamaktadır. DLT’te *üle-* ‘dağıtmak, yaymak, üleştirmek’ (DLT, IV/ 711) anlamında geçmektedir. *üle-* eylemi Kıbrıs Türk ağızlarında korunmuştur.

üleme ‘1. bölüştürme, taksim 2. koyun ya da keçi sesi’ (HKTS). Anadolu ağızlarında *üleme* ‘bölme’ anlamında İzmir ve köylerinde (DS:VI/ 4064) geçmektedir.

ülemez / ölemez / ölmezotu / elemez (gonizzo) ‘çalıya benzer bir çeşit bitki, ölmez otu’ (KTES). Hakeri, bu bitki adını *ölmezotu* biçiminde ele almıştır. Anadolu ağızlarında *ölemez* (II) [*ölmez, ölmezdiken, ölümez*] ‘tazeyken yumuşak olup hayvanların yediği dikenli bir bitki’ biçimlerinde *Eğridir -Isparta; Başpınar *Tefenni -Burdur; Söğüt, Honaz, Darıveren *Acıpayam -Denizli; Akçalar *Seydişehir, *Ermenek -Konya; *Mut köyleri -İçel; Akçaeniş *Elmalı -Antalya (DS: V/ 3332) yörelerinde kullanılmaktadır. Sözcüğün Kıbrıs Türk ağızlarında yaygın olarak kullanılan *ülemez* biçimine Anadolu ağızlarında rastlanmamıştır. < Rum. / Yun. *shólimos* (Tzitzilis, 1987: 480) (KTES).

ülfem ‘deste, buket’ (HKTS).

ülgü¹ (< (?) üle- gü) ‘orantılı, oranlı, uygun’ (HKTS). Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde *ülü* [*ülüş*] ‘hisse, pay, kısmet, kısım, bölüm’ (TS:VI/ 4067) biçimlerinde geçmektedir. Eski Uygurca’da *ülgü* ‘ölçü, miktar, adet, sayı’ anlamlarında geçmektedir (EUTS). <OT. *ülgü* ‘ölçü, terazi, tartı’ (KB). Yaşayan Türk lehçelerinde aynı sözcük anlam değişimleri ile karşımıza çıkmaktadır: *ülgü* ‘biçki modeli’ (Teleüt) (Sırkaşeva, 2000/ 126), *ülgü* ‘1. örnek 2. biçki modeli’ (Altay) (Gürsoy, 1999/ 197), *ülgü* ‘1. elbise veya ayakkabı yapmak için kesim ölçüsü 2. ölçü, ölçü birimi’ (Azeri) (Altaylı, 1994/ 1175).

ülgü² ‘emel, düşünce’ (HKTS). Türkiye Türkçesinde *ülkü* ‘amaç edilen, ulaşılacak istenen, ideal’ biçiminde kullanılmaktadır (GTS). Anadolu ağızlarında *ülgü* (III) ‘tutum, davranış, durum, eğitim’ (Lohan -Gaziantep; *Bahçe -Adana) (DS:VI/ 4065) anlamlarında geçmektedir. Kıbrıs Türk ağızlarında iç ses /-k-/ > /-g-/ değişimi çok

sık görülen bir ses olayıdır. DLT’te *ülkü* ‘ahit, peyaman’ (DLT, IV/ 712) biçiminde geçmektedir.

ülgülü ‘mütenasip; endamlı’ (HKTS). Anadolu ağızlarında *ülgü* (III) ‘ tutum, davranış, durum, eğitim’ (Lohan -Gaziantep; *Bahçe -Adana) (DS:VI/ 4065) biçiminde kullanılmaktadır.

ülübü ‘fasulye anlamına gelen lakap’ (KTAS). Gökçeoğlu, *ülübü*’nün *Derleme Sözlüğü*’nde ‘fasulye, börülce’ anlamlarına geldiğini; ancak Kıbrıs Türk ağızlarında sözcüğün takma ad olarak kullanıldığını bildirmektedir.

ülüg¹ / ülük ‘ibrik, testi gibi şeylerin emziği’ (KTES). Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde *ülük* ‘ibrik emziği’ (TS:VI/ 4069) anlamında geçmektedir. Anadolu ağızlarında *ülük* (I) ‘ibrik, testi gibi şeylerin emziği’ anlamında, Çay *Bolvadin - Afyon; *Eğridir Ulubey, *Senirkent, Atabey -Isparta; Çerçin -Burdur; *Torbalı - İzmir; Mersindere *Salihli -Manisa; -Ankara; Morcalı *Karaman -Konya; *Mut ve köyleri -İçel; Çömlekçi *Bodrum -Muğla ve Kıbrıs’ta (DS:VI/ 4067) kullanılmaktadır.

ülüg² ‘havalı araç lastiklerinde havanın iç lastiğe pompalandığı metal bölüm, supap (KTAS).

ülüglü bardag ‘çüklü, emzikli bardak’ (KTAS). Ayrıca bkz. *ülük*.

ün et- (< ün + et-) yardımcı eylem ‘seslenmek, çağırmak’ (KTES). Bu birleşik eylem Türkiye Türkçesinde *ünle-* türeviyle karşılanmaktadır (Tür. S.).

ür- → [ör-]

üre- ‘iş ilerlemek’ (KTES). Anadolu ağızlarında *üre-* (I) ‘iş ilerlemek’ anlamında *Düzce -Bolu; *Osmancık -Çorum; *Marmaris -Muğla ve Kıbrıs’ta kullanılmaktadır (DS:VI/ 4070).

ürkün- (< ürk- (ü)n-) ‘ürkmek, tedirgin olmak’ (KTES). Anadolu ağızlarında *ür-* eyleminin bu türevi kullanılmamaktadır.

ürül- ‘(hayvanlar) çiftleşme isteği duymak’ Ayrıca bkz. *aşın-*.

ürülme ‘ürülmek işi’ (HKTS). Anadolu ağızlarında *yüğürl-* (I) ‘çiftleşip döl tutmak’ (*Eğridir köyleri, Uluğbey *Senirkent -Isparta; Karamanlı -Tefenni -Burdur; Denizli köyleri; Mahmutlar -İzmir; *Alaşehir -Manisa; *Dört Yol -Hatay; *Ermenek -Konya; *Mersin köyleri, Karatiken -Tarsus -İçel; Finike ve çevresi -Antalya) (DS:VI/ 4328) biçiminde geçmektedir.

ürün ‘ovadan elde edilen yararlı şey’. Toprakta, bitkilerden, hayvanlardan, denizlerden ve benzeri doğal kaynaklardan elde edilen, üretilen yararlı şey. Kıbrıs’ta bu anlamı yanında ovalardaki dikenlere *ürün* denmektedir. Ovalardakileri yakmak için keserlerdi ve buna *ürünkesmek* derlerdi (KTAS). Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde *ürün* ‘mahsul, kır otu’ (TS:VI/ 4084) anlamlarında geçmektedir. Anadolu ağızlarında *ürün* (I) ‘1. otlakta, dağda yerinden koparılmadan kuruyup kalmış ot 2. yazın biçilerek damlara doldurulup kışın hayvanlara yedirilen meşe yaprağı 3. çürümüş ot, yaprak vb.’ (DS:VI/ 4073) anlamlarında yaygın olarak kullanılmaktadır.

üsgüf ‘gaz lambası fitiline geçirilen metal başlık’ (KTES). Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde *üsküf* ‘başlık, serpuş’ (TS:VI/ 4091) anlamında geçmektedir. Derleme Sözlüğü’ne sözcüğün bu anlamı sadece Kıbrıs Türk ağızlarından girmiştir (DS:VI/ 4074). Eren, < İt. *scuffia* ‘headdress/başlık’ sözünden getirmektedir (TDES).

üskas ‘(biri) orta yerde olmak, dedikodu yapmak’ (HKTS). Bu sözcük Anadolu ağızlarında kullanılmamaktadır.

üsküfü / üsgüfü ‘üsküf’ Kıbrıs’ta şapkanın gölgesi. Aynı zamanda fener, lamba gibi aydınlatma araçlarının yanan ateşine yön veren üstü yarık metal anlamında da kullanılmaktadır (KTAS). Anadolu ağızlarında *üsküf* ‘1. kıyıları işlemeli başörtüsü, 2. yünden örme başlık’, *üsgüf* ‘kadın başlığı’ (DS:VI/ 4075) gibi benzer biçimlerde, yakın anlamlar ile kullanılmaktadır. Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde *üsküf* ‘başlık, serpuş’ (TS:VI/ 4091) biçiminde geçmektedir.

üst ‘mal değişiminde malı değerli olanın aldığı para’. Anadolu ağızlarında *üst* [*üste*, *üstelik*, *üsteklik*] ‘mal değişiminde malı daha değerli olanın aldığı para’ biçimlerinde kullanılmakta, üst biçimi sadece Kıbrıs’tan derlenmiş görünmektedir (DS:VI/ 4077).

üst başlık / üsd başlıg ‘lento, üst eşik, boyunduruk’. Kapı ve pencerelerin ağaç, taş ya da betondan üst eşığı, boyunduruk (KTAS). Gökçeoğlu aynı anlama gelen *üsteşik* / *üsdeşik* sözüne de sözlüğünde yer vermiştir. Bu sözcük Türkiye Türkçesinde *kiriş* ‘yapılarda dört köşe, kalın keresteden, demirden veya betonarmeden yapılmış yatay destek parçası’ biçiminde kullanılmaktadır (GTS).

üstele- / **üsdele-** (< üst+ e+ le-) ‘1. (sayrılık) yeniden ortaya çıkmak, depreşmek 2. bir şeyin üstüne eklenmek, katılmak’ (HKTS). Anadolu ağızlarında *üstelemek* ‘artmak, yenilemek (hastalık için)’ İğnciler *Mudurnu -Bolu; *Bor -Niğde (DS:VI/ 4077) yörelerinde kullanılmaktadır.

üsteleme ‘üstelemek eylemi’ (HKTS).

üstlük / **üslük** (< üst+ lük) ‘yemeğin sonunda ağza alınan tatlı ya da lezzetli lokma’ (KTES). Anadolu ağızlarında *üstlük* (II) ‘yemeğin sonunda ağza alınan tatlı ya da lezzetli lokma’ *Turhal -Amasya; -Kıbrıs; Filibe (DS:VI/ 4078) yörelerinde geçmektedir.

üstümüzden ırak / **üsdümüzden irag** ‘bedenin belli bir bölgesinde oluşan öldürücü sayrılıktan söz ederken, bedenin o bölgesi tutulur ve “üstümüzden ırak” denerek anlatılmaya başlanır (KTAS). Bu ilişki sözünün Anadolu ağızlarında ‘*üsdñüzdenırak*’ biçimi vardır.

üstümüzden uzak / **üsdümüzden uzak** ‘üstümüze şifalar (sağlık)’. Bir sayrılıktan söz ederken, söyleyenin, dinleyenlere söylediği iyi niyet sözü (KTAS).

üstüne çık- / **üsdüne çık-** ‘suçunu birinin üzerine atıp kendini temize çıkarmak’. *Derleme Sözlüğü*’ne göre üstüne çıkmak deyimini sadece Kıbrıs’ta derlenmiştir (KTAS). Türkiye Türkçesinde bu deyim *üste çıkmak* ‘suçlu olduğu halde karşısındakini suçlamak’ biçiminde kullanılmaktadır (ADS).

üş ogga / **üç okka** (*mec.*) ‘çok arık kişilere söylenir’ (KTAS).

üş urup / üç urup (<Ar. *rub*) ‘olması gerekenlerden kısa olanlara söylenir’ (KTAS).

Osmanlı Türkçesinde *urup* ‘dörtte bir, çeyrek’ biçiminde kullanılmaktaydı (OTS).

üşo → [uşo]

üşle- → [üçerle-]

üşüg ol- (< üşü- k ol-) ‘soğugun etkisini duymak, soğuktan etkilenmek (KTAS).

Gökçeoğlu bu sözcüğün Manas Destanı’nda da geçtiğini belirtmektedir.

KırgızSözlüğü’nde *üşük* ‘soğuk, ayaz’ biçiminde geçmektedir (Yudahin, 1994).

Türkmence - Türkçe Sözlük’te üşe-k ‘soğuğa dayanıksız, soğuğa tahammülsüz,

çabuk üşüyen’ (Tekin, 1995: 657) adı geçmektedir. Kıbrıs Türk Ağızlarında *üşüg*

adı, *ol-* yardımcı eylemi ile birleşik eylem kurmuştur. sözcük yardımcı eylem ile

eylemleştirilmiştir. Anadolu ağızlarında *üşük vurmaḥ* ‘don vurmaḥ’ (meyve sebze

için) Uluşiran *Şiran -Gümüşhane (DS:VI/ 4799) yöresinde kullanılmaktadır.

üt- / üd- / yüt- ‘oyunda kazanmak’ (KTAS). DLT’te *ut-* ‘oyunda yutmak, oyunda

ütmek’ biçiminde geçmektedir (DLT, IV/ 701). Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde

ut- / *üt-* ‘yenmek, oyunda kazanmak’ (TS:VI/ 4005) biçimlerinde geçmektedir.

Kıbrıs Türk Ağızlarının bir bölümünde kullanılan *yüt-* biçiminin önsesinde /y-/

sonradan türemiştir. Anadolu ağızlarında *ütmek* [*udmak, utmak, utmek, utelemek*] (I)

‘oyunda, kumarda kazanmak’ (DS:VI/ 4081) yaygın olarak kullanılmaktadır.

ütül- / yütül- (< üt- (ü)l-) ‘oyunda yenilmek, kaybetmek’. Eski Anadolu Türkçesi

metinlerinde *utul-* / *ütül-* ‘yutulmak, oyunda yenilmek’ (TS:VI/ 4080) biçimlerinde

geçmektedir. Anadolu ağızlarında *ütül-* (I) [*uddurmak, udulmak, uduzmak, üttürmek,*

ütürmek, ütüzmek] ‘oyunda, kumarda yitirmek’ (DS:VI/ 4083) yaygın olarak kullanılmaktadır. Kıbrıs Türk ağızlarında bu eylem ön ses türemesiyle *yütül-* biçimini almıştır.

ütülme (< üt- (ü)l- me) ‘ütülmek eylemi’ (HKTS).

ütüle- (< üt- ele-) ‘kanatlı hayvanların, yolunduktan sonra tüylerini ateşte yakmak’ (KTES). Birçok sözlü kaynaktan edindiğimiz bilgiler ütülemek eyleminin tavuğun tüylerini yolmak anlamına geldiği yöndedir. Anadolu ağızlarında *ütülemek* [*ütmek*] ‘koyun, tavuk vb. hayvanların kıllarını, tüylerini yakmak’ (DS:VI/ 4081) biçimlerinde yaygın olarak kullanılmaktadır. Orta Türkçede *üt-* ‘(kıl) yakmak, ütmek’ eylemi ve *üt- i* ‘(kıl) ütülemek (DLT, VI: 719) türevi bulunmaktadır. Anadolu ve Kıbrıs Türk ağızlarında *üt-* eylemi, bir işin tekrar tekrar yapıldığını gösteren {-ele-} ekiyle genişletilmiş olmalıdır. İkinci hecedeki yuvarlaklaşma, düz ünlünün ilk hecedeki dar-yuvarlak ünlüye benzeşmesinden kaynaklanmaktadır.

ütülek ‘1.dirençsiz, dayanıksız 2. tetik, çevik, ele avuca sığmayan’ (HKTS). Anadolu ağızlarında *ütülek* ‘ele avuca sığmayan, tetik, titiz’ Kızılhisar, *Acıpayam - Denizli (DS:VI/ 4082) yöresinde kullanılmaktadır. Gökçeoğlu, sözcüğün ‘beklenmedik bir anda cayan güvenilirmez kişi’ anlamında da geldiğini belirtmektedir.

ütüsüz ‘yaşlılık ya da sayrılık nedeniyle kırışmış deri’ (KTAS). Ölçünlü dilde *ütüsüz* ‘ütülenmemiş veya ütüsü bozulmuş’ anlamında kullanılmaktadır (GTS).

üveyik avı → [**ince av**]

üylen → [övlen]

üzük (< üz- (ü)k) ‘üzülmüş, kırılmış’ (KTES). Anadolu ağızlarında *üzük* (I) ‘eskimeye yüz tutmuş, yıpranmış, incelmış (kumaş vb. için)’ (DS:VI/ 4088) yaygın olarak kullanılmaktadır.

üzüm üzüm ‘üzmek, üzülmek eylemlerine getirilerek bunların anlamlarını pekiştirir’ (HKTS).

üzüm üzüm üzü- ‘acı çekmek, acısı yüreğine işlemek, içlenmek, kahrılanmak’ (KTAS). Bu deyim, bir ikileme ve o ikilemeyi kuran eylemin edilgen çatılı biçimiyle kurulmuş bir üçleme örneğidir.

üzümlü ekmek İkinci Dünya Savaşı yıllarında Kıbrıs’ta kuru üzüm fazlası vardı. Üzüm fazlasını tüketmek için İngiliz Sömürge Yönetimi ekmek yapılacak una kuru üzüm katılmasını zorunlu kılmıştı. Üzümlü ekmek ilk yenildiği günlerde kişilerin hoşuna giderdi. Bir süre sonraysa tiksinti yarattığı anlatılmaktadır (KTAS).

Bölüm 4

İNCELEME

Bilindiği gibi dil kültürün aynasıdır. Bir dilin söz varlığı o dilin tarihine büyük ölçüde ışık tutar. Yüzyıllar boyunca ortaya çıkan ses, biçim, söz dizimi ve anlam değişikliklerini yansıtır, hangi dillerin etkisi ile ne türden değişimlerin gerçekleştiğini göstermektedir. Yaşadığı coğrafyanın bitki örtüsüne, yaşam koşullarına, gelenek ve göreneklerine, etnik yapısına göre söz varlığı şekillenir. Kıbrıs Türkünün kökeninin büyük ölçüde Anadolu'dan geldiğini ikinci bölümde belirtmiştik. Buna göre Anadolu ağızları ile söz varlığı açısından pek çok ortaklığın bulunması kaçınılmazdır.

Bu bölümde, Kıbrıs Türk ağızlarındaki ünlü ile başlayan sözlükbirimler, kendi içinde çeşitli başlıklar altında toplanmıştır. Örnek gösterilen sözlükbirimler için ayrıntılı bilgiler, üçüncü bölümde, ilgili madde başı ya da iç maddede verilmiştir.

4.1 Türkçe Sözlükbirimler

4.1.1 Kıbrıs Türk Ağızlarına Özgü Sözlükbirimler

Farklı coğrafyalarda, aynı dili konuşan toplumlar farklı sözcük türetmelerine gitmiştir. Ağızlar da Türkçenin bütün türetme, birleştirme kurallarından, ölçünlü dilde daha az kullanılan kimi biçimbirimlerden yararlanarak pek çok türetme gerçekleştirmiş, doğayla ilgili pek çok kavram, insanların maddesel ve ruhsal yapılarıyla ve davranışlarıyla ilgili birçok sözcük türeterek yaşama geçirmiştir (Aksan, 2006: 217).

Kıbrıs Türk ağızlarının söz varlığı büyük ölçüde Anadolu ağızları ile benzeşmektedir; fakat Kıbrıs Türkü de Anadolu halkı gibi, Türkçenin kavramlaştırma yolları çerçevesinde yeni türetmelere ve sözcük birleştirmelerine de gitmiştir:*alasıya* “ileride alınmak üzere parası peşin ödenmiş mal”,*içeri dıdır-* “tutuklattırmak, hapis ettirmek”, *iki kapılı* “anası ve babasından başka ailenin diğer bireyleri tarafından da aşırı ilgi gören şımarık”, *alıt* “makbuz”,*eğdir-* “var olan durumun aksine davranmak”, *eski posta* “yaşlı kuşak”,*eyici* “beğenilen ve istenilen şeyleri yapan”, *ıslad-* “köpeği ıslıkla yönlendirip gelen yabancının üzerine saldırmasını sağlamak”, *ikibir* “çift, ikişer, ikisi bir arada”, *ilergen* “ilerlemiş, yol almış; yaşı ilerlemiş”, *ilg agşam* “gece başlangıcı”,*ince av* “sadece kanatlı yaban hayvanlarının avlanılabildiği av süreci”, *inna* “çocuk, bebek”, *oñarıl-* “hazırlanmak; zengin olmak”, *osu* “o zaman ki”, *üfürü* “ince toz”...

Bitki adlarının çoğunun birleşik ad olduğu dikkat çekicidir:*akballıbaba*, *akkadine*, *ebedenölmez*, *efendi eli*, *ezgâne*, *ağlargüler çiçeği*, *ahcacıg*, *osurukmantarı* ...

Türkçenin kavramlaştırma yollarından biri de ikilemedir. Türkçenin de her lehçe ve ağızlarında olduğu gibi, Kıbrıs Türk ağızlarında da, aynı sözcüğün tekrarı ile kurulan ikilemeler yanında, zıt anlamlı ve yakın anlamlı sözcüklerin yan yana kullanımı ile ya da ses benzerliği ile kurulan ikilemelere de rastlanır:*acız tacız* “bıktırıp usandıran”,*aferin pof pof* “bir eylemin yerinde yapılmadığını, iş olsun diye yapıldığını belirtmede kullanılır”, *en enmesiye*, *en enmesiye* “kesintisiz inmek; gömülmek”, *ezgi eziyed* “acı, ıstırap, zulüm”, *ımı tımı* “hiçbir şeyi”, *ıyır zıyır et-* “bir öneriye kabul etmemek için gereksiz ve geçersiz nedenler ileri sürmek”, *ısluslag* “suyu emmiş; üzerine su dökülmüş”,*ilik ilik ol-* “çok iyi piştiği için tel tel ayrılmak”...

Çalışmamız kapsamında bir de üçleme örneğine rastlanmıştır: *üzüm üzüm üzül-* “acı çekmek, acısı yüreğine işlemek”.

Kıbrıs Türkünün yarattığı atasözü ve deyim sayısı da az değildir: *ağızla kulağın arası dört parmak, avaracı popaz dirileri gömer, ayı gördüm yıldıza tamahım yok, tavşanı kesilince alizavra da yapar yapacağını, uzak yerin yalanı büyük olur; ağzından hürmet et-, at yerine it bağla-, eser ayına ovrad-, eter edib, beter edme-...*

4.1.2 Türkiye Türkçesi ve Anadolu Ağızları’ndan Anlam Farklılığı Gösteren Sözlükbirimler

Kıbrıs Türk ağızlarında, Türkiye Türkçesindeki ile aynı biçimde olmasına rağmen, farklı anlamlarda kullanılan sözlükbirimler de oldukça fazladır. İlgili maddelerde gerekli açıklamalar yapıldığından bu tabloda örnek olarak birkaçına yer verilmiştir.

Tablo 1. Türkiye Türkçesi ile farklı anlamda kullanılan sözlükbirim örnekleri.

SÖZCÜK	KIBRIS TÜRK AĞIZLARINDAKİ ANLAMI	TÜRKİYE TÜRKÇESİ’NDEKİ ANLAMI
<i>acı gici</i>	küçük ama etkisi büyük olan	abur cubur, acılı ekşili, su teresi, vesvese
<i>acı-</i>	esirgemek, çok görmek	eziyet görmek, canı yanmak
<i>acış-</i>	kaşınmak	üzülmek, acı duymak,

		kederlenmek
<i>ağartma</i>	bademsi tohumların suda kaynatılıp kabuklarından temizlenme işi	ak duruma getirmek
<i>akyağ</i>	zeytinlerin çiğ olarak ezilmesiyle elde edilen yağ	eritilmiş inek yağı
<i>alaca</i>	pamuk ve yün ipliğinden dokunan kumaş	siyahlı beyazlı, çok renkli, karışık renkli
<i>aydın-</i>	şikâyet etmek; söylenmek; serzenişte bulunmak	sövmek, kötü kötü söylenmek, kendi kendine söylenmek
<i>egşi</i>	limon	sirke veya limon tadında olan

<i>eh ed-</i>	çocuk dilinde dövmek	“eh” küçük çocukların pisliği
<i>enki</i>	çünkü, şundan dolayı	oradaki, yanındaki
<i>er</i>	çocuklarla birlikte aile topluluğu	koca
<i>esirge-</i>	iğrenmek	korumak, himaye etmek; bir şeyi yapmaktan veya vermekten kaçınmak
<i>essig</i>	yağmur yağdığında akan çatı	sel yarıntısı; dağ ve tepelerde suların ayrı ayrı yamaçlara ayrılıp aktığı bölge; suyu kesilmiş dere

<i>evedle-</i>	doğru-yanlış her söylenene evet demek	doğru olanı onaylamak evet demek, onaylamak
<i>evsir-</i>	toplamak, bir araya getirmek	tahılları sap ve çöpten ayırarak amacıyla rüzgârda savurmak; bulguru kepeğinden ayırarak
<i>eya</i>	elbette, tabi	bana bak, beni dinle
<i>eydir-</i>	düz yolda giderken ansızın yan yola sapmak	eğik duruma getirmek
<i>eyilen-</i>	(hasta) iyi olma, iyileşmek	tombullaşmak, şişmanlamak

<i>ıñıla-</i>	ağrı ya da sancı nedeniyle inlemek	kendi kendine, yavaş sesle şarkı söylemek
<i>odcu</i>	vejeteryan, et yemez	köylerde hekimlik yapan kimse
<i>odun kavla-</i>	yanındaki ateşlendolayı odun tutuşmak	“gavla-” deri güneşten soyulmak; (ağaç) kabuk kuruyarak kendi kendine soyulmak
<i>üçlü</i>	elektirikli araçların birden fazlasını çalıştırmak için uyarlač, adaptör	üç parçadan oluşan
<i>üfürül-</i>	çok şişmanlamak	şişmek, kabarmak

<i>ütüsüz</i>	yaşlılık ya da sayrılık nedeniyle kırışmış deri	ütülenmemiş veya ütüsü bozulmuş
---------------	--	------------------------------------

4.1.3 Türkiye Türkçesi’den Ses Değişikliği Gösteren Sözlükbirimler

Kimi sözcüklerin Ölçünlü dil veya Anadolu ağızlarında kullanılan biçimlerinden farklı ses olayları sonucunda değişime uğradıklarını görmekteyiz :

Tablo 2. Türkiye Türkçesi ile ses değişikliği gösteren sözlükbirim örnekleri.

SÖZCÜK	TT.’DEKİ BİÇİMİ	GELİŞEN SES OLAYLARI ya da SES FARKLILIKLARI
<i>*uflayıp pufla-</i>	oflayıp pufla-	/o-/ > /u-/
<i>abıg</i>	abuk	/-o-/ > /-u-/

<i>accı</i>	aşçı	/-ş-/ > /-ç-/ “ünsüz benzeşmesi ve tonlulaşma”
<i>acıgavın</i>	acı kavun	/k-/ > /g-/ /-u-/ > /-ı-/
<i>azgan</i>	azgın	/-ı-/ > /-a-/
<i>epi topu</i>	hepi topu	/h-/ > ø
<i>erginnik</i>	erginlik	/-nl-/ > /-nn-/

<i>erzayıl</i>	azrail	/a-/ > /e-/ , /-i-/ > /-ı-/ r, z “göçüşme” y ‘türeme ünsüz’
<i>eye²</i>	eğe	/-ğ-/ > /-y-/
<i>ımltı</i>	inilti	/i-/ > /ı-/ /-i-/ > /-i-/ /-i/ > /-i/
<i>ırsal</i>	ishal	/i-/ > /ı-/ “r” türeme /-h-/ > ø
<i>ibinkâr</i>	inkâr	{ib-} “pekiştirme hecesi”

<i>iysan</i>	insan	/-n-/ > /-y-/
<i>oğlucuk</i>	oğulcuk	ı,u “göçüşme”
<i>om-</i>	um-	/u-/ > /o-/
<i>ombaşı</i>	onbaşı	/-n-/ > /-m-/
<i>omur</i>	umur	/u-/ > /o-/

<i>otomohil</i>	otomobil	/-b-/ > /-h-/
<i>ovlan</i>	oğlan	/-ğ-/ > /-v-/
<i>ovur ola</i>	uğur ola	/-ğ-/ > /-v-/
<i>öddür-</i>	ötür-	/-t-/ > /-d-/ “d” ikizleşme
<i>öfele-</i>	ufala-	/u-/ > /ö-/

<i>övey</i>	üvey	/ö-/ “korunur” OT. <i>ögey</i>
<i>övret-</i>	öğret-	/-ğ-/ > /-v-/
<i>öycü</i>	öcü	/-y-/ “türeme”
<i>ubard-</i>	abart-	/a-/ > /u-/ /-t/ > /-d/
<i>ukarı</i>	yukarı	/y-/ > ø

<i>uş-</i>	uç-	/-ç/ > /-ş/
<i>uşaf</i>	hoşaf	/h-/ > ø /-o-/ > /-u-/
<i>uzunguyu</i>	yüzünkoyun	/y-/ > ø, /-n/ > ø /-ü-/ > /-u-/ /-k-/ > /-g-/
<i>üşküfü</i>	üşküf	/-ü/ “türeme”

4.1.4 Kıbrıs Türk Ağzlarında Korunan Eskicil Sözlük Birimler

Kıbrıs Türk ağzlarında Türkçenin tarihî dönemlerinde karşımıza çıkan, ölçünlü dilde kullanılmayan sözcüklere de rastlanmaktadır: *avın*⁻², *aşda*, *aydın*-, *ölüg*, *üle*-, *ülüg*¹, *uçurğın*, *ağı*-, *ülgü*¹...

4.1.5 Türkiye Türkçesi ve Anadolu Ağzlarında Kullanılan Deyimlerin

Varyantları

Deyimler, genellikle gerçek anlamından ayrı, kendine özgü anlam taşıyan kalıplaşmış söz öbekleridir. Bir dilin anlatım yollarını, o dili konuşan toplumun geçmişini, yaşam biçimini, geleneklerini ve çeşitli özelliklerini belirten önemli ipuçları sağlar (Aksan, 1982:31).

Türkiye Türkçesinde görülen deyimler, Kıbrıs Türk ağzlarında kimi zaman sözcük eksiltilerek [*aglına turp suyu* “aklına turp suyu sıkayım”, *utancından yere gir-* “yerin dibine gir-”] kimi zaman sözcük eklenerek [*aralarından acı su geçme-* “aralarından su sızma-”, **ölünün goca körü* “ölünün körü”, *egmeğine yağınan bal sür-* “ekmeğine yağ sür-”, *eli üstünde kal-* “elinde kal-”], kimi zaman da benzer sözcüklerle değiştirilerek [*akarına git-* “suyuna git-”, *araları aralan-* “araları bozul-”, *altın adını iki paralık ed-* “altın adını bakır (pul) et-”, *cebinde ilan ol-* “cebinde akrep ol-”, *ön ver-* “öne al-”, *uyuyan ilanı uyandır-* “uyuyan yılanın kuyruğuna bas-”, *ahgam yab-* “ahkâm kes-”, *eşsesi gadmerli* “ensesi kalın”, *eşsesinde pakla gavır-* “ensesinde boza pişir-”, *elini sallasa ellisi, zülfünü sallasa bıyığı tellisi* “elini sallasa ellisi başını sallasa tellisi”, *emmim dayım, hepsinden aldım payım* “emmim dayım kesem, elimi soksam yesem”] kullanılmaktadır.

4.1.6 Türkiye Türkçesi ve Anadolu Ağzlarında Kullanılan Atasözlerinin

Varyantları

Atasözleri, uzun deneme ve gözlemlere dayanarak söylenmiş ve halka mal olmuş, öğüt verici nitelikte sözlerdir.

Türkiye Türkçesinde kullanılan atasözleri de kimi zaman benzer sözcükler ile değiştirilerek [*acı patlıcanı kırağı yakmaz* “acı patlıcanı kırağı çalmaz”, *at binicisine bağlıdır* “at binicisine (sahibine) göre kişner (eşinir)”], kimi zaman sözcük eksilterek

[*utanma bazar* “utanma pazar, dostluğu bozar / utanma pazar, mideyi bozar”], kimi zaman da farklı anlatım yollarına başvurarak [*olacağisa olacag* “iş olacağına varır”] kullanılmaktadır. Çalışmamız kapsamına girmeyen sözcük ekleme yolu ile türetilen atasözleri de olmalıdır.

4.2Yabancı Sözlükbirimler

Çalışmamızın ikinci bölümünde belirttiğimiz gibi, Kıbrıs adası, günümüze kadar birçok millete ev sahipliği yapmıştır. Her dile bir şekilde başka dillerden giren sözcüklerin bulunduğu görülmektedir. Diller arasındaki ilişkiler sonucunda bir dilden ötekine geçen öğelerin başında sözcüklerin geldiği görülmektedir. Alıntı sözcüklere bakarak bir toplumun tarihi aydınlatılabilir. Toplamlar arası ticarî ilişkiler, savaşlar ve değişik toplumların bir coğrafya üzerinde yaşaması dil etkileşiminde büyük rol oynamaktadır. Kıbrıs’ta, Türk ve Rum toplumlarının yıllar boyunca birlikte yaşamış olması iki dilliliği doğurmuş, İngiliz sömürgesi altına bulunmaları ise kimi kişilerde çok dilliliğe sebebiyet vermiştir.

4.2.1Rumca Sözlükbirimler

Doğan Aksan, dillerin birbirleriyle etkileşimi üzerinde dururken, sözcük alışverişlerinin bir nedeninin de ‘yan katman etkisi’ olduğunu belirtir; komşuluk ve bir arada yaşama nedeni ile de diller arasında etkileşimler olduğuna dikkat çeker (1982:31).

İngiliz Profesör C.F. Beckingham, 1957 yılında yayımladığı Kıbrıs Türkleri adlı makalesinde, Ada’da Türkçe ve Rumcanın karşılıklı olarak birbirlerini etkilediğini belirtmektedir (Gazioğlu, 1994: 115).

Çoğu sözcükler Rumcadaki biçiminin aynı ile kullanılırken, Türkçenin kurallarına uydurma çabası ile ses değişikliğine uğrayan sözcükler de görülmektedir: *ahni*, *ahristo*, *ıgrip*, *ısgaddoro*, *ısgarga*, *ıskalavat*, *ıskaloşa*, *ıskarabe*, *ısladır*, *ıspaca*,

ıspastıra, ıstama, ıstammı, ıstiros et-, ılistir, indambo, ingozla-, ipsaha, ipsaro, iskaro, ispano, ıspanya, ispurdulla, ıstuppi, sivina, ofdo, ohto, okra, okşa, ombroz, orofı, ostiyiro, önge, usburdulla, ısgordo, abendero, abenadi, ablos, abofası et-, ahrısto, akakiya, ahlavuna, ahni, ahanadu, adiyavroho, adraşıya, adu, afdos, aferina, aforiya, efendi, ahdes, endaksi, epsima...

4.2.1.1 Rumcadaki Biçimine Örnekseme ile Şekil Değiştiren Sözcükler

Dilbilgisel birim olarak Türkçe sözcükleri etkileyen birimleri de görmekteyiz: *annemi, arfostugardaşı, annadigos...*

Bunun yanında Rumcadaki okunuş biçimi ile Türkçe'ye giren ögelere de rastlanmaktadır: *eğrimboz...*

4.2.2 İngilizce Sözlükbirimler

Türkçeleştirme çabası ile yabancı ögeler, Türkçenin ses sistemine uydurulmaya çalışılmıştır. İki ünsüzle başlayan sözcüklerin ön sesinde bir ünlü türemiştir: *ıstarter, inşiyal, iskeç, ispirit, istensil, isterligan, istok, isviç...*

4.2.3 Arapça- Farsça Sözlükbirimler

Arapçadan Kıbrıs Türk ağzına geçen sözcükler, Türkiye Türkçesinde de kullanılan ögelerdir. Bu ögelerden bir bölümü Kıbrıs Türk ağızlarında ünlü uyumuna uydurulmuş, bir kısmında ön ses ve iç ses türemesi, ünsüz benzeşmesi gibi ses olaylarından geçmiştir: *ımbık, ibbal, ihram, ikbal, ilif, iskat, ıştaha, ittiyar, okka, öşür, umursuz, urub, acuze karı, ahkam, acamı, ades, ecir, ebabülbül, egran, ehali, ehlem ve sehlem, ehli gabur, elamet, emare, erzayıl...*

Farsçadan Kıbrıs Türk ağızlarına geçen sözcükler: *iprişim, endaht et-, iraf, endeg, usta¹, abadi, alıç, aşıkâre ver- , avadanlık, avara, avsınla-, el peşgiri, endaht et- ...*

Herhangi bir sözcük birimi içinde Arapça ve Farsça birimlerin kullanıldığı da dikkat çekicidir: *azad güzad ed-, afacan...*

4.2.4 Diğer Yabancı Dillerden Ödünçlemeler

İtalyanca sözlükbirimler: *ızbandık, isbaho, istegga, istokko...* Latince Sözlük Birimler: *import, isgemmi, ekspert, esport...* Fransızca Sözlükbirimler: *istop, acur, adiyö...*

4.2.5 Kıbrıs Türk Ağzlarında ilişkide bulunan milletlerin özel Adları'nın

Kavramı

Kıbrıs Türk halkı, ilişkide bulundukları milletlerin özel adlarını da kavramlaştırmada kullanmışlardır: *İngilizarısı, Alaman topu, Arabgargası, İngilizagaçacı, İngilizkarıncası, Ermeni aı, esgi Tatar kaltağı, Baf eşıeğı ...*

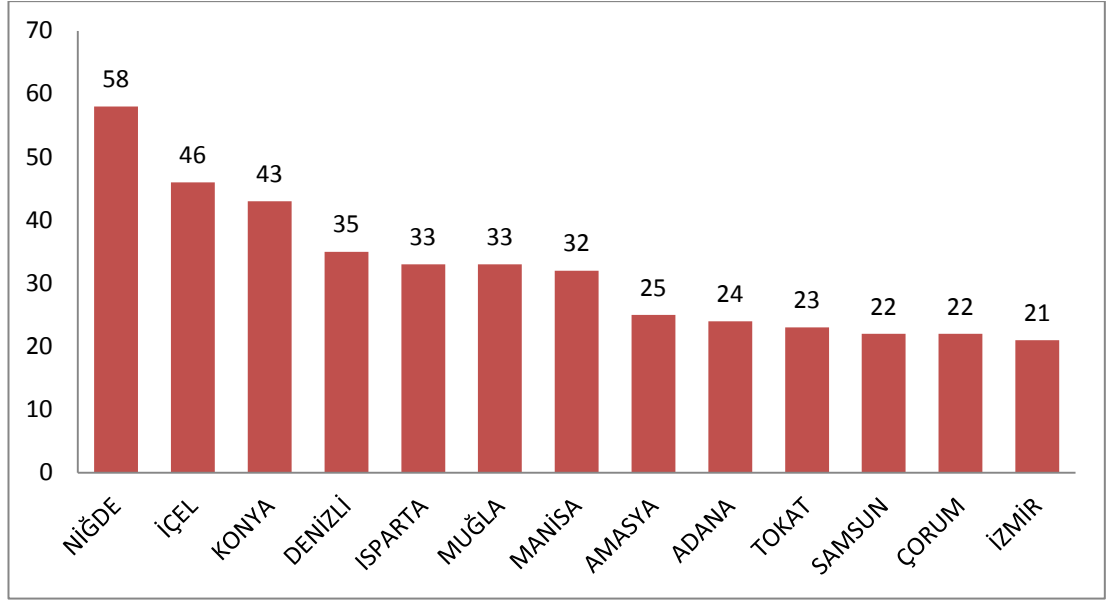
4.2.6 Derleme Sözlüğü'ne Sadece Kıbrıs Türk Ağzlarından Geçen

Sözlükbirimler

Ünlü ile başlayan sözlükbirimleri Anadolu ağzları ile karşılaştırırken, kimi birimlerin Derleme Sözlüğü'ne sadece Kıbrıs Türk ağzlarından geçtiğı dikkatleri çekmiştir: *afagan ölümü, alçacık, altıntob, amberebulya, anlan-, esgi sıg, egrimboz ekşilice, eşker, evetlen-, ezim ezim et-, ezim ezim et-, oğur, öliüyucu, övüdle-, öyükle-, üsgüf, üstüne çık...*

Anadolu'da derleme yapılmamış yöreler de bulunmaktadır. Yeni yapılan ya da yapılacak çalışmalarda bu birimlerin ortaklaştığı yöreler de çıkabilecektir. Anadolu ağzlarında geçen deyim ve atasözlerinin hepsi yazıya geçirilmemiştir. O nedenle kalıp ve kalıplaşmış sözleri karşılaştırmak da, bizi çok sağlıklı sonuçlara götürmeyecektir.

- ❖ Ünlü ile başlayan sözcüklerden yapılan tarama sonucunda Kıbrıs Türk ağzının, Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü (TDK, 2009)’nün başındaki iller listesinden hareketle, Adana’dan 24, Afyonkarahisar’dan 14, Ağrı’dan 6, Amasya’dan 25, Ankara’dan 19, Antalya’dan 20, Artvin’den 19, Aydın’dan 18, Balıkesir’den 13, Bilecik’ten 6, Bitlis’ten 4, Bolu’dan 20, Burdur’dan 28, Bursa’dan 7, Çanakkale’den 8, Çankırı’dan 9, Çorum’dan 22, Denizli’den 35, Diyarbakır’dan 1, Edirne’den 5, Elazığ’dan 10, Erzincan’dan 6, Erzurum’dan 7, Eskişehir’ den 13, Gaziantep’ten 15, Giresun’dan 5, Gümüşhane’den 13, Hatay’dan 16, Isparta’dan 33, İçel’den 46, İstanbul’dan 8, İzmir’den 21, Kars’tan 14, Kastamonu’dan 16, Kayseri’den 17, Kırklareli’nden 10, Kırşehir’den 4, Kocaeli’nden 10, Konya’dan 43, Kütahya’dan 12, Malatya’dan 3, Manisa’dan 32, Maraş’tan 18, Mardin’den 1, Muğla’dan 33, Muş’tan 3, Nevşehir’den 6, Niğde’den 58, Ordu’dan 18, Rize’den 10, Sakarya’dan 2, Samsun’dan 22, Sivas’tan 29, Sinop’tan 5, Tekirdağ’dan 2, Tokat’tan 23, Trabzon’dan 11, Tunceli’den 2, Urfa’dan 5, Uşak’tan 5, Van’dan 5, Yozgat’tan 8 ve Zonguldak’tan 12 sözcük ile ortaklık gösterdiği tespit edilmiştir.

Grafik 1. En çok ortaklık gösteren iller grafiği.

Çalışmanın ikinci bölümünde belirtilen tarihi göç bilgileri ile Çalışma sonucunda elde edilen verileri kullanıldığı yöreler arasında bir koşutluk gözlenmiştir; bununla birlikte, bu yörelerin dışındaki illerden de yoğun olmamakla birlikte, söz varlığı ortaklıkları tespit edilmiştir.

SONUÇ

Ada'da 16. yüzyıldan beri varlığını sürdüren Kıbrıs Türkleri, En eski Türkçenin izlerini taşımakla birlikte, bulunduğu coğrafyaya, bitki örtüsüne, gelenek ve göreneklerine, yaşam koşullarınagöre, Türkçenin sunduğu olanaklarla söz varlığında değişik türetmelere ve birleştirmelere gitmiştir.

Kıbrıs Türk ağızları, söz varlığı açısından, Anadolu ağızları ile büyük ölçüde denklik göstermektedir. Bunun yanında, ses açısından Anadolu ağızlarındakiyle benzer olup da, Kıbrıs Türk ağızlarında yeni anlamlar kazanan ya da anlam değiştiren sözcükler de bulunmaktadır. Anadolu ağızları ile Kıbrıs Türk ağızları arasında ortak kullanılan sözlüksel birimlerin bir bölümü ses açısından değişikliğe uğramış; fakat anlamları korunmuştur.

Bütün bunların yanında Kıbrıs Türkünün etnik kökeni hakkındaki şüpheleri kaldıracak nitelikte, Anadolu ağızlarında kullanılmayan; ama Kıbrıs Türk ağızlarında korunan eski sözcüklere de rastlanmaktadır.

Kıbrıs Türk ağızları ile Anadolu ağızlarında ortaklık gösteren sözlükbirimlerin Anadolu'da kullanıldığı yöreler, Leyla Karahan'ın *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması* adlı çalışmasında "Batı Gurubu" ağızlarının yayıldığı iller ile örtüşmektedir. Adana, Adıyaman, Afyon, Amasya, Ankara, Antalya, Aydın, Balıkesir, Bartın, Bilecik, Bolu, Burdur, Bursa, Çanakkale, Çankırı, Çorum, Denizli, Eskişehir, Gaziantep, Giresun, Hatay, Isparta, İçel (Mersin), İzmir, İzmit, Kahramanmaraş, Kastamonu, Kayseri, Kırşehir, Konya, Kütahya, Malatya, Manisa, Muğla, Nevşehir, Niğde, Ordu, Sakarya, Samsun, Sinop, Sivas, Tokat, Uşak, Yozgat, Zonguldak ağızları (1996: 2).

Bu alışma ile Kıbrıs Türkünün etnik kökeni hakkındaki bilgiler doğrulanmış ve Kıbrıs'ta konuşulan dilin Anadolu ağızlarının batı grubunun bir alt kolu olduğu görüşü destek bulmuştur. Kıbrıs, Anadolu'nun değişik yörelerinden g aldığı için, söz varlığı da tek kaynaktan değil, değişik yre ağızlarından beslenmiştir.

Kıbrıs Türk ağızlarının söz varlığının ana katmanını Türkçe kökenli sözcükler oluşturmakla birlikte, yan katman etkisiyle geçen ödünçlemeler de bulunmaktadır. Kıbrıs Türk ağızlarında Rumca sözcüklerin oranı Türkiye Trkesindekinden biraz daha fazladır. Bu çalışmada ele aldığımız ünlülerle başlayan sözlükbirimlerin arasında İngilizce sözcük sayısı sınırlıdır. Bir yandan Rum, bir yandan İngiliz baskısına rağmen, Kıbrıs Türkleri anadilini koruyup, geliştirip, işlemeyi de bilmiştir.

Sadece ünlülerle başlayan szlkbirimlere bakarak vardığımız bu sonuç, ünsüzlerle başlayan birimlerin Anadolu ağızları ile karşılaştırılması ile değişiklik gösterebilecek ya da Anadolu'da ağız özellikleri işlenmemiş yörelerin söz varlığı ortaya çıkarıldığında, yn değiştirilebilecektir. Anadolu ağızlarından Derleme Sözlüğü'ne yeni sözlüksel birimler eklenirken, Kıbrıs Türk ağızlarındaki ünsüzlerle başlayan sözleri karşılaştırmak da bundan sonraki çalışmalarımızın konusu olacaktır.

KAYNAKLAR

Aksan, Doğan (1982), *Her Yönüyle Dil 3*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 439/3.

Aksan, Doğan (2006), *Türkçenin Söz varlığı*. Ankara: Engin Yayınevi.

Aktunç, Hulki (2008), *Büyük Argo Sözlüğü (Tanıklarıyla)*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Altaylı, Seyfettin (1994), *Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları: 2618.

DLT, Besim (1999), *Divanü Lûgat-it Türk Dizini (Endeks)*.Ankara:Türk Dil Kurumu Yayınları: 524.

Ayverdi, İlhan (2010),*Misalli Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.

Beratlı, Nazım (1997), *Kıbrıslı Türklerin Tarihi* (1. kitap). Lefkoşa -Kıbrıs: Galeri Kültür Yayınları.

Beratlı, Nazım (1999), *Kıbrıslı Türklerin Tarihi* (2. kitap). Lefkoşa-Kıbrıs: Galeri Kültür Yayınları.

Caferoğlu, Ahmet (1968), *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*. İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları: 206.

Clauson, Sır Gerard (1972), *An Etymological Dictionary of Pre - Thirteen - Century Turkish*. London: Oxford.

Dankoff, R-J. Kelly (1985), *Māhmūd al- Kāşyarī.: Compendium of the Turkic Dialects (Dīwān Luyāt at- Türk)*: Harvard University.

Develioğlu, Ferit (1962), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*. Ankara: Aydın Kitabevi.

Eren, Hasan (1971), *Kıbrıs Ağzının Kökeni*, Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkik Kongresi (14-19 Nisan 1969) Türk Heyeti Tebliğleri. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları: 36, Seri I, Sayı A2ç.

Eren, Hasan (1999), *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*. Ankara: Dizgi-Baskı.

Gazioğlu, Ahmet C. (1994), *Kıbrıs'ta Türkler*. Lefkoşa: Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi.

Gökçeoğlu, Mustafa (1997), *Kıbrıs Türk Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*. Lefkoşa: Galeri Kültür Yayınları.

Gökçeoğlu, Mustafa (2008), *Kıbrıs Türk Ağzıları Sözlüğü*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Grönbech, K. (1992), *Kuman Lehçesi Sözlüğü*(Çev. Kemal Aytaç). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, Türk Dünyası Edebiyatı Dizisi: 27.

Gülensoy, Tuncer (2007), *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü* (I-II). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 911.

Gürsoy, Emine - Naskali Muvaffak Duranlı (1999), *Altayca - Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 725.

Hakkı, Bener Hakeri (2003), *Hakeri'nin Kıbrıs Türkçesi Sözlüğü*. Gazimağusa: Suna ve Ata Atun Mağusa Tarihini Araştırma ve Yazın Vakfı.

Halaçoğlu, Yusuf (1991), *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları: VII. Dizi- Sa. 92¹

İz Fahir (1971), *İngilizce-Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 332.

Kabataş, Orhan (2009), *Kıbrıs Türkçesinin Etimolojik Sözlüğü*. İstanbul: Acar Basım.

Karahan, Leyla (1996), *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 630.

Nişanyan, Sevan (2002), *Çağdaş Türkçenin Etimolojik Sözlüğü*. Ankara: Adam Yayınları.

Önalp, Ertuğrul (2007), *Geçmişten Günümüze Kıbrıs*. Ankara: Semih Ofset.

Öztürk Özhan (2005), *Karadeniz Ansiklopedik Sözlük (1.Cilt)*. İstanbul: ATT. Basım Yayın.

Öztürk, Özhan (2005), *Karadeniz Ansiklopedik Sözlük* (I. Cilt). İstanbul: ATT Basım Yayın.

Öztürk, Rıdvan (2009), *Kıbrıs Konuşuyor*. İstanbul: Kesit Yayınları.

Pakalın, Mehmet Zeki (1993), *Osmanlı Tarihi Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü (I-2)*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları: 2505.

Pehlivan, Ahmet (2003), *Aya İrini'den Akdeniz'e Kıbrıs Ağzının Değişimi*. Lefkoşa: Adım Yayıncılık.

Peler, Gökçe Yükselen Abdurrazak (Yaz 2012), *Kıbrıs'ta Türkler Tarafından Konuşulan Lisanın Adı Ne Olmalıdır?:* Diyalektolog, Sayı 4, Sayfa 89-103.

Peler, Gökçe Yükselen Abdurrazak (2013), *The Tense-Aspect-Mood/Modality System of the Turkish Spoken in Cyprus, Sociolinguistic Factors in the Formation of the Finite Verbal System of Turkish Dialects of Cyprus*. Germany: Akademikerverlag.

Räsänen, Martti (1969), *Versuch Eines Etymologischen Wörterbuchs Der Türksprachen*. Helsinki: Lexica Societatis Fenno - Ugricae XVII.1.

Robert, Collins (1987), *French Dictionary* (French.English - English.French). Paris: Dictionnaires Le Robert.

Sami, Şemseddin (1987), *Kâmûs-ı Türkî*(2. baskı). İstanbul: Çağrı Yayınları.

Sami, Şemseddin (2010), *Kamus-ı Türkî* (Haz. Paşa Yavuzarslan). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları Türkiye Türkçesi Sözlükleri Projesi Eski Sözlükler Dizisi: 11.

Sırkaşeya, L. T - N. A Kuçigaşeva (2000), *Teleüt Ağzı Sözlüğü* (Çev. Şükrü Halûk Akalın, Caştegin Turgunbayev). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 741.

Talat, Tekin (1988), *Orhon Yazıtları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 540.

Tekin, Talat (2000), *Orhon Türkçesi Grameri*. Ankara: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 9.

Tietze, Andreas (2002), *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı*(I.Cilt). İstanbul: Simurg Kitapçılık, Yayıncılık ve Dağıtım Ltd. Şti.

Tietze, Andreas (2009), *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı*(II.Cilt). İstanbul: Simurg Kitapçılık, Yayıncılık ve Dağıtım Ltd. Şti.

Tolum, Mert (2011), *17. Yüzyıl Türkçesi ve Söz Varlığı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 1036.

Tor, Gülseren (2004), *Mersin Ağzı Sözlüğü*. İstanbul: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 38.

Türk Dil Kurumu (1992), *Türkçe Sözlük* (Yeni Baskı). İstanbul: Milliyet Tesisleri.

Türk Dil Kurumu (2009), *Tarama Sözlüğü (I-VI)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Türk Dil Kurumu (2009), *Türkiye 'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü* (I-VI).

Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Yudahin, K. K. (1994), *Kırgız Sözlüğü*, (Çev. Taymas Abdulah) . Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 121.

Zülfikar, Hamza (1995), *Türkçede Yansımalı Sesler*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 628.

<http://crc.atilim.edu.tr/the-community>

<http://thequackdoctor.com/index.php/enos-fruit-salt/>

<http://tr.wikipedia.org/wiki/K%C4%B1br%C4%B1s>

<http://tr.wikipedia.org/wiki/K%C4%B1br%C4%B1s>

<http://www.bitkiselkitap.com/sifali-bitkiler/bitkisel-kitap/sifali-bitkiler/hayit-agaci.html>

<http://www.jstor.org/stable/2844102>

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_atasozleri&view=atasozleri

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_ttas&view=ttas

